

Fikriyat
Sosyal Bilimler
Araştırmaları Dergisi

e-ISSN: 2791-7533

FSBAD

Yıl / Year: 2024

Journal of
Fikriyat
Social Sciences Studies

Cilt/ Volume: 4 Sayı /
Issue: 2

Fikriyat Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi

Journal of Fikriyat Social Sciences Studies

e-ISSN: 2791-7533

Yıl/Year: 2024

Cilt/Volume: 4 Sayı/Issue: 2

Kapsam/Scope: Türk Dili ve Edebiyatı, Karşılaştırımlı Edebiyat, Tarih, Coğrafya, Eğitim Bilimleri ve Öğretmen Yetiştirme Programları, Felsefe, Sosyoloji, Psikoloji, Sanat Tarihi başta olmak üzere sosyal bilimleri konu alan çalışmalar derginin kapsamındadır.

Studies on social sciences, especially Turkish Language and Literature, Comparative Literature, History, Geography, Educational Sciences and Teacher Training Programs, Philosophy, Sociology, Psychology, Art History, are within the scope of the journal.

Periyot/Period: Yılda iki kez (Haziran ve Aralık) yayımlanır.

The journal publishes two issues in a year (June and December)

Yayın Dili / Publication Language: Türkçe ve İngilizce/ Turkish and English

Dergimizin Yer Aldığı Veritabanları/Databases

Modern Language Association (MLA), Index Copernicus, SIS Index, Citefactor, Researchbib,
Asos Index

Fikriyat Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi en az iki hakemin görev aldığı çift taraflı kör hakemlik sistemi kullanmaktadır.

Journal of Fikriyat Social Sciences Studies Uses a double-sided blind referee system in which at least two referees serve.

Bu dergideki makaleler iThenticate programıyla taranmıştır. The articles in the journal were processed iThenticate through program

Yayıncı/ Publisher

Siirt Üniversitesi

Siirt Üniversitesi, Siirt, Türkiye/ Siirt University

İmtiyaz Sahibi

Siirt Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Adına/ On Behalf of Siirt University Faculty of Arts and Sciences

Prof. Dr. Saba SAMATYA ÖLMEZ

Editörler/Editors

Doç. Dr. Ulaş BİNGÖL

Dr. Öğr. Üyesi Yunus ÖZDURĞUN

İletişim Bilgileri / Contact Details

e-mail: fikriyatd@gmail.com

Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/fikriyat>

Tel/Phone: (0484) 212 11 11

Adres/Address

Siirt Üniversitesi Kezer Yerleşkesi Fen Edebiyat Fakültesi/Siirt

Yayın Tarihi / Publication Date

31.12.2024

Dergide Yayımlanan Makalelerin Tüm sorumluluğu yazarlarına aittir. Dergi Yayın Kurulu gönderilen yazıları yayımlayıp yayımlamama konusunda serbesttir. Yayın kurulu ve editöryal ekip makalelerle ilgili herhangi bir yasal yükümlülük kabul etmez

All responsibility of the articles published in the journal belongs to the authors. Editorial board of the journal is free to publish the articles. Editorial board does not accept any legal liability for articles.

Yayın Kurulu/Editorial Board

- Prof. Dr. İhsan Süreyya SIRMA (Emekli Öğretim Üyesi, İstanbul, Türkiye)
Prof. Dr. Cemalettin ERDEMCİ (Siirt Üniversitesi, Siirt, Türkiye)
Prof. Dr. Maria DİBATİSSA (Princeton Üniversitesi, Princeton, USA)
Prof. Dr. Kemal SILAY (Indiana Üniversitesi, Bloomington, USA)
Prof. Dr. İbrahim KAVAZ (Fırat Üniversitesi, Elazığ, Türkiye)
Prof. Dr. Hasan Basri MEMDUHOĞLU (Siirt Üniversitesi, Siirt, Türkiye)
Prof. Dr. Murat AĞARI (Karabük Üniversitesi, Karabük, Türkiye)
Prof. Dr. Cahit EPÇAÇAN (Siirt Üniversitesi, Siirt, Türkiye)
Prof. Dr. Ahmet KANKAL (Ankara Yıldırım Bayezit Üniversitesi, Ankara, Türkiye)
Prof. Dr. Abdülmecit CANATAK (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van, Türkiye)
Prof. Dr. Salahaddin BEKKİ (Kırşehir Üniversitesi, Kırşehir, Türkiye)
Prof. Dr. Konuralp ERCİLASUN (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara, Türkiye)
Prof. Dr. Cholpon CHOTAEVA (American University of Central Asia, Bişkek, Kırgızistan)
Prof. Dr. Abdülhalik BAKIR (Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Bilecik, Türkiye)
Prof. Dr. Aydın ÇELİK (Fırat Üniversitesi, Elazığ, Türkiye)
Prof. Dr. Erdal AÇIKSES (Munzur Üniversitesi, Tunceli, Türkiye)
Prof. Dr. Mustafa ALİCAN (Muş Alparslan Üniversitesi, Muş, Türkiye)
Prof. Dr. Pınar ÜLGEN (Tokat Gazi Osman Paşa Üniversitesi, Tokat, Türkiye)
Doç. Dr. Murat SERDAR (Tokat Gazi Osman Paşa Üniversitesi, Tokat, Türkiye)
Doç. Dr. Rıskul JOLDOSHEV (Kırgızistan İlimler Akademisi, Bişkek, Kırgızistan)
Doç. Dr. Şerif DEMİR (Kastamonu Üniversitesi, Kastamonu, Türkiye)
Doç. Dr. Murat ZENGİN (İnönü Üniversitesi, Malatya, Türkiye)
Dr. Jonas ELBOUSTY (Yale Üniversitesi, Connecticut, USA)
Dr. Öğr. Üyesi Mehdi REZAI (Allameh Tabataba'i University, Tahran, İran)

Danışma Kurulu/ Advisory Board

- Prof. Dr. Kemal TİMUR (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Figen KANBİR (Siirt Üniversitesi, Siirt, Türkiye)
Doç. Dr. Seyfettin KAYA (Siirt Üniversitesi, Siirt, Türkiye)
Doç. Dr. Resul BABAOĞLU (İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, İzmir, Türkiye)
Doç. Dr. Mustafa YİĞİTOĞLU (Dicle Üniversitesi, Diyarbakır, Türkiye)
Doç. Dr. Abdulhakim TUĞLUK (İğdır Üniversitesi, İğdır, Türkiye)

Alan Editörleri

Türk Dili ve Edebiyatı

Doç. Dr. Enser YILMAZ (Siirt Üniversitesi, Siirt, Türkiye)

Felsefe

Doç.Dr. Mehmet Fatih GÜLOĞLU (Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Kilis, Türkiye)

Sosyoloji

Doç. Dr. Mehmet TAN (Siirt Üniversitesi, Siirt, Türkiye)

Psikoloji

Doç. Dr. Zakir ELÇİÇEK (Dicle Üniversitesi, Diyarbakır, Türkiye)

Eğitim Bilimleri ve Öğretmen Yetiştirme Programları

Prof. Dr. Veysel OKÇU (Siirt Üniversitesi, Siirt, Türkiye)

Coğrafya

Doç. Dr. Adnan ALKAN (Siirt Üniversitesi, Siirt, Türkiye)

Tarih

Dr. Ömer ERTÜRK (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van, Türkiye)

Yabancı Dil Editörleri

Doç. Dr. Cüneyt DEMİR (Siirt Üniversitesi, Siirt, Türkiye)

Öğr. Gör. Halil ÖZDEMİR (Siirt Üniversitesi, Siirt, Türkiye) Yabancı Dil Editörleri

Mizanpaj

Arş. Gör. Yavuz USTA (Siirt Üniversitesi, Siirt, Türkiye)

Bu Sayının Hakemleri/ Reviews of This Issue

Prof. Dr. Sedat BİNGÖL-Anadolu Üniversitesi

Prof. Dr. Alaattin UCA-Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa ÇOLAK-Samsun Üniversitesi

Prof. Dr. Fuat GÜLLÜPİNAR-Anadolu Üniversitesi

Prof. Dr. Abdurrahman İLĞAN-İzmir Ekonomi Üniversitesi

Prof. Dr. Veysel OKÇU-Siirt Üniversitesi

Doç. Dr. Erol YÜKSEL-Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi

Doç. Dr. Cüneyt MARAL-Batman Üniversitesi

Doç. Dr. Mesut KÖKSOY-Selçuk Üniversitesi

Doç. Dr. Mustafa SOLMAZ-Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Doç. Dr. Tarık Tuna GÖZÜTOK-Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi

Doç. Dr. Esat AYYILDIZ-Kafkas Üniversitesi

Doç. Dr. Orhan TURAN-Batman Üniversitesi

Doç. Dr. Ayşe Gül ÇIVGIN-Bartın Üniversitesi

Doç. Dr. Fırat YILDIZ-Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Dr. Öğrt. Üyesi Canan SARIYAR SEZAN-Batman Üniversitesi

Dr. Öğrt. Üyesi. Şehmus ÜLKER-Şırnak Üniversitesi

Dr. Öğrt. Üyesi. Osman KARLANGIÇ-Batman Üniversitesi

Öğretim Görevlisi Yalçın DOĞAN-Dicle Üniversitesi

Dr. Ömer ERTÜRK- Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Araştırma Makaleleri/ Research Articles

Anadolu'da Bir Köy Tanıtım Dergisi: Mutlu Köyü Yıllığı (1968-1971)
A Magazine of The Village Promotion In Anatolia: Mutlu Village Yearbook (1968-1971)..... 139-152
Hüseyin MUŞMAL

Aristoteles'in Tümdengelim ve Tümevarım Anlayışı Hakkında Genel Bir Değerlendirme
A General Evaluation Of Aristotle's Understanding Of Deduction And Induction 153-162
Gülan SARILI
Seda ÖZSOY SOMUNCUOĞLU

CHP Parti Müfettişi Malatya Milletvekili Hikmet Fırat'ın Teftiş Raporuna Göre Siirt (1948)
CHP Party Inspector Malatya Deputy Hikmet Fırat Siirt According to the Inspection Report (1948)..... 163-182
Burhan DİNÇER

Endülüslü Arap Dili Âlimi eş-Şelevbîn ve et-Tevtie Adlı Eserinde İstishâd Metodu
The Andalusian Arabic Linguist Ash-Shalubin and the Istishhad Method in His Work At-Tawti'a 183-197
Abdulkakim ERDOĞAN
Mehmet Nafi ARSLAN

Halkevlerinin Eğitim Faaliyetlerine Bir Örnek: Kayseri Halkevi
An Example of the Educational Activities of Community Centers: Kayseri Community Center 198-215
Kübra GEZER
Canan SARIYAR SEZAN

Sultan V. Murad'ın Hal'ine Meşru Bir Gerekçe: Osmanlı Siyaset Geleneğinde "Makasidü's-Şerîa
Sultan V. A Legitimate Reason for Murad's Dethroning: "Makasidü'sh-Sharia" in the Ottoman Political Tradition..... 216-230
Ercüment TOPUZ

Covid 19 Salgını Sürecinde Okuldan Uzak Kalan Öğrencilerin Tutum ve Davranışlarının İncelenmesi
Researching of the Attitudes and Behaviors of Students Staying Away from School During the Covid-19 Pandemic.....231-253
Merve BULDU
Engin ASLANARGUN

Türk Romanında Mekânın Dönüştürücü Etkisi: Kafamda Bir Tuhaflık
The Transformative Effect of Space in Turkish Novel: Kafamda Bir Tuhaflık.....254-262
Mehmet TÛTAK

Yön Dergisi ve Eğitime Dair Yazılarında Köy Enstitüleri

The Village Institutes in Articles About Education Of Yön Magazine 263-276

Ergül CEYHAN

Emrah YILMAZ

Kitap Kritiği / Book Review

Alâ el-Asvânî, Yakupyan Apartmanı (يَعْقُوبِيَانِ عَمَارَة)

Alâ al-Aswânî, Yacoubian Apartment 277-285

Mehmet BÖLÜKBAŞI

Anadolu'da Bir Köy Tanıtım Dergisi: Mutlu Köyü Yıllığı (1968-1971)

A Magazine of The Village Promotion In Anatolia: Mutlu Village Yearbook (1968-1971)

Hüseyin MUŞMAL

Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Konya, Türkiye

ORCID: 0000-0002-3137-0069 | Email: hmusmal@selcuk.edu.tr

Makale Bilgisi / Article Information

Cite as/Atf: Muşmal, H. (2024). Anadolu'da bir köy tanıtım dergisi: mutlu köyü yıllığı (1968-1971). *Fikriyat Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 139-152.

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 09.10.2024 **Kabul Tarihi / Accepted:** 30.10.2024

Yayın Tarihi / Published: 31.12.2024

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık/December 2024

Cilt/ Volume: 4 Sayı/ Issue: 2

Sayfa / Pages: 139-152

İntihal / İntihal: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two reviewers and confirmed to be plagiarism-free.

Yayıncı / Published by: Siirt Üniversitesi Fikriyat Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi / Siirt University Journal of Social Sciences Research

Etik Beyan / Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Hüseyin Muşmal). It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited

Öz

Mutlu Köyü Yıllığı Anadolu'da Konya Vilayeti Beyşehir Kazası'na bağlı olan Mutlu Köyü'nde çıkarılan bir köy tanıtım dergisidir. Adını yerleşimden alan derginin çıkarıldığı yıllarda Mutlu Köyü, Beyşehir Kazası'nın Hüyük Nahiyesi'ne bağlı bulunuyordu. 1963 yılında kurulan Mutlu Köyü Kalkındırma Derneği'nin bir yayın organı olarak çıkarılan dergi 1968, 1969, 1970 ve 1971 yıllarına ait olmak üzere dört sayı yayımlanabilmiştir. Dernek yöneticileri ve köylülerin katkılarıyla yayımlanan derginin yazar kadrosu genellikle öğretmenlerden oluşmaktadır. Bununla birlikte yorgancı veya marangoz gibi farklı meslek erbabının da derginin yazarları arasında bulunduğu görülmektedir. Yaklaşık 75 yazının yayımlandığı ve 40 ayrı yazarın katkı sağladığı anlaşılan dergide, başta köy hayatı ve sorunları olmak üzere çeşitli konularda yazılmış makaleler, anılar, hikâyeler, öyküler, fıkralar ve şiirler yayımlanmıştır. Derginin Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün ifade ettiği, "Köylü Millet'in Efendisi'dir." sözünün doğrultusunda bir yayın anlayışına sahip olduğu anlaşılmaktadır. Sınırlı bir sürede olsa dahi, Anadolu'nun ortasında bir köyde yaşayanların köy sorunlarını kendi sesleriyle duyurmak başarısını elde ettikleri görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Beyşehir, Mutlu Köyü, kırsal, dergi, edebiyat.

Abstract

Mutlu Village Yearbook is a village promotion magazine published in Mutlu Village of Beyşehir District of Konya Province in Anatolia. In the years when the magazine, which took its name from the settlement, was published, Mutlu Village was connected to Hüyük Township of Beyşehir District. The magazine, which was published as a publication of the Mutlu Village Development Association, which was established in 1963, could be published in four issues, in 1968, 1969, 1970 and 1971. The writing staff of the magazine, which is published with the contributions of association managers and villagers, generally consists of teachers. In addition, it is seen that different professionals such as quilters or carpenters are among the authors of the magazine. In the magazine, where approximately 75 articles were published and 40 different writers contributed, articles, memories, stories, anecdotes and poems written on various subjects, especially village life and problems, were published. It is understood that the magazine has a publishing approach in line with as Gazi Mustafa Kemal Atatürk's words, "The Villager is the Master of the Nation." Even in a limited period of time, it seems that people living in a village in the middle of Anatolia have succeeded in making their village problems heard with their own voice.

Keywords: Beyşehir, Mutlu Village, rural, journal, literature.

Giriş

Mutlu Köyü Yıllığı, Anadolu'da bir köyde çıkarılan ilk köy dergilerindedir (Mutlu Köyü Yıllığı, 1972:1). Derginin yayımlandığı yıllarda Mutlu Köyü, Konya Vilayeti Beyşehir Kazası'nın Hüyük Nahiyesi'ne bağlı bulunuyordu. Hüyük Nahiyesi 1987 yılında Beyşehir'den ayrılarak Konya'ya bağlı bir ilçe statüsünü kazanmıştır. Adını ait olduğu yerleşimden alan dergi, 1963 yılında kurulan Mutlu Köyü Kalkındırma Derneği'nin (Erdoğan, 1969: 7) bir yayın organı olarak 1968, 1969, 1970 ve 1971 yıllarına ait olmak üzere dört sayı yayımlanabilmiştir (Kapak Görseli için bk. Ek 1). Aşağıda başlıklar halinde Mutlu Köyü Yıllığı'nın kimliği, künyesi ve yayın politikası ele alınacak, derginin yazar kadrosu ve muhtevası incelenecektir. Ayrıca dergide yer alan fotoğraf, ilan ve reklamlar da içerik ve niteliği açısından değerlendirilecektir.

1. Derginin Kimliği, Künyesi ve Yayın Politikası

1.1. Kimlik ve Künye Bilgileri

Mutlu Köyü Yıllığı 1963 yılında kurulan Mutlu Köyü Kalkındırma Derneği'nin bir yayın organı olarak çıkarılmaktadır. İlk sayıda dernek adına derginin sahibi "Memiş Bilgi" olarak belirtilmişken, sonraki yıllarda dernek başkanının değişmesi nedeniyle 2. sayıda Ahmet Doğan, 3. sayıda Mustafa Demir ve 4. sayıda Mustafa Çağlar olarak ifade edilmiştir. Bununla birlikte derginin ilk iki sayısında "Yazı İşleri Müdürü" olarak Ali Yakar'ın ismi verilirken, 3. sayısında Eyüp Uslu'nun ve 4. sayısında ise Mehmet Yurdayan'ın isimleri zikredilmiştir. Mutlu Köyü Yıllığı'nın yazı kurulunda yer alanların isimlerinde de sonraki sayılarda bazı değişiklikler olduğu anlaşılmaktadır. 1968 yılı yazı kurulunda Ali Yakar, Mehmet Sevinç, Yaşar Katı, Mehmet Bilir ve Halil İşçi'nin isimlerine rastlanırken, 1969 yılında Halil İşçi'nin yazı kurulundan ayrıldığı görülmektedir. 1970 yılında yerinde kaldığı anlaşılan Mehmet Sevinç, Yaşar Katı gibi eski isimlere ilaveten Mehmet Yurdayan ve Eyüp Uslu'nun yazı kuruluna dâhil edildiği, 1971 yılında bu isimlerden Eyüp Uslu'nun kuruldan ayrıldığı görülmüştür.

Mutlu Köyü Yıllığı'nın bütün sayılarında, derginin iç kapağında jenerik bölümünde "Yılda Bir Defa Çıkarılır, Köyü Tanıtma Dergisi" ifadesine rastlanmaktadır. Yıllığın 2. sayısından itibaren jenerik kısmında "Yazıların Fikir Sorumluluğu Yazarına Aittir" notu da düşülmeye başlanmıştır. Bununla birlikte künyede "Abone Yapılmaz" ibaresi ile fiyat bilgisinin de verildiği görülmektedir. İlk üç sayısında sayısı 150 kuruş olarak belirtilen derginin sonuncu sayısı 250 kuruş üzerinden satışa çıkarılmıştır. Yıllığın yayımlandığı tarihlerde Beyşehir'de bir matbaa bulunduğu halde, ortalama 25-30 sayfadan oluşan Mutlu Köyü Yıllığı'nın 1. sayısı Konya'da Şafak Matbaası'nda, 2. sayısı Gürcan Matbaası'nda, 3. ve 4. sayısı Ülkü Basımevi'nde dizilip basılmıştır.

1.2. Derginin Amacı, Yayın Periyodu ve Politikası

Mutlu Köyü Yıllığı, 1968, 1969, 1970 ve 1971 yıllarına ait olmak üzere ancak 4 sayı kadar çıkarılabilmektedir. 1968 yılına ait nüshası "Mutlu Köy Yıllığı" adını taşımakta olup ilk sayısında kapakta yıl ifadesine rastlanmazken sonraki üç sayıda "1969, 1970 veya 1971 Mutlu Köyü Yıllığı" şeklinde yıl bilgisine de yer verilmiştir. 1968 yılı yazı kurulunda "Amacımız" başlığı altında derginin çıkarılma amacı açık olarak ortaya konulmaktadır. Söz konusu başlığın ilk cümlesi olarak yazılanlar ise son derece manidardır.

"Koca Bâb-ı Âli, Selam dur AKTEPE'ye! Köyden çıkıyoruz, köyü yazmak için, dilimizin döndüğünce..."

Aynı kazada birkaç sene önce çıkarılan Anadolu'nun ilk köy dergisi Aktepe'nin ilk sözünün Mutlu Köyü Yıllığı'nda da ilk söz olarak tekrarlanması oldukça dikkat çekicidir (Bk. Muşmal, 2024). Nitekim söz konusu durum Hüseyin Avni Uzal'ın derginin 3. sayısında yer alan "Mutlu ve Mutlu Yıllığı" isimli yazısında şu şekilde ifade edilmektedir:

Mutlu Yıllığı yayın hayatına bu köyde başladı. Çavuş'un Aktepe'sinden sonra Bab-ı Ali'ye selam dur diyen ikinci köy oldu. Hem hakkı hem de kuvveti omzunda taşıyan bir köyün yayın organı Mutlu Yıllığı. Yılda bir kez dallanıp budaklanarak ismini köyünden, cesareti birlik ve beraberlikten aldığı mutluluklarıyla Mutlu Köyü'nün dertlerini dile getiren yerinde bir kanunun sözcüsü, yerinde bir halk eğitimcisi, bir köy hekimidir. (Uzal, 1971:8).

1968 yılı başında “Amacımız” başlığı altında Mutlu Köyü Yıllığı'nın çıkarılma amacı hakkında şu ifadeler yer verilmektedir.

Kendi köy sorunlarımızı ortaya dökmek ve bu sorunlara yine kendi olanaklarımızla çare aramak için bir örgüt kurduk Mutlu da. Mutlu Köyü Kalkındırma Derneği. Gücümüzün yettiğince çalıştık, çaba harcadık. Şunu bir kez daha kesinlikle anladık ki para ile desteklenmeyen çaba ve çalışma gücü sorunlarımızın çözümünde istenildiği kadar başarılı olamıyor. Bizi düşündüren nokta da gücümüzle birleşerek bizi istediğimiz hedefe ulaştırarak paranın nereden ve nasıl bulunacağıdır. Biz Mutlu Köyü ve onun derneği olarak gücümüzün tümüyle çalıştık çabaladık, karınca kararınca bir şeyler başardık, az da olsa gerçekleştirebildiklerimiz oldu. Her şeyden önce çevremizdeki köylere dernekleşmenin örneğini verdik, fakat biz bütün bunları yeterli bulmamaktayız. Bu yıllığı çıkarmaktaki amacımız köyümüzü bütün ayrıntılarıyla çevreye tanıtmak, derneğimizin çalışmalarını en ince noktalarına kadar duyurmaktır. Böylelikle olumlu yolda çalışan bir derneğin Mutlu Köyü'nde de var olduğunu ve yine bu derneğin parasızlıktan kıvrandığını devlet ve özel kuruluşların tümüne duyurarak onlardan kendilerince uygun görecekları yardımlarını sağlamaktır. (Mutlu Köyü Yıllığı, 1969:1).

Yukarıda görüldüğü gibi dernek yöneticileri yıllığı çıkarmaktaki amaçlarını Mutlu Köyü'nü bütün ayrıntılarıyla çevreye tanıtmak ve Mutlu Köyü Kalkındırma Derneği'nin çalışmalarını en ince noktalarına kadar duyurmak olarak ifade etmişlerdir. Bu noktada derginin 2. sayısında yayımlanan “İvriz'den Selamlar” isimli yazısında Necdet Akgün tarafından dile getirilenler de hayli önem arz etmektedir:

Bugün Mutlu Köyü olarak sonsuz bir mutluluk içindeyiz. Çünkü elimizdeki Mutlu köy yıllığı ile sizlerin karşısına ikinci kez çıkıyoruz. Bu bizim olduğu kadar tüm Anadolu köylüsünün de başarısıdır. Nüfusunun üçte ikisi köylü olan geri kalmış toplumumuzda köyden çıkarak sorunlarımızı yine kendi sesimizde duyurmanın kıvançını taşıyoruz. Çünkü tirajı milyonları bulan gazetelerle ve büyükşehirlerin çıkardığı dergilerle köyü ve köylümüzü tanıtmak imkânsızdır. Gönül ister ki dergimiz yılda değil, ayda hiç olmazsa 2 ayda bir olarak çıksın. Ama olanaklarımız buna el vermiyor. Yılda bir kez de olsa sorunlarımızı dile getirirken sen ben davası ile değil, sizin derdiniz hepimizin derdedir ilkesi ile hareket ediyor, arkamızda milyonlarca köylünün nefesini duyuyor bundan güç alıyoruz. Eğer güçlü bir Türkiye yaratmak istiyorsak kalkınma yolu köyden geçmelidir. Bu da sözde değil çalışmakla, eylemle mümkün olur. Atatürk'ün bu milletin gerçek efendisidir diye vasıflandırdığı kişilere çıkarı için seçimden seçime değil, efendi oldukları için efendiler denmelidir. (Akgün, 1970: 32).

Mutlu Köyü Yıllığı'nın yazı kurulu üyeleri, derginin son sayısında “Ön yazımız” başlığı altında amaçlarını ve bu konudaki gelişmeleri bir kez daha ele almışlardır:

Dergimiz bu sayısıyla 4. yıllığını sunuyor. Orta Anadolu'nun küçük bir köyünde çeşitli olanaksızlıklar içinde yayınını sürdürdüğümüz bu yıllığımızın amacı, Mutlu Köyü'nü olduğu kadar yaşantıları aynı olan diğer köylerimizi de Mutlu köyü şahsında tanıtmak ve onların sesini duyurabilmektir. Evet, biz bir köy dergisiyiz. Her çeşit faaliyetleri ile bir köy, bir köylü dergisi. Ve biz ülkemizde çıkartılabilen ilk köy dergilerinden birisi olmamızla yayın hayatını köye kadar getirebilmemizle kıvanç duyuyoruz. Bu dergide bütün yönleriyle tipik bir Anadolu Köyü tanıyacaksınız. Bu köyün adı Mutlu'dur. Mutlu'dan mutluluklar dileğiyle. (Mutlu Köyü Yıllığı, 1972:1).

Yukarıdaki ifadelerden anlaşıldığı gibi Mutlu Köyü Yıllığı'nı çıkaranlar amacı, Mutlu Köyü şahsında diğer Anadolu köylerini de tanıtmak ve seslerini duyurabilmektir. Kurul üyeleri Türkiye'de çıkartılabilen ilk köy dergilerinden birisi olmak ve yayın hayatını köye kadar getirebilmek başarısı dolayısıyla kıvanç duyduklarını da ifade etmişlerdir. Nitekim ayrıca nüfusunun üçte ikisi köyde yaşayan ülkemizde köyden çıkarak, köyün sorunlarının yine kendi sesiyle duyurmak başarısının tüm Anadolu köylüsünün de başarısı olduğunu da özellikle dile getirmişlerdir.

2. Derginin Yazar Kadrosu ve Muhtevası

2.1. Yazar Kadrosu

Mutlu Köyü Kalkındırma Derneği'nin yayın organı olarak çıkarılan Mutlu Köyü Yıllığı'nın, dernek yöneticileri ve köylülerin katkılarıyla çıkarıldığı anlaşılmaktadır. Derginin yazar kadrosu incelendiğinde yazarların büyük oranda bölgede görev yapan öğretmenlerden oluştuğu görülmektedir. Dergiye katkı verenler arasında İlköğretim Müfettişi Mehmet Özkan, Denizli İl Millî Eğitim Müdür Yardımcısı Halil Oran, Konya Merkez İzzetbey İlkokul Müdürü Celal Akın, Öğretmen Mehmet Bilir, Öğretmen Kazım Gür, Öğretmen Mehmet Yurdayan, Öğretmen Süleyman Güleroğlu, Öğretmen Yaşar Katı ve Öğretmen Muhittin Köse gibi isimleri görmekteyiz. Bununla birlikte derginin yazarları arasında Yorgancı Mehmet Ali Erdoğan, Marangoz Mustafa Atan gibi Mutlu Köyü sakinlerinin de bulunduğu anlaşılmaktadır.

Dergiye en fazla katkı veren yazarlar arasında 5 ayrı yazısıyla Mehmet Sevinç başta gelmektedir. Aynı zamanda yıllığın yayın kurulunda bulunan Mehmet Sevinç derginin 1. sayısından başlamak üzere bütün sayılarına katkı vermiştir. Sevinç, hemen hepsi Mutlu Köyü ile ilgili olmak üzere 1. sayıda “Mutlu Köyünü Tanıyalım”, 2. sayıda “Örgütlenemeyen Sanatlarımız”, 4. sayıda “Mutlu Köyü ve Teknik Öğretim” adıyla çeşitli yazılar ve iki ayrı sayıda köyle ilgili şiirler yayımlamıştır. Sevinç, “Mutlu Köyünü Tanıyalım” isimli yazısında köyün tarihi, coğrafi ve demografik durumu hakkında bilgiler vermekte ayrıca sosyal yapısı, ekonomisi ve gelir kaynakları ele almaktadır. Mehmet Sevinç “Örgütlenemeyen Sanatlarımız” isimli yazısında ise köyde bulunan demircilik, marangozluk, duvarcılık ve kağıncılık gibi çeşitli el sanatlarından bahsetmektedir. Yazısının devamında özellikle kadınlar tarafından yapılan hasırcılık üzerinde duran Sevinç, Huğlu'da başarı ile sonuçlanan kooperatif örneğinde Mutlu Köyü'nde bir kooperatif kurulmasını tavsiye etmektedir. Ayrıca Sevinç, “Mutlu Köyü ve Teknik Eğitim” isimli yazısında köydeki zanaatlardan hareketle Mutlu'da teknik eğitime olan ilgi ve yatkınlıktan bahsetmektedir.

Dergiye en fazla katkı veren yazarlar arasında ikinci sırada 4'er yazısıyla Celal Akın, İsa Sevinç ve Mehmet Özkan gelmektedir. Bunlar arasında bulunan Konya İzzetbey İlkokulu Müdürü Celal Akın yıllığın bütün sayılarında yazı yayımlamıştır. Yıllığın 1. sayısında “Mutlu Köyde Mutlu Bir Gün”, 4. sayısında “Karakız” isimli bir öykü yayımlayan Akın, 2. ve 3. sayılarda iki ayrı şiirle karşımıza çıkmaktadır. Celal Akın “Mutlu Köyde Mutlu Bir Gün” isimli yazısında dostu olduğunu belirttiği Mehmet Sevinç'in kendisini 1962 yılı yazında Mutlu Köyü'ne götürdüğü dönemdeki hatıraları üzerinden Mutlu'nun evleri, yolları ve insanlarını anlatmaktadır. Akın, derneğin çalışmalarını ele aldığı yazısının sonunda Mehmet Sevinç'ten bir dörtlük şiir eklemiştir ve devamında kendisine ait bir şiire de yer vermiştir.

Mutlu Köyü Yıllığı'na en fazla katkı veren yazarlar arasında bulunan İsa Sevinç aynı zamanda derginin kapak kompozisyonunu yapmaktadır. Derginin bütün sayılarında birer yazı kaleme alan Sevinç, 1. sayıda “Mutlu Köyün Mutluluğu”, 2. sayıda “Mutlu'da Bir Düğün Öyküsü”, 3. sayıda “Mutlu'lu Kadınlar” isimli yazıları ile 4. sayıda “Bir Paket Tütün Ver” öyküsünü yayımlamıştır. Sevinç ilk yazısında eski adı “Keçi” olan yerleşimin isminin değişimi ve bunun sebepleri üzerinden bir değerlendirme yapmakta, 2. yazısında Mutlu Köyü düğünleri ve adetlerini detaylı bir şekilde anlatılmaktadır. Diğer taraftan Sevinç, Mutlu'lu Kadınlar isimli yazısında ise Mutlu Köyü kadınlarının içinde buldukları sosyal ve kültürel şartları ele almaktadır.

Dergiye en fazla katkı sağlayan yazarlardan biri de Mehmet Özkan'dır. İlköğretim Müfettişi Mehmet Özkan, her sayısına bir yazıyla katkı verdiği derginin 1. sayısında “Mutlu Köyü ve Derneği”, 2. sayısında “Mutlu Köyün Kooperatifi”, 3. sayısında “Mutlu Köyde Beslenme” ve 4. sayısında “Mutlu Köyde Eğitim” isimli yazılar yayımlamıştır. Özkan, ilk yazısında Mutlu Köyü'ne değinerek, köydeki zanaatlar ile özellikle kağı yapımından ve köylünün çalışkanlığı ile eğitime verilen önemden bahsetmektedir. Yazısının devamında derneğin kuruluşu ve çalışmalarını ele alan Özkan, Mutlu'da yeni atılımların yapılabilmesi için ahali tarafından Mutlu Köyü Kalkındırma Derneği'nin desteklenmesi gerektiğini ifade etmektedir. İkinci yazısında Mutlu Köyü'nde hasırcılık hakkında detaylı bilgiler veren ve kooperatiflerin öneminden bahseden Özkan, köyde kooperatifleşmenin gerçekleşmesi gerektiğini ısrarla dile getirmektedir. Mehmet Özkan'ın “Mutlu Köyde Eğitim” isimli 3. yazısında ise 1940'lı yıllardan bu tarafa köyde süregelen eğitim faaliyetlerinden bahsedilmektedir. Özkan'ın yazısında özellikle kız çocuklarının okutulması ile eğitimin önemi ele alınmakta, eğitim faaliyetlerinin gelişimi ve ortaokul açılması için Mutlu Köyü'de belediye kurulmasına çalışılması tavsiye edilmektedir. Özkan'ın

“Mutlu Köyde Beslenme” ile ilgili 4. yazısında ise köyün yerleşim alanı, toprakları, arazisi, ziraatı, hayvancılığı, tavukçuluğu ile halkın et, sebze ve balık tüketiminden bahsedilmektedir.

Dergiye katkı veren yazarlar arasında 3'er yazısıyla Mehmet Yurdayan ve Yaşar Katı'nın isimleri de zikredilmelidir. Bunlardan Mehmet Yurdayan derginin 3. ve 4. sayısında yayımlanan iki şiirinin yanı sıra 4. sayısında “Soruşturmamız” adındaki yazısıyla yer almıştır. Yurdayan yazısında Mutlu Köyü'nün önde gelen ihtiyaçlarını tespit etmek ve bunlara dair çözüm yolları aramak amacıyla köylülere sorular yönlendirmiş ve onların verdiği cevaplara yazısında yer vermiştir. Diğer taraftan yıllığın yazarlarından Yaşar Katı ise 2. sayıda “Toprak Uysal Bir Arkadaştır, 3. sayıda “Yaşantı” ve 4. sayıda “Toprak” adındaki öykü ve hikâyeleri ile dergiye katkı sağlamıştır. Mutlu Köyü Yıllığı'nın yazarları arasında erkeklerin hâkimiyeti dikkat çekmekle birlikte, dergiye katkı veren bazı kadın yazarlar da bulunmaktadır. Bunlar arasında Ayşe Sevinç, Ayfer Okay ve Havva Saygın gibi isimleri saymak mümkündür. Ancak kadın yazarların dergide şiirleriyle yer buldukları görülmektedir. Yukarıda isimlerine yer verilen söz konusu yazarların dışında, Ali Çetin, Ali Deli, Ali Yakar, Eyüp Uslu, Fettah Erdoğan, Halil Oran, Hüseyin Avni Uzal, Hüseyin Türkileri, İsmail Akgün, Lütfi Akça, Mehmet Ali Erdoğan, Mehmet Gültekin, Mehmet Tokur, Mehmet Tuncer, Memiş Gümüş, Metin Kaçar, Muhittin Köse, Mustafa Altınyazar, Mustafa Atan, Necdet Akgün, Nuri Güngör, Osman Atan, Kazım Gür, Mehmet Bilir, Süleyman Güleröğlü ve Süleyman Rüzgar isimli yazarlar da yazı ve şiirleriyle dergiye katkı vermişlerdir.

Bir bütün olarak değerlendirildiğinde Mutlu Köyü Yıllığı'nda yaklaşık 75 yazının yayımlandığı ve 40 ayrı yazarın buna katkı verdiği görülmektedir. Yukarıda ele alınanlar içerisinde 26 yazar 1'er, 8 yazar 2'şer ve 2 yazar 3'er, 3 yazar 4'er, 1 yazar da 5 yazısıyla dergiye konuk olmuşlardır. Yazı kurulu üyelerinin yıllığın ön söz yerindeki yazıları başta olmak üzere dergide yayımlanan “Çağrı, Köyden Haberler, Köyümüz İçin Ne Dediler ve Genç Ozanlarımıza” vb. başlıkları altında 10 ayrı yazı kaleme aldıkları anlaşılmaktadır.

2.2. Derginin Muhtevası

Yukarıda ifade edildiği gibi genellikle köy öğretmenlerinden oluşan bir yayın kurulu tarafından çıkarıldığı ve geniş bir yazar kadrosuna sahip bulunduğu anlaşılan Mutlu Köyü Yıllığı içerik bakımından da zengin özelliklere sahip bulunmaktadır. Dergide köy hayatı ve sorunları başta olmak üzere çeşitli konularda makaleler ile anı, hikâye, öykü, fıkra ve şiirlerin yer aldığı görülmektedir. Aşağıda derginin içeriği hakkında bazı değerlendirmeler yapılacaktır.

Mutlu Köyü yıllıklarında öykü türünde üç eser yayımlanmış bulunmaktadır. Bunlardan derginin ilki 3. sayısında Mehmet Gültekin tarafından yayımlanmış olup, “Eğer Gız Olmazsa” adını taşımaktadır. Öyküde sekiz erkek çocuk sahibi Osman isimli bir köylünün karısı Ayşe'nin dünyaya getireceği çocuğun kız olması beklentisi işlenmektedir. Özellikle köy hayatını yansıtan sürülerin ve çoban köpeklerinin işlendiği öyküde dere kenarı ve Pınarbaşı gibi mekânlara vurgu yapılmaktadır. Yıllığın 4. sayısında ise iki ayrı öykü karşımıza çıkmaktadır. Yazarlardan İsa Sevinç 4. sayıda “Bir Paket Tütün Ver” öyküsü ile yer alırken, Celal Akın ise “Karakız” öyküsü ile okuyucularla buluşmaktadır. “Bir Paket Tütün Ver” öyküsünde Sevinç, sahip olduğu özelliği ile ahali tarafından tanınan Ali Dayı'nın tütüne olan sevdasını işlemektedir. “Karakız” öyküsünde ise Celal Akın, sahip oldukları Karakız isimli bir camızın hikâyesini anlatmaktadır. Yaşanmışlıklar üzerinden bir köylü ailesi ile hayvanları arasında kurulan bağın ele alındığı öyküde, yöresel anlatımların ve mekânların kullanıldığı görülmektedir. Celal Akın'ın ayrıca derginin 1. sayısında “Mutlu Köyde Mutlu Bir Gün” adında bir anı-hatırası daha yayımlanmıştır. Benzer şekilde Muhittin Köse'nin 4. sayıda “Mutlu'da Anılarım” adıyla köydeki öğretmenlik anılarını ele aldığı yazısı da bu çerçevede değerlendirilebilir. Diğer taraftan Mutlu Köyü yıllıklarında hikâye nevinde bazı eserlerin de yayımlandığı görülmektedir. Nitekim derginin 1. sayısında Fettah Erdoğan tarafından anlatılan “Ali İdi İvan Oldu” ve Yaşar Katı tarafından 2. sayıda yayımlanan “Toprak Uysal Bir Arkadaştır” isimli yazıları da bu türden değerlendirmek mümkündür.

Mutlu Köyü yıllıklarında yayımlanan eserlerin 20'sinin de şiir olduğu görülmektedir. 13 ayrı yazarın şiirinin yayımlandığı yıllıklarda Öğretmen Mehmet Yurdayan ve Celal Akın 3'er şiiriyle dergiye en fazla katkı veren şairler arasında olmuşlardır. Onları ikişer şiiriyle Ayşe Sevinç, Mehmet Sevinç ve Süleyman Rüzgâr takip etmektedir. Diğer taraftan Ayfer Okay, Havva Saygın, Lütfi Akça, Mehmet Bilir Mehmet Tokur, Mustafa Altınyazar, Necdet Akgün ve Nuri Güngör gibi isimlerinde birer şiir ile dergiye katkı sağladığı görülmektedir. Şiirlerin bir kısmı serbest vezinli olmakla birlikte genel itibarıyla hece vezinli şiirlere rastlanmaktadır. Yıllıklarda yayımlanmış “Köyüm, Sanatkâr Köyüm, Ben Bir Köy

Öğretmeniyim, Her Şeyimiz Mutlu İçin, Gönlüm Köydedir, Köyümde Günler, Köylü ile Eşeği” adındaki şiirlerde Mutlu Köyü’nün özellikleri, köy hayatı ve köy hayatına özlem konuları işlenmektedir.

Dergide yayımlanan yazıların önemli bir bölümü derneğin amaçları doğrultusunda Mutlu Köyü’nü tanıtmaya yönelik olarak hazırlanmıştır. Bu anlamda derginin ilk sayısında yayımlanan Mehmet Özkan’ın “Mutlu Köyü ve Derneği”, Celal Akın’ın “Mutlu Köyde Bir Gün”, İsa Sevinç’in “Mutlu Köyün Mutluluğu” ve Mehmet Sevinç’in “Mutlu Köyünü Tanıyalım” yazıları bu nevidendir. Söz konusu yazılara 2. sayıda da rastlamak mümkündür. Bunlar arasında en dikkat çekicisi Mehmet Bilir tarafından “Köy İncelemesi” adıyla yayımlanmıştır. Altı sayfa halinde yayımlanmış derginin en uzun yazılarından biri olan söz konusu yazıda, 1968 yılı sonunda Mutlu Köyü’ne öğretmen olarak atanan Mehmet Bilir tarafından köyle ilgili detaylı bilgiler vermektedir. Nitekim yazının başında köyün coğrafi, tarihi ve demografik özellikleri ele alınmakta, ardından toplumsal hayatı, konut durumu, sosyal ve ekonomik yapısı analiz edilmektedir. Oldukça ayrıntılı değerlendirmelerin yapıldığı söz konusu yazıda yerleşimin kültürel ve eğitim durumundan bahsedilmiş ve son bölümde maddeler halinde köyün problemlerine yer verilmiştir. Öğretmen Kazım Gür tarafından aynı sayıda kaleme alınan “Köyümün Sorunları” isimli yazısını da bu çerçevede değerlendirmek mümkündür. Kazım Gür yazısında özellikle Türkiye genelinde köy sorunlarını detaylı bir şekilde ele alınmaktadır. Bu noktadan bakıldığında Mehmet Tuncer’in “Kültürel Kalkınma Zorunluluğu” isimli yazısı da köylerdeki kültürel kalkınmaya ve bunun önemine dikkat çekmektedir. Nitekim Osman Atan’ın derginin 3. sayısında ülkemizdeki köylerdeki yol, su, elektrik eksikliği ve kalkınmanın gereğine dikkat çektiği “Köylerimiz” isimli yazısı da aynı çerçevede değerlendirilmelidir. Dergide yer alan bazı yazılar ise içinde bulunduğu Mutlu Köyü Yıllığı hakkında hazırlanmışlardır. Hüseyin Avni Uzal’ın 3. sayıda yer alan “Mutlu ve Mutlu Yıllığı” bu nitelikte bir yazı olarak dikkat çekmektedir. Aşağıda derginin muhtevası başlıklar halinde ele alınacaktır.

2.2.1. Kapak Kompozisyonu

Mutlu Köyü Yıllığı’nın bütün sayıları dikkate alındığında dergi kapağında bir standardın oluşmadığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte derginin bütün sayılarında kapak kompozisyonun İsa Sevinç tarafından yapıldığı bilgisine yer verilmektedir. Burada 4 ayrı yıla ait 4 farklı kapak üzerinden bazı değerlendirmeler yapılacaktır.

1968 Mutlu Köyü Yıllığı’nın kapağının sol üst bölümünde büyük puntolarla ve siyah renkte “Mutlu Köy Yıllığı” adı işlenmiştir. Kapağın alt kısmında kara kalem çalışmasıyla yapılan bir kompozisyonda ön planda hasır ören köylü kadınlar, arka planda ise bir silüet halinde köy evlerinin resmedildiği görülmektedir. Kapakta işlenen tema, Mutlu Köyü ile özdeşleşen ve dergideki pek çok yazı da dile getirilen hasır işlemeciliğidir. Bununla birlikte 1969 yıllığında kapak kompozisyonu siyah beyaz fonlar üzerinde derginin adının yazılmasıyla oluşturulduğu görülmektedir. Nitekim kapakta siyah fon üzerinde büyük puntolarla beyaz renkte yazılan 1969 M, ifadesine tezat bir şekilde beyaz fon üzerinde siyah renkte Mutlu Köyü Yıllığı yazılmıştır. Burada ilk kapaktan farklı olarak yıllığın ait olduğu senenin kapak üzerine taşındığı görülmektedir. Diğer taraftan 1970 yıllığının kapak kompozisyonu da dikkate değerdir. Eşit olmamakla birlikte iki ayrı bölümden oluşan kompozisyonun üst kesiminde Anadolu’nun kilim/hasır motiflerinden bir model işlenmiş olup üzerine 1970 ifadesi yerleştirilmiştir. Bu durum yine Mutlu Köyü’ndeki zanaatlara ve özellikle hazırcılığa bir göndermeyi ifade etmektedir. Kapağın alt bölümünde ise bir önceki kapakta uygulandığı gibi beyaz fon üzerinde siyah renkte Mutlu Köyü Yıllığı yazılıdır. 1971 yıllığına ait kapak kompozisyonu da hayli ilgi çekicidir. Kapakta aşağıdan yukarıya kadar uzanan siyah bir fon üzerinde silüet halinde atını tarlada çift sürmeye koşmuş bir köylünün görüntüsü işlenmiştir. Alt bölümde ise tarla görüntüsü formundaki siyah fon üzerinde beyaz renkte 1971 Mutlu Köyü Yıllığı adı yazılmıştır¹. Bu kapak tasarımlarının görsel açıdan başarılı ve kompozisyonu itibarıyla anlamlı olduğu söylenebilir.

Mutlu Köyü yıllıklarının iç kapağında derginin, sahibi, yazı işleri müdürü, yazı kurulu, yıl, baskı ve ücret bilgileri ile içindikiler kısmına yer verilmektedir. Ancak içindikiler kısmında sayfa sayılarına dair bir bilgilendirmeye rastlanmaz. Derginin bazı sayılarında arka kapak tasarımlarında çeşitli reklamların yer aldığı görülmektedir. Nitekim 1. ve 2. sayılarda Ziraat Bankası’nın reklamlarına rastlanırken 3. ve 4. sayılarda arka kapakta herhangi bir görsel yer almaz. Yıllıklarda kapak ve jenerik

¹ Ek 2’de derginin bir kapak görseline yer verilmektedir.

sayfalarından sonra Mutlu Köyü Yıllığı imzasıyla yayımlanmış bir bölüm bulunmaktadır. Söz konusu bölüm hakkında aşağıda bir değerlendirme yapılacaktır.

2.2.2. Önsöz Yerine

Derginin yazı kurulu tarafından hazırlanan Ön Söz mahiyetindeki söz konusu bölümler, 1. sayıda “Amacımız”, 2. sayıda “İkinci Yıllığı Sunarken”, 3. sayıda “Üçüncü Yıllığı sunarken” ve 4. sayıda ise “Ön Yazımız” adıyla yayımlanmıştır. Derginin yazı kurulu üyelerinin okuyuculara seslendikleri bu bölümde, derginin çıkarılma amacı başta olmak üzere, halkın gösterdiği ilgi ve alaka düzeyi, yıllık çıkarılmasında yaşanan zorluklar ve bu zorluğa rağmen kurul üyelerinin bu süreçte yaşadıkları, heyecan, duygu ve düşüncelere yer verilmiştir.

İlk sayısında yıllığı çıkarma amaçlarını açıkça tanımlayan Mutlu Köyü Yıllığı yöneticileri dergilerinin 2. sayısında “İkinci Yıllığı Sunarken” başlığı altında okurlarına yeniden seslenmişlerdir:

Kendi olanaklarımız içinde ikinci kez huzurumuza çıkmaktan büyük bir kıvanç duymaktayız. İlk sayımızı sunarken imtihana girmiş gibi heyecanlanıyor, kendisine hediyeye alınan çocuklar gibi seviniyorduk. Bize sorarsanız bu heyecanımızda ve sevincimizde yerden göğe kadar haklıydık. Çünkü çıkardığımız bu dergi yazarların, çizerlerin gazetecilerin çıkardığı geniş imkânlarla sahip bir dergi olmayıp, günlük gazeteleri bile okumak için değil de kitabına kap çekmek için ancak aylar sonra eline geçiren hatta bunların bir kısmı ile kırık camları yapıştırmaktan bahtiyarlık duyan ve basınla ancak bu kadarlık ilişkisi olan köylerin birinden çıkıyorduk. Şunu da iftiharla belirtmek gerekir ki bizim bütün eksikliklerimize rağmen komşu köylerin tümü ve dergimizi okuyan aydınlarımızca takdirle karşılanmamız bizim için iltifatların en büyüğü olmuştur. (Mutlu Köyü Yıllığı, 1970:1).

Yazı kurulu üyelerinin “Üçüncü Yıllığı Sunarken” isimli yazılarında da aynı duyguları farklı kelimelerle ifade ettikleri görülmektedir.

Biz tarlada eşini bulamadığı için öküzünün yanına eşek koşan Ali dayının da dili var demiştik. Çamurlu sokaklardan bikanların yol isteyenlerin, iş isteyenlerin, okul isteyenlerin de dili var demiştik. Bunlar konuşmalı, susmamalı demiştik biz. Ve biz kendi sorunlarımızı kendimiz dile getirmek istemiştik kendi olanaklarımızla. Biliyorduk, biliyorsunuz, biliyoruz bu denli sorun dile getirilemez yılda bir çıkarabildiğimiz şu küçük dergi ile. Sorunlarımız o kadar büyük olanaklarımız o kadar küçük ki... Yine de mutluyuz karşınıza üçüncü kez çıkarken, üçüncü kez dile getirirken çevrenin sorunlarını. Üçüncü kez iz bırakırken karanlık kumsallarda. (Mutlu Köyü Yıllığı, 1971:1).

Yukarıda görüldüğü gibi Mutlu Köyü Kalkındırma Derneği'nin yayın organı halinde çıkarılan Mutlu Köyü yıllıklarının her sayısının başında yazı kurulu üyeleri, ön söz mahiyetinde hazırladıkları söz konusu yazılar yoluyla okuyuculara seslenmişlerdir. Burada derginin çıkarılma amacı başta olmak üzere, dernek olarak gerçekleştirdikleri faaliyetleri de halka aktarabilme ve böylece dergi yoluyla bunların yaygın etkisini oluşturabilme imkânına sahip olmuşlardır. Söz konusu yazılarda ısrarla üzerinde durulan bazı hususlar da son derece dikkat çekicidir. Bunlardan biri de köylünün kendi sorunlarının bizzat kendileri tarafından, kendi olanaklarıyla dile getirmesidir. Burada olduğu gibi derginin içeriğinde bulunan yazılarda vurgulanan hususlardan biri de birlikte hareket etmek ve kooperatifleşmektir. Nihayetinde bu durum Aktepe dergisi kadar belirgin olmasa da Mutlu Köyü Yıllığı'nın ruhunda yayın ve yazı kadrosunda yer alan idealist öğretmenlerin izlerini görmek mümkündür.

2.2.3. Köyden Haberler

Mutlu Köyü Yıllığı yöneticileri derginin ilk sayısından itibaren bazı sayılara bir iki sayfa da olsa “Köyden Haberler” adıyla bir bölüm açmıştır. Söz konusu bölümde başta Mutlu Köyü olmak üzere bölgeden haberlere yer verildiği anlaşılmaktadır. İçerik anlamında bir fikir vermesi açısından ilk üç sayıda yayımlanan “Köyden Haberler” bölümünde ele alınan bazı hususlara aşağıda yer verilebilir.

“Köyden Haberler” bölümünde derginin ilk sayısında; “Köyümüzü zaman zaman tehdit eden Bağardı Çayı, YSE tarafından geçtiğimiz 1968 yılının sonbaharında temizlenmiştir.”; “Hüyük bucağı ile aramızdaki yol, dernek tarafından yeniden kumlattırılmıştır.”; “1968 yılının son aylarında Mutlu

Köyü Camii Yapma ve Yaşatma Derneği adıyla bir dernek kurularak çalışmalarına başlamıştır. Kardeş derneğe başarılar diler kurucularını kutlarız.”

Derginin 2. sayısında; “Aşağı Camii'nin taban ve tavanları önemli bir şekilde onarılmıştır.”; “Okulun ihata duvarları yeniden yapılarak üzeri betonlanmıştır.”; “Köyümüzün gençleri birleşerek Mutluspor adlı bir spor kulübü kurmuştur. Mutluspor çevre kasabaları ve Beyşehir karmasıyla yaptığı maçlarda büyük başarı kazanmıştır.”

Derginin 3. sayısında; “Köyümüz ile Hüyük arası asfaltlanarak devlet yoluna bağlanmıştır. Keza Mutlu-Görünmez arası da yeniden onarılarak kumlanmış ve ikinci bir yol olarak hizmete açılmıştır.”; “Çeşmelerimizin ihtiyacı karşılayamadığı nazara alınarak yeni ilavelerle içme sularımız takviye edilmiştir.”; “Mutlu Köyü üretim ve tüketim kalkınma kooperatifi kurularak çalışmalara başlanmıştır.”

İçeriği açısından bir iki örneğine yer verdiğimiz “Köyden Haberler” bölümünde hemen her sayıda 8-10 madde halinde kısa kısa haberlere yer verilmektedir. Haberlerin daha ziyade yıllığı çıkararak dernek faaliyetleriyle ilintili olduğu görülmektedir. Ayrıca derginin 1. sayısında “Derneğimizin Çalışmaları” adıyla hazırlanan bölümde dernek çalışmaları detaylı olarak ele alınmıştır. Derginin 1. sayısında Mehmet Özkan “Mutlu Köyü ve Derneği” ile Mehmet Ali Erdoğan'ın “Nemelazımcılığa Paydos” isimli yazılarında da dernek çalışmalarından detaylı bir şekilde bahsedildiği görülmektedir.

Mutlu Köyü yıllığında ele alınan konulardan en önemlisi de köyde bir kooperatifin kurulması gerektiği olmuştur. Hatta dergideki bazı yazılar yalnızca bu konuya ayrılmış durumdadır. Bunlardan Ali Yakar'ın 1. sayıda ele aldığı “Bir Kooperatif Zorunludur” isimli yazısında köydeki hasır üretiminden ve kooperatifin öneminden detaylı olarak bahsedildikten sonra Mutlu'da bir hasırcılık alım ve satım kooperatifinin kurulması teklif edilmiştir. Kooperatif konusundaki bir başka yazı da “Mutlu Köyün Kooperatifi” adıyla Mehmet Özkan tarafından kaleme alınmıştır. Bu alandaki üçüncü yazı derginin 3. sayısında Eyüp Uslu tarafından “Kooperatifçilik” adıyla yazılmıştır. Uslu, yazısında Kooperatifçiliğin Dünya üzerinde ve Avrupa'daki tarihinden bahsettikten sonra ülkemizde ne zaman ve nasıl başladığı konusunu ele almıştır. Yazıda üreticileri aracılardan ve tefecilerin elinden kurtarmanın ancak kooperatiflerle mümkün olacağı savunularak Mutlu'da mutlaka bir kooperatif kurulması gerektiği ifade edilmektedir. Bu çerçevede İsmail Akgün'ün derginin 3. Sayıdaki “Birimiz Hepimiz Parolası” isimli yazısı da aynı bağlamda değerlendirilmelidir. Akgün yazısında köylüler olarak el ele vermenin öneminden bahsetmekte ve Devlet-Köylü iş birliğinin gereğine dikkat çekmektedir. Benzer hususlar yıllığın 3. sayısında Mehmet Ali Erdoğan tarafından kaleme alınan “Sorumluluk Duygusu” ve Metin Kaçar'ın “Az Söz Çok İş” isimli yazılarında da dile getirilmektedir.

2.2.4. Köyümüz İçin Ne Dediler, Köyde Bir Anket

Mutlu Köyü Yıllığı'nın bazı sayılarında “Köyümüz İçin Ne Dediler” adıyla bir bölüm yer almaktadır. Söz konusu bölümde özellikle bazı devlet adamları ile önemli kişilerin köyle ilgili düşüncelerine yer verildiği görülmektedir. Nitekim 1. sayıda Kurmay Albay Avni Aka, Beyşehir Kaymakamı Orhan Özügür ve Celal Akın'ın köyle ilgili sözlerine yer verilmiştir.

Kaymakam Orhan Özügür

“İnsanların uyanıklığı ve atılım gücüne sahipliği yanında, sanat yönünden de çevreye örnek olarak tanıdığımız Mutlu Köyü'nün tarım alanında, özellikle fenni gübre alanında öncülük etmesi en samimi arzumuzdur.”

Kurmay Albay Avni Aka

“Orta Anadolu'da böylesine bir uygar köy göreceğimi sanmıyordum. İnsanlarını da çok uyanık ve cana yakın bulduğum bu köyün adı da insanları gibi MUTLU olmalıdır.” (Mutlu Köyü Yıllığı, 1969:22).

Söz konusu bölümün dışında Ali Çetin tarafından hazırlanan ve 2. sayıda yayımlanan “Köyde Bir Anket” isimli yazı ile Mehmet Yurdayan tarafından hazırlanan ve 4. sayıda yayımlanan “Soruşturmamız” isimli yazıları da bu meyanda ele almak mümkündür. Ali Çetin tarafından köyde yaşayan çeşitli kademe ve yaşlardaki kişilere “Sizce köyümüzün en önemli sorunları nelerdir? sorusu yönlendirilmiş ve alınan cevaplara söz konusu yazıda yer verilmiştir. Burada başta Köy muhtarı Halil Kesen, Bakkal Mehmet Uzun, İmam Hatip Ahmet Doğan, Nuri Saygın, öğretmenler Halil İşçi, Mehmet Bilir, Mehmet Yurdayan, Kahveci Osman Gümüş, Köy Bekçisi Ali Göl olmak üzere çiftçiler Yusuf

Dönmez, Mustafa Demir, Mehmet Bilgi, Mehmet Altınyazar, marangozlar Osman Değerli, Mustafa Atan ile İnşaat Ustası İbrahim Araba, Taşçı Mustafa Ceydilek, Garson Hüseyin Çetin, Tüccar Mustafa Bir ve Demirci Musa Kaçar gibi farklı meslek erbabının verdikleri cevapları görmek mümkündür.

Yukarıdaki örneğe benzer şekilde Mehmet Yurdayan'ın "Soruşturmamız" yazısında köyün önde gelen ihtiyaçlarını tespit etmek ve çözüm yolları aramak amacıyla köylülere bazı sorular yönlendirilmiş ve alınan cevaplara söz konusu yazıda yer verilmiştir. Burada da dönemin Mutlu Köyü Kalkındırma Derneği Başkanı Mustafa Çağlar, dönemin Mutlu Köyü Kalkındırma Kooperatifi Başkanı Halil Kesen, Mutlu Köyü İlkokulu Müdürü Yaşar Katı, Çiftçi Abdurrahman Özkan, Marangoz Salih Akış, İşçi Ali Tuncer, Dişçi Mehmet Yurtseven ve Yorgancı Mehmet Ali Erdoğan tarafından verilen cevaplar detaylı olarak yer verilmektedir.

2.2.5. Seçme Fıkralar

Mutlu Köyü yıllıklarının bazı sayılarında "Seçme Fıkralar" adıyla bir bölüm yer almaktadır. Nitekim derginin 1. sayısında Mustafa Atan tarafından hazırlanan "Seçme Köy Fıkraları" bölümünde "Tutarda Birisine Verir ve Kandırmacı" adında iki fıkra görmek mümkündür. Benzer şekilde 4. sayıda "Seçme Fıkralar" adıyla Memiş Gümüş tarafından hazırlanan bölümde ise "Kitap Yazan Deli, Eşşek ve Uzman, Annesinin Düğününe Çağrılmayan Çocuk, Tramvay" adında bazı fıkralara yer verilmiştir.

Dergide yer verilen genellikle fıkraların Mutlu Köy insanları arasında anlatılan fıkralar olduğu anlaşılmaktadır. Söz konusu bölüm vesilesiyle köy sakinlerinin yıllığa katkıları alındığı gibi, aynı zamanda bu fıkralar münasebetiyle okuyucuların yüzünde bir gülümseme oluşturulmak istendiği anlaşılmaktadır.

2.2.6. Genç Ozanlarımıza ve Mutlu Köyü İlkokulu Şiir Köşesi

Mutlu Köyü Yıllığı'nın 3. sayısında "Genç Ozanlarımıza" adında bir köşenin yayımlandığı görülmekte, söz konusu bölümde okuyucular tarafından gönderilen şiirlere yer verildiği anlaşılmaktadır. Yıllığın 3. sayısında yayımlanmaya başlayan "Mutlu Köyü İlkokulu Şiir Köşesi" de bu açıdan dikkat çekicidir. Nitekim burada Mutlu Köyü ilkokulunda okuyan öğrencilerin şiirlerinin yayımlandığı görülmektedir. Bu çerçevede şiir köşesinde Mutlu Köyü İlkokulu 5. Sınıf öğrencisi Ayfer Okay'ın "Yeşil Ormanlar", 5. Sınıf öğrencisi Mehmet Tokur'un "Orman" isimli şiirleriyle, 3. Sınıf öğrencisi Havva Saygın'ın Kış isimli şiirleri yayımlanmıştır.

Anlaşılan o ki, öğretmenlerinin teşvikiyle belirli bir tema üzerine şiir yazan öğrencilerin başarılı şiirleri, onların teşvik edilmesi adına Mutlu Köyü Yıllığı'nda yer almıştır. Söz konusu yıllıklar bu yönüyle sanki bir okul gazetesi gibi görülmüş ve Mutlu Köylü çocukların dünyaya açılmasına bir pencere oluşturmuş olmalıdır. Zira yıllıklar sadece onların değil, köyde bulunan öğretmenlerin ve dernek yöneticilerinin de seslerini duyurabildikleri önemli bir yayın halindedir. Nitekim Mutlu Köyü Yıllığı yöneticileri derginin 1. sayısında "Çağrı" adıyla yeni bir bölüm açarak okuyucularını köydeki kitap ihtiyacının giderilmesi için bir çağrıda buldukları da anlaşılmaktadır.

Şimdi buradan sesleniyoruz: Ey! Köye basın yoluyla yardım etmek isteyen tüm devlet kuruluşları, Ey! Büyük kentlerin büyük yayınevleri, Ey! Tirajı milyonlara yaklaşan büyük gazeteler, Ey! Yazarlar, çizerler, Ey! Köycüler, Ey! Aydınlar, Ey! Öğretmen ve öğrenciler. Bize yapacağınız çeşitli Yayın ve kitap yardımıyla bizim bir an önce aydınlığa çıkmamıza katkıda bulunacaksınız. Sizlere şimdiden teşekkürler. (Mutlu Köyü Yıllığı, 1969:21).

3. Dergide Yer Alan Fotoğraf, İlan ve Reklamlar

3.1. Fotoğraf, Karikatür veya Çizimler

Bu alanda yapılacak değerlendirmeler de günümüzden 55 yıl kadar önce Anadolu'nun ortasında bir köyde hazırlanarak Konya'daki matbaalarda yayımlanan Mutlu Köyü Yıllığı'nın dizgi ve baskısının devrin şartlarında mevcut teknik imkânlarla hazırlandığı gözden kaçırılmamalıdır. Mutlu Köyü yıllıkları arasında 1. sayıda "Fotoğraflar Fettah Erdoğan" şeklinde bir not düşüldüğü görülmekte, ancak söz konusu ifade diğer nüshalarda bulunmamaktadır. Belki de bu durumla bağlantılı olarak dergide en fazla fotoğrafın kullanıldığı dönem 1. sayıda olmuştur.

Yıllığın 1. sayısında kullanılan fotoğrafların altında bir fotoğraf alt yazısının kullanıldığı görülmektedir. Nitekim Mehmet Özkan'ın "Mutlu Köyü ve Derneği" isimli yazısına "Mutlu Köyü'nden bir görünüş" adlı bir fotoğraf eşlik ederken, Mehmet Sevinç'in "Köyüm" ismindeki şiirinin yer aldığı sayfada "Ne Kentim ne kasabayım Mutlu'dan bir manzarayım" adıyla bir fotoğrafa yer verilmiştir. Diğer taraftan Aktepe Dergisi'nden alınan Eser-Taşdiken'e ait "Mutlu Köy" isimli yazının sonunda ise "Mutlu'da Fenni Arıcılık" adıyla bir fotoğraf yer almaktadır. Yazılarla ilintili bu fotoğrafların dışında onlardan bağımsız olan bazı fotoğraflara da rastlanmaktadır. Nitekim 1968 yılıllığının 20. sayfasında Mutlu Köyü Ana Çocuk Sağlığı Binası ile İçme suyunu karşılayan depolu çeşmelerden birinin fotoğrafına yer verildiği görülmektedir. Ayrıca aynı sayıda yayımlanan "Çağrı" başlığı altındaki duyuruda Mutlu PTT Acentesi'ne ait olduğunu düşündüğümüz bir fotoğraf da paylaşılmıştır. Mutlu Köyü yıllığının ikincisi olan 1969 yılıllığında görsellerin sayısının azaldığı, Mehmet Bilir'in "Köy İncelemesi", Yaşar Katı'nın "Toprak Uysal bir Arkadaştır" ve Ali Çetin'in "Köyde Bir Anket" adındaki yazılarına eşlik eden Mutlu Köyü'ne ait isimsiz ve başlıksız 3 manzara fotoğrafına yer verildiği anlaşılmaktadır.

Mutlu Köyü yıllıkları arasında 1970 yılıllığının görsel kullanımı açısından dikkat çekici olduğu görülmektedir. "Köyden Haberler" bölümünde yer alan bir manzara fotoğrafı dışında hemen hemen hiç fotoğrafın kullanılmadığı söz konusu yıllıkta, çok sayıda karakalem işi görsel kullanılmıştır. Dergide kullanılan "köy, okul, sınıf, ceylan, gelin başı, karatahta, ağaç ve lale" görsellerinin metinlerle ilintili olarak sayfalara yerleştirildiği görülmektedir. Ancak söz konusu görseller bir lale motifinin altında yazan C. Aysel dışında imzasız görünmektedir. Benzer şekilde 4. sayıda dahi herhangi bir fotoğrafa yer verilmezken bir önceki sayıya oranla azalsa da çeşitli suretlerde karakalem çizimlerinin kullanıldığı anlaşılmaktadır. İlk sayıdaki fotoğrafların Fettah Erdoğan'a ait olduğu anlaşılrsa da diğer sayılardaki görsellerin sahibi meçhul olup bunların kapak kompozisyonunu yapan İsa Sevinç tarafından hazırlandığı düşünülebilir.

3.2. İlan ve Reklamlar

İlan ve reklam gelirleri ile ayakta kalmaya çalışan pek çok süreli yayın gibi Mutlu Köyü Yıllığı'nda da bazı reklam ve ilanları görmek mümkündür. Bu çerçevede yıllıkların ilk iki sayısının arka kapağında Ziraat Bankası reklamlarının bulunduğu görülmektedir. Bununla birlikte 1. sayısının iç kapağında Yapı Kredi Bankası'na ait bir reklam da göze çarpar. Ancak 3. ve 4. sayılarda herhangi bir reklama rastlanmaz. Bu husus yıllıkları çıkararak Mutlu köyü Kalkındırma Derneği'nin reklama ihtiyacı olmadığı anlamında yorumlanmamalıdır. Zira ilk sayısında yazı kurulu üyeleri paraya ihtiyaçları bulunduğunu açıkça ifade etmişlerdir. Anlaşılan ilk sayının heyecanıla bazı reklamlar elde edilebilse de zaman içerisinde yıllıklar için gereken ilan ve reklamlar yeterince toplanamamıştır.

Derginin kaç baskı yaptığı hakkında herhangi bir bilgi elde edilemediği için de yıllık satışlarından elde edilen miktarla ilgili bir tahmin yürütmek de mümkün olmamıştır. Belki de 1968 yılından itibaren 4 sayı yayımlanan Mutlu Köyü yıllıklarının maddi yetersizlikler nedeniyle devamı getirilememiştir.

Sonuç

Konya Vilayeti'nin Beyşehir Kazası'na bağlı Mutlu Köyü'nde 1968-1971 yılları arasında yılda bir olmak üzere 4 sayı halinde çıkarılan Mutlu Köyü Yıllığı Anadolu'da çıkarılan ilk köy dergilerindedir. Söz konusu yıllarda teknik ve nakil imkânlarının yetersizliğine rağmen Mutlu Köyü Kalkındırma Derneği yöneticilerinin Anadolu'da bir köyde dergi çıkarabilmeyi başarabildikleri görülmektedir.

1963 yılında kurulan Mutlu Köyü Kalkındırma Köyü Derneği'nin yayın organı olarak çıkarılan Mutlu Köyü Yıllığı'nın amacı, Mutlu Köyü'nü bütün ayrıntılarıyla çevreye tanıtılması ve Mutlu Köyü Kalkındırma Derneği'nin çalışmalarını en ince noktalarına kadar duyurulması olarak ifade edilmiştir. Derginin yazar kadrosunun büyük oranda bölgede görev yapan öğretmenlerden oluştuğu görülmektedir. Bununla birlikte Yorgancı Mehmet Ali Erdoğan, Marangoz Mustafa Atan gibi farklı meslek erbabı ile Mutlu Köyü sakinlerinin de derginin yazarları arasında bulunduğu görülmektedir. Dergide 40 ayrı yazarın imzası bulunan 75 ayrı yazıya yer verilmiş olup 10 yazı da Mutlu Köyü yıllığı yayın kurulu tarafından hazırlanmıştır. Yazarlar tarafından başta köy hayatı ve sorunları olmak üzere çeşitli konularda makalelerin yanı sıra, anılar, fıkralar, hikâyeler, öyküler ve özellikle şiirler yayımlandığı görülmektedir. Yazılarda özellikle köyden kente göçün durdurulması, köyde kalarak gelişmenin gerçekleştirilmesi

gerektiği savunulmakta, bu nedenle birlikte hareket etmenin ve kooperatifleşmenin önemi vurgulanmaktadır.

Genellikle öğretmenlerden oluşan yazar kadrosunun yazılarından anlaşıldığına göre Mutlu Köyü Yıllığı Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün ifade ettiği, "Köylü Millet'in Efendisi'dir." sözünün doğrultusunda bir yayın anlayışına sahip olmuşlardır. Mutlu Köyü şahsında diğer Anadolu köylerini tanıtmak ve onların da sesini duyurabilmek amacını taşıdıklarını ifade eden kurul üyeleri Mutlu Köyü Yıllığı'nın Türkiye'de köyde çıkarılan ilk köy dergilerinden birisi olmasını sağlamışlardır. Böylece sınırlı bir sürede de olsa, Anadolu'nun ortasında bir köyde yaşayanlar, köyün sorunlarını köyden çıkararak kendi sesleriyle duyurmak başarısını da elde etmişlerdir. Dernek yetkilileri bu durumun aynı zamanda Anadolu köylüsünün de başarısı olduğuna inanmaktadır.

Kaynakça

A-Sürekli Yayınlar

Mutlu Köyü Yıllığı (1968-1971).

B-Diğer Kaynaklar

Akgün, N. (1970). "İvriz'den Selamlar". *1969 Mutlu Köyü Yıllığı*, Konya.

Erdoğan, M. A. (1969). "Nemelazımcılığa Paydos". *1968 Mutlu Köyü Yıllığı*, Konya.

Muşmal, H. (2024). Anadolu'nun İlk Köy Dergisi: Aktepe Çavuş Köyü Dergisi. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 7 (1), 28-42.

Mutlu Köyü Yıllığı. Beyşehir [Konya], Sahibi: Mutlu Köyü Kalkındırma Derneği, 1969- 1972.

Mutlu Köyü Yıllığı (1969). "Amacımız". *1968 Mutlu Köyü Yıllığı*, Konya.

Mutlu Köyü Yıllığı (1969). "Köyümüz İçin Ne Dediler". *1968 Mutlu Köyü Yıllığı*, Konya.

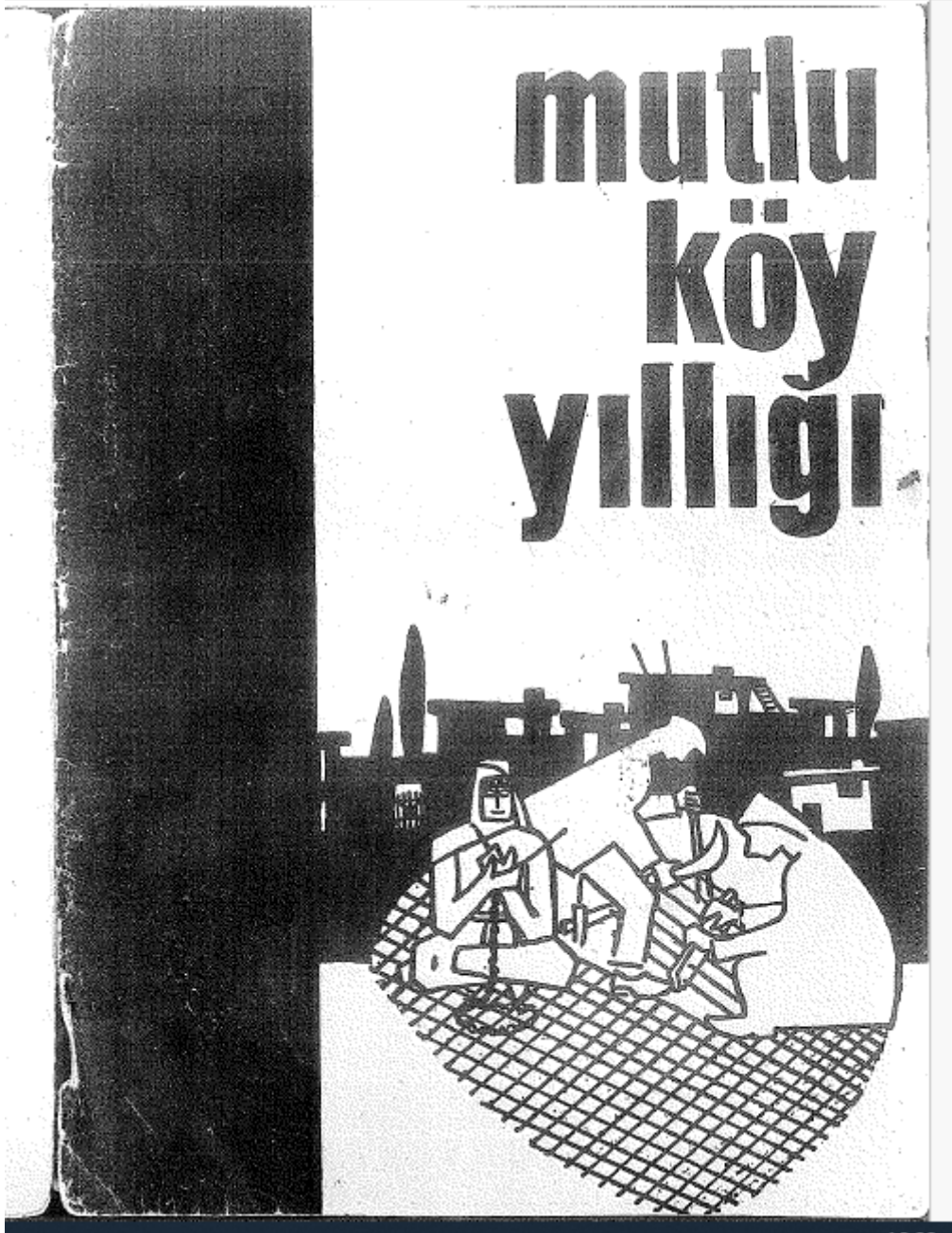
Mutlu Köyü Yıllığı (1970). "İkinci Yıllığı Sunarken". *1969 Mutlu Köyü Yıllığı*, Konya.

Mutlu Köyü Yıllığı (1971). "Üçüncü Yıllığı Sunarken". *1970 Mutlu Köyü Yıllığı*, Konya.

Mutlu Köyü Yıllığı (1972). "Ön Yazımız". *1971 Mutlu Köyü Yıllığı*, Konya.

Uzal, H. A. (1971). "Mutlu ve Mutlu Yıllığı". *1970 Mutlu Köyü Yıllığı*, Konya.

Ek 1: Mutlu Köyü Yıllığı 1968

Ek 2: Mutlu Köyü Yıllığı 1971

Aristoteles'in Tümdengelim ve Tümevarım Anlayışı Hakkında Genel Bir Değerlendirme*

A General Evaluation Of Aristotle's Understanding Of Deduction And Induction

Gülan SARILI

Gümüşhane Üniversitesi Lisansüstü Eğitim

Enstitüsü Yüksek Lisans Mezunu,

Gümüşhane, Türkiye

ORCID: 0009-0002-2845-5296 | Email:

gulannsarili@gmail.com

Seda ÖZSOY SOMUNCUOĞLU

Gümüşhane Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

Felsefe Bölümü Bilim Tarihi Anabilim Dalı,

Gümüşhane, Türkiye

ORCID: 0000-0002-2473-4258 | Email:

sedazsy@yahoo.com.tr

* Bu makale, Gülan Sarılı'nın Doç. Dr. Seda Özsoy Somuncuoğlu'nun danışmanlığında hazırladığı ve Gümüşhane Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nün Temmuz 2024 tarihinde onayladığı "Francis Bacon'ın Tümevarım Anlayışı" adlı yayımlanmamış yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

Makale Bilgisi / Article Information

Cite as/Atıf: Sarılı, G. - Özsoy Somuncuoğlu, S. (2024). Aristoteles'in tümdengelim ve tümevarım anlayışı hakkında genel bir değerlendirme. *Fikriyat Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 153-162.

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 03.11.2024 **Kabul Tarihi / Accepted:** 17.11.2024

Yayın Tarihi / Published: 31.12.2024

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık/December 2024

Cilt/ Volume: 4 **Sayı/ Issue:** 2

Sayfa / Pages: 153-162

İntihal / İntihal: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two reviewers and confirmed to be plagiarism-free.

Yayıncı / Published by: Siirt Üniversitesi Fikriyat Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi / Siirt University Journal of Social Sciences Research

Etik Beyan / Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Gülan SARILI-Seda ÖZSOY SOMUNCUOĞLU). It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited

Öz

Bilim; insanı, doğayı ve evreni anlamaya odaklanan bir sorgulama biçimidir. Bilim insanlarının tanımlama, açıklama, tahminde bulunma ve müdahale etmeye yönelik yaklaşımı, yeni bilgilerin üretilmesi için daha etkili yöntemlere başvurulmasını zorunlu kılmıştır. Bu doğrultuda bilimsel yöntemin gelişim tarihi, bilimsel araştırma prosedüründeki değişiklikleri konu edinmiş ve bilimsel yöntem, bilim tarihi boyunca önemli tartışmaların merkezinde olmuştur. Genel olarak kabul gördüğü üzere bu tartışmalara öncülük eden düşünürlerden biri ise biyoloji, etik, metafizik, retorik, fizik, şiir, epistemoloji, siyaset, psikoloji ve zooloji gibi farklı alanlarda çalışan ve mantık disiplininin kurucusu olarak nitelenen Aristoteles'tir. Düşünür, apodeiktik (*kesin, doğru ve zorunlu*) bilginin olanaklı olup olmadığını araştırarak yola koyulmuş ve buna ancak tümdengelikle ulaşılabileceğini savunmuştur. O, asıl ilgisini tümdengelime dayalı akıl yürütmeye odaklasa da tümevarımı da göz ardı etmemiştir. Tümevarım, başlangıç ilkelerinin elde edilmesi aşamasında kullanılacak yoldur. Ancak Aristoteles için her ne kadar tümelin bilgisini veren tümevarım olsa da bilimsel bilginin üretilmesini sağlayan tümdengelimdir. Bu bilgiler ekseninde makalede, Aristoteles'in tümdengelim ve tümevarımına ilişkin görüşleri özlü bir biçimde değerlendirmeye tabi tutulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Aristoteles, Mantık, Tümdengelim, Tümevarım.

Abstract

Science is a form of inquiry that focuses on understanding human, nature and the universe. Scientists want to describe, explain, predict and interfere. This is forced them to use of more effective methods to generate new knowledge. Accordingly, the history of the development of the scientific method has dealt with changes in scientific research procedure and scientific method has been at the center of important debates throughout the history of science. As is generally accepted, one of the thinkers who pioneered these debates is Aristotle, who is considered to be the founder of the discipline of logic, working in different fields such as biology, ethics, metaphysics, rhetoric, physics, poetry, epistemology, politics, psychology and zoology. Aristotle began by investigating the possibility of apodeictic (*certain, true and necessary*) knowledge and argued that this could only be achieved through deduction. Although Aristotle focused his main attention on deductive reasoning, he did not ignore induction. Induction is the way to be used in the process of obtaining initial principles. However, for Aristotle, although it is induction that gives knowledge of the universal, it is deduction that enables the production of scientific knowledge. On the axis of this information, in this article, Aristotle's views on deduction and induction will be evaluated in a concise manner.

Keywords: Aristotle, Logic, Deduction, Induction.

Giriş

Felsefe tarihine bakıldığında bilen ile bilinmek istenen arasında kurulan ilişki sonucunda ortaya çıkan bir ürün olduğu kabul edilen bilginin kaynağı, mahiyeti ve içeriği hakkında önemli tartışmaların yürütüldüğü görülür. “Her şeyin kendisinden çıktığı ilk madde”yi işaret eden arke meselesinden başlamak suretiyle muthostan logosa geçişin basamaklarını oluşturan söz konusu tartışmalar ekseninde varlığının farkında olarak dış dünyayı anlamaya yönelen ve “doğası gereği bilmek isteyen” insanın bilgiye ulaşma çabası, birbirinden farklı konuları ele alıp ayrıntılı bir biçimde inceleyen disiplinlerin, diğer bir deyişle çeşitli yöntemlerle iletlenen ve irdelediği alanlarla bağlantılı yasalar oluşturmaya çalışan bilimlerin meydana çıkmasına öncülük etmiştir. Bu bağlamda “kendi çevresi üzerinde kontrol kazanan insanın davranış kalıbı” şeklindeki bilim(ler)in gelişmesi, çözüme kavuşturulması gereken birtakım problemlerin ayırımına varılmasını sağlamış ve bunların ortadan kaldırılmasını mümkün kılan belirli bir yolun izlenmesini zorunlu hale getirmiştir. Dolayısıyla sistemli bir bilgi topluluğu olarak varsayabileceğimiz bilime götüren yolu gösteren bilimsel yöntemin, doğru ve güvenilir bilgiyi elde etmemizi teminat altına alan bir yapıya sahip olduğu benimsenmiştir. Şu halde bilimin son derece başarılı bir insan faaliyeti olmasına katkıda bulunan bilimsel yöntem, bu başarının sağlandığı alanları ayırt etme girişimidir. Genellikle bilimin karakteristiği olarak tanımlanan bileşenler arasında sistematik gözlem ve deney, tümevarımsal ve tümdengelimsel akıl yürütme, hipotez ve kuramların oluşturulması ve test edilmesi yer alır. Bunların ayrıntılı olarak nasıl gerçekleştirildiği büyük ölçüde farklılık gösterebilir ancak bu gibi özellikler, zamanla bilimsel faaliyeti bilim olmayandan ayırmanın bir yolu olarak görülmüştür.

“Nedir?” sorusuna yanıt bulabilmek için var olan şeyleri tek tek ya da mevcut ilişkileriyle anlamaya çalışan bilim, “Niçin?” sorusunun yanıtını verebilmek adına olgunun nedenlerini açıklamaya yönelir. Bu süreç, meydana gelebilecek benzer olayların öngörülmesini sağlayan tahmin işleminin olanaklarının araştırılmasıyla devam eder. Sonunda bilim, olgular üzerindeki denetim mekanizmasına işlerlik kazandırmak için uygulamalarını gerçekleştirir. Anlama, açıklama, tahminde bulunma ve kontrol altına alma gibi unsurları yerine getirmesi beklenen bilimin aynı zamanda “yöntemli, sistemli, tutarlı ve geçerli bilgi” üretme niteliği vurgulanır. Bunlarla bağlantısında bilimsel yöntem; bilimin bilgi, tahmin veya kontrol gibi amaç ve ürünlerine ulaşılmasını sağlayan araçları işaret eder. Ayrıca bilimsel yöntem nesnellik, tekrarlanabilirlik, basitlik veya geçmiş başarılar gibi ilkeler ekseninde şekillenir. Ancak bunlar, farklı dönemlerde bilim ve düşün insanları tarafından bütünüyle kabul görmemiş ve tartışmalara neden olmuştur. Bilimsel bilginin kesinliği ya da doğrulanabilirliğine/yanlışlanabilirliğine dair inançlardaki değişiklikler, sözü edilen tartışmaların başlıca meselelerindedir. Diğer yandan tümdengelim veya tümevarıma dayalı akıl yürütmeye ya da gözlem yerine akıl yürütmeye verilen göreceli önem zaman zaman bir sorun haline gelmiştir. Esası bakımından bilimin uygulamalı ve kuramsal boyutlarına da gönderme yapan bilimsel yöntemle ilgili tartışmaların nedenini, “bilimi anlamanın, onun amaç ve yöntemini anlamakla eşdeğer olduğu” kavrayışında görmek mümkündür.

Bu yaklaşım ise her ne kadar yeni bir disiplin olan bilim felsefesinin alanına girse de aslında birçok konuya olduğu gibi epistemolojik tartışmalara da öncülük eden Aristoteles'in çalışmalarında kendisine yer bulur. Mantık, astronomi, biyoloji, psikoloji ve edebiyat gibi birbirinden oldukça farklı alanlarda ilk ve önemli örnekler sunan Aristoteles, bilimsel bilginin neliği hakkındaki katkıları dolayımında bilim felsefesinin temellerini atan düşünürlerden biri olmuştur. Bu makalede, Aristoteles'in bilimsel yöneme ilişkin görüşleri irdelemeye tabi tutulacaktır. Bunun için de öncelikle tümdengelim ve tümevarımın tanımı verilecek, ardından Aristoteles'in bu akıl yürütme yolları ile ilgili kavrayışı ortaya konmaya çalışılacaktır.

1. Tümevarım ve Tümdengelim

Bir kavram olarak akıl yürütme, en az iki düşünce arasından birini diğerinin kanıtlayıcı biçiminde değerlendirip bir sonuç oluşturma işlemidir. Bundan dolayı akıl yürütme, kanıtlama ya da ispat olarak ifade edilen bir düşünme yöntemine karşılık gelir. Akıl yürütmede en az iki önerme bulunmalı, bu önermelerden biri diğerinin kanıtlayıcı biçiminde ele alınmalı ve buradan bir sonuç çıkarma işlemi gerçekleştirilmelidir (Özlem, 2004, s. 30). Akıl yürütme işleminde kanıt, gerekçe olarak kabul edilen önerme veya önermelere “öncül (*öncül önerme*) veya kanıtlayan”; gerekçelendirilmiş önermeye ise “sonuç (*sonuç önermesi*) veya kanıtlanan” denir. İşte mantık, bir akıl yürütmede kanıtlayan durumundaki öncül veya öncüllerle kanıtlanan durumundaki sonuç önermesi arasındaki kanıtlama bağıntısını inceler (Özlem, 2004, s. 31).

Bütün insanlar ölümlüdür. (*Birinci Öncül*)

Sokrates bir insandır. (*İkinci Öncül*)

O halde, Sokrates ölümlüdür. (*Sonuç*)

Felsefe tarihinin en klasik örneği olan bu ispatta görüleceği üzere kanıtlama işlemi için en az iki önerme (*birinci ve ikinci öncül*) şarttır. Böylelikle yeni bilgiler edinmemizi sağlayan akıl yürütme işlemi, esasen gerçeklerin zihinde belirmesine, bazı bilgilerin ispat edilmesine ve bazı bilgilerin açık ve seçik olarak anlaşılmasına yardımcı olur. Genel olarak tartışmalara yol açan haliyle akıl yürütme yolları ise tümevarım ve tümdengelimdir.

Bir bütünün parçaları hakkında verilen hükmün, bütünün geneline teşmil edilmesi olarak tümevarım (*endüksiyon, istikrâ, epagoge*); özelden genele, tekil olgulardan genel yasalara ulaşılmasını sağlayan bir çıkarım türüdür. Tümevarım; parçadan bütüne, tikelden tümele, özelden genele doğru yapılan bir akıl yürütmedir ve bu durumda bir bütünü, parçalarına dayanarak açıklama işlemi gerçekleştirilmiş olur (Çüçen, 2015, s. 22). Örneğin, “Boşluğa bırakılan bütün cisimler yere düşer.” önermesinin elde edilmesini olanaklı kılan tümevarıma dayalı akıl yürütmedir. Bir deney esnasında boşluğa bırakıldığı gözlemlenen cisimlerin düşmesi sonucunda -her ne kadar doğadaki bütün cisimler incelenmiş olmasa da- genellemeye başvurarak böyle bir saptama yapılmıştır. Demir, bakır ve altın gibi maddelerin incelenmesiyle bunların birer metal olduğunun ve ısıyı iletildiğinin tespit edilmesine bağlı olarak tüm metallerin ısıyı ileticeğini söylemek de tümevarımla yapılan çıkarsamaya bir örnektir. Bütüne ilişkin bir bilgi vermek söz konusu olduğunda tek tek olguların fiilen gözlemlenebilmesinin imkânsızlığından varsayıma dayalı bir genelleme yapılır ve bu da sonucun doğruluğunu garantilemez. Bu nedenle de bir “çıkarsama” değil, “varma” işlemi olduğu vurgulanan tümevarımın farklı yollarının olduğu belirtilmiştir.

Genel önermelere geçişi sağlayan tümevarıma ilişkin “tam tümevarım (*perfect induction*)” ve “eksik tümevarım (*imperfect induction*)” olmak üzere iki türden söz edilir. Tümevarımla değerlendirilen araştırma evreninin içindeki varlıkların sayıları sınırsızdır. Bu durumda bunlar hakkında hüküm verilmesi güçleşir. Hal böyle olunca bütün elemanlarının incelenmesi mümkün olmayan belirli sayıdaki grupların (*sınırlı sayıdaki türün*) bilgisini içeren önermeye ulaşılmasını temin eden yola tam tümevarım adı verilmiştir. Bilimsel tümevarım da denen eksik tümevarım ise hakkında araştırma yapılan sınıfın bazı bireyleriyle ilgili olan bilgilerin bütün bir sınıfta olması gerektiğini gösterecek biçimde sonuca gidilmesi işlemidir. Burada önemli olan unsur, asli bağıntıların ortaya konmasıdır. Asli bağıntıların bulunması, eksik tümevarımı diğerlerinden üstün kılan yandır (Frolov, 1997, s. 489).

Genel kuramdan özel olgulara doğru yapılan bir akıl yürütme şekli olarak tümdengelim (*dedüksiyon, ta'lil*) ise tümel öncüllerden tümel, tikel veya tekil sonuçlar çıkarma işlemidir. “Bütün için doğru olan, parçaları için de doğrudur.” önermesiyle özetlenebilecek olan tümdengelim, özdeşlik ilkesini esas almaktadır. Bu doğrultuda önermeler (*öncül*) doğru olduğu zaman sonuç da kesinlikle doğru olmakta; öncüllerin biri eğer yanlış ise aynı şekilde sonuç da mutlaka yanlış kabul edilmektedir. Öncüllerin doğru ancak sonucun yanlış olduğu durumda ise çıkarım da aynı şekilde geçersiz olmakta; bu da ilkelerle uyumlu bir tümdengelim oluşturulmadığı anlamına gelmektedir (Emiroğlu, 2009, s. 136-137). Aslında tümdengelim yöntemi, bilimsel bir akıl yürütmede geçerli olan yollardan biri olarak bir kural düzeyinde ampirik verilerin biriktirilip kuramsal açıdan yorumlanmasından sonra bir sistem içine sokulmasında ve sonuçların kesin ve tutarlı bir biçimde çıkarsanmasında kullanılır (Frolov, 1997, s. 487). Çünkü tümdengelimle elde edilen çıkarımlar, zorunlu olarak geçerlidir.

Tümdengelimle yapılan akıl yürütmeler, genelden özele giden bir düşünme etkinliği olduğundan genelin doğru olması halinde özelin de doğru olduğu sonucu zorunlu olarak çıkmaktadır. Öncüllerin doğruluğu, sonucun da doğruluğunu kesin ve zorunlu yapmaktadır (Çüçen, 2015, s. 21). Tümdengelim mantıksal ispatın özü biçiminde kabul edilmiş olsa da sonuç, öncüllerde örtük bir biçimde bulunduğundan bilgimize bir şey katılması mümkün değildir. Sokrates'in de ölümlü olduğu sonucuna götüren klasik örneklerden biri olan ispatta da görüleceği üzere tümdengelim, zorunlu olarak geçerli bir çıkarım türü olduğundan öncüller sonuca yeni bir bilgi eklemeyebilir. Tümdengelim tümelden tikele doğru giden bir akıl yürütme olması -genelin doğruluğu özeli de kapsayacağı için-, sonuç önermesini öncüllerin tekrarı haline getirir. Bu tür akıl yürütmelerin kavramsal, biçimsel ve rasyonel olduğunun kabulü, bunların bir kanıtlama yolu olarak mantık, matematik ve felsefe alanlarında kullanılmasını sağlamıştır.

2. Aristoteles ve Bilim

Felsefenin en etkili düşünürlerinden biri olan Aristoteles, “Nasıl biliyoruz?” ve “Bilimsel bilgi olanaklı mıdır?” sorularından hareket etmiştir. Bu bağlamda Aristoteles, öncelikle bizce daha bilinebilir ve daha açık olan şeylerden başlamamızı, gittikçe doğa açısından daha yalın ve daha bilinebilir olanlara doğru ilerlememizi öğütlemiştir (Aristoteles, 1997, s. 9).¹ Esasen Aristoteles, kendisinden önce dile getirilen “bir şeyin bilinmeyeceği, bilinse bile başkasına aktarılamayacağı” yönündeki görüşlere ve sofistlerin bilgi hakkındaki argümanlarına karşı çıkmıştır. Düşünür, Platon’un yolundan giderek “bir şeyin bilinebileceğini, bir kavramı bir konuya yüklemenin, bir kavramı bir konudan kaldırmanın ve bunları dil ile ifade etmenin mümkün olacağını” savunmuştur (Taylan, 2016, s. 39). Bu doğrultuda fizik, metafizik, mantık, biyoloji, ahlak ve siyaset gibi birçok farklı alanda çalışan ve eserler meydana getiren Aristoteles, bilimsel etkinliği yöntemli bir yapıya kavuşturmayı başarmıştır.

“Tüm insanların doğası gereği bilmek istediklerini” ve “felsefe yapmaya hayret ederek başladıklarını” (Aristoteles, 2017, s. 13-17) ileri süren düşünür, insanın faaliyet türleri ekseninde bir bilim sınıflaması ortaya koymuş ve araştırmalarını bu yönde sürdürmüştür. Ona göre “diğer canlılardan farklı olarak sürü halinde yaşayan ve diğer tüm hayvanlar arasında sadece kendisine konuşma yeteneği verilen politik bir hayvan olan insanın” (Aristoteles, 2013, s. 26); bilmek, eyleme geçmek ve vücuda getirmekle ilgili üç faaliyeti bulunmaktadır. Düşünür bunları aynı sırayla *theoria*, *praxis* ve *poiesis* boyutlarıyla ilişkilendirmektedir. Bu açıdan insan düşünen, bilen, konuşan, merak eden, öğrenmek isteyen, eylemde bulunan, bir şeyler meydana getiren, mutlu olmak için çabalayan ve diğer insanlarla iletişime geçen bir varlıktır. Buradan hareketle Aristoteles’in bilimleri kuramsal, pratik ve üretken bilimler olarak üçe ayırdığı görülür. İnsanın birinci boyutuna hitap eden kuramsal bilimler; metafizik, matematik, aritmetik, geometri, harmoni ve astronomidir. Fizik, biyoloji, zooloji, meteoroloji ve psikoloji de kuramsal bilimlerin içinde değerlendirilebilir. İnsanın ikinci boyutu olan doğru davranış ve iyi eylemlerle ilgili olan pratik bilimler; etik, ekonomi, siyaset ve retoriktir. İnsanın üretici boyutunu işaret eden üretken bilimler ise tarım, marangozluk gibi zanaatlar ile müzik, dans, tiyatro gibi sanatlardan oluşmaktadır (Cevizci, 2014, s. 314). Bilimlere ilişkin bu tasnifin temelinde ise hangi ilke ve nedenlere dair bilimin bilgeliğe ulaştıracağı yönündeki sorgulamanın yer aldığını söylemek mümkün gözükmektedir (Aristoteles, 2017, s. 16).² Bunlara koşut olarak Aristoteles, söz konusu bilimlerde kesin, doğru ve zorunlu (*apodeiktik*) bilginin elde edilmesi için izlenmesi gereken bilimsel yöntem hakkındaki çalışmalarını devam ettirmiştir. Aristoteles’i apodeiktik bilginin olanaklı olduğu noktasında harekete geçiren ise geometri olmuştur. Geometri, sağlam ve güvenilir bilgilere dayanır ve diğer disiplinler için bir örnek teşkil eder. Burada üzerinde durulması önem arz eden diğer husus, mantık disiplinin bu bilimler içinde yer almasıdır. Çünkü onun açısından mantık, bilimlere hazırlık yapmayı sağlayan bir alettir.³ Aristoteles, mantık ile ilgili görüşlerini *Organon* adıyla bilinen/tanıyan eserinde serimlemiştir.

3. Organon

Mantık disiplininin sistemli bir hale getirilmesine öncülük eden Aristoteles bu alanı, diğerlerine yol gösteren ve yardımcı olan bir araç olarak görmüştür. Ancak vurgulanması gereken en önemli

¹ Aristoteles’e göre ilkeleri, nedenleri ya da temel öğeleri olan her araştırma alanında bilmek ve kavramak, bunları anlamakla söz konusu olur çünkü insan, ilk ilkeleri, ilk nedenleri veya temel öğeleri bildiğinde her bir nesneyi bildiğini düşünür. Bu durumda doğabiliminde ilk basamakta temel ilkeler üzerine belirleme yapmak gerekir. Bu nedenle gidiş yolu, daha bilinebilir olanlardan doğaları gereği daha yalın olanlara doğru yönelmelidir. İnsanlar tarafından bilinebilir olanlar ile mutlak anlamda bilinebilir olanlar aynı olmadığından doğa açısından daha yalın olanlara doğru gidilmelidir. Bunun için tümelden tikele doğru ilerlenir (Aristoteles, 1997, s. 9).

² Felsefenin ya da bilimlerin teorik veya pratik olarak sınıflandırmaya tabi tutulması bunların amacına, dolayısıyla da konusuna ve formel mantıksal karakterine göre farklılık gösterir. Teorik bilimin amacı, irademizden bağımsız bir şekilde hakikatlerin objektif olarak düşünülmesidir. Burada amaç, bilmek ve yalnızca bilmektir. Oysa pratik bilimin amacı yalnızca bilmek değil, aynı zamanda bilgimizi de hesaba katarak olayların gidişatına başarılı bir şekilde müdahale etmenin yollarını açıklamaktır. Ayrımın gerçek önemi Aristoteles’in ahlak problemlerine ve sosyal bilimlerin sorunlarına yaklaşımında ortaya çıkar. Bu görüş, insanın ahlaki ve toplumsal doğası hakkında sadece entelektüel bir ilgiyi karşılamak için geliştirilmemiştir. Bu nedenle temel bir eğitim ve yönetim sistemi, politika, devlet teorisi ve etik, iyi eyleminin teorisi teorik felsefeye değil, politikanın sadece bir alt dalı olarak pratik felsefeye aittir ve de önemli sonuçların dâhil edildiği görüştür (Taylor, 2020, s. 26).

³ Aristoteles’in teorik, pratik ve poetik bilimler şeklindeki üçlü ayrımında teorik bilimler bilgiyi, bilginin kendisi adına; pratik bilimler doğru eyleyebilmek için bir araç olarak; poetik bilimlerse bir şey üretmekte araç kılmak için isterler. Matematik, fizik, metafizik gibi disiplinler ilkinde; politika, retorik, strateji gibi bilimler ikincisine; sanat dalları ve zanaatlar üçüncüsüne girer. Aristoteles bunlar dışında bir de mantık disiplininin söz eder ki bu da diğer tüm bilimlerde yöntem olarak uygulanabilecek olan disiplindir ve esası da doğru akıl yürütmenin biçimlerini çözümlenmek, ilkelerini ve kurallarını belirlemektir. Mantık en genel ifadesiyle doğru çıkarımlar türetme yöntemidir ve bunun da iki biçimi vardır: Tümdengelim ve tümevarım. Tümdengelim tümelden tikele, tümevarım tikelden tümele varan akıl yürütmedir. Geçerli bir akıl yürütme mutlaka kendiliğinden açık olan temel ilkelere dayandırılmalıdır (Kerimoğlu, 2016, s. 137).

konulardan biri, Aristoteles'ten önce de mantık alanında çalışmalar yapıldığıdır. Düşünür, kendisinden önce bir araya getirilen felsefi birikimden yararlanmış ve belirli ilkeler ile problemler hakkında ortaya konan araştırmaları birtakım kurallar çerçevesinde sistemleştirerek bir bilimin yapısını kurmuştur. Bu bağlamda Aristoteles'in mantık ile ilgili eserleri alet, araç anlamlarına gelen *Organon* başlığı altında toplanmıştır.⁴ *Organon*; *Kategoriler*, *Önermeler*, *Birinci Analitikler*, *İkinci Analitikler*, *Topikler* ve *Sofistik Deliller* olmak üzere altı kitaptan oluşmaktadır.

Aristoteles aslında mantık kavramını öne sürmeden önce *analitik bilim* kavramını açıklamış ve bu kavramı kullanmıştır.⁵ *Birinci Analitikler* ile *İkinci Analitikler* adlı kitaplarını da bu konuyu irdelenecek şekilde kaleme aldığını da hatırlatmak faydalı olacaktır (Özel, 2008, s. 150). Ayrıca düşünür, mantık kavramını *ek ton keimenon* [*εκ τον κειμένων*, öncüllerden çıkan] veya *analitikos* [*αναλυτικός*, analitik] ifadesinin yanında *logikos* [*λογικός*] *diyalektik* kavramlarıyla birlikte değerlendirmiştir (Çiçekdağı, 2016, s. 57). Diğer yandan mantıkla ilgili eserlerinin sayısı altı olmakla beraber sonradan bu sayı fazlaştırılmıştır. Düşünürün yaklaşımının etkisinde olan peripatetik dönem Yunanlı Aristoteles şarihleri ve aynı zamanda Orta Çağ'ın bazı düşünürleri ile İslam kelimacıları da sözü edilen eserin cilt/kitap sayısını dokuz olarak ifade etmişlerdir (Özel, 2008, s. 148). *Organon*'a Aristoteles'in kendisine ait olan *Retorik* (*Hitâbet*) ve *Poetika* (*Şiir*) eserlerinin eklenmesinin yanında Porphyrios tarafından yazılan *İsâgûcî* adlı eser de dâhil edilmiş ve bundan dolayı klasik mantık külliyyatı dokuz kitap olacak biçimde tasarlanarak asırlar boyunca okunup okutulmuştur (Emiroğlu, 2009, s. 42).

Organon etimolojik açıdan bilgi/düşünce aracı şeklinde açıklanırken felsefi bir kavram olarak değerlendirildiğinde bilimsel ve felsefi incelemelerin ilke ile kurallarına yönelik bütünü ifade etmektedir (Özel, 2008, s. 149). Doğru ve düzgün düşünmenin yollarını gösteren bir aracı işaret eden *Organon*'un ilk kitabı olan *Kategoriler* adlı çalışmada Aristoteles, “adaş, anlamdaş ve türemiş” gibi çeşitli kavramların tanımlarının aktarılmasıyla işe başlamış (Aristoteles, 2020, s. 7) ve burada metafizik ile bağlantılı konulara yer vermiştir. Bu da “töz, nicelik, nitelik, ilişki, yer, zaman, konum, durum, etkinlik ve edilgenlik” gibi on kategoriye anlatan kitabın diğerlerinin bir tamamlayıcısı olmasını sağlamıştır. Bunun yanında *Önermeler* eseri de özne, yüklem ve bağdan oluşan; bir yargı bildiren; doğru ve yanlış değerlerinden birini alabilen önermelere ayrılmıştır. *Birinci Analitikler*'de ise mantık biliminin kıyas gibi esas konuları işlenmiştir. *İkinci Analitikler* çalışmada düşünür, kıyas konusunu daha ayrıntılı bir şekilde değerlendirmeye tabi tutar. Böylelikle Aristoteles *Birinci Analitikler* eserinde temellendirmenin salt biçimsel yönünü ve mantıksal doğruluk konusunu açıklarken *İkinci Analitikler*'de esas olarak episteme (*bilimsel bilgi*), diğer bir ifade ile tanıtlamalı bilginin doğasını işler (Sarı, 2011, s. 124). *Topikler* adlı eser ise tartışmanın ne olduğunu, nasıl yapılması gerektiğini, nasıl başlatılıp nasıl bitirileceğini konu edinir. Son olarak *Sofistik Deliller*, mantık yanlışlarının neler olduğu ve bunların nasıl çözüme kavuşturulacağını irdeler. Sonradan bunlara eklenen *Retorik*, hitabet sanatının içeriğini ele alırken; *Poetika*, şiirin yapısını anlatır. Porphyrios'un yazdığı *İsâgûcî* adlı kitap ise beş tümel meselesine ilişkin değerlendirmeleri içerir ve Aristoteles'in mantık külliyyatının ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilir.

4. Aristoteles'in Tümdengelim ve Tümevarım Kavrayışı

Düşünür, sözü edilen eserlerinde bilimsel yöneme ilişkin görüşlerini ayrıntılı bir biçimde aktarmıştır. Ona göre bilme ediminin ispata dayalı bir işlem olarak görülmesi, tümdengelimle yapılan akıl yürütmeyi daha geçerli bir hale getirmiştir. Bununla bağlantısında Aristoteles'in mantığın merkezi kavramlarından biri şeklinde benimsediği tümdengelimsel çıkarım türü kıyas (*tasım*, *sylogism*) olmuştur. “Kendisine bazı şeylerin konulmasıyla bu konulardan sonucun zorunlu olarak çıktığı söz”

⁴ Burada üzerinde durulması gereken önemli bir husus da *Organon* adının bizzat Aristoteles tarafından kullanılmadığıdır. Kendisinden sonra onun izleyicilerinin uygun gördüğü bu başlık, İslam şarihlerince de benimsenmiştir. Diğer yandan Aristoteles'in eserlerinde mantık sözcüğünün de geçmediğini hatırlatmak faydalı olacaktır (Özel, 2008, s. 149).

⁵ Aristoteles açısından mantık ile bilim arasında yakın bir ilişki vardır çünkü o, mantığı, bilimin ulaştığı sonuçları formüle ederken kullanılacak bir araç olarak düşünmüştür. Bu yüzden mantık, düşünmenin formlarıyla ilgili bir disiplin olsa bile Aristoteles mantığa olan ilgisini önermelerin birbirleriyle olan ilişkisine dönük bir analizle sınırlamamıştır. O, bir yandan da kanıtlama formlarıyla meşgul olup doğallıkla hangi şeylerin var olduğunu ve onların neden oldukları gibi olduklarını ortaya koymada kullanılacak bir dil üzerinde yoğunlaşmıştır. Aristoteles'in analitik adımı verdiği mantık bu yüzden modern zamanlarda bilimsel yöntem adı verilen şeye çok yakındır. Bilimsel yöntem ise en azından Aristoteles'in anladığı şekliyle iki şeyle ilgili olmak durumundadır: Bir argüman ya da çıkarımın (1) geçerliliği ve (2) doğruluğu. Sözelimi metallerle ilgili olarak şöyle akıl yürüttüğümüzü varsayalım: Bütün metaller ısıtıldıkları zaman genleşir; bakır bir metaldir, öyleyse bakır da ısıtıldığı zaman genleşecektir. Bu argüman ya da akıl yürütme geçerlidir; geçerli olduktan başka onun sonucu da doğru bir önerme olduğu için bizi ayrıca doğruluğuyla tatmin eden bir önermedir (Cevzici, 2018, s. 115).

(Aristoteles, 1966, s. 5) biçimindeki tanımlamadan anlaşılacağı üzere ispatla varılan sonucun doğru ve kesin olması kıyası tümdengelimin en üstün hali yapar. Aristoteles için A (*tümel olumlu*), E (*tümel olumsuz*), I (*tikel olumlu*) ve O (*tikel olumsuz*) olmak üzere dört temel önerme bulunmaktadır. Kıyas da iki öncülü ve bir sonucu kapsayan üç önermeden oluşur. Önermeler ise üç terimi içerir. Bunlar, sonucun mantıksal öznesine karşılık gelen küçük terim; özneyi niteleyen yüklem olarak büyük terim ve özne ile yüklemi birbirine bağlayan orta terimdir. Burada öncüller arasındaki ispat bağıntısını kuran orta terimin kendisidir. Büyük ve orta terimin yer aldığı büyük öncüldeki büyük terimde belirtilen özellik, orta terimin işlemine girdiğinden bu özelliğin ona yüklenmesiyle orta terim büyük terimin kapsamına dâhil olur. Küçük ve orta terimin bulunduğu küçük öncülde ise orta terimin kapsamına girmek veya onda belirtilen özelliği işleminin bir parçası olarak yüklenmek suretiyle bu kez küçük terim, büyük terimin kapsamında yer alır. Sonuç önermesi de bu örtük ilişkinin belirttik hale getirilmesinden oluşur. Büyük ve küçük terimlerin nitelik ile nicelik ve işlem ile kaplam yönünden orta terimle doğru bir ilişki kurması, kıyasın geçerli olmasını sağlar (Cevizci, 2014, s. 325-326).

Bilim kanıtlayıcıdır ve kanıtlama, tıpkı kıyasta olduğu gibi zorunlu önermelerden hareketle yapılan akıl yürütmedir. Aristoteles'e göre bir kanıtı sahip olmak, rastlantısal olmayan bir biçimdedir ve burada kanıtlama, zorunlu nedenlere bağlıdır. Bu bağlamda kanıtlayıcı akıl yürütme, tümdengelim dayalıdır (Kabadayı, 2011, s. 24). Böylelikle bilimde aranılan nedensel ilişkiyi veren kıyas kalıplarıyla meydana getirilen tümdengelimi daha etkili bir akıl yürütme olduğu açıklık kazanır. Çünkü tümdengelimi, önermelerde belirtilen unsurlardan başka şeylerin zorunlu olarak çıktığı akıl yürütme şeklidir. Ancak bütün bunlara rağmen tümevarım, duyarlar aracılığıyla tikellerden tümellere gitmeyi daha basit ve herkes tarafından kolaylıkla anlaşılır bir düzeye indirgediğinden bilimin ilk ilkelerinin kazanılmasında önemli bir rol üstlenir.

Bunların yanı sıra Aristoteles'in *Organon*'da ortaya koyduğu yaklaşım tarzı ekseninde tümevarımın meydana gelmesinin aynı zamanda bilgi konusu ile ilişkili olduğu görülür. Ona göre bir insanın bilgiyi oluşturma niteliğine sahip olması gerekir. Aristoteles açısından insan, duyu organları vasıtasıyla ilk ilkeleri elde eder. İlk ilkelerin çok fazla olması sebebiyle bu durumdaki karmaşadan insanları kurtaracak olan tümevarımdır. Diğer bir deyişle tümevarım, ilk ilkeleri deney aracılığıyla bütün halinde ifade etme süreci veyahut duyumda bütüncüllüğü yalayan sezgi durumudur (Dalkılıç ve Akyüz, 2017, s. 43). Tümdengelimi meselesiyle daha çok ilgilendiği bilinen Aristoteles, tümevarımın önemini de kabul ederek onun sayesinde tümelin anlaşıldığını ve ispatın dayandığı öncüllerin (aksiyom ve hipotez gibi) kavrandığını belirtmiştir. *Organon*'un farklı yerlerinde konuya değinen düşünür, *Birinci Analitikler*'de tümevarımı tümdengelimi formuna indirgemeye teşebbüs etmiş ve ancak tümevarım kusursuz veya tam olduğunda başka bir söyleyişle bir sınıfın tüm tikelleri gözden geçirildiğinde tümevarım argümanının kıyas şeklinde oluşabileceğini göstermiştir. *İkinci Analitikler* ise tümevarıma başvurmaksızın tümellerden bir bilgi elde etmenin imkânsız olduğunu ve bunun tümellerin soyut durumlarında da geçerli olduğunu belirtir (Lloyd, 2014, s. 114-115). Aristoteles'in tümdengelimine verdiği önceliğe rağmen tümevarım hakkındaki kısa yorumları bile aslında konunun ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Çünkü tümevarım olmadan ispata dayanak oluşturan tümeller ve öncül önermeler bilinemez.

Düşünür için "olguların bilgisinden olguları idare eden konuların bilgisine geçiş işlemi" olarak ifade edilebilecek olan tümevarım, "belirli sayıdaki özel olaylardan yola çıkarak genel bir önerme elde etmemizi sağlayan yöntem" şeklinde de değerlendirilebilir. Aristoteles'te tümevarım, uçlardan birine dayanarak öbürünün orta terime yüklendiğini çıkarmak ya da bütün fertlerden hareket ederek büyük ucun orta terime ait olduğunu ispat etmektir. Örneğin; A, B, C terimleri olsun. B orta terim olmak üzere A'nın B'ye ait olduğunu C vasıtasıyla ispat etmek mümkündür. A'nın uzun yaşamak; B'nin safradan mahrum olmak ve C'nin at, insan, katır gibi uzun ömürlü fertleri kapsayan üç terim olması durumunda A, C'nin bütününe aittir. Fakat B'de her C'ye aittir. Burada C, B'ye yansır ve orta terim de daha çok kaplama sahip olmazsa A, B'ye ait olur. Fakat C de bütün özel varlıkları kapsamalıdır. Çünkü tümevarım onların hepsiyle olur ve şu sonuç çıkar:

İnsan, at, katır uzun ömürlüdür.

Bütün safrasız hayvanlar insan, at ve katırdır.

O halde, bütün safrasız hayvanlar uzun ömürlüdür (Aristoteles, 1966, s. 183).

İlk bakışta biçimsel olarak zorunlu bir sonuç elde edildiği izlenimini veren bu tümevarım kalıbına, gerçekten de tüme vardığı için tümevarım adı verilebilir. Ancak yakından bakıldığında birinci öncülün öznesi olan “insan, at ve katır”, sonuç önermesindeki “safrasız hayvanlar” ile özdeş tutulmuştur. Oysa bunun olabilmesi için “insan, at ve katır” dışındaki safrasız hayvanların tam bir sayımının yapılmış olması gerekir. Aristoteles de biçimsel açıdan zorunlu sonuç verir gibi görünmesine rağmen bu akıl yürütme kalıbının uygulamada sakıncalarına değinir ve buna eksik tümevarım adını verir. Bu belirlemelere dayanarak tümevarım terimini, Aristoteles'in eksik tümevarım teriminin karşılığı olarak kullandığı anlaşılmaktadır (Özlem, 2004, s. 43). Bu doğrultuda Aristoteles'in bilimsel araştırma sürecine ilişkin görüşlerinin sadece tümdengelim değil, tümevarım kavrayışına da dayalı olarak şekillendiği belirginlik kazanır. Ona göre bilimsel araştırma, gözlemlerden genel ilkelere ve tekrar gözlemlere geri giden bir süreçtir. Böylece bilim insanı, olgulardan hareket ederek açıklayıcı ilkeleri üretir ve daha sonra bu ilkeleri içeren öncüllerden söz konusu olgu hakkındaki ifadeleri elde eder. Böylelikle tümevarım, araştırmacıları başlangıç ilkeleri ile tümellere götürür ve tümdengelim, tümellerden çıkar (Topdemir, 2000, s. 25). Aristoteles de ilk ilkeleri bildirenin tümevarım olduğunu ve duyumun bütüncülü bu şekilde meydana getirdiğini ifade etmiştir (Aristoteles, 1951, s. 136).

Duyum ve deneyim aracılığıyla tümelin bilgisine ulaşmayı sağlayan tümevarım; akıl, düşünce veya düşünme yetisi olarak nitelendirilen *nousun* (ilkelerin kaynağının kendisi) etkinliğiyle ilk ilkelerin bilgisinin idrak edilmesinde rol üstlenir. Ancak burada dikkat çeken husus, duyumun her canlıda bulunmasının olanaklı olmasıdır. Hayvanların da duyularının varlığını belirten Aristoteles, aradaki ayrımın eylemde bulunmakla *-logos* sahibi olmakla bağlantısında- ilgili olduğunu altını çizer (Aristoteles, 2018, s. 179). Bu da duyumun tek başına tümellere varmada yeterli olamayacağını gösterir. Tümel hakkındaki bilginin ortaya çıkarılabilmesi için duyuların belirli bir düzen dâhilinde deneyime dönüşmesi gerekmektedir. Diğer yandan düşünür için birbirleriyle bağlantılı unsurların bu şekilde kavranmasıyla işleyen bir süreç olan tümevarım iki yoldan ilerler. İlkinde bireysel olgular hakkındaki ifadeler, üyesi oldukları türe ilişkin bir genellemenin temeli olarak değerlendirilir ve böylece basit bir sayım gerçekleştirilir. İkincisinde ise genel ilkelerin doğrudan sezilmesine ve bir şeyin özünün anlaşılmasına dayanan bir durum söz konusudur ve bu, sezgisel tümevarım olarak adlandırılır. *Organon*'un farklı kitaplarında meseleyi ayrıntılı bir biçimde ele alan Aristoteles, böylelikle hem bilginin mümkün olduğunu hem de ilk ilkelerin bilinebildiğini ortaya koyar. Fakat ilk aşamadaki akıl yürütme biçimi olarak taşıdığı öneme rağmen tümevarım, tümdengelim dayalı düşünme biçiminin zeminini kurar. Çünkü Aristoteles'e göre bilginin apodeiktik niteliği ancak tümdengelim sayesinde kazanılır. Her ne kadar tümevarıma başvurmaksızın tümelin bilgisine başka bir yöntemle sahip olmak mümkün olmasa da bilginin doğruluk koşulunu sağlayan tümdengelimdir.

Sonuç

Aristoteles, felsefenin hemen hemen her alanında olağanüstü bir etkiye sahip olmuştur. Düşünce tarihi incelendiğinde birçok felsefi sorunun ve konunun onun akıl yürütme yöntemine önemli ölçüde benzeyen bir şekilde tartışıldığı görülür. Biyoloji, etik, metafizik, retorik, fizik, şiir, epistemoloji, siyaset, psikoloji ve zooloji gibi farklı alanlarda çalışan ve mantık disiplininin kurucusu olarak nitelenen Aristoteles, apodeiktik (*kesin, doğru ve zorunlu*) bilginin olanaklı olup olmadığını araştırarak yola koyulmuş ve buna ancak tümdengelimle ulaşabileceğini savunmuştur. Tümdengelim meselesiyle daha çok ilgilendiği bilinen Aristoteles, tümevarımın önemini de kabul ederek onun sayesinde tümelin anlaşıldığını ve ispatın dayandığı öncüllerin (*aksiyom ve hipotez gibi*) kavrandığını belirtmiştir. Aristoteles, tümevarımı tümdengelim formuna indirgemeye teşebbüs etmiş ve ancak tümevarım kusursuz veya tam olduğunda başka bir söyleyişle bir sınıfın tüm tikelleri gözden geçirildiğinde tümevarım argümanının kıyas şeklinde oluşabileceğini göstermiştir. Ayrıca tümevarıma başvurmaksızın tümellerden bir bilgi elde etmenin imkânsız olduğunu ve bunun tümellerin soyut durumlarında da geçerli olduğunu belirten Aristoteles'in tümdengelim verdiğini önceliğe rağmen tümevarım hakkındaki kısa yorumları bile aslında konunun ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Çünkü tümevarım olmadan ispata dayanak oluşturan tümeller ve öncül önermeler bilinemez. Nihaî olarak Aristoteles'e göre bilginin apodeiktik niteliği ancak tümdengelim sayesinde kazanılır. Her ne kadar tümevarıma başvurmaksızın tümelin bilgisine başka bir yöntemle sahip olmak mümkün olmasa da bilginin doğruluk koşulunu sağlayan tümdengelimdir.

Aristoteles'in bilimsel yöntemle ilişkin görüşleri, uzun yıllar boyunca hem Batı'da hem de Doğu'da bir referans kaynağı olarak işlev üstlenmiştir. Ancak Aristoteles'in bilimsel bilgiye ulaşmak adına ağırlıklı bir biçimde rol verdiği tümdengelim dayalı araştırma izlencesine yönelik eleştiriler de

gözden kaçırılmamalıdır. Tümdengelim mantıksal ispatın özü biçiminde kabul edilmiş olsa da sonuç, öncüllerde örtük bir biçimde bulunduğundan bilgimize bir şey katılması mümkün değildir. Bu doğrultuda tümdengelim, zorunlu olarak geçerli bir çıkarım türü olduğundan öncüller sonuca yeni bir bilgi eklemeyi. Tümdengelimden tümelden türeyen doğru giden bir akıl yürütme olması -genelin doğruluğu özeli de kapsayacağı için-, sonuç önermesini öncüllerin tekrarı haline getirir. Tarihsel süreçte Aristoteles'in yaklaşımını yeterli bulmayan ve bunun yerine tümevarımı savunan düşünürler -başta Francis Bacon olmak üzere- karşımıza çıkar. Onlara göre Aristoteles'in ve onu takip edenlerin söz konusu kavrayışı, geçmişteki bilim ve felsefenin verimsiz olmasına yol açmıştır. Bunun nedeni de sınırlılıkla malul bir bilimsel yöntemin kullanılmasına bağlanmıştır. Modern dönemde gündeme gelen fikir ayrılıklarının Aristoteles ile bir hesaplaşmaya dönüştüğünü söylemek mümkün gözükmemektedir. Buna rağmen onun kavrayışının günümüzde bilim felsefesinin önemli konularından olan bilimsel açıklamaya ilişkin aktarımların temelini kurduğunu ifade etmek gerekmektedir.

Kaynakça

- Aristoteles. (1951). *İkinci analitikler*. (R. Atademir, Çev.). Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Aristoteles. (1966). *Birinci analitikler*. (R. Atademir, Çev.). Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Aristoteles. (1997). *Fizik*. (S. Babür, Çev.). Yapı Kredi Yayınları.
- Aristoteles. (2013). *Politika*. (F. Akderin, Çev.). Say Yayınları.
- Aristoteles. (2017). *Metafizik*. (G. Sev, Çev.). Pinhan Yayınları.
- Aristoteles. (2018). *Ruh üzerine*. (Ö. Aygün, G. Sev, Çev.). Pinhan Yayınları.
- Aristoteles. (2020). *Kategoriler*. (G. Sev, Çev.). Pinhan Yayınları.
- Cevizci, A. (2014). *İlkçağ felsefesi*. Say Yayınları.
- Cevizci, A. (2018). *Felsefe Tarihi*. Say Yayınları.
- Çüçen, A. K. (2015). *Klasik mantık*. Sentez Yayıncılık.
- Dalkılıç, B ve Akyüz, Y. (2017). Organon ve Novum Organum'da temel öğeler ve tümevarım yöntemi. *Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 10(20), 25-50.
- Emiroğlu, İ. (2009). *Klasik mantığa giriş*. Elis Yayınları.
- Frolov, İ. (1997). *Felsefe sözlüğü*. (A. Çalışlar, Çev.). Cem Yayınevi.
- Kabadayı, T. (2011). *Duhem'den Laudan'a çağdaş bilim felsefecileri*. Bilgesu Yayınları.
- Lloyd, R. (2014). *Aristoteles*. (A. Kayapalı, Çev.). Pinhan Yayınları.
- Özel, A. (2008). Organon ve mantık. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7(14), 147-160.
- Özlem, D. (2004). *Mantık*. İnkılap Kitabevi.
- Sarı, M. A. (2011). Aristoteles'te ilk ilkelerin bilgisi ve nous üzerine. *Kayı Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 16, 123-131.
- Taylan, N. (2016). *Ana hatlarıyla mantık*. Ensar Neşriyat.
- Taylor, A. E. (2020) *Aristoteles-Varlık, erdem ve yöntem*. (A. Çankaya, B. Şimşek, E. Kar, E. Ç. Mutlu, F. B. Tatlı, M. Çelik, Çev.). Fol Yayınları.
- Topdemir, H. G. (2000). Aristoteles'in bilim anlayışı. *Felsefe Dünyası Dergisi*, 32, 23-36.

CHP Parti Müfettişi Malatya Milletvekili Hikmet Fırat'ın Teftiş Raporuna Göre Siirt (1948)

CHP Party Inspector Malatya Deputy Hikmet Fırat Siirt According to the Inspection Report (1948)

Burhan DİNÇER

Batman Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Batman, Türkiye

ORCID: 0000-0001-9419-9089 | Email: burhan.dincer@student.batman.edu.tr

Makale Bilgisi / Article Information

Cite as/Atf: Dinçer, B. (2024). CHP parti müfettişi malatya milletvekili Hikmet Fırat'ın teftiş raporuna göre Siirt (1948). *Fikriyat Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 163-182.

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 29.11.2024 **Kabul Tarihi / Accepted:** 10.12.2024

Yayın Tarihi / Published: 31.12.2024

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık/December 2024

Cilt/ Volume:4 Sayı/ Issue: 2

Sayfa / Pages: 163-182

İntihal / İntihal: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two reviewers and confirmed to be plagiarism-free.

Yayıncı / Published by: Siirt Üniversitesi Fikriyat Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi / Siirt University Journal of Social Sciences Research

Etik Beyan / Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Burhan DİNÇER). It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited

Öz

Türk siyasi tarihinde önemli bir yere sahip olan Cumhuriyet Halk Partisi, 1923 yılında kabul ettiği parti nizamnamesiyle, parti teşkilatlarını gözetim ve kontrol altında tutmak ve faaliyetlerini denetlemek amacıyla “Parti Müfettişliği” sistemini teşkil etmiştir. İktidarın yereldeki gözü ve kulağı olan parti müfettişlerine zamanla geniş yetkiler verilmiş ve teftiş bölgelerinin sayısı artırılmıştır. Müfettişler, görev bölgelerinde bulunduğu süre boyunca gözlem ve tespitlerine dayanarak muhtelif konularda hazırlanmış oldukları raporları belli aralıklarla CHP Genel Sekreterliği’ne göndermişlerdir. Genel Sekreterlik tarafından incelenen bu raporlar, konularına göre ilgili bürolara gönderilmiştir. Raporlardan elde edilen bilgiler doğrultusunda da bölgeye yönelik politikalar uygulanmıştır. Parti müfettişlerinin hakkında ayrıntılı rapor hazırladığı vilayetlerden biri de Siirt’tir. 1948 yılında CHP tarafından Siirt müfettişi olarak görevlendirilen Hikmet Fırat, Siirt vilayetini teftiş ederek, bölge hakkında hazırladığı raporunu CHP Genel Sekreterliği’ne sunmuştur. Söz konusu raporda, Siirt ile ilgili ayrıntılı bilgiler yer almıştır. Bu çalışmada, CHP Parti Müfettişi Hikmet Fırat’ın Siirt hakkında hazırlanmış olduğu rapor esas alınarak, CHP’nin Siirt parti teşkilatının durumu, parti ile halk arasındaki ilişkiler, Halkevi ve halkodalarının faaliyetleri, emniyet ve asayiş, ekonomi, eğitim, sağlık, ulaşım, nüfus ve imar faaliyetleri hakkında bilgi vermek amaçlanmaktadır. Çalışmada, nitel veri toplama yönteminden doküman incelenmesinden yararlanılmıştır. Çalışmanın ana kaynağını Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi oluşturmakla birlikte konuyla ilgili yayınlanmış telif eserlerden de faydalanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: CHP, Parti Müfettişliği, Siirt, Teftiş, Rapor.

Abstract

The Republican People's Party, which has an important place in Turkish political history, established the “Party Inspectorate” system with the party charter adopted in 1923 in order to supervise and control the party organizations and inspect their activities. Party inspectors, who were the eyes and ears of the government at the local level, were given extensive powers over time and the number of inspection regions was increased. Inspectors periodically sent reports on various issues based on their observations and findings to the CHP General Secretariat. These reports were examined by the General Secretariat and sent to the relevant bureaus according to their subjects. In line with the information obtained from the reports, policies for the region were implemented. Siirt was one of the provinces about which party inspectors prepared detailed reports. In 1948, Hikmet Fırat, who was appointed as Siirt inspector by the CHP, inspected Siirt province and submitted his report on the region to the CHP General Secretariat. The report contained detailed information about Siirt. This study, based on the report prepared by CHP Party Inspector Hikmet Fırat on Siirt, aims to provide information on the status of the CHP's party organization in Siirt, the relations between the party and the public, the activities of the Halkevi and Halkodas, security and public order, economy, education, health, transportation, population and zoning activities. In the study, document analysis was utilized as a qualitative data collection method. The main source of the study is the Prime Ministry Republican Archives, but also the copyrighted works published on the subject were utilized.

Keywords: CHP, Party Inspectorate, Siirt, Inspection, Report.

Giriş

Cumhuriyet tarihinin ilk siyasi partisi olan Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), Milli Mücadele'nin zaferle sonuçlanmasının ardından Mustafa Kemal tarafından 9 Eylül 1923'te Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun, Halk Fırkası'na dönüştürülmesiyle kurulmuştur (Uyar, 2012a, s. 17-18). CHP kurulduktan sonra kabul ettiği parti nizamnamesiyle merkezîyetçi yapısını güçlendirmek ve parti teşkilatlarını denetlemek ve kontrol altında tutmak amacıyla "Parti Müfettişliği" kurumunu oluşturmuştur (Şavklı & Maviş, 2022, s. 275). CHP'nin parti müfettişliği ile ilgili olarak 1923'te kabul ettiği parti nizamnamesinin 82. maddesinde: "*Müteaddid vilayetler bir daire-i teftişîye olmak üzere, memleket teftiş muntikalarına taksim olunacak ve her muntıkada bir müfettiş bulundurulacaktır. Muntika müfettişi, o muntıkadaki mutemetler ile fırka teşkilatına merbut heyetleri teftiş ve murakabe eder*", ifadesi yer almıştır (Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi, 1923, s. 13-14; Doğan, 2019, s. 539).

CHP, 1925'te ise bütün ülkeyi 14 muntıkaya ayırarak her muntikanın başına bir parti müfettişini görevlendirmiştir (Tunçay, 2015, s. 282; Doğan, 2019, s. 539). 1927'de hazırlanan partinin yeni nizamnamesinde, parti müfettişlerinin görev ve yetkileriyle ilgili önemli düzenlemeler yapılmıştır. Buna göre müfettişler; Umumi Heyet-i İdare tarafından seçilecek ve Umumi Riyaset Divanı tarafından atanacaklardı. Müfettişler atandıkları bölgelerde en yüksek mevkide yer alacak ve partinin bütün hesap işlerini denetleme yetkisine haiz bulunacaklardı. Bölgede yer alan her türlü siyasî, içtimaî, iktisadî ve kültürel kuruluşların yönetimlerine getirilecek üyelerin adaylıklarının parti müfettişlerinin onayına tabi olacağı gibi, müfettişlerin kaza ve vilâyet kongreleri tarafından yapılan seçimleri iptal etme ve gerekli gördükleri hallerde bu seçimleri yenileme yetkisi de tanınmıştır. Ayrıca, müfettişler genel sekreterlik tarafından belirlenen bir tarihte yılda bir kez parti genel merkezinde toplanacaklardı (Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi 1927, 1929, s. 16-17; Tunçay, 1981, s. 385).

1931'de hazırlanan partinin yeni nizamnamesinde parti müfettişliği, merkez ve vilayet teşkilatları arasında lüzumsuz bir bürokratik yapı olarak görüldüğünden kaldırılmış ve bunun yerine nizamnamede fırkanın teftişinde Umumi İdare Heyeti üyeleri, parti üyeleri ve milletvekilleri arasından seçilecek kişilerin görevlendirileceği hükmü yer almıştır (Alparslan & Aydın, 2015, s. 366). 1935'te yapılan CHP'nin Dördüncü Büyük Kurultayı'nda kabul edilen partinin yeni tüzüğünde de, önceki nizamnamede olduğu gibi, parti müfettişliği bir kurum olarak tanınmamıştır. Parti içi teftişle ilgili olarak nizamnamenin 49. Maddesinde; "*Parti teşkilatının teftiş ve murakabesine Umumi idare Heyeti azaları memur olabileceği gibi, parti mebus veya mensupları da bununla tavzif edilebilir. Teftiş vazifeleri ve zamanları, lüzumuna göre Umumi Kâtiplikçe tayin edilir.*" ifadesi yer almıştır (CHP Tüzüğü 1935, 1935, s. 13; Koçak, 2013, s. 138).

1939'da CHP tüzüğünde yapılan değişiklikle parti müfettişlikleri yeniden kurulmuştur (Çağlayan, 2018, s. 12). Parti talimatnamesinin giriş kısmında; "*parti teşkilat ve tesisatının merkezin sıkı bir kontrolü altında bulunması ve devamlı rehberliği ile çalıştırılması hususu*" vurgulanmıştır. Yeni nizamnameye göre, parti örgütlerinin bulunduğu vilayetler, durumlarına göre 1 ila 3 vilayeti kapsayan teftiş bölgelerine ayrılacak ve her bir bölgeye bir parti müfettişi seçilip, tayin edilecekti. Müfettişler sorumlu oldukları bölgede en az altı ay süre ile kalacak ve parti teşkilatlarını yılda en az iki defa teftiş edecekti. Bu süre zarfında da gözlem ve tespitlerine dayanarak hazırladıkları raporlarını CHP Genel Sekreterliği'ne göndereceklerdi. Bunun yanı sıra, gerektiğinde kongrelere ve idare heyetlerine başkanlık yapmak ve parti dışındaki teşkilat ve kurumlarda tespit ettikleri yolsuzluklarla ilgili yapılacak işlemler hakkında genel sekreterlikten talimat istemek de müfettişlerin görevleri arasında yer almıştır. Ayrıca parti müfettişlerinin görevleri yalnızca parti içi denetimle sınırlı olmayıp, aynı zamanda parti dışındaki teşkilat ve kuruluşlarla da ilgileneceklerdi (CHP Teftiş Talimatnamesi, 1939, s. 3-5; Koçak, 2007, s. 95-96).

1939'da kabul edilen nizamnameyle ülke 20 teftiş bölgesine ayrılmıştır. Bu bölgeler: "*Aydın, Afyon, Ankara, Adana, Amasya, Artvin, Balıkesir, Bilecik, Burdur, Bolu, Erzincan, Denizli, Giresun, İstanbul, İzmir, Kırklareli, Kırşehir, Kastamonu, Maraş, Niğde ve Sivas*" olarak belirlenmiştir (Koçak, 2007, s. 97-98). 1 Eylül 1940 tarihinde yeni teftiş bölgelerinin oluşturulması ve mevcut vilayetler arasında yapılan değişikliklerle teftiş bölgelerinin sayısı önce 25'e, daha sonra ise 26'ya çıkarılmıştır (BCA, 490.01.5.23.1; Uyar, 2012b, s. 233).

1943'te kabul edilen "CHP Teftiş Talimatnamesi"nde, müfettişlerin görevleri detaylı bir şekilde düzenlenmiştir. Talimatnameye göre, müfettişlerin temel görevi, görev bölgesindeki partililere ve halka, parti siyasetini ve prensiplerini anlatmak ve yaymak olduğu açıkça belirtilmiştir. Bunun yanı sıra,

müfettişlerin diğer görevleri arasında; halkın ihtiyaçlarını tespit etmeleri, Halkevi ile halkodalarının parti tüzüğüne göre işleyip işlemediğini denetlemeleri, parti ve kongre seçim süreçlerini gözlemlemeleri, partilerin birbirleriyle ve halkla olan ilişkileri, halkın, parti hakkındaki kanaat ve tutumlarını öğrenmeleri yer almaktaydı (Metinsoy, 2006, s. 113-114). Ayrıca, bölgelerindeki azınlıkların sosyal durumlarını yakından takip etmeleri, aralarındaki fikir cereyanlarını incelemeleri, bu zümrelerin Türkçe konuşmasını sağlamak için gerekli imkânları sağlamaları ve iskân politikasına aykırı durumlara karşı gerekli önlemleri almak da müfettişlerin görevleri arasındaydı (Kocaoğlu, 2016, s. 1999).

1943'te yapılan bu düzenleme ile parti teşkilatı bulunmayan vilayetler de teftiş bölgeleri kapsamına alınmış ve Vilayet-i Şarkıye'deki teftiş bölgeleri şu şekilde belirlenmiştir: *“Diyarbakır Teftiş Bölgesi: Diyarbakır, Mardin, Siirt, Urfa. Elazığ Teftiş Bölgesi: Elazığ, Tunceli, Bingöl. Muş Teftiş Bölgesi: Muş, Bitlis, Van, Hakkâri. Erzurum Teftiş Bölgesi: Erzurum, Erzincan, Kars, Ağrı. Gaziantep Teftiş Bölgesi: Gaziantep, Malatya.”* (Karayaman, 2018, s. 432).

1948'de çıkarılan CHP Teftiş Yönetmeliği ile parti müfettişlerinin görev ve sorumlulukları yeniden belirlenmiştir. Söz konusu düzenleme ile ülke, 25 teftiş bölgesine ayrılmış ve müfettişlerin yetkileri artırılmıştır (Yılmaz, 2019, s. 15). 1950'de sayısı 54'u bulan parti müfettişlerinin, hem mali sıkıntılara yol açması hem de Genel İdare Kurulu'na daha geniş bir yetki ile çalışma imkânı sunmak amacıyla, Parti Genel İdare Kurulu tarafından kaldırılması yönünde karar alınmış ve bu karar 25 Mayıs 1950 tarihli yazıyla Divan Başkanlığı'na bildirilmiştir (BCA 490.01.456.1877.2; Akdeniz, 2023, s. 142). 1951'de hazırlanan yeni tüzükte ise, müfettişlik kurumuna yer verilmeyerek kaldırılmıştır (Akdeniz, 2023, s1 142).

Tek parti dönemi boyunca, Vilayet-i Şarkıye hakkında birçok kapsamlı rapor hazırlanmıştır. Çağlayan, tek parti döneminde hazırlanan raporların beş ayrı grup olarak değerlendirilmesi gerektiğini iddia eder. Çağlayan'a göre, ilk grup raporlar, 1925-1927 yılları arasında Şeyh Said İsyanı sırasında ve sonrasında hazırlanan raporlardır. İkinci grup raporlar ise 1927-1952 yılları arasında faaliyet gösteren Umumi Müfettişlikler tarafından hazırlanan raporlardır. Üçüncü grup raporlar, tek parti hükümetlerinin üst düzey yöneticilerinin Vilayet-i Şarkıye'ye gerçekleştirdikleri ziyaretler sonucunda hazırladıkları raporlardır. Dördüncü grup raporlar, uzun süre Tunceli ve Bingöl milletvekilliği yapmış olan Necmeddin Sahir Silan tarafından 1939-1951 yılları arasında hazırlanan raporlardır. Beşinci grup raporlar ise, çalışmamıza konu olan CHP milletvekilleri tarafından “intihap/seçim bölgesi” ve “teftiş bölgesi” başlığıyla hazırlanan raporlardır (Çağlayan, 2019, s. 13-17).

1. Malatya Milletvekili Hikmet Fırat'ın Raporunda Siirt (1948)

1.1. Siirt İlinin Genel Durumu

CHP tarafından Siirt vilayetine parti müfettişi olarak gönderilen Malatya Milletvekili Dr. Hikmet Fırat,¹ görevde bulunduğu süre boyunca çeşitli başlıklar altında hazırladığı raporunu 15 Kasım 1948 tarihinde CHP Genel Sekreterliği'ne sunmuştur. Fırat, hazırladığı raporun giriş kısmında teftiş yaptığı Siirt hakkında genel bilgiler vererek başlamakta ve bölgede bulunan boş arazilere yaklaşık 30,000 kişinin iskân edilebileceğine dikkat çekmiştir. Fırat'a göre, Beşiri ve Kurtalan kazalarındaki boş arazilere özellikle Türk ırkına ve kültürüne bağlı göçmenlerin iskân edilmesi bölgede “Türklüğün yayılması” açısından büyük önem taşımaktaydı. Siirt'in merkezinde Arapça, kaza ve köylerde ise Kürtçe'nin konuşulduğuna dikkat çeken Fırat, merkez ve kasabalarda Türkçe konuşan ve okuma-yazma bilenler olmakla birlikte, köylerde bu oranın oldukça düşük olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle de dışardan getirilecek göçmenlerin bölgede iskân edilmesinin elzem olduğuna vurgu yapmıştır. Raporunda bölgedeki zirai faaliyetlere değinen Fırat, bölge halkının su kaynaklarından yeterince yararlanmadığını ve halkın bilgisizliğinden dolayı zirai faaliyetlerin yeterince yapılamadığını belirtmiştir (BCA, 490.1.0.0.705.404.1./s. 1). Raporunun devamında Siirt'in içme suyu ve elektrik

¹ Dr. Hikmet Fırat: 1894 yılında Malatya'da doğdu. Baba adı Haşim, anne adı Tayyibe'dir. 1918 yılında İstanbul Tıbbiye Mektebi'ni bitirdi. Asistanlık süresini Gülhane ve Fakültede yaptı. Hastane ve hükümet tabipliklerinde, İskân ve Sıhhat Müdürlüklerinde bulundu. Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti Müfettişi olarak değişik bölgelerde uzun süre çalıştı. 1943 yılında Malatya Belediye Reisliği'ne seçilmesi üzerine Vekâlet Müfettişliği'nden istifa etti. 1943-1946 arasında Belediye Reisliği yaptı. 1946 seçimlerinde CHP Malatya Milletvekilliğine seçildi. 12 Ağustos 1946 tarihinde TBMM Sağlık ve Sosyal Yardım Komisyonu üyeliğine seçildi. 11 Kasım 1946 ve 5 Kasım 1947 tarihlerinde aynı üyeliğe tekrar seçildi. 5 Kasım 1948 tarihinde ise Maliye Komisyonu üyeliğine seçildi. IX. dönemde de CHP'den Malatya Milletvekili seçildi. Fransızca bilen, Şefika Hanım'la evlenen, Sühendan, Gökalp ve Dinçer adlarında 3 çocuk sahibi olan Fırat, 25 Nisan 1963 tarihinde vefat etti. Cenazesi Ankara Cebeci Mezarlığı'nda toprağa verildi. Bkz. Mustafa Çufalı, Türk Parlamento Tarihi VIII. Dönem (1946-1950) III Cilt: Milletvekilleri Özgeçmişleri, TBMM Kültür, Sanat ve Kültür Yayınları, Ankara, 2012. s. 780-781.

sorununa da dikkat çeken Fırat, Batman nehrinden su ve elektrik sağlanması için tahsisat ayrılmış olmasına rağmen proje maliyetinin yüksekliği nedeniyle çalışmaların durduğunu ifade etmiştir. Bölgenin içme suyu ve elektrik sorunu çözülmediği takdirde halkın partiye olan güveninin azalacağını belirten Fırat, 1950 seçimlerinden önce mutlaka bu projenin başlatılması gerektiğini vurgulamıştır (BCA, 490.1.0.0.705.404.1./s. 1-2).

2. Parti Teşkilatı ve İşleri

Hikmet Fırat bu bölümde, teftiş bölgesindeki CHP parti teşkilatının durumunu, parti idare heyetinde yer alan kişiler, idare heyetinin arasındaki uyum, parti idare heyetinin çalışmaları, partililerle halk arasındaki ilişki, üye sayısı, mali durum, gelir-gider durumu, muhabere defteri, üye kayıt defteri, karar defteri, hesap defteri, makbuz defteri, demirbaş eşya defteri, ambar defteri ve muavin defterini inceleyerek eksik gördükleri hususları raporunda ayrıntılı bir şekilde yer vermiştir. Fırat'ın raporunda CHP Siirt parti teşkilatı ile ilgili şu bilgiler yer almıştır:

Partimizin teşkilatı bu vilayette formalite itibarıyla iyice gibidir oldukça zengin görülmektedir. Filvaki yapılan incelemede 1 vilayet idare kurulu ve 1 de merkez kaza idare kurulu mevcut olduğu gibi Siirt vilayetine bağlı 9 kazanın hepsinde de partimizin teşkilatı mevcut olduğu ve merkezi vilayetin 13'ü mahallatta ve 13'ü de köylerde olmak üzere 26 ocağı bulunduğu ve kazalardan Şırnak ilçesinin Merkez ve Dirşev adında 2 ve Beşiri ilçesinin Giresiran, Herfaz, Barısil, Şimmiz, Barınç, Bahıms, Tilmerç ve İluh namları ile 8 ve Baykan ilçesinin Melefan namıyla 1 ve Eruh ilçesinin de Lodi ve Findak adında 2 ve Pervari ilçesinin de Mikis ve Harhor adlarında 2, ceman Siirt vilayetinin 1 il idare ve 9 ilçe idare ve 41 de ocak idare kurulları mevcut olup Kurtalan, Kozluk, Şirvan ve Sasun ilçelerinin ocak teşkilatları halen bulunmadıkları anlaşılmıştır (BCA, 490.1.0.0.705.404.1./s. 2).

Fırat, raporunun devamında merkez ve kaza teşkilatlarını sırasıyla teftiş ettiğini ancak Pervari kazasının uzaklığı ve araç yolunun olmaması nedeniyle bu bölgeyi teftiş edemediğini, bu kazaya ileride hayvanla gidilmesinin planlandığını, şimdilik yalnızca merkez ve merkeze bağlı 8 kazayı teftiş ettiğini belirtmiştir. Fırat, vilayet merkezinden Kurtalan ve Beşiri kazalarına trenle ulaşmanın mümkün olduğunu ancak Eruh, Şırnak, Şirvan, Baykan, Kozluk ve Sasun kazalarına yol ve köprü olmadığından buraları ancak jip arazi aracıyla gezebildiğini dile getirmiştir. Fırat, yolların bozuk olması ve kiralık araç bulunmaması nedeniyle il ve ilçe teşkilatları arasında bağlantının zayıf kaldığını ve bu durumun da partinin çalışmalarını verimsiz hale getirdiğini belirtmiştir. Fırat, bu durumun düzeltilmesi için vilayet idare kurulu emrine bir Jip aracının tahsis edilmesi gerektiğini ifade etmiştir (BCA, 490.1.0.0.705.404.1./s. 2-3).

2.1. CHP Siirt Vilayeti İdare Kurulu

Hikmet Fırat'ın raporuna göre, CHP Siirt Vilayet İdare Kurulu 11 üyeden ibaret olup, üyeler arasındaki kişisel anlaşmazlıklar ve uyumsuzluk verimli çalışmayı engellemektedir. Parti içi disiplin ve işleyiş açısından bu durumun ciddi bir sorun teşkil ettiğini belirten Fırat, bu sorunları çözmek için vilayet kaza ve idare heyetlerini bir araya toplayarak bu hususta gereken telkinlerde bulunduğunu ifade etmiştir:

11 azadan tereküp eden bu idare usuli veçhile seçilmiş ise de aralarındaki şahsi anlaşmazlık yüzünden verimli bir halde olmadıkları ve muttasıl şahsiyeti ilgilendiren işlerle meşgul olarak sürekli birbiri aleyhinde oldukları görülmüştür. Şahsi emel ve düşünceleriyle başa kalmaları ve fakat parti iş ve menfaatlerinde ihtilafın mevcudiyetini parti disiplini bakımından çok mahzurlu bulduğundan vilayet ve kaza idare heyetlerini bir arada toplayarak bu hususta gereken telkinatı uzunca bir konuşma ile ifaya çalıştım ise de Siirt'te mutata olan bu geçimsizliği önlemek pekte basit işlerden olmamakla beraber partimizin emel ve gayelerine hanel getirecek her hali ve ihtilafı bertaraf etmek neye mütavakkif olursa onu aklan ve şuurun itidalli direktifle halle mecburiyet ve zaruret hissetmekteyim (BCA, 490.1.0.0.705.404.1./s. 3).

Hikmet Fırat raporunda, İdare Kurulu'nun muhabere defteri, üye kayıt defteri, karar defteri, demirbaş eşya defterleri, ambar defterini, makbuz defteri ve kasa defterini kontrol ettiğini ve defterlerde eksik gördüğü hususların düzeltilmesini idare heyetinden talep ettiğini belirtmiştir (BCA, 490.1.0.0.705.404.1./s. 3). Raporun devamında partinin hesap işlerine de değinen Fırat, yaptığı incelemede İdare Kurulu'nun mali yönden zor durumda olduğunu belirtmiş, kâtip ve odacı maaşlarının

uzun süre ödenemediğini tespit etmiştir. Fırat, İdare Kurulu'nun Ziraat Bankası'nda açtıkları 138 sayılı tevdiat cüzdanında kayıtlı yalnızca 52 lira 5 kuruşun mevcut olduğunu, 1948 yılından itibaren kâtip ve odacı maaşlarının ödenemediği gibi maliye hisselerinin şimdiye kadar parasızlıktan dolayı hazineye yatırılmadığını belirterek toplamda 650 lira borcun olduğunu belirtmiştir. Ayrıca, Türkçe okuma ve yazma kursları açmak için merkezden gönderilen 3250 liradan 1831 lirasının kurs masrafları için harcandığını, geri kalan 1418 lirasının da idare heyeti kararı ile partinin diğer ihtiyaçlarına harcandığını ifade etmiştir. Fırat, idarenin mali sıkıntılarının aşılması için merkezden bu vilayete en az 2500 liralık bir yardımın yapılmasının zaruri olduğunu belirtmiştir. Fırat'ın raporuna göre, 1948 yılı Siirt İli İdare Kurulu gelir ve gider tablosu aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 1. 1948 Yılı Siirt İli İdare Kurulu Gelir ve Gider Tablosu

Gelir	Lira-kuruş	Gider	Lira-kuruş
Üye yardımı	350.00	Kâtip ücreti	900.00
Çeşitli gelirler	2500.00	Odacı ücreti	720.00
-	-	Çeşitli giderler	1060.00
-	-	Yol masrafı	100.00
-	-	Tahsildar aidatı	70.00
Toplam	2850.00		2850.00

Kaynak: BCA, 490.1.0.0.705.404.1./s. 4.

2.2. Siirt Merkez İlçe İdare Heyeti

Siirt Merkez İlçe İdare Heyeti, yedi üyeden ibaret olup üyeler arasında iş, ahenk ve düşünce birliği bulunmamaktadır. Dolayısıyla, etkili ve verimli bir çalışma yürütülemediği, merkez mahalle ve köylerinde kurulmuş olan 26 ocaktan hiçbirleriyle temas ve ilişki kurulamamıştır. Yapılan teftişte gelir-gider evraklarının kaydedildiği bir defterin mevcut olduğu, ancak bunun haricindeki kayıt ve defterlerin bulunmadığı anlaşılmıştır. Ayrıca, varidat ve sarfiyat defterleri vilayet idare heyeti kâtipi tarafından tutulmakta olup, teşkilatın başka herhangi bir kayıt ve işleminin mevcut olmadığı tespit edilmiştir. İlçe idare heyetine ait işlerin de vilayet idare heyeti tarafından yürütülmeye çalışıldığı ancak bu durum verimsizlik ve uyumsuzluk yarattığı görülmüştür (BCA, 490.1.0.0.705.404.1./s. 4).

2.3. Şirvan Kazası CHP İdare Heyeti

Şirvan Kaza İdare Heyeti, beş üyeden ibaret olup faaliyetlerini Memduh Tarhan adında bir şahsın ücretsiz olarak tahsis ettiği bir odada sürdürmektedir. Üyeler arasında tam uyum ve iş birliği olduğundan bu idare heyetinden verimli bir çalışma beklenilmektedir. Şirvan kazasının merkez nüfusu 600 kişiden ibaret olup, kazanın genel nüfusu ise 10.400 kişiden oluşmaktadır. Buna rağmen partiye ancak 18 üyenin kayıtlı olduğu görülmüştür. Karar defterleri, muhabere defterleri, demirbaş eşya defterleri ve hesap defterlerinin düzenli ve tertipli bir şekilde tutulduğu tespit edilmiştir. 1948 yılı bütçeleri 100 lira üye yardımı ve 100 lira çeşitli gelirler olarak kaydedilmiştir. İdare heyeti, faaliyetlerini halkodasının bir bölümünde yürüttüklerinden kira ödeme külfetinden de kurtulmuş bulunmaktadır. Ayrıca, kâtip ve odacı istihdam etmediklerinden masraf kalemleri de bulunmamaktadır. Üye sayısının oldukça düşük olduğu dikkate alınarak üye sayısının artırılması için idare heyetine gerekli telkinlerde bulunulmuştur (BCA, 490.1.0.0.705.404.1./s. 4).

2.4. Erüh Kazası CHP İdare Heyeti

Erüh Kazası İdare Heyeti, beş üyeden ibaret olup üyelerden dördü eski başkan Nasri Pişkin ile anlaşmazlık yaşamış ve bu durum geçmişte bazı şikâyetlere neden olmuştur. Nasri Pişkin, şu anda hem idare heyeti üyesi hem de Siirt Meclisi umumi azasıdır. İdare heyetinin mevcut Başkanı Esat Sayın ise, yaşından dolayı aktif bir çalışma yapamadığı ve bu nedenle yönetimin verimli olmadığı görülmüştür. İdare heyeti, halkodasında kendilerine tahsis edilen bir odada çalışmalarını sürdürdüklerinden dolayı kira da ödememektedirler. Ayrıca, kâtip ve odacı istihdam etmediklerinden masraf kalemleri de bulunmamaktadır. Yapılan teftişte, muhabere, aza ve üye kayıt defterleri ile karar defterlerinin mevcut olduğu ve toplam kayıtlı üye sayısının da 129 olduğu görülmüştür. Ancak demirbaş eşya, ambar ve

makbuz defterlerinin bulunmadığı tespit edilmiştir. Kasa defterleri eski başkan Nasri Pişkin döneminde düzenli bir şekilde tutulmuşken, mevcut başkan Esat Sayın döneminde herhangi bir kayıt yapılmamıştır. Bu durumun nedeni sorulduğunda bütçelerinin olmaması nedeniyle kayıt tutulmadığı ifade edilmiştir. Ancak, bu açıklamanın doğru olmadığı, 129 üyeden alınacak yardımlarla partinin bu kazadaki işlerinin yürütülebileceği belirtilmiş ve her yıl düzenli bir bütçe hazırlanması konusunda uyarıda bulunulmuştur (BCA, 490.1.0.0.705.404.1./s. 4-5).

2.5. Şırnak Kazası CHP İdare Heyeti

Şırnak Kazası İdare Heyeti, beş üyeden ibaret olup üyeler arasında görüş ve kanaat farklılıkları bulunmaktadır. Bu uyumsuzluk nedeniyle idare heyetinin çalışmaları verimsiz kalmıştır. Halkevi binasında kirasız bir odada görev yapan idare heyeti, aralarındaki bu uyumsuzluk nedeniyle düzenli olarak toplanamamakta ve toplandığında ise karar almakta güçlük çekmektedir. Başkan Şahin Birlik'e yönelik çekememezlik yönetimi etkisiz hale getirmiştir. İdare heyetinin herhangi bir gelir kaynağı olmayıp, kâtip ve odacı da istihdam etmediklerinden herhangi bir masrafları da bulunmamaktadır. Yapılan denetimde muhabere defterlerinin mevcut olduğu ancak karar defterleri, demirbaş eşya defterleri, makbuz, ambar ve tahsisat defterlerinin bulunmadığı anlaşılmıştır. Ayrıca üyeler arasında defter tutabilecek düzeyde okuryazar yoktur. Üye kayıt defteri olarak sıradan bir defter tutulmuş olmakla birlikte bu kayıtlar düzenli bir şekilde takip edilmemiştir. Mevcut 634 kayıtlı üye bulunmakla birlikte bu üyelerin çoğunun Demokrat Parti'ye katıldıkları görülmüştür. İdare heyetine bu kişilerin üyeliklerinin usulüne uygun olarak silinmesi ve yerine partimize bağlı yeni üyelerin kaydedilmesi hususunda gerekli talimatlar verilmiştir. Üyelerin Demokrat Parti'ye geçmesinin başlıca nedenleri incelendiğinde, üyeler arasındaki kişisel anlaşmazlıklar ve Demokrat Parti'ye katılımı teşvik eden Şırnak Hâkimi Kemal Turgut'un etkisi olduğu görülmüştür. Hâkim Turgut, Demokrat Parti'ye mensup olanlara kolaylıklar sağladığı için bu partiyi destekleyenlerin sayısı artmıştır. Demokrat Parti'nin bölgedeki etkisinin azaltılması için bu hâkimin başka bir yere naklinin yapılması elzemdir (BCA, 490.1.0.0.705.404.1./s. 5).

2.6. Beşiri Kazası CHP İdare Heyeti

Beşiri Kazası İdare Heyeti, beş üyeden ibaret olup üyeler arasındaki uyum ve işbirliği sayesinde oldukça verimli bir durumdadır. 1200 nüfuslu küçük bir kasaba olan Beşiri'de CHP idare teşkilatı çok iyi çalışmış ve köylerde 8 ocak teşkilatı kurmuştur. Yapılan incelemelerde kâtip ve odacısı olmamasına rağmen muhaberat defterlerinin düzenli tutulduğu ve iyi durumda olduğu görülmüştür. İdare heyeti, faaliyetlerini halkodasının bir bölümünde yürüttüğünden kira vermek külfetinden de kurtulmuşlardır. Karar ve hesap defterleri düzenli bir şekilde tutulmuştur. Merkez kasaba ve köylerde toplam 339 kayıtlı üye bulunmaktadır, ancak köylerdeki ocak teşkilatlarına ait üyelik kayıtları bu sayının dışında kalmaktadır. Üyeler arasındaki uyum sayesinde seçimlerde başarı elde etme potansiyeli yüksektir (BCA, 490.1.0.0.705.404.1./s. 5).

2.7. Baykan Kazası CHP İdare Heyeti

Baykan Kazası İdare Heyeti, beş üyeden ibaret olup üyeler arasındaki uyum iyi olsa da çalışmaları yetersizdir. Yaklaşık 600 nüfuslu bu kasaba merkezinde 80 kayıtlı üye bulunmasına rağmen köylerde parti teşkilatı mevcut değildir. İdare heyeti ve üyeler arasında yeterli okuryazar olmadığından partinin muhabere işlerini başka birine yazdırmaktadırlar. Bu sebeple karar defteri, hesap defteri, makbuz defteri, demirbaş eşya defteri, ambar defteri ve muavin defterleri yoktur. Bu defterler tedarik edilse bile bu defterleri işleyecek ve tanzim edecek kimse bu partili üyeler arasında bulunmamaktadır. Partinin amaç ve hizmetleri halka etkili bir şekilde açıklanırsa, Baykan halkının CHP'ye sempati duyacağı düşünülmektedir. Parti idare heyeti, halkodasında kendilerine tahsis edilmiş bir bölümde çalışmalarını sürdürmekte olup, kâtip ve odacısı bulunmamaktadır. Dolayısıyla da herhangi bir masrafları da olmamaktadır (BCA, 490.1.0.0.705.404.1./s. 5-6).

2.8. Kurtalan Kazası CHP İdare Heyeti

Kurtalan Kazası, eski Garzan kazasının yerinde kurulmuş olup demiryolu üzerinde önemli bir istasyon konumundadır. Merkez nüfusu 2000 civarında olup her yıl artmaya devam etmektedir. Siirt ve Bitlis'e düzenli şose yollarıyla bağlı olan kaza, yapılan yeni evlerle birlikte hoş bir görünüm arz

etmektedir. Toplam nüfusu 14.700 olan bu kaza, geniş arazisiyle Siirt vilayetinde Beşiri ile birlikte önemli ölçüde hazine arazisine sahip kazalardan biridir. Kurtalan'da 9 üyeden oluşan bir İdare Heyeti mevcut olup, heyet üyeleri arasında uyum, düzen ve işbirliği sağlanmış durumdadır. Ancak kazanın yeni kurulmuş olmasından dolayı köylerde henüz ocak teşkilatı kurulamamıştır. Merkez kasaba ve çevre köylerde 380 kişi partiye üye olarak kayıtlıdır. Yapılan incelemeler neticesinde muhabere defterleri, karar ve aza kayıt defterlerinin mevcut olduğu, ancak diğer defter ve kayıtların eksik olduğu tespit edilmiştir. Okuryazar eksikliği bu tür defterlerin düzenlenmesi ve takibini engellemektedir. Bu sebeple hesap yönetmeliğinin zorunlu olarak uygulanması, defterlerin kısaltılması ve bu gibi yerlerde tatbiki uygun bir sistem geliştirilmesi amacıyla yeniden gözden geçirilmesi gerekmektedir. Kurtalan kazası halkının partiye duyduğu sempati oldukça olumludur. Parti mensuplarını etkili bir yönetim ve yönlendirme ile partinin verimli bir duruma gelmesine yardımcı olacaktır (BCA, 490.1.0.0.705.404.1./s. 6).

2.9. Kozluk Kazası CHP İdare Heyeti

Kozluk Kazası İdare Heyeti, beş üyeden ibaret olup heyet üyeleri arasındaki uyumsuzluk ve anlaşmazlık nedeniyle verimli bir çalışma yapılamamıştır. Kozluk 1600 nüfuslu bir kasaba olup, kazanın toplam nüfusu 9000 kişiden ibarettir. Ancak, Melefan ocağı dışında köylerde herhangi bir ocak teşkilatı bulunmamaktadır. Partiye kayıtlı üye sayısı sadece 130 kişi ile sınırlı kalmıştır. Okuryazar eksikliği nedeniyle gerekli defterler tutulamamış, sadece muhabere defteri düzenlenmiştir. Bu defterin kaydı ve diğer yazışma işleri halkodası başkanının yardımıyla yürütülmektedir. Bu defterlerin tutulması kati olarak istendiği takdirde ücretli bir kâtip istihdamı gerekecektir. Partinin mali durumunun bu durumu karşılayabileceği umulmaktadır. Bu nedenle defter işlerinin yeniden incelenmesi zaruridir (BCA, 490.1.0.0.705.404.1./s. 6).

2.10. Sasun Kazası CHP İdare Heyeti

Sasun Kazası İdare Heyeti, beş üyeden ibaret olup üyeler arasında tam bir uyum ve işbirliği bulunmaktadır. Ancak, üyeler arasında okuryazar üyenin bulunmaması nedeniyle kayıt tutulamamıştır. Heyet üyelerinin ifadelerine göre, partinin 100 kayıtlı üyesi bulunmaktadır. Bu üyelerin bilgilerinin düzenli bir deftere işlenmesi ve taahhüt varakalarının tanzimi tavsiye edilmiş ve yöntemleri açıklanmıştır. Muhabere defterleri olmakla birlikte bu defteri kasabadaki öğretmene yazdırmışlardır. Bu nedenle, hesap yönetmeliği gereği zorunlu olan makbuz defteri, demirbaş eşya defteri, ambar defteri ve kasa defteri gibi muhasebe araçlarının kaydı istenmemiş ve araştırılmamıştır. Kaza idare heyeti, halkodasında kirasız olarak kaldığı, herhangi bir kâtip ya da odacı istihdam etmeden faaliyetlerini yürüttüğü gözlemlenmiştir. Ayrıca, kazanın köylerinde henüz hiçbir ocak teşkilatı açılmamıştır (BCA, 490.1.0.0.705.404.1./s. 6).

3. Halkevleri ve Halkodaları Teşkilatı ve İşleri

Halkevleri ve halkodalarının durumu ve faaliyetleri raporlarda üzerinde en çok durulan konuların başında gelmektedir. Hikmet Fırat'ın raporunda yer alan bilgilere göre; Siirt vilayeti genelinde, 2 halkevi ve 19 halkodası bulunmaktadır. Halkevlerinden biri Siirt merkezinde, diğeri ise Şırnak kazasında yer almaktadır. Halkodaları ise, vilayetin farklı kaza ve köylerinde teşkil edilmiştir. Bu bağlamda, her kaza merkezinde bir halkodası bulunduğu gibi, merkeze bağlı Tillo ve Helenza köylerinde, Beşiri kazasının Giresiran, İluh, Semmez, Barınç ve Tilmere köylerinde, Baykan kazasının Melefan nahiyesinde, Eruh kazasının Lodi ve Fındık nahiyelerinde ve Pervari kazasının Mikis nahiyesinde halkodaları faaliyet göstermektedir. Fırat, yaptığı teftişte 2 halkevi ve 7 halkodasını bizzat yerinde ziyaret ederek mevcut durumlarını ve faaliyetlerini yerinde incelediğini belirtmiştir (BCA, 490.1.0.0.705.404.1./s. 6-7).

3.1. Siirt Merkez Halkevi

Siirt Merkez Halkevi, şehrin son noktasında ve askeri bir mıntıka içinde yer alan bir bina olup, ulaşımı zor ve verimsiz bir konumdadır. Bina, yedi odalı ve bir salonlu harçlı taş yapıya sahip olup çatısı ise çinko kaplamalıdır. Halkevinin salonu, sinema dairesi olarak kiraya verilmiş olup, geri kalan odalardan ikisini Halk partisi, ikisini halkevi idare teşkilatı ve geriye kalan bir oda da Hava Kurumu tarafından kullanılmaktadır. Diğer alanlar ise sinema işletmecisi tarafından depo olarak kullanılmaktadır. Binanın çatısı kötü durumda olup, acil onarıma ihtiyaç duymaktadır. Halkevinin

onarımına dair resmi yazışmalar yapılmış ve onarım maliyeti olarak 22.000 lira talep edilmiştir. Ancak bu paranın ödenmediği görülmektedir. Halkevinin faaliyetleri oldukça sınırlı kalmıştır. Seçim zamanı, Halkevi Başkanlığına Siirt Parti İl İdare Kurulu tarafından avukat Tacı Akı seçilmiştir. Tacı Akı, İzmir kökenli bir Türk olup Siirt'teki bir fabrikatörün kızıyla evlenmiş ve avukatlık yaparak çevresinde önemli bir yer edinmiştir. Bu avuktan hayli işler beklemek yerinde olsa gerektir. Siirtli, olup da Arapça konuşarak ve Arap kültürüne bağlanarak halkevinin yönetme anlayışını Türk kültürüne uygun bulmadım. Halkevinin verimli bir şekilde işleyebilmesi için ancak Türk gençlerinin yönetimi ve katılımıyla mümkündür. Halkevinin muamelelarına ilişkin defter kayıtları incelendiğinde, muhabere defterleri: gelir-gider ve zimmet defterleri olarak mevcut olduğu ve iyi bir şekilde kaydedildiği gözlemlenmiştir. Karar defteri, 1947 yılında 19, 1948 yılında ise 8 karar ile kaydedilmiştir. Ancak bu kayıtlara nazaran toplantıların yeterince düzenlenmediği yapılmadığı tespit edilmiştir. Komite karar defterleri de mevcut olup, 9 komitenin yalnızca seçim amaçlı toplandığı ve sonrasında yeniden toplanmaya lüzum görmedikleri gözlemlenmiştir. Temsil şubesinin kararları 1946'da 6, 1947'de 2 ve 1948'de ise yalnızca 1 olarak kaydedilmiştir. Diğer komitelerin tarih ve müze, köycülük, kütüphane, dil ve edebiyat, güzel sanatlar, spor, halk dershaneleri ve sosyal yardım şubeleri 1946'da seçim yapıp karar almışlarsa da o tarihten sonra bir daha toplanma ihtiyacı duymamışlardır. Yeni halkevi başkanından yeni dönemde daha yetkin ve aktif kişilerin seçimi için çaba göstermesi gerektiği ifade edilmiştir. Kasa defteri 1947 yılından itibaren kayda kapalı kalmış, 20/02/1948 tarihinden itibaren tekrar kayda sunulmuştur. Kâtip değişikliği nedeniyle kayıtlarda aksamalar yaşanmıştır. 1947 yılına dair irat ve masraf kayıtları eksik kalmış, 1948 yılına ise 4 lira kasa mevcudu ile geçilmiştir. 1948 yılı kayıtları incelendiğinde defterlerin düzenli olduğu ve 22/10/1948 tarihine kadar 218 lira vevne mevcudu bulunduğu tespit edilmiştir. Kütüphane defteri, 2,669 farklı eserin kaydını içermekte olup, bunlar arasında 195 eser kaybolmuştur. Bu nedenle kütüphane memuru Aysel Oğuz hakkında hukuki süreç başlatılmıştır. Okuyucu istatistik defteri incelendiğinde, günde ortalama 7-8 kişinin gelip gazete ve dergilerle meşgul olduğu belirlenmiştir. Demirbaş eşya defteri, 194 adet demirbaş eşyayı kaydetmekte ise de ancak bu eşyaların alındığı tarih kayıtlı olmadığı gibi kayıtlardaki eksiklikler dikkat çekmektedir. Halkevinin gelirleri, çoğu işin yapılmasına engel olacak kadar yetersiz kalmış; bu durum bütçe darlığı nedeniyle komitelere tahsisat ayırlamamasına yol açmıştır. Bu koşullar altında, özel idare ve belediyelerden rica edilerek 1949 yılı için gerekli yardımların artırılması vurgulanmıştır. Fırat'ın raporuna göre, 1948 yılı Siirt Halkevinin gelir ve gider tablosu aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 2. Siirt Halkevinin 1948 yılı Gelir Tablosu

Gelir kaynakları	Lira-kuruş
Özel idareden	900.00
Belediyeden	500.00
Sinemadan	1520.00
Tarih satışından	1300.00
Toplam	4220

Kaynak: BCA, 490.1.0.0.705.404.1./s. 8.

Tablo 3. Siirt Halkevinin 1948 Yıl Gider Tablosu

Masraf yerleri	Lira-kuruş
İdare ve kütüphane memuru	1200.00
Bekçi hademe	780.00
Büfeci hademe	300.00
Muhtelif borçlar	880.00
Çeşitli masraf	1.00
Posta ve telgraf ücreti	25.00
Kırtasiye	25.00
Işık ve ısıtım	320.00
Demirbaş eşya ve mefruşat	1.00

Milli günler	50.00
Müstahdem elbise bedeli	60.00
Bina sigortası	70.00
Dil ve edebiyat şubesine	1.00
Güzel sanatlara	1.00
Temsil şubesine	1.00
Spor şubesine	500.00
Halk dershanesine	1.00
Kütüphane ve yayın	1.00
Köycülük	1.00
Toplam	4220.00

Kaynak: BCA, 490.1.0.0.705.404.1./s. 8.

Siirt Halkevi'nin istihdam ettiği idare ve kütüphane memuru Saip Yavuz, aylık 100 lira maaş almaktadır. Bekçi olarak görev yapan Haydar Yargıcı'nın aylığı 65 lira, odacı Hakki een'in aylığı ise 25 lira olarak belirlenmiştir. Bu durum halkevi gelirlerinin mevcut personelin maaşlarını dahi karşılamakta yetersiz kaldığını göstermektedir. Mevcut gelirlerin bir kısmı tarih satışından elde edilen 1300 liranın yanı sıra, 1949 yılı için özel idareden sağlanan 600 lira ve belediyeden alınan 1000 lira yardımıyla kısmen dengelenmiştir (BCA, 490.1.0.0.705.404.1./s. 8).

3.2. şırnak Halkevi İşi ve Muamelatı

şırnak Halkevi, partinin mülkiyetinde olup yedi odalı tek katlı taş bir binadan ibarettir. Bina iyi yapılış olsa da toprak dam nedeniyle su sızmaları duvarlarda hasara yol açmaktadır. Çatının yenilenmesi durumunda halkevinin uzun ömürlü bir yapı olacağı öngörülmektedir. Halkevinin faaliyetleri incelendiğinde mevcut işleyişin oldukça yetersiz olduğu gözlemlenmiştir. Halkevi başkanlığını yürüten kazanın tahrirat kâtibi, bu süreçte yetersiz ve verimsiz kalmış, ayrıca mevcut işleri nedeniyle halkevi işlerine yeterince odaklanamamıştır. Bu sebeple tahrirat ktibinin iş yükünün fazla olması dolayısıyla talimatname hükümleri çerçevesinde halkevi işlerine daha uygun olan kaza milli eğitim memuru Hayrettin Bener seçilmiştir. Bu atama ile birlikte, halkevinin tüm eksikliklerinin giderilmesi ve bu kültürel müessesenin canlandırılması hususunda gerekli telkinlerde bulunulmuştur. şırnak Halkevi'nin muamelatı muhabere defterleri düzenli bir şekilde tutulmuş olup, demirbaş eşya defterinde 34 adet demirbaş eşya kaydedilmiştir. Aza kayıt defterinde ise 283 kişinin kayıtlı olduğu grlmştir. Ancak, 283 kişinin kayıtlı olduğu aza kayıt defterinin güncellenmesi ve geçersiz kayıtların temizlenmesi gerekmektedir. Tahsisat defterleri düzenli ve düzgün bir şekilde kaydedilmiştir. Halkevi bünyesinde yalnızca 15 lira ücretli bir kütüphane memuru çalışmakta olup, başka ücretli personel veya çalışan bulunmamaktadır. Bu durum halkevinin harcamalarını azaltmakta ve yönetimi daha idareli hale getirmektedir. şırnak Halkevi binasının zamanla harap olmasını engellemek amacıyla üzerinin çatı yapılması için gerekli nakdi yardımın yapılması gerekmektedir (BCA, 490.1.0.0.705.404.1./s. 9).

4. Halkodaları ve İşleri

4.1. şırvan İlçesi Halkodası

şırvan ilçesi halkodası, tek bir odadan ve geniş bir salona sahip olup, kazanın en merkezi konumunda yer almaktadır. Halkodasının aylık kira bedeli 15 lira olarak belirlenmiştir. Bu halk odasının, kitapları, radyosu, gazete ve mecmuası mevcut olup kazanın tek toplantı yeri olarak hizmet vermekte ve halk ile memurlar tarafından düzenli olarak ziyaret edilmektedir. Halkodasının yönetimi Necip şendur adında bir geniş tarafından üstlenilmiş ve bu süreçte oldukça verimli bir şekilde faaliyet göstermiştir. Muamelatının incelenmesi sırasında muhabere defterlerinin düzenli ve eksiksiz olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, aza kayıt defteri mevcut olup, bu defterde 60 üye kaydı bulunmaktadır. Kütüphane defteri 280 kitap kaydını içermekte olup, bu kitaplar iyi bir şekilde muhafaza edilmiş ve halkodasına ara sıra gelen ziyaretçiler bu kitaplardan istifade etmiştir. Demirbaş eşya defterinde ise 8

adet demirbaş eşya kayıtlı olduğu ve bu eşyaların halkodasında mevcut olduğu görülmüştür. Hesap defteri düzenli ve muntazam bir şekilde kaydedilmiş olup, hesapların tam olarak tutulduğu belirlenmiştir. Ayrıca, bu halkodası, Siirt'teki diğer kazalardan farklı olarak Türkçe okuma yazma kursu açmış ve başarılı olmuş tek halkodasıdır. Fırat'ın raporuna göre, 1948 yılı Şirvan halkodasının gelir ve gider tablosu aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 4. Şirvan Halkodasının 1948 Yılı Gelir Tablosu

Gelir	Lira-kuruş
1947 yılından devreden	00.08
Özel idareden yardım	100.00
İlçe belediyesinden yardım	15.00
CHP Genel Sekreterliğinden okuma-yazma ücreti	150.00
Üye aidatı ve sair yardım	100.00
Toplam	765.08

Kaynak: BCA, 490.1.0.0.705.404.1./s. 9-10.

Tablo 5. Şirvan Halkodasının 1948 Yılı Gider Tablosu

Gider	Lira-kuruş
Isıtma ve ısıtma	50.00
Kırtasiye	40.00
İcar Bedeli	180.00
Posta ve tel ücreti	20.00
Geçmiş seneler borcu	75.00
Müteferrik masraflar	245.08
Okuma-yazma kurs masrafı	150.00
Toplam	765.08

Kaynak: BCA, 490.1.0.0.705.404.1./s. 9-10.

4.2. Eruh Halkodası

Eruh halkodası, parti malı olarak inşa edilmiş olup, bir oda ve büyük bir salondan oluşmaktadır. Bina sağlam ve düzenli bir taş yapıya sahiptir. Ancak pencereleri tamamen kırık camlarla dolu olup, cam değişimi yapılmadığı görülmüştür. Dolayısıyla, halkodasında yalnızca yaz aylarında toplanmak mümkünken, kış aylarında ise toplanmak mümkün olmamaktadır. Halkodasının faaliyetleri yetersiz olup, ilgili kişilerin işe gereken özeni göstermediği gözlemlenmiştir. Mali yetersizlik nedeniyle odacı ve kâtip istihdam edilmediğinden işlerin düzenli olarak yürütülmediği görülmüştür. Halkodasının işleri incelendiğinde, parti muhabere defterleri mevcut olup, fakat ayrı muhabere defterleri tutulması gerekmektedir. Aza kayıt defterinde 54 üye kaydı bulunsa da bu defterin düzensiz olduğu görülmüş ve bu defterin yeniden düzenlenmesi talep edilmiştir. Demirbaş eşya defteri ise karmaşık bir kayıt sistemine sahip olup düzenlenmesi önerilmiştir. Halkodasında 300'den fazla kitap bulunmasına rağmen bir kütüphane defterinin olmadığı tespit edilmiştir. Bu nedenle bir kütüphane defteri oluşturulması önemle rica edilmiştir. Eruh Halkodası iyi bir yapıya sahip olmasına rağmen, yeterli ilgi gösterilmediğinden faaliyetleri sönük kalmıştır. Halkodasının işlerinin daha etkin ve düzenli hale getirilmesi için parti idare heyetinden ricada bulunulmuştur (BCA, 490.1.0.0.705.404.1./s. 10).

4.3. Beşiri Kazası Halkodası

Beşiri kazası halkodası, kerpiçten yapılmış bir salon ve ayrı bir odadan oluşan ve parti mülkiyetinde olan bir kültür müessesesidir. Bu sebeple kirası olmayan, radyosu, gazete ve mecmuaları

olan ve halkın ilgisini çeken bir kültür müessesesi olarak düzenli ve bakımlı bir durumda olduğu gözlemlenmiştir. Ancak burada okunması gereken hiçbir eser ve kitap bulunmadığından halkodasına yeterli sayıda kitap gönderilmesi gerekmektedir. Zira bu halkodasında, gönderilecek eserleri okuyabilecek memurlar ve kasaba halkından meraklı bireylerle doludur. Kasaba halkı ve memurlar tarafından halkodasındaki mevcut gazete ve dergiler sırayla okunmakta ve bu durum memnuniyetle karşılanmaktadır. Genel Sekreterlik tarafından bu halkodasına mevcut kitaplardan gönderilmesi halinde önemli bir fayda sağlayacağı aşikârdır. Parti idare heyeti, halkodasına gereken ilgiyi göstermekte ve işlemlerini etkin bir şekilde yürütmektedir. Halkodasında kâtip ve odacı istihdam edilmediğinden masrafları bulunmamaktadır. Elde mevcut olan muhabere ve diğer defterler de yeterli durumdadır (BCA, 490.1.0.0.705.404.1./s. 10).

4.4. Baykan Halkodası

Baykan halkodası, Bitlis yolu üzerinde yeni bir kaza inşa edilmesi nedeniyle mevcut yerinden taşınmayı beklemektedir. Ancak memur evleri ve hükümet konağının inşaatı henüz tamamlanmadığı için bu kazada halkodası dar ve tek bir odadan ibaret olan bir yere sıkışmış durumdadır. Halkodasının herhangi bir faaliyetine rastlanmamıştır. Bunun nedeni ise, 600 nüfuslu kasabada yalnızca memurların okuryazar olup, yerel halk arasında Türkçe bilenlerin sayısı oldukça az olmasından kaynaklanmaktadır. Halkodasının radyosu olmadığı gibi gazete ve mecmuası da bulunmamaktadır. Baykan'ın genel durumu bu şekilde olup oldukça olumsuz bir tablo çizmektedir (BCA, 490.1.0.0.705.404.1./s. 10).

4.5. Kurtalan İlçesi Halkodası

Bu kaza, yeni kurulmuş olan Şark'ın demiryolu ile son istasyonu konumundadır. Diğer tüm şehir ve kasabalara kıyasla, ithalat ve ihracat merkezi olarak işlev görmekte ve bu nedenle hızla gelişmektedir. Şirin bir kasaba olma özelliğini taşıyan bu yerleşimde, şu an için 2500 kişilik bir nüfus mevcuttur. Ayrıca, sağlam bir yapı ile inşa edilmiş halkodası da bulunmaktadır. Halkodası, üç odadan ve bir salondan oluşan, beton bina üstü çatılı sağlam bir yapıdır. Kazanın yeni olmasından ötürü, mevcut üç odadan biri emniyet dairesi, diğeri ise belediye dairesi olarak kullanılmakta; sadece bir oda ve bir salon halkodasına tahsis edilmiştir. Bu bina, yeni inşa edilen kamu binaları arasında yer almakta ve yapılan tetkik neticesinde, partimiz adına tapuya tescil edilmediği tespit edilmiştir. Parti başkanı ve halkodası başkanından, söz konusu binanın tapusunun partimiz adına çıkarılması hususunda gerekli işlemlerin yapılmasını talep ettim. Bu kaza yeni kuruluşundan ve halkodası da yeni yapılmış olduğundan, şu ana kadar faal bir işleyişine rastlanmamıştır. Kırtasiye işlerini yöneten defter ve evrakların eksik olduğu gözlemlenmiştir. Gerekli defter ve dosyaların temin edilmesi ve icap eden muamelelerin tamamlanması için gerekli tavsiyelerde bulunulmuştur (BCA, 490.1.0.0.705.404.1./s. 10-11).

4.6. Kozluk İlçesi Halkodası

Kozluk halkodası, çarşı içerisinde aylık 13 lira bedelle kiralanmış geniş bir odadan oluşmaktadır. Kazanın halkodası başkanı, kazanın özel muhasebe memuru olan Yahya Özdemir'dir. Halkodasının mal varlığına ve parasına titizlikle sahip çıktığı ve halkodasının kazaya yetecek düzeyde dokuman sağladığı gözlemlenmiştir. Kozluk halkodasında bir radyo, yeterli sayıda gazete ve dergilerle birlikte yaklaşık 300 cilt kitap bulunmaktadır. Hem memurlar hem de halk bu odadan yararlanmaktadır. Halkodasının muameleleri incelediğinde, muhabere defterleri, aza kayıt defteri, demirbaş eşya defteri ve kütüphane defteri gibi belgelerin iyi durumda olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, hesap defterleri de düzenli bir şekilde tutulmuştur. Fırat'ın raporuna göre, 1948 yılı Kozluk halkodasının gelir ve gider tablosu aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 6. Kozluk Halkodası 1948 Yılı Gelir Tablosu

Gelir	Lira-kuruş
Özel idareden yardım.	100.00
Belediyeden yardım	15.00
Üye yardımı	100.00
Diğer kurumlardan yardım	85.00

Çeşitli gelirler	500.00
Toplam	800.00

Kaynak: BCA, 490.1.0.0.705.404.1./s. 11.

Tablo 7. Kozluk Halkodası 1948 Yılı Gider Tablosu

Gider	Lira-kuruş
Odacı ücreti	60.00
Radyo pil masrafı	200.00
Radyo tamir masrafı	50.00
Bina icar bedeli	156.00
Gazete abone bedeli	60.00
Kitap bedeli	60.00
Kırtasiye ve basılı evrak	30.00
Muhabere bedeli	10.00
Resmi ve milli günlere	50.00
Mefruşat	60.00
Çeşitli masraflar	64.00
Toplam	800.00

Kaynak: BCA, 490.1.0.0.705.404.1./s. 11.

4.7. Sasun İlçesi Halkodası

Sasun halkodası, kasaba içinde hükümet binasının yanında geniş bir salondan ibaret bir yerdir. Aylık kira bedeli 10 lira olup, son dört yıldır maddi imkânsızlıklar nedeniyle kirası ödenememiştir. Halkodasının başkanlığını Sasun kazası milli eğitim memuru Memet Kaya yürütmekte olup halkodası aktif bir şekilde çalışmaktadır. Halkodasının mevcut bir radyosu bulunmakla birlikte bu cihaz bozuk durumda olup, maddi yetersizlikler nedeniyle onarıma gönderilememiştir. Halkodasının kiradan başka masrafı bulunmamaktadır. Odacı olarak ihtiyaç halinde okul hademesinden istifade ile işlerini görmekte ve paraları olmadığından harcama yapamamaktadırlar. Halkodasının muamelatı incelediğinde, düzenli ve başarılı bir şekilde olduğu gözlemlenmiştir. Kitaplar düzenli bir şekilde korunmuş ve kütüphane defterine kaydedilmiştir. Demirbaş eşya defterleri ve muhabere defterleri mevcut olup, defterler düzenli bir şekilde işlenmiştir. Sasun halkodası, okuryazar olan ve okuma yazma bilmeyenler için bir kültür ocağı işlevi görmektedir. Bununla birlikte, Siirt özel idaresinin bütçesi elverişli olmadığından bu halkodasına yeterli yardım sağlanamamaktadır. Sasun belediyesinin kısıtlı bütçesiyle yapılan yardımlar ise sadece ısıtma ve aydınlatma gibi temel ihtiyaçları karşılamaktadır. Üye yardımları ise yetersizdir. Sasun halkodasının dört yıllık birikmiş kira borcu 480 lira olup merkezden yardım yapılması gerekmektedir (BCA, 490.1.0.0.705.404.1./s. 11-12).

5. Huzur ve Sükûn

Hikmet Fırat, raporunun bu bölümünde Siirt vilayetindeki emniyet ve asayiş hakkında önemli bilgiler vermektedir. Fırat'a göre Siirt vilayetinin tarih boyunca isyanlar ve şekavet olayları ile anılan bir bölge olduğunu ancak Cumhuriyet hükümetlerinin aldığı sıkı tedbirler sayesinde bu durumun büyük ölçüde değiştiğini ve bölgede huzur ve sükûnetin sağlandığını ifade etmiştir. Fırat raporunun devamında, İskân Kanunu kapsamında batıya nakledilen şeyh ve asilerin eski yerlerine geldiğini, Sasun yasak bölge halkından iskâna tabi tutulup Kurtalan ve Beşiri'ye yerleştirilmiş olan 2100 kişinin ise ileride eski yerlerine dönmeyi amaçladıklarını belirtmiştir. Fırat, genel olarak bölgede herhangi bir olumsuz durumun yaşanmadığını, buna sebep olarak da geçmişte alınan sıkı tedbirlerin hala etkili olmasının yanı sıra Siirt'te bir nizamiye tümeni ve Siirt merkezi ile Şırnak'ta bir jandarma alayı ile taburunun bulunmasını göstermiştir. Ayrıca, bölgedeki asayiş ve güvenlik meselelerine hassasiyetle yaklaşan bir valinin bulunması da önemli bir etken olduğunu belirtmiştir. Valinin, jandarma tarafından geçmişte

yapılan olumsuz uygulamalara son vermesi ve asayişini sağlama konusundaki çabaları, güvenlik mekanizmasının hukuka dayalı bir şekilde işlemesine katkı sağlamıştır. Fırat'a göre, valinin basiretli idaresi ve güvenlik güçleri sayesinde bölgedeki huzur ve sükûn tesis edilmiş olsa da alınan tedbirlerin geçici ve yüzeysel olduğu, daha kapsamlı önlemlerin alınması gerektiğini vurgulamıştır. Siirt vilayet merkezinin Arapça, kazalarının da tamamen Kürtçe konuştuğuna dikkat çeken Fırat, bunların partiye ve hükümete olan bağlılıklarına inanmanın saflıktan başka bir şey olamayacağını belirtmiştir (BCA, 490.1.0.0.705.404.1./s. 12).

6. Zirai Ahval ve Köylünün Durumu

Hikmet Fırat'ın Siirt hakkında bilgi verdiği konulardan biri de vilayetin ziraat durumudur. Fırat'a göre, Siirt vilayeti, geniş arazi potansiyeline sahip olmasına rağmen insan nüfusunun azlığı ile dikkat çekmektedir. Bölgedeki köylüler, tarım faaliyetlerini oldukça ilkel yöntemlerle sürdürmektedir. Birçok alanda tarım makineleri kullanılmadan iptidai tarım uygulamalarına benzer şekilde arpa ve buğday harmanları öküzleri çiğnetmek suretiyle mahsul elde edilmektedir. Dolayısıyla bu durum daha az tarla sürülmesine ve daha az tohum ekilmesine yol açmaktaydı. Siirt merkez kazasıyla, Şirvan, Eruh, Şırnak, Kozluk, Sasun ve Baykan kazalarının arazileri ancak kendilerine yettiğinden bu kazalarda mevcut hazine malı arazilerin bir an evvel köylüye dağıtılması şart ve elzemdir. Kurtalan ve Beşiri kazalarında boş bulunan binlerce dönüm hazine malı arazilerden de bu kazalarda arazisi olmayan köylüler için 100 dönümden az olmamak şartıyla toprak dağıtılması, geriye kalan boş arazilere ise dışardan Türk kökenli göçmenlerin getirilip yerleştirilmesi gerekmektedir. Zira Beşiri ve Sasun bölgesinde petrol faaliyetimiz bulunduğu halde bu bölge halkının hemen hemen tamamının Türk ırkına ve kültürüne bağlı olmayan insanlarla işgal edilmiş durumdadır. Petrol havzasıyla Beşiri ile Kurtalan'daki demiryolunun emniyetinin istikbali bakımından Türk kökenli göçmenlerin bu boş arazilere yerleştirilmesi büyük önem taşımaktadır. Ayrıca, bölgede zengin su kaynaklarının bulunması her türlü tarımın yapılmasına elverişli hale getirmektedir (BCA, 490.1.0.0.705.404.1./s. 12).

7. Eğitim

Hikmet Fırat, raporunun bu bölümünde Siirt vilayetindeki eğitim durumunu resmetmiştir. Fırat'a göre, Siirt vilayetinde eğitim faaliyetleri öncelikli bir ihtiyaç olarak öne çıkmaktadır. Bu vilayette öncelikle eğitimin Türk dilini öğreten bir kurum olarak kabul edilmesi gerekmektedir. Tarihsel olarak ihmal edilen bu bölgede Türk dili ve kültürü yeterince temsil edilmemiştir. Merkez kazasında Arapça, diğer kazalarda ise Kürtçe konuşulması bu durumun ciddiyetini artırmaktadır. Geçmişte yaşanan isyanlar sırasında Türk çocukları kanlarıyla büyük bedeller ödeyerek bu olumsuz durumu bastırılmışlar da bugüne kadar bu durumu düzeltmeye yönelik kalıcı ve etkili herhangi bir tedbir alınmamıştır. Hal böyleyken Siirt vilayetinde uygulanan inzibati tedbirlerin gevşemesi halinde geçmişteki olumsuz hallerin yeniden ortaya çıkması kaçınılmazdır. Çünkü kültürel sahada henüz kifayetsiz çalışılmış değildir. Nüfusu 133,000 civarında olan ve merkez kazasıyla birlikte toplamda 10 kazadan oluşan Siirt vilayetinde, yalnızca 20 öğretmen ve 20 eğitmen ile toplamda 40 ilkokul bulunmaktadır. Bu durum bölgedeki eğitim imkânlarının yetersizliğini açıkça göstermektedir. Siirt vilayetindeki okulların sayısı, konumu, öğretmen, eğitmen ve öğrenci durumunu detaylı bir şekilde aşağıda tablo halinde sunulmuştur.

Tablo 8. Öğretmenli İlkokullar

Okul sayısı	Buldukları yerler
3	İl merkezinde (Gazi, İnönü, Yeni okul)
9	İlçe merkezlerinde (Baykan, Beşiri, Eruh, Kozluk, Kurtalan, Pervari, Sasun Şırnak ve Şirvan)
5	Bucak merkezlerinde (Harhur, Fındık, İodi, Melefan ve İluh)
3	Köylerde (Tillo, Helenze ve Zokayt)
Toplam: 20	

Kaynak: BCA, 490.1.0.0.705.404.1./s. 13.

Tablo 9. Köylerdeki Bağımsız Eğitmenli Okullar

Okul sayısı	İlçe adı	Bulunduğu köyün adı
6	Beşiri	Harfas, Tilmerç, Girisiran, Barısil, Bileyder ve şimmiz
2	Kurtalan	Fıratkent, Sihiyan
1	şirvan	Hasras
2	Baykan	Comani, şirri
2	Sasun	Kidir, şeyhikan
2	Pervari	Aşağı Saruh, Bidar
3	şırnak	Derşev, Milli, şeyraş
2	Eruh	Binevre, Kanikan
Toplam: 20		

Kaynak: BCA, 490.1.0.0.705.404.1./s. 13.

Tablo 10. İlkokulların ğrenci Durumu

Öğrenci sayısı	Erkek	Kız	Toplam
İl merkezi	673	264	937
İlçe merkezi	604	199	803
Bucaklarda	242	79	321
Köylerde	159	7	166
Eğitmenli köy okullarında	553	199	748
Toplam	2231	744	2975

Kaynak: BCA, 490.1.0.0.705.404.1./s. 13.

Tablo 11. İlçe zerine Okul, ğrenci, öğrenim çağındaki ocuk ve ğretmen Sayısı

İlçe adı	öğrenim çağındaki ocuk sayısı	ğrenci sayısı	Okul sayısı		Toplam	ğretmen	Eğitmen
			ğretmenli	Eğitmenli			
Siirt Merkez	3312	1055	5	0	5	21	0
Baykan	1875	92	2	2	4	2	2
Beşiri	2054	623	2	6	8	4	6
Eruh	3196	304	3	2	5	4	2
Kozluk	753	116	1	0	1	1	0
Kurtalan	1262	150	2	2	4	3	2
Pervari	1760	254	2	2	4	1	2
Sasun	1257	131	1	2	3	2	2
şırnak	1261	180	1	3	4	2	3
şirvan	1389	79	1	1	2	1	1
Toplam	18101	2948	20	20	40	41	20

Kaynak: BCA, 490.1.0.0.705.404.1./s. 13.

Tablo 12. Ortaokulların ğrenci Durumları

Öğrenci sayısı	ğretmen sayısı
----------------	-----------------

Ortaokul	Erkek	Kız	Toplam	Erkek	Kız	Toplam
		96	12	108	5	4
Erkek orta sanat okulu	Erkek	Kız	Toplam	Erkek	Kız	Toplam
		96	0	96	14	0

Kaynak: BCA, 490.1.0.0.705.404.1./s. 13.

Tablodaki verilere göre, Siirt vilayetinde bir ortaokul ve bir de erkek orta sanat okulu bulunmaktadır. Ortaokulda 96 erkek ve 12 kız öğrenci olmak üzere toplamda 108 öğrenci eğitim görmektedir. Erkek orta sanat okulunda eğitim gören erkek öğrencilerin sayısı ise 96'dır. Mecburi okuma çağında bulunan 18,101 çocuktan yalnızca 2,948'i okula kayıtlıdır. İlkokullardaki mecburi eğitim oranı %15 iken, köylerde bu oran %7'ye düşmektedir. Bunun temel sebebi, Siirt merkez kazasıyla merkez kazasındaki Tillo ve Helenza köylerindeki ilkokul öğretmenlerinin büyük çoğunluğunun yerli olması ve çocuklarla Arapça konuşmayı tercih etmeleridir. Bu öğretmenlerin düşüncesine göre, çocukların gizli olarak Arapça tahsil etmeleri daha uygundur. Bu sebeple çocukları takip ve teşvikle okullarda kasten toplanmamaktadırlar. İkinci sebep ise, mecburi eğitim sisteminin etkin bir şekilde takip edilmemesi ve ilgililerin bu konudaki çabalarının yetersiz kalmasıdır. Bu vilayette ilk tahsil adeta isteğe bağlı bir nitelik kazanmıştır. Köylerdeki okur-yazar azlığının sebebi ise köylerin dağınık ve az evden oluşmasından ileri gelmektedir. Dağınık yerleşim birimlerine okul inşa etmek ve öğretmen atamak hem zor hem de maliyet açısından külfetlidir. Bu bağlamda, Siirt merkez ilkokulları ile merkeze bağlı Tillo ve Helenza köylerindeki yerli öğretmenlerin başka bölgelere nakledilerek yerlerine Türk öğretmenlerin tayin edilmesi gerekmektedir. Köylerdeki eğitim sorunlarını çözmek adına, yatılı ilkokulların açılması ve köy çocuklarının bu okullarda eğitim almasının sağlanması elzemdir. Nüfus ve hane sayısı yeterli olan köylerde ise köy okullarının açılması ve bunların sayısının bütçe ve mevcut imkânlar dâhilinde artırılması gerekmektedir. İlkokul çağındaki çocukların zorunlu eğitiminin yasalar çerçevesinde ciddiyetle takip edilmesi için ilgili kurumların gereken önlemleri almaları önem taşımaktadır (BCA, 490.1.0.0.705.404.1./s. 14).

8. Sağlık

Hikmet Fırat bu başlık altında, Siirt vilayetinde sağlık alanında yaşanan sorunlara yer vermiştir. Fırat'ın raporunda yer alan bilgilere göre, Siirt vilayetinde sağlık hizmetleri olarak tek hekimli trahom mücadele teşkilatı ile tek hekimli sıtma mücadele teşkilatı bulunmaktadır. Ancak mevcut kadro yetersizliğinden dolayı bu mücadeleler verimli bir şekilde yürütülememektedir. Vilayette sıhhiye teşkilatı bulunmasına rağmen sağlık müdürü, merkez hükümet tabibi ve kazalardaki hükümet tabibi görevlerini layıkıyla yerine getirmemektedir. Bu bölgede eczane ve ecza depoları olmadığı gibi bu işlere yardım eden diğer sağlık kuruluşları da bulunmamaktadır. Dolayısıyla, kazalarda hükümet tabiplerinin verimli olabilmesi için yeterli ilaç ve malzemenin temin edilmesi gerekmektedir. Ayrıca bazı kazalarda sağlık merkezlerinin açılması zaruridir. Vilayette bulunan tek sağlık kurumu olan devlet hastanesi, özel idareden verilen tahsisatla ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Ancak, bu hastane Siirt vilayetinin tek sağlık kuruluşu olmasına rağmen, hekimi ve eczacısı olmayan sadece bir hemşirenin görev yaptığı, ilaç, alet ve edevattan yoksun, hijyen koşullarından uzak bir yer olarak karşımıza çıkmaktadır. Siirt özel idaresi mali imkânsızlık nedeniyle iki basit kiralık ev üzerinden formalite gereği "memleket hastanesi" adını verdiği bir yapı inşa etmişse de bu yapı gerçek bir hastane olma vasfından uzaktır. Hastane kadrosunda bir operatör, bir dâhiliye hekimi ve bir eczacı bulunmasına rağmen bu kadroların hiçbirinin henüz aktif olarak çalışmadığı anlaşılmaktadır. Ataması yapılan hekimlerin, hastanenin mevcut durumu ve mali koşullarını göz önünde bulundurarak burada çalışmaktan kaçındıkları görülmektedir. Dört aydan beridir ataması yapılan dâhiliye hekimi, henüz görevine başlamamış ve operatör ataması da henüz gerçekleşmemiştir. Atama yapılsa bile, mevcut donanım ve maddi imkânsızlıklar nedeniyle bu hekimlerden verimli bir hizmet beklemek mümkün görünmemektedir. Siirt özel idare gelirinin 300.000 lira olduğu düşünüldüğünde, mevcut memleket hastanesinin inşa ve idamesi için yetersizdir. İleride gelirlerinin artması da beklenilmediğinden vilayet hastanesinin yeniden inşa ve idamesi için genel bütçeden tahsisat ayrılması gerekmektedir. Eğer genel bütçe aracılığıyla gerekli tahsisat sağlanamazsa Şark Kalkınma Planı çerçevesinde bu ihtiyacın karşılanması elzemdir (BCA, 490.1.0.0.705.404.1./s. 14-15).

9. Yol İşleri

Hikmet Fırat'ın Siirt hakkında bilgi verdiği konulardan biri de vilayetin ulaşımına ilişkindir. Fırat'a göre, Siirt vilayetinde yalnızca yeni yapılmış Kurtalan istasyonu ile Siirt arasında bir şose bulunmaktadır. Bunun dışında Siirt'i, komşu vilayetlere ve diğer kazalara bağlayan herhangi bir yol mevcut değildir. Siirt kazalarına ulaşım tekerlekli vasıta olarak ancak Jeep arabaları ile mümkündür. Pervari kazasına ulaşım ise hayvanla dahi oldukça zor yapılmaktadır. Uzun yıllar boyunca ihmal edilen bu yol politikasından dolayı halkın devletle temasının kopmasına neden olmuş, bölge halkı devletin hizmetlerinden ve olanaklarından faydalanamamıştır. Bu durum ise köylülerin kendi yaşam tarzlarına uygun bir yaşam biçimi benimsemelerine yol açmış ve yer yer asayişsizlik ve huzursuzluk baş göstermeye başlamıştır. Bu vilayet dâhilindeki küçük veya büyük akarsular üzerinde herhangi bir köprü bulunmamaktadır. Özellikle ilkbaharda su seviyesinin yükselmesi nedeniyle kazalar ile vilayet arasındaki bağlantı kesilmektedir. Siirt vilayetinin durumu iki kelime ile özetlenecek olursa, tabiatın yarattığı şekil ve vasıfta halen yollar ve sular olduğu gibi muhafaza edilmektedir. Bu duruma bir çözüm bulmak amacıyla Şark Kalkınma Planı çerçevesinde bölgedeki yol ve köprülerin bir an evvel yapılması gerekmektedir (BCA, 490.1.0.0.705.404.1./s. 15).

10. Nüfus Hareketi

Hikmet Fırat, raporunun bu bölümünde Siirt vilayetindeki nüfus hakkında önemli bilgiler vermektedir. Siirt vilayetine kayıtlı nüfusu sayısı 133,000 olarak gösterilmesine rağmen, nüfus kayıt işlemlerinin mevcut formalitelerine uymayan, okur-yazar olmayan ve Türkçe konuşmasını bilmeyen Siirt kaza ve köylerinde birçok kişinin hala nüfusa kayıtlı olmadığı bilinmektedir. Ayrıca, Erüh ile Pervari arasında seyyar olarak dolaşan ve sayılarının tahminen 5,000 civarında olduğu tahmin edilen göçerler ile Beşiri, Kurtalan ve Pervari arasında yaz-kış dolaşan nüfuslarının tahminen 10,000 kişiyi bulan göçerlerin de nüfustaki kayıtları ancak onda bir nispetindedir. Bu durum çeşitli sorunlara neden olmakta, Hükümet ve güvenlik güçlerinin işlerini zorlaştırmaktadır. Siirt kaza ve köylerinde nüfusa kayıtlı olmayan kişiler ile kasten nüfusa kayıt olmayan göçerlerin bir an önce nüfusa kayıtları zorunludur. Bu göçerlerin yerleşik hayata geçilmesi asayiş ve düzen açısından da önem taşımaktadır. Bu nedenle, bu vilayette nüfus tahririnin yapılması zaruridir (BCA, 490.1.0.0.705.404.1./s. 15).

11. Tapu Kayıtları

Hikmet Fırat bu başlık altında, Siirt vilayetindeki tapu kayıtları hakkında önemli bilgiler paylaşmıştır. Fırat'ın raporunda yer alan bilgilere göre, Siirt vilayetinde tapu işlemleri oldukça geri kalmış bir durumdadır. Mevcut şartlar altında vilayet ve bağlı kazalarda arazi alım ve satımı genellikle örfi adetler çerçevesinde gerçekleştirilmektedir. Bu durum, senetsiz ve kayıtsız arazi devrinin yapılmasına yol açmakta, dolayısıyla da tapu harçlarının tahsil edilmesi ve arazi vergisinin tahakkuk ettirilmesi mümkün olmamaktadır. Uygulanan mevcut usullerle bu vilayette tapu tesciline imkân bulunmamaktadır. Bu nedenle tapu işlemlerinin kolaylaştırılması ve ileride arazi ihtilaflarına yol açmamak için kanunlarda gerekli düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. Beşiri ilçesinde bazı tapu memurları ve diğer bazı yetkililer bir menfaat karşılığında görevlerini suiistimal ederek senetsiz bir şekilde bazı kişilere petrol kuyularının tapusunu vermişlerdir. Bölgede yerel memurların istihdamı bu gibi sonuçları doğurmakta ve milletin hükümete olan güvenini zedelemektedir. Bir an önce bölgede gerekli tedbirleri alarak halkın partiye güven duymasını sağlamakla beraber, devlet olarak da yarının icaplarını düşünerek bu bölge halkını devlete ve millete faydalı hale getirmek gereklidir. Fırat, bu sorunların çözümü için bazı önerileri sunmuştur (BCA, 490.1.0.0.705.404.1./s. 15-16).

Fırat'a göre, Siirt vilayetine tarih boyunca gönderilen memurlar ya aciz sınıftan ve yahut ta cezalı olarak gönderilenlerdir. Bunun dışındaki istisnalar umumi kaideyi bozamayacak derecede azdır. Bu vasıftaki memurların bu mıntıkada verimli olmadıkları gibi vazife ve salahiyetlerini kötüye kullananlar da çoktur. Bundan dolayı bu vilayete tecrübeli ve yetişmiş sicili temiz memurların atanması gerekmektedir. Bunu temin için şark hizmet mecburiyeti olmakla beraber memurların konut ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla yeni konutlar inşa edilmeli ve bu mıntıkada çalışacak memurlara tazminat ve mahrumiyet hakları tanınmalıdır. Ayrıca, valilere, vilayet idare kanununda yapılacak düzenlemelerle yetki verilerek memurlar üzerinde denetim haklarının etkin bir şekilde uygulanması sağlanmalıdır (BCA, 490.1.0.0.705.404.1./s. 16).

Fırat'a göre, bu vilayet ve kazalarında asla yerli memur kullanılmamalıdır. Çünkü kazalardaki memurların Kürtçe, vilayetteki küçük memurların ise Arapça konuşması büyük memurların halkla doğrudan iletişim kurmasını engellemektedir. Eğitim, bu vilayette köylere kadar mutlaka ulaşmalıdır. Şehir, kasaba ve köylerde okul sayısının artırılması ve bölgeye yatılı ilkokullar açarak küçük köylerin eğitim ihtiyaçlarının karşılanması gerekmektedir. Ayrıca, bu okullarda mahalli dillerle konuşulmasını engellemek amacıyla yerli öğretmenlerin atanmasından kaçınılmalıdır. Bu sayede, ileride bu vilayet halkı Türkçe konuşacak ve devletle halk arasındaki iletişim kolaylaşacaktır (BCA, 490.1.0.0.705.404.1./s. 16).

Fırat'a göre, bu vilayette topraksız veya az topraklı çiftçilere toprak dağıtılması yoluyla, Toprak Kanunu hükümlerinin uygulanması, çiftçiyi toprağa bağlamak açısından büyük önem taşımaktadır. Ayrıca, Kurtalan ve Beşiri kazalarındaki geniş hazine malı arazilere de Türk göçmen köyleri kurularak iskân yoluyla yerleştirme yapılması şarttır. Siirt vilayeti dâhilinde yapılmış hiç yol ve köprü bulunmamaktadır. Halkın ekonomik durumu ve ihtiyaçlarını dikkate almanın yanında emniyet ve asayişin garantisi sayılabilen bu geçit yerlerinin yani yol ve köprülerin Şark Kalkınma Planına uyularak ilk planda yaptırılması şarttır. Bu durum, hem halka ekonomik fayda sağlar hem de devletin güvenlik güçlerinin etkin bir şekilde bir yerden bir yere hareket etmesine olanak tanıyacaktı. Bu sayede halk, devlet ve hükümet mefhumuna hürmeti öğrenir ve buna inanır (BCA, 490.1.0.0.705.404.1./s. 16-17).

Fırat'a göre, bütün bu tedbirler uygulandığı takdirde kısa zamanda Siirt halkı, hükümete ve onun dayandığı iktidar partisine güven duyacaktır. Aksi takdirde mevcut durumun sürdürülebilirliği tehlikeye girecektir. Bu durumun sorumluluğu, cahil ve bizden olmayan Siirt halkında değil, onu idare eden hükümette ve onun dayandığı iktidar partisinde olacaktır (BCA, 490.1.0.0.705.404.1./s. 17).

Sonuç

CHP Parti Müfettişi Hikmet Fırat'ın Siirt hakkında 1948 yılında hazırladığı raporunda; Siirt vilayetindeki parti teşkilatının durumu, Halkevi ve halkodalarının çalışmaları, emniyet ve asayiş, tarım, sağlık, eğitim, nüfus, ulaşım, imar vb. konular üzerinde durmakta ve eksik gördüğü hususları dile getirerek çözüm önerileri sunmaktadır. Fırat'a göre, CHP'nin Siirt ve ilçelerindeki parti teşkilatlarının durumu genel olarak iyi olsa da faaliyetlerinin yetersiz olduğu, üyeler arasındaki kişisel çıkar ve kıskançlıkların partinin verimli çalışmasını engellediğini belirtmiştir. Ayrıca, parti teşkilatının mali yönden zor durumda olduğunu ifade etmiştir. Raporda yer alan bilgilere göre, Siirt'te il idare ve 9 ilçe idare ve 41 de ocak idare teşkilatı bulunmaktadır. Ancak, Kurtalan, Kozluk, Şirvan ve Sasun ilçelerinde ise henüz ocak teşkilatları kurulmamıştır.

Hikmet Fırat'ın, teftiş bölgesi Siirt hakkında bilgi verdiği konulardan biri de vilayetin ziraat durumudur. Fırat, bölgede tarımın ilkel yöntemlerle yapıldığını ve bu durumun da verimin düşük olmasına neden olduğunu belirtmektedir. Bölgede birçok hazine arazinin boş olduğuna dikkat çeken Fırat, Toprak Kanunu'nun bir an evvel çıkarılmasını ve bölgede Türklüğün yayılması için bu boş arazilere özellikle Türk ırkına ve kültürüne bağlı göçmenlerin yerleştirilmesinin önemli olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca, topraksız veya az topraklı çiftçilere toprak dağıtılması gerektiğini ifade etmektedir. Raporda öne çıkan başka bir sorun ise, bölgenin içme suyu ve elektrik meselesidir. Fırat, bölge halkının içme suyu ve elektrik sorunu çözülmediği takdirde halkın partiye ve hükümete olan güvenin azalacağı uyarısında bulunmaktadır.

Hikmet Fırat, teftiş bölgesindeki Siirt Halkevi ve halkodaları hakkında da teferruatlı bilgiler vermiştir. Fırat'a göre, Siirt Halkevi ve halkodalarının faaliyetleri oldukça sınırlı kalmıştır. Toplantılar düzenli yapılmamış ve komiteler yalnızca seçilmek için toplanmışlardır. Ayrıca, Halkevi'nin geliri düşük olduğundan bütçe darlığı nedeniyle komitelere yeterli tahsisat ayrılamamıştır. Bu dönemde sıkıntı olan diğer bir konu da eğitim meselesidir. Fırat'a göre, Siirt'teki okul sayısı yetersiz, okuma yazma oranları ise oldukça düşüktür. Raporda yer alan bilgilere göre, 10 kazadan oluşan Siirt vilayetinde, yalnızca 20 öğretmen ve 20 eğitmen görev yapmakta ve vilayette sadece 40 ilkokul bulunmaktadır. İlçelere bağlı bazı ocak, nahiye ve köylerde ise ilkokul dahi bulunmamaktadır. Köylerin dağınık ve az sayıda evden oluşması nedeniyle okul açılmasını ve öğretmen atamasını zorlaştırmaktadır. Fırat'a göre; Siirt merkez kazasında Arapça, diğer kaza ve köylerde ise Kürtçe'nin konuşulması halkın eğitime olumsuz yansımıştır. Fırat, köylerdeki eğitim sorunlarını çözmek için yatılı ilkokulların açılmasını ve köy çocuklarının bu okullarda eğitim almasının sağlanması gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca, köylerdeki

yerli öğretmenlerin başka bölgelere nakledilerek yerlerine Türk ğretmenlerin istihdam edilmesinin elzem olduğunu ifade etmiştir.

Bölgede sağlık alanında yaşanan sorunlar da Hikmet Fırat'ın raporunda yer almıştır. Fırat, Siirt vilayetinde sağlık hizmetlerinin yetersiz olduğunu, yeterli hastane, doktor ve sağlık personelinin bulunmadığını belirtmiştir. Ayrıca, bölgede eczane olmadığı gibi yeterli ilaç ve sağlık malzemesinin de bulunmadığının altını çizmiştir. Fırat, bölgedeki sağlık hizmetlerinin iyileştirilmesi için yetkililerden yardım talep etmiştir. Hikmet Fırat'ın Siirt hakkında bilgi verdiği konulardan biri de vilayetin ulaşımına ilişkindir. Siirt vilayetinde sadece yeni yapılmış Kurtalan istasyonu ile Siirt arasında bir şose bulunduğunu belirten Fırat, bunun dışında Siirt'i, komşu vilayetlere ve diğer kazalara bağlayan herhangi bir yolun bulunmadığını, uzun yıllar boyunca ihmal edilen bu yol politikasından dolayı, halkın devletle temasının koptuğunu belirtmiştir. Fırat, hükümetin bu soruna acil olarak çözüm bulmasını, şark Kalkınma Planı çerçevesinde bu yol ve köprülerin yapılması gerektiğini belirtmiştir.

Hikmet Fırat, Siirt hakkında bilgi verdiği konulardan biri de bölgedeki emniyet ve asayişin durumudur. Fırat, Siirt vilayetinin tarih boyunca isyanlar ve şekavet olaylarıyla anılan bir bölge olduğunu, ancak Cumhuriyet hükümetlerinin sıkı tedbirleri sayesinde bu durumun büyük ölçüde değiştiğini, bölgede huzur ve sükûnetin sağlandığını belirtmiştir. Ancak alınan mevcut tedbirlerin geçici olduğunu belirten Fırat, daha kapsamlı önlemlerin alınması gerektiğinin altını çizmiştir. Özellikle bölgede yerleşik olmayan ve yaz-kış başıboş dolaşan göçerlerin yerleşik hayata geçirilmesinin asayiş ve düzen açısından önemli olduğunu vurgulamıştır.

Raporunda Siirt vilayetindeki tapu ve arazi kayıt işlemlerine ilişkin sorunlara da değinen Hikmet Fırat, bölgede arazi alım satım işlerinin genellikle rfi adetlere göre yapıldığını ve resmi belge olmaksızın kayıtsız olarak gerçekleştiğini belirtmiştir. Fırat, bölgedeki bazı memurların rüşvet karşılığında senetsiz olarak tapu verdiklerini ve bu durumun da halkın devlete ve hükümete olan güvenini zedelediğini ileri srmştir. Bunun önüne geçmek için ise bir an önce gerekli yasal düzenlemelerin yapılması gerektiğinin altını çizmiştir. Fırat ayrıca, bölgede yerli memur istihdam edilmesinden kaçınılması gerektiğini belirtmiştir. Fırat'a göre; bütün bunlar yapıldığı takdirde, Siirt halkının kısa zamanda hükümete ve devlete güven duyacağını, aksi durumda ise mevcut durumun sürdürülebilirliğinin tehlikeye gireceğine dikkat çekmiştir.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

BCA 490.01.456.1877.2.

BCA, 490.01.5.23.1.

BCA, 490.1.0.0.705.404.1./s. 1.

BCA, 490.1.0.0.705.404.1./s. 2.

BCA, 490.1.0.0.705.404.1./s. 3.

BCA, 490.1.0.0.705.404.1./s. 4.

BCA, 490.1.0.0.705.404.1./s. 5.

BCA, 490.1.0.0.705.404.1./s. 6.

BCA, 490.1.0.0.705.404.1./s. 7.

BCA, 490.1.0.0.705.404.1./s. 8.

BCA, 490.1.0.0.705.404.1./s. 9.

BCA, 490.1.0.0.705.404.1./s. 10.

BCA, 490.1.0.0.705.404.1./s. 11.

BCA, 490.1.0.0.705.404.1./s. 12.

BCA, 490.1.0.0.705.404.1./s. 13.

BCA, 490.1.0.0.705.404.1./s. 14.

BCA, 490.1.0.0.705.404.1./s. 15.

BCA, 490.1.0.0.705.404.1./s. 16.

BCA, 490.1.0.0.705.404.1./s. 17.

Diğer Kaynaklar

Akdeniz, S. (2023). Teftiş Raporlarına Göre Cumhuriyet Halk Partisi Ankara Teşkilatının Durumu (1936-1937). *AUSBD*, 6(12), 139-164.

- Alpaslan, E. ve Aydın, T. (2015). CHP Parti Müfettişi Mitat Aydın'ın Teftiş Raporlarına Göre Maraş (1940-1942). *CTAD*, 22, 363-391.
- CHP Teftiş Talimatnamesi. (1939). Ankara: Ulus Basımevi.
- CHP Tüzüğü 1935. (1935). Ankara: Ulus Basımevi.
- Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi 1923. (1927). Ankara: TBMM Yayınları.
- Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi 1927. (1929). Ankara: TBMM Yayınları.
- Çağlayan, E. (2018). CHP İntihab ve Teftiş Bölgesi Raporlarına Göre II. Dünya Savaşı Yıllarında Elazığ. *İçtimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 10-29.
- Çağlayan, E. (2019). *Cumhuriyet'in Doğusu (Devlet, Parti, Toplum)*. İstanbul: Pınar Yayınları.
- Çufalı, M. (2012). *Türk Parlamento Tarihi VIII. Dönem (1946-1950) III Cilt: Milletvekilleri Özgeçmişleri*. Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Kültür Yayınları.
- Doğan, Y. (2019). CHP Teftiş Raporlarında Diyarbakır (1949-1950). Oktay Bozan, Hakan Asan, Hatip Yıldız, Mehmet Salih Erpolat (Ed). *Tanzimat'tan Günümüze Diyarbakır Cilt 2*, (s. 538-548) içinde. Manas Yayıncılık.
- Karayaman, M. (2018, 1-5 Eylül). *1935-1950 Yılları Arasında Kaleme Alınan CHP Parti Müfettiş Raporlarının Yerel Tarih Araştırmalarındaki Yeri ve Önemi*. XVIII. Türk Tarih Kongresi, Ankara, Türkiye.
- Kocaoğlu, B. (2016). *CHP Teftiş Raporlarına Göre Kocaeli Vilayeti'nde Parti Halk İlişkileri ve Partinin Siyasi Durumu (1940-1944)*. Uluslararası Karamürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu (3-4-5 Nisan 2015) Bildirileri, Editörler: Haluk Selvi-Bilal Çelik-Ali Yeşildal, Kocaeli, Türkiye.
- Koçak, C. (2007). *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*. Cilt: 2, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Koçak, C. (2013). *Geçmişiniz İtinayla Temizlenir*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Metinsoy, M. (2006). Erken Cumhuriyet Döneminde Mebusların “İntihab Bölgesi” ve “Teftiş Bölgesi” Raporları. *Tarih ve Toplum Dergisi*, 3, 103-169.
- Şavkılı, C. ve Maviş, M. (2022). Parti Müfettişlerinin Teftiş Raporlarına Göre CHP'nin Eskişehir Teşkilatı (1940-1943). *Atatürk Yolu Dergisi*, 71, 275-298.
- Tunçay, M. (2015). CHP'nin 1927 Kurultayının Öncesinde Toplanan İl Kongreleri. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. 36(1), 281-333.
- Tunçay, M. (1981). *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)*. Ankara: İletişim Yayınları.
- Uyar, H. (2012). *100 Soruda CHP Tarihçesi (1920-2010)*. Ankara: Anka Ha Yayınları.
- Uyar, H. (2012). *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*. İstanbul: Boyut Yayınları.
- Yılmaz, Z. (2019). *CHP Parti Müfettişlik Raporlarına Göre İzmir (1935-1950)* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Uşak Üniversitesi.

Endüslü Arap Dili Âlimi eş-Şevbîn ve et-Tevtie Adlı Eserinde İstishâd Metodu

The Andalusian Arabic Linguist Ash-Shalubin and the Istishhad Method in His Work At-Tawti'a

Abdulahkim ERDOĞAN
Siirt Üniversitesi, Siirt, Türkiye
Email: hakimerdogann@gmail.com

Mehmet Nafi ARSLAN
Siirt Üniversitesi, Siirt, Türkiye
ORCID: 0000-0003-4507-9499 | Email:
m.nafiarслан@hotmail.com

Makale Bilgisi / Article Information

Cite as/Atıf: Erdoğan, A. - Arslan, M. N. (2024). Endüslü arap dili âlimi eş-şevbîn ve et-tevtie adlı eserinde istîhâd metodu. *Fikriyat Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 183-197.

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 30.10.2024 **Kabul Tarihi / Accepted:** 09.11.2024

Yayın Tarihi / Published: 31.12.2024

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık/December 2024

Cilt/ Volume:4 **Sayı/ Issue:** 2

Sayfa / Pages: 183-197

İntihal / İntihal: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two reviewers and confirmed to be plagiarism-free.

Yayıncı / Published by: Siirt Üniversitesi Fikriyat Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi / Siirt University Journal of Social Sciences Research

Etik Beyan / Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Adulhakim ERDOĞAN- Mehmet Nafi ARSLAN). It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited

Öz

Bu çalışma, Endüslü Arap dili alimi eş-Şevbîn'in hayatı ve ilmî katkılarını, özellikle de onun ünlü eseri et-Tevtie'yi incelemektedir. 12. yüzyılda İsbiliye'de (Sevilla) doğan eş-Şevbîn, Arap dilbilimi, özellikle nahiv (sözdizimi) alanında özgün katkılarda bulunmuştur. Çalışmanın temel amacı, eş-Şevbîn'in et-Tevtie adlı eserinde kullandığı istîshâd yöntemini analiz etmektir. Bu yöntem, nahiv kurallarını Kur'an ayetleri, hadisler, şiirler ve Arap atasözleri ile destekleyerek açıklamayı içermektedir. Eş-Şevbîn, bu yöntemi ustalıkla kullanarak nahiv kurallarını basit ve anlaşılır bir şekilde sunmayı başarmıştır. Çalışmada öncelikle, eş-Şevbîn'in hayatı, hocaları, öğrencileri, ilmî etkisi ve eserleri ele alınmaktadır. Daha sonra ise et-Tevtie adlı eserde istîshâd yönteminin nasıl uygulandığı derinlemesine incelenmektedir. Araştırmanın sonuçları, eş-Şevbîn'in et-Tevtie eserinin nahiv ilminde sade ve anlaşılır bir yöntem sunduğunu göstermektedir. Eser, diğer dönemin gramer kitaplarının aksine, gereksiz detaylardan kaçınıp öğrencilerin ihtiyacına uygun, kolay anlaşılır bir yapı sunmaktadır. Eş-Şevbîn'in bu eserinin, Arap dilbilimi çalışmalarında önemli bir referans noktası olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belagatı, Nahiv, Şevbîn, et-Tevtie

The Andalusian Arabic Linguist Ash-Shalubin and the Istishhad Method in His Work At-Tawti'a

Abstract:

This study examines the life and scholarly contributions of the Andalusian Arabic linguist **Ash-Shalubin**, with a particular focus on his renowned work *At-Tawti'a*. Born in the 12th century in Seville, Ash-Shalubin made original contributions to Arabic linguistics, particularly in the field of syntax (nahw). The primary aim of the study is to analyze the **istishhad** method used by Ash-Shalubin in *At-Tawti'a*. This method involves explaining syntactic rules by supporting them with Quranic verses, hadiths, poems, and Arabic proverbs. Ash-Shalubin skillfully employed this method to present the rules of syntax in a simple and understandable manner. The study first addresses Ash-Shalubin's life, teachers, students, scholarly influence, and works. It then delves into a detailed examination of how the **istishhad** method was applied in *At-Tawti'a*. The results of the research indicate that Ash-Shalubin's *At-Tawti'a* offers a clear and accessible approach to the science of syntax. Unlike other grammar books of the time, the work avoids unnecessary details, providing a concise and easy-to-understand structure suitable for students. It concludes that *At-Tawti'a* is an important reference in the study of Arabic linguistics.

Keywords: Arabic Language and Rhetoric, Syntax, Ash-Shalubin, At-Tawti'a.

Giriş

Endüslü, İslam medeniyetinin batıya açılan kapısı olarak, birçok ilim adamı ve düşünürün yetiştirdiği bereketli bir coğrafyadır. Bu zengin kültürel mirasın önemli temsilcilerinden biri de Arap dili alimi eş-Şevbîn'dir. 12. yüzyılda İsbiliye'de doğan eş-Şevbîn, dil bilim alanında derinlemesine çalışmalar yapmış, özellikle nahiv sahasında özgün katkılarda bulunmuştur. Onun en önemli eserlerinden biri olan **et-Tevtie**, nahiv kaidelerinin anlaşılmasında ve öğretilmesinde sade ve etkili bir yöntem sunmaktadır.

Bu makale, eş-Şevbîn'in hayatını, ilmi kişiliğini ve özellikle et-Tevtie adlı eserinde kullandığı **istîshâd metodunu** incelemeyi amaçlamaktadır. İstîshâd metodu, nahiv kaidelerinin Kur'an-ı Kerim, hadis-i şerifler, şiirler ve Arap atasözleriyle desteklenerek açıklanmasını içerir. eş-Şevbîn, bu yöntemi ustalıklarla kullanarak eserini hem öğretici hem de anlaşılır kılmıştır.

Makalenin ilk bölümünde eş-Şevbîn'in doğumu, ailesi, hocaları ve öğrencileri ele alınarak onun ilmi yetkinliği ve dönemin nahiv bilgileri karşısındaki tutumu incelenecektir. İkinci bölümde ise et-Tevtie eserinin yapısı, içeriği ve özellikle istîshâd metodunun nasıl uygulandığı üzerinde durulacaktır. Bu bağlamda, eş-Şevbîn'in nakli deliller olarak Kur'an ayetleri, hadisler, şiirler ve atasözlerini kullanma biçimi ve bunların nahiv ilmine katkıları değerlendirilecektir.

eş-Şevbîn'in çalışmaları, Arap dilinin anlaşılmasında önemli bir referans noktası olmuştur. Bu nedenle, eş-Şevbîn'in eserlerinin ve yöntemlerinin incelenmesi, dil bilim çalışmalarına katkı sağlayacak niteliktedir.

eş-Şevbîn'in Hayatı ve Eserleri

eş-Şevbîn, (d. 562/1167) yılında İsbiliye'de (Sevilla) doğdu. Tam adı Ebû Ali Ömer b. Muhammed b. Ömer b. Abdullah el- İsbîlî el- Ezdî el-Endülüsi'dir. (ez-Zehebî, 1985, s. 207) Lakabı eş-Şevbîn olup Endüslü dilinde "mavi gözlü, beyaz-kumral" anlamına gelmektedir. Bir görüşe göre bu lakabı İsbiliye yakınlarındaki Eş-Şevbîn köyünden almıştır. Bir diğer görüş ise bu ismin el-Bire yakınlarındaki eş-Şevbîn kalesinden geldiği yönündedir. (Yâkût el-Hamevî, 1993, s. 360)

eş-Şevbîn es-Sağır adıyla tanınan Ebû Abdullah Muhammed b. Ali el-Mâlekî'den (ö. 660/1262) ayırt edilmesi için eş-Şevbîn el-Kebir adıyla da anılmıştır. (Özbalıkçı, 2010, s. 493)

eş-Şevbîn, orta düzeyde bir ailede büyüdü. Babasının fırıncı veya hizmetçi olduğu rivayetler arasında bulunmaktadır. Kararlılığının yanı sıra babasının zor koşullarda icra ettiği görevleri eş-Şevbîn'e bu yolda sabırlı olmayı öğretti. Çocukluğundan beri kendini ilim öğrenmeye adanmış, devrin büyük âlimlerinden ders almış ve sonunda ilmi alanda tartışabilecek bir ilmi seviyeye ulaşmıştır. (Ebû Abdillâh, 1959, s. 152)

Tâcü'l-arus eserinin müellifi Murtazâ ez-Zebidi'ye göre (ö. 1205/1791) eş-Şevbîn, hicri 675 yılında vefat etmiştir. Ancak bu doğru bir bilgi değildir. Arapça yazılıştaki kırk ve yetmiş kelimeleri benzerlik gösterdiği için böyle bir hata olmuş olabilir. Nitekim tüm kaynaklar eş-Şevbîn'in 645 (1247) yılında İsbiliye'de vefat ettiği yönündedir. (eş-Şevbîn, 1986, s. 40; ez-Zehebî, 1985, s. 208)

Hocaları

Her âlim, ilim yolculuğunda kendisinden ders aldığı ve düşüncelerinden etkilendiği hocalarının izini taşır. Doğal olarak, eş-Şevbîn de ilmi yetkinliğe ulaşana kadar birçok hocadan ders almış ve onların fikirlerinden etkilenmiştir. Özellikle iki hocası, İbnü'l-Feres (ö. 597/1201) ve el-Cezûlî (ö. 870/1465), onun ilmî gelişiminde önemli bir yer tutmuştur. Diğer hocaları da eğitimine katkıda bulunmuşlardır. Aşağıda, eş-Şevbîn'in bu iki hocasını ayrıntılı olarak diğer hocalarını ise ismen zikredeceğiz:

1. İbnü'l Feres: Asıl adı Abdülmün'im b. Muhammed b. Abdurrahîm b. Muhammed el-Ensârî el-Hazrecî olan İbnü'l-Feres, Endüslü'te yetişmiştir. Amelde Mâlikî mezhebine mensup bir fıkıh âlimidir. Künyesi Ebû Muhammed olup İslâm dünyasında İbnü'l-Feres olarak tanınmıştır. 525/1130 yılında doğmuş, 597/1201 yılında vefat etmiş ve Bâbü'l-Beyrâ bölgesi civarında defnedilmiştir. (eş-Şevbîn, t.y., s. 49)

İbnü'l-Feres, özellikle fıkıh ilmindeki derinliğiyle bilinmektedir. Bunun yanı sıra hadis, tefsir, kıraat, kelâm, usûl, lügat ve nahiv gibi ilimlerle; şiir ve edebiyat gibi sanat alanlarında da öne çıkan bir

âlimdir. Ebü'r-Rebî' b. Sâlim (ö. 688/1289), onun için “*Mâlikî mezhebini Endülüs'te, Ebû Abdullah b. Zerkûn'dan sonra, İbnü'l-Feres'ten daha iyi bilen yoktu.*” demiştir.(es-Suyûtî, 1964, s. 116; Hâcî, 2008, s. 1669) eş-Şevbîn, İbnü'l-Feres'ten aldığı derslerle fıkıh ve usûl alanlarında derinleşmiş, onun ilmî birikiminden büyük ölçüde faydalanmıştır.(eş-Şevbîn, t.y., s. 50)

2. el-Cezûlî: Berberî kabilelerinden Cezûle'ye mensup olan el-Cezûlî'nin asıl adı, Ebû Mûsâ İsâ b. Abdilazîz b. Yelelbaht el-Cezûlî'dir. Hicrî 540 civarında (1145-46) Mağrib'de doğmuştur. Dil ve gramer alanındaki ilk tahsilini Merakeş'te yapmış, hac vazifesini ifa ettikten sonra Kahire'ye gitmiştir. Orada Abdullah b. Berrî'den Ebü'l-Kâsım ez-Zeccâcî'nin *el-Cümel* adlı eserini okumuş ve meşhur *el-Mukaddime*'sini burada yazmıştır. Ayrıca Ebû Muhammed b. Ubeydullah'tan *Sahîh-i Buhârî*'yi okumuş, meşhur fakih Ebü'l-Mansûr Zâfir el-Hüseynî'den usûl-i fıkıh ve Mâlikî fikhını tahsil etmiştir. Kahire'de maddî sıkıntı içinde olması sebebiyle civar köylerden birinde imamlık yaparak öğrenimini tamamlayan el-Cezûlî, daha sonra Mağrib'e dönmüş ve bir süre Bicâye'de kalarak Arap grameri üzerinde çalışmıştır. Oradan Endülüs'e geçerek Meriye'de (Almeria) öğretimle meşgul olmuştur.(Günel, t.y., ss. 514-515) El-Cezûlî'nin ilme olan bağlılığı ve azmi, karşılaştığı maddî zorluklara rağmen onu yıldırılmamış, aksine güçlendirmiştir. Üstün ahlâk ve faziletiyle tanınan Cezûlî, Merakeş yakınında Azemmûr'da (veya Heskûre'de) vefat etmiştir. Ölüm tarihi olarak kaynaklarda 606 (1209), 610 (1213) ve 616 (1219) yılları da verilmiştir.(eş-Şevbîn, t.y., ss. 51-52, 1986, s. 29)

Cezûlî'nin yetiştirdiği önemli simalar arasında, Arap gramerine dair ilk [elfiyye](#)yi kaleme alan İbn Mu'tî (ö. 628/1231), *el-Mukaddime*'sine şerh yazan Ömer b. Muhammed eş-Şevbînî (ö. 645/1247) ve nahiv âlimi Ebû Abdullah b. Muhammed b. Kâsım b. Mendâs (ö. 645/1247) zikredilebilir.(Günel, t.y., ss. 514-515)

3. Diğer Hocaları: eş-Şevbîn'in başka hocalardan da ders aldığı kaynaklarda belirtilmektedir. Bu hocalar, onun farklı ilim dallarında gelişmesine katkıda bulunmuşlardır. İsimleri ve kısa bilgileri şöyledir:

- Nucbe b. Yahyâ b. Halef b. Nucbe er-Rua'ynî el-İşbilî Ebu'l-Hasen en-Nahvî (ö. 691/1291)
- Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Abdulmelik b. Süleyman b. Seyyid el-Kenânî el-İşbilî (ö. 580/1184)
- İbrahim b. Muhammed b. Munzir b. Sa'îd b. Melekûn el-Hadramî el-İşbilî Ebû İshâk (ö. 582/1186)
- Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Ebî Hârûn et-Temîmî el-İşbilî Ebû Kâsım (ö. 540/1145)
- Câbir b. Muhammed b. Nâm b. Süleyman el-Hadramî el-İşbilî Ebû Velîd (ö. 596/1199)
- Ebû Bekr Muhammed b. Halef b. Muhammed b. Abdillâh b. Seyyâf el-Lehmî el-İşbilî el-Mukri en-Nahvî (ö. 582/1186)
- Süleymân b. Ahmed b. Süleymân el-Lehmî el-İşbilî Ebû'l-Hasen (ö. 580/1184)
- İbnü'l-Hadd Muhammed b. Abdillâh b. Yahyâ b. Ferec b. el-Cedd el-Fehrî Ebû Bekr (ö. 586/1190)
- Muhammed b. Talha b. Muhammed b. Abdilmelik b. Halef b. Ahmed el-Emevî el-İşbilî Ebû Bekr (ö. 618/1221).(eş-Şevbîn, 1986, ss. 26-31)

Öğrencileri

eş-Şevbîn, ilmi birikimiyle pek çok değerli talebe yetiştirmiş, Arap dil ve grameri alanında önemli bir yer edinmiştir. Onun öğrencileri arasında, özellikle iki isim öne çıkmaktadır: İbn Ufûr el-İşbilî (ö. 669/1270) ve İbn Mâlik et-Tâî (ö. 672/1274). Bu iki âlim, eş-Şevbîn'in ilmî mirasını devam ettiren ve Arap diline katkılarda bulunan önemli şahsiyetlerdir. Bununla birlikte, eş-Şevbîn'in ders verdiği ve yetiştirdiği diğer öğrenciler de ilim dünyasında önemli roller oynamışlardır. Aşağıda eş-Şevbîn'in öğrencilerinden öne çıkan söz konusu iki öğrencisini ayrıntılı olarak, diğerlerini ise kısaca ele alacağız:

1. İbn Ufûr el-İşbilî: 597 (1200-1201) yılında İşbiliye'de (Sevilla) doğdu. Burada Ebû Ali eş-Şevbîn ve Ebü'l-Hasan ed-Debbâc gibi âlimlerden dil ve edebiyat dersleri aldı. Derslerine on yıl devam ettiği Ebû Ali eş-Şevbîn'den Sibeveyhi'nin *el-Kitâb*'ını okudu. Öğrenimini tamamladıktan

sonra İşbîliye’de ders vermeye başladı. İlmî bir konuda hocasıyla tartışıp araları açılınca İşbîliye’den ayrılarak Şerîş’e (Jerez) gitti. Şerîş’te, ayrıca Şezûne (Sedona), Mâleka (Malaga), Lûrka (Lorca) ve Mürsiye’de (Murcia) ders verdi. Bu derslerinde Sîbeveyhi’nin *el-Kitâb*’ı, Ebû Ali el-Fârisî’nin *el-İzâh*’ı, Cezûlî’nin *el-Muqaddimetü’l-Cezûliyye*’si ile Zeccâcî’nin *el-Cümel*’ini şerhetti.(Qabawa, t.y., ss. 431-432)

Daha sonra Mağrib’e geçen İbn Usfûr Merakeş’te ve bazı büyük şehirlerde ders vermeyi sürdürdü. Ardından Tunus’a gidip orada hüküm süren Hafsî Emîri I. Muhammed el-Müstansır-Billâh (ö. 660/1261) ile görüştü. İbn Usfûr’a yakın ilgi gösteren emîr gittiği yerlere onu da beraberinde götürdü; ilmî çalışmalarını destekledi. Bir ara Endülüs’e dönen İbn Usfûr daha sonra tekrar Merakeş’e geldi, oradan Tunus’a geçti ve 669 (1270) yılında vefatına kadar burada yaşadı. İbn Usfûr’un ölüm tarihi bazı kaynaklarda 670 (1271) olarak verilmiştir.(Qabawa, t.y., ss. 431-432)

2. İbn Mâlik et-Tâî: 600 (1204) yılında Kurtuba (Cordoba) civarındaki Ceyyân (Jaén) bölgesinde doğan İbn Mâlik, Tâî kabilesine mensuptu. Ceyyân’da Sâbit b. Hıyâr, Ebû Rezîn el-Külâî (ö. 628/1230), Ebû’l-Abbas Ahmed b. Nüvvâr (ö. 588/1192) ve Muhammed el-Merşânî (ö. 615/1218) gibi âlimlerden dil ve kıraat dersleri aldı. Bir süre Ebû Ali eş-Şevbîn’in derslerini dinleyen İbn Mâlik, daha sonra siyasi karışıklıklar sebebiyle Kuzey Afrika’ya göç etti. Hac ibadetini ifa ettikten sonra, Dımaşk’a uğradı ve burada muhaddis Ebû’l-Hasan Alemüddin es-Schâvî (ö. 643/1245) ile Ebû’l-Fazl Mükerrrem’in (ö. 711/1311) derslerine katıldı.(Turan, t.y., ss. 169-171)

Arap dilinin inceliklerine vakıf olmak için büyük çaba sarf eden İbn Mâlik, Arap dili ve grameri alanında otorite olarak kabul edilir. Onun özellikle gramer meselelerinde zikrettiği örnek beyitler büyük takdir toplamıştır. Kur’an ve hadisleri gramer örnekleri olarak sistematik bir şekilde kullanarak bu alanda yeni bir yaklaşım geliştirmiştir. Şöhreti Sîbeveyhi’yi dahi aşan İbn Mâlik, Arap dilinin gelişiminde önemli bir rol oynamıştır.(Turan, t.y., ss. 169-171)

3. Diğer Öğrencileri: eş-Şevbîn’in yetiştirdiği diğer öğrenciler de Arap dili ve grameri alanında önemli katkılarda bulunmuşlardır. Bu öğrencilerinden bazıları ise şunlardır:

- İbrahim b. Muhammed b. İbrahim b. Muhammed b. Halef Ebû İshak (ö. 661/1262)
- İbnu’l-Hâc Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-Ezdî Ebû’l-Abbas el-İşbîlî (ö. 647/1249)
- İbnu’l-Zâî’ Alî b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf el-Kettâmî el-İşbîlî Ebû’l Hasan (ö. 680/1281)
- İbn Mâlik Ebû Abdillâh Muhammed Abdullâh b. Abdillâh b. Mâlik Cemâlüddin et-Tâî (ö. 672/1273)
- el-Batelyevsî es-Seffâr Kâsım b. Alî b. Muhammed b. Süleymân el-Ensârî (ö. 630/1232)
- Ahmed b. Abdillâh b. Hasan b. Ahmed b. Yahyâ b. Abdillâh el-Ensârî el-Mâlikî Ebû Bekr (ö. 652/1254)
- Ahmed b. Abdillâh b. Muhammed b. el-Hüseyn b. Umeyr el-Mehzûmî el-Belnisî Ebû Teref (ö. 658/1259)
- Ahmed b. Osmân b. Âclân el-Keysî el-İşbîlî Ebû’l Abbas (ö. 678/1279)
- Ahmed b. Alî b. Ahmed Abdillâh b. Sâbit el-Ensârî el-İşbîlî Ebû’l-Âbbas el-Mâredî (ö. 660/1261)
- Ahmed b. Muhammed b. Âmirb. Ferked Ebû Mûsâ el-Endülüsî (ö. 689/1290)
- el-Leblî Ebû Cafer b. Ahmed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf el-Fehrî (ö. 691/1291)
- İbn Nâzır el-Hüseyn b. Abdilaziz b. Muhammed b. Abdilaziz b. Muhammed Ebû Alî b. Ebû’l-Ahves (ö. 679/1280)
- el-Haffâf Ebû Bekr b. Yahyâ b. Abdillâh el-Cezâmî el-Mâlikî (ö. 657/1258)
- Saîd b. Hakem b. Umer b. Ahmed b. Hakem b. Abdilaziz b. Hakem el-Kureysî et-Taberî Ebû Abbâs (ö. 680/1281)
- Talha b. Muhammed b. Talha b. Muhammed b. Abdilmelik el-Emevî el-Yâberî el-İşbîlî Ebû Muhammed b. Ebû Bekr (ö. 644/1246)

- Ebû Muhammed Abdulhak b. Yûsuf b. Nûnârt el-Senhâcî el-Âdvî el-Ceyyânî (ö. 640/1242)
- Abdullah b. Muhammed b. Harun b. Muhammed b. Abdilaziz b. İsmail et-Tâî el-Endülüsî el-Mâlikî (ö. 702/1302)
- Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed b. Ebû'l-Fedl el-Mursî Ebû Abdillâh (ö. 652/1254).(eş-Şevbîn, t.y., ss. 59-74)

Eş-Şevbîn'in bu talebeleri, onun ilmî mirasını devam ettirmiş ve İslâm dünyasında gramer, dil, kıraat gibi alanlarda önemli çalışmalar yapmışlardır.

İlmi Yetkinliği

İlim meclislerinde bulunan her talebe ve ilim öğreticisi, nahiv (Arapça dilbilgisi) ilminde mutlaka eş-Şevbîn'in adını duymuş ve onun çalışmalarına dikkat kesilmiştir. Nahiv sahasında kaleme alınmış birçok eserde, eş-Şevbîn'in yorumlarına ve değerlendirmelerine rastlamak mümkündür. Hicri yedinci asırda yaşamış olan İbn Mâlik, İbn Usfûr ve Ebû Hayyân (ö. 745/1344) gibi tanınmış Endüslü âlimlerin eserlerine baktığımızda, büyük çoğunluğunun ya eş-Şevbîn'in öğrencisi olduğu ya da onunla ilmî bir etkileşimde bulunduğu açıkça görülmektedir. Bu âlimler, eş-Şevbîn'in ilmî mirasının etkisi altında kalarak kendi çalışmalarını geliştirmişlerdir.(eş-Şevbîn, t.y., ss. 45-49)

eş-Şevbîn, on sekiz yaşından itibaren öğretmenlik yapmaya başlamış ve özellikle Arapça dilbilgisi alanında yoğunlaşarak altmış yıl boyunca bu mesleği başarıyla sürdürmüştür. İlmi sohbetlerine ve derslerine sadece İsbîliye'deki (Sevilla) öğrenciler değil, çevre bölgelerden gelen pek çok kişi de katılmıştır. Öğrencilerine ders verirken, bölgedeki diğer âlimlerle de ilmî münazaralar yapmaktan geri durmamıştır. Kalan zamanlarında ise, eserler üzerine şerhler yazmış ve çeşitli ilmi derlemeler yapmıştır. Ne yazık ki, onun kaleme aldığı eserlerin yeterince yayılmamış olması, eş-Şevbîn'in hayatı, ilmî kişiliği ve şiirleri hakkında daha fazla bilgi edinmemizi büyük ölçüde zorlaştırmıştır.

İlim adamları, kendilerinden önce yaşamış ve ün salmış âlimler hakkında genellikle düşüncelerini beyan etmişlerdir. eş-Şevbîn hakkında da benzer şekilde dönemin önemli âlimlerinin övgü dolu yorumlarına rastlanmaktadır. eş-Şevbîn, hem kendi döneminde hem de sonraki dönemlerde büyük ilgi görmüş ve takdir edilmiştir. Örneğin, İbn Hallikân (ö. 681/1282), eş-Şevbîn hakkında şu ifadeleri kullanmıştır: *"eş-Şevbîn'in birkaç öğrencisini tanıma fırsatım oldu ve hepsi de onun değerli bir şahsiyet olduğunu, onun hakkında sürekli övgü dolu sözler sarf ettiklerini gördüm. Onlar, eş-Şevbîn'in Ebû Ali el-Fârisî'den geri kalır hiçbir yönü olmadığını belirtiyorlardı."*(eş-Şevbîn, 1986, ss. 4-14)

eş-Şevbîn'in Nahiv Bilginleri ve Ekoller Karşısındaki Tutumu

eş-Şevbîn gramer ilmini İbn Melekun (ö. 581/1185), es-Suheyli (ö. 581/1185) ve Cezûlî gibi devrinin önde gelen âlimlerinden almıştır. Bilgisini daha da artırmak için bölgedeki ilim adamlarından bilgi almakla kalmamış, aynı zamanda çağdaşı olan Doğulu ve Batılı ilim adamlarıyla da iletişim kurmuştur.

eş-Şevbîn, kendi bölgesindeki nahivcilerden etkilenip doğu ve batıdaki bazı çağdaşlarıyla da fikir alışverişinde bulunmuş olsa da genellikle kendinden önceki âlimlerin görüşlerini aktarırken onları karşılaştırdıktan sonra görüşüne uyanı alır, uymayanı almazdı. Özellikle Sibeveyhi'ye karşı özel bir ilgisi olduğu görülmüş, eserlerinde onun birçok görüşüne yer vermiştir. Nitekim ondan çok etkilenmiş olsa gerek ki, et-Tevtie adlı eserinde Esmâ-i sittenin tesniye (ikil) halinden bahsederken onun fikirleri doğrultusunda konu hakkında şöyle demiştir: Menkûs ismi tesni (ikil) yaptığın zaman, eğer menkûs ismi izafe yaparken düşen harfî geri getiriyorsan tesni (ikil) yaptığın zaman da geri getirirsin. Şeklinde ifade etmiştir.(eş-Şevbîn, t.y., s. 45)

Birçok konuda Sibeveyh, ez-Zeccac (ö. 311/923), Ferrâ (ö. 207/822) ve Ahfeş'in (ö. 215/830) görüşlerini karşılaştırmıştır. Esmâ-i sitte konusunda Sibeveyh ve Ferrânın görüşlerini karşılaştırmış ve şunları ifade etmiştir: هـ kelimesinde iki lügat vardır yani i'rabı harf ve hareke olmak üzere iki şekilde olur. İlki harflerle mu'reb olmasıdır. İkincisi ise harekelerle mu'reb olmasıdır.

Bazen Basra ve Bağdat'taki nahiv ekollerini karşılaştırıyor ve her birinin tarzını-kullandıkları üslupları bir arada kullanıyor. eş-Şevbîn, et-Tevtie eserinde Sibeveyh, Halil, Yûnus, Mâzenî, Muberrred ve Zeccac gibi Basra Mektebi âlimlerinin görüşlerinin anlatıldığı geniş bir yer ayırmıştır. O, sadece fikir toplayıcı olarak değil, aynı zamanda fikir sahibi olarak da hareket etmiştir; görüşlerinin çoğu Basra Ekolüne aittir.(eş-Şevbîn, t.y., s. 49)

Eserleri

eş-Şevbîn, Arap grameri alanında önemli çalışmalar yapmış ve bu alana büyük katkılar sunmuştur. Eserleri, dönemin dilbilgisi tartışmalarına rehber olmuş ve sonraki nesillere ilham kaynağı olmuştur. Ancak birçok eserinin günümüze ulaşmadığı görülmektedir. Aşağıda, eş-Şevbîn'in bilinen başlıca eserleri yer almaktadır:

et-Tevti'e fin-Nahv (Tevti'etü Kavânîni'l-Mukaddime)

Çalışmamızın ana konusunu teşkil ettiği için bu eser üzerinde ayrıntılı olarak durmak istiyoruz.

eş-Şevbîn'in *et-Tevti'e* adlı eseri, nahiv alanında yazılmış en önemli ve tanınmış özet eserlerden biri olarak kabul edilir. Bu eser, aslında onun hocası Ebû Mûsâ el-Cezûlî'nin *el-Mukaddimetu'l-Cezûliyye* adlı eseri üzerine yazılmış bir şerh niteliğindedir. eş-Şevbîn, *et-Tevti'e* eserinde farklı nahiv meselelerini çok yönlü bir bakış açısıyla ele almış ve derinlemesine incelemiştir. Eserin yapısında, eş-Şevbîn belli bir sistematik sıralama izleyerek konuları işlemiştir. İlk olarak *Kelâm* konusu ile başlamış, ardından *mu'reb*, *mebnî* ve *i'rab alametleri* gibi temel nahiv meseleleri üzerinde durmuştur. Ancak *et-Tevti'e*, sadece nahiv konularıyla sınırlı kalmamış, Arap dili ile ilgili başka önemli meseleleri de içermiştir. Eserin içinde *tasğîr*, *imâle*, *idğâm* ve *hemzetu'l-vasl* gibi hem imlâ hem de sarf (morfoloji) konuları da ayrıntılı olarak ele alınmıştır. (eş-Şevbîn, t.y., ss. 320-382)

eş-Şevbîn'in nahiv konularını ele alma metoduna baktığımızda, gramer meselelerini belirli bir sistematik yaklaşımla işlediği görülmektedir. *et-Tevti'e* adlı eserinin asıl yazılış amacı, nahiv ilmini yeni öğrenenlere basit ve anlaşılır bir dil ile öğretmektir. Bu doğrultuda, eş-Şevbîn konu sıralamasında ve tertibinde bu hedefe uygun bir yol izlemiştir. Konular arasındaki uyuma büyük önem vermiş, her bir konunun birbiriyle bağlantılı olmasına dikkat etmiştir. Böylece öğrenci, bir konuyu öğrenirken bir sonraki konunun da temelini atmıştır. Örnek olarak, "ان و اخواته" ismini nasb ve haberini raf' eden İnne ve kardeşlerinden olan harflerle başlayan cümlelerin ardından "İnne"nin harekesinin fetha (meftûh) ve kesre (meksûr) ile ilgili olması gereken okunma kuralları ele alınmıştır. Benzer şekilde, sülâsî mastarların işlendiği kısımdan sonra mastar-ı mîmî konusuna yer verilmiştir. Bu bağlantılar, öğrencilerin konuları birbiriyle ilişkilendirerek daha iyi anlamasını sağlamaktadır. (eş-Şevbîn, t.y., ss. 240-241)

eş-Şevbîn'in *et-Tevti'e* adlı eserinde, her bölümün (bab) ayrı başlıklarla ele alınması ve konuların tanımlandıktan sonra basit ve anlaşılır örneklerle desteklenmesi eserin önemli özelliklerinden biridir. Bu başlıklandırma ve ardından gelen açıklamalar, eserin hem öğretici hem de akıcı bir yapıya sahip olmasını sağlamıştır. Konuların işlenmesinde sade bir dil ve kısa açıklamalar tercih edilmiş, okuyucunun konuyu rahatça anlaması hedeflenmiştir.

eş-Şevbîn, her bölümde (bab) o bölümün başlığını verip konuyu kısa ve öz bir şekilde tanıttıktan sonra anlaşılır örnek cümlelerle konuyu desteklemiştir. Bu başlıklar altında, konular kısa ve özlü bir şekilde irdelenmiş, karmaşık detaylara yer verilmemiştir. Bu yöntem, öğrencilerin konuya hâkim olmasını kolaylaştırmış ve nahiv ilminin temel kavramlarının pratik örneklerle pekiştirilmesini sağlamıştır.

et-Tevti'e'nin en dikkat çekici yönlerinden biri, basit ve anlaşılır cümle örnekleri ile konuların açıklanmasıdır. Eserin her bölümünde, konuya uygun cümle örnekleriyle açıklamalar yapılmış, bu cümleler ayetlerle ve ayetlerin istîhâdıyla desteklenmeden önce okuyucuya sunulmuştur. Bazen, yalnızca tek kelimelik örneklerle yetinilmiş ve bu şekilde konunun anlaşılması kolaylaştırılmıştır. Bu tarz, eserin pratik ve öğretici yapısını pekiştiren önemli unsurlardan biridir.

et-Tevti'e, kapsamlı bir eser olmamasına rağmen, nahiv ilminin pek çok konusunu ele alır. Bu eserin, eş-Şevbîn'in diğer eserlerinden ayıran en önemli özelliklerinden biri, konuların kısa ve özlü bir şekilde işlenmesidir. eş-Şevbîn, meseleleri fazla detaylandırmadan, anlaşılır bir dil ve sade bir üslupla sunmuştur. Eserdeki meselelerin çoğu, iki ya da en fazla üç sayfada ele alınmış ve detaylı incelemelerden kaçınılmıştır. Örneğin, *fa'il* konusu *et-Tevti'e*'de yalnızca birkaç cümle ile işlenirken, diğer eserlerde (örneğin *Şerhu'l-Cezûliyye* veya *Şuzûru'z-Zeheb* gibi) aynı konu çok daha geniş bir şekilde ele alınmıştır. Aynı durum *tenâzu'* meselesi için de geçerlidir. (Özdemir, 2021, s. 17) *et-Tevti'e*'nin bu kısa ve öz yaklaşımı, öğrencilerin karmaşık konuları kolayca kavramalarına yardımcı olmuş ve eserin eğitim amacıyla kullanılabilirliğini artırmıştır.

eş-Şevbîn, *et-Tevti'e*'de her nahiv konusunu detaylı bir şekilde ele almayı tercih etmemiş, sadece öğrenciler için faydalı olacağını düşündüğü meselelere odaklanmıştır. Tartışmalı veya çok fazla detaya girilmesi gereken konuları es geçerek, eserin amacına uygun olarak sade ve öğretici bir yapıyı korumuştur. Örneğin, *fa'il* konusunu işlerken, *fa'il*in zorunlu veya isteğe bağlı olarak düşmesi, fiilin eril ya da dişil olması gibi ayrıntılara girmemiştir. Bu konuların daha detaylı işlendiği başka nahiv kitapları varken, eş-Şevbîn bu tür ayrıntılar yerine ana kuralları aktarmayı tercih etmiştir. Benzer şekilde, nahiv ilminde en tartışmalı iki mesele olan *tenâzu'* ve *mef'ûlu leh* konularını ele alırken, bu konuların ihtilaflı yönlerine değinmekten kaçınmış, yalnızca temel kuralları basit ve anlaşılır bir üslupla açıklamıştır. Eş-Şevbîn, bu meselelerde ihtilafların nedenlerine ve detaylarına girmemiş, meseleyi örneklerle destekleyerek talebeyle anlaşılır bir şekilde sunmuştur.(eş-Şevbîn, t.y., ss. 277-280)

eş-Şevbîn'in eserinde göze çarpan en önemli özelliklerden biri, nahivciler arasında ihtilaf konusu olan görüşlere yer vermemesi ve anlaşılabilirliğe öncelik vermesidir. Birden fazla âlimin görüşünü aktarmak yerine, genellikle tek bir görüşü benimseyerek kendi kabulünü dile getirmiştir. Eserinde, tartışmalara açık meselelere girmeden, meseleyi sade bir şekilde açıklamayı tercih etmiştir. eş-Şevbîn, nahiv ilminde bir otorite olan Sibeveyhi'nin görüşlerine büyük önem vermiş ve eserinde sıkça ona atıfta bulunmuştur. Sibeveyhi'nin görüşlerini tartışmaya açmadan, ona muhalif olan diğer görüşleri dile getirmeksizin olduğu gibi eserine almıştır. Bu yöntemi, Sibeveyhi dışındaki nahivcilerin görüşlerini aktarırken de izlemiştir.(eş-Şevbîn, t.y., ss. 127-130)

eş-Şevbîn tartışmalı meselelerden kaçındığı gibi, te'vil gerektiren durumlara da girmekten kaçınmıştır. Dolayısıyla onun te'vil konusundaki tutumu da eserin genel sadelik ilkesine uygun düşmektedir. Bu yaklaşımını şu sözlerle ifade etmiştir: "*Te'vil gerektirmeyen bir yol varsa, asıl olan te'vile başvurmamaktır.*" eş-Şevbîn, "*Te'vile hüküm bina edilmez*" ilkesini benimseyerek, *et-Tevti'e*'de nahiv meselelerine ayetler ve şiiirlerle delil getirirken bu delilleri zahiri anlamlarıyla bırakmayı tercih etmiştir. Te'vil etmeksizin ayet ve şiiirleri olduğu gibi zikretmiş, böylece eserin öğretici ve anlaşılır yapısını korumuştur.(eş-Şevbîn, t.y., ss. 127-130)

Diğer Eserleri

Şerhu'l-Mukaddimetü'l-Cezûliyye: Bu eser, eş-Şevbîn'in hocası Cezûlî'nin Arap grameri üzerine yazdığı özet niteliğindeki eserin şerhidir. Eş-Şevbîn, bu şerhe zamanla eklemeler yapmış ve bu durum, onun esere iki farklı şerh – biri büyük, diğeri küçük olmak üzere – yazdığı şeklinde yorumlanmıştır. Eser, Türkî b. Sehv el-Uteybi tarafından yayımlanmıştır (I-III, Riyad 1992; Beyrut 1993).

Havaşin (Ta'lik) ala Şerhi Mufassali'z-Zemahşerî li-Fahreddin er-Razi: Bu eser, Fahreddin er-Razi tarafından Zemahşerî'nin *Mufassal* adlı eseri üzerine yazılmış şerh üzerine yapılmış haşiyelerden (ta'lik) oluşmaktadır.(Özbalıkcı, 2010, s. 494)

eş-Şevbîn'e ayrıca, *Ta'lik ala Kitabi Sibeveyh (Şerhu Kitabi Sibeveyh)*, *el-Kavânin fi İlmi'l-Arabiyye ve Meşyeha*, *Şerhu Kitabi Sibeveyh* adlı eserler de nispet edilmektedir.(eş-Şevbîn, 1986, ss. 23-25; ez-Zehbî, 1985, s. 47)

eş-Şevbîn'in et-Tevtie Adlı Eserinde İstîhâd Metodu

Nahiv ilmiyle ilgilenen âlimler, nahiv kaidelerini eserlerinde daha anlaşılır hale getirebilmek için akli ve nakli deliller kullanmışlardır. eş-Şevbîn de önemli bir nahiv âlimi olması hasebiyle, başta et-Tevtie eseri olmak üzere bu alanda yazdığı eserlerinde kaideleri anlaşılır ve güçlü kılmak için akli ve nakli delilleri kullandığını görmekteyiz. Şöyle ki:

Nakli Deliller

Nahivciler açısından, nakli delil Kur'an-ı Kerim, hadis, Arap nazmı ve nesri (düz yazı) gibi rivayet yoluyla gelen metinlerden ibaret görürler. eş-Şevbîn de diğer gramercilere benzer bir metod izleyerek, hadis, şiiir ve Arap atasözlerini kaidelerin istîhâdında çokça kullanmıştır. et-Tevtie eserinde nahiv meselelerini nakli delillerle istîhâd verilerine baktığımızda, 99 ayet, 3 hadis, 109 şiiir, 9 Arap atasözünü kullandığı görülmektedir.

Kur'an-ı Kerîm'le İstîhâd

Nakli delillerden en önemlisi ve ilki Kur'an-ı Kerim'dir ve nahiv kaideleri oluşturulurken başvurulan ilk kaynaktır. (Ülker, 2019, s. 44) Nahivciler, eğilimleri ve ekolleri farklı olsa da kaide ve

usullerini, Kur'an ve kırââtleri üzerine bina etmişlerdir. Endüslü nahivciler, nahiv ve sarf meselelerini açıklarken Basra ve Kûfe ekollerinin aksine şâzla birlikte bütün kırâât çeşitlerini istîhâd kaynağı olarak görmüşlerdir.(el-Hittî, 1993, s. 150)

Birçok nahivci Kur'an ayetleriyle sık sık delil getirmiştir. Onların en önemlilerinden biri de eş-Şevbîndir. Et-Tevtie eserini İncelediğimizde eserdeki Kur'an'dan gösterilen deliller toplam delillerin yarısına yakın oluşturmaktadır. eş-Şevbîn'in kaideleri delil göstermede Kuran-ı Kerimden sıkça ayeti kerimleri kullanması Kuran-ı Kerimin fesahat ve belagat yönüne de dikkat çektiğini göstermektedir.

eş-Şevbîn, Kur'an ayetlerinin şerhine girmeden ayetleri zikretmiştir. Nitekim ayetlerdeki istîhâd kısmını zikretmekle yetinmiştir. Bu onun en belirgin üsluplarından biridir. İlim talebelerinin kaideyi daha anlaşılır ve sade bir şekilde öğrenebilmeleri için âlimlerin ayetlerle ilgili görüşlerine de kitabında yer vermemiştir. Zira bu eserin en belirgin özelliği, kolay anlaşılması için konular, özet ve anlaşılır bir üslupla yazılmıştır. Bazı istisnalar hariç kitabın tümünde ayetler bu şekilde ele alınmıştır.(eş-Şevbîn, t.y., ss. 138-142)

eş-Şevbîn ayetin tamamını zikretmemiş, istîhâd kısmını zikretmekle yetinmiştir. Bu ayetlerin çoğunda açıkça görülmektedir. Böyle yaparak ilim talebesinin zorlanmadan verilen ayetteki istîhâd kısmını kolaylıkla bulmasını sağlamaktadır. Bazen de كفى بالله "Allah yeterdir" Örneğinde olduğu gibi ayetteki bir veya iki kelimeyi zikretmekle yetinmiştir.(eş-Şevbîn, t.y., ss. 229-334)

et- Tervtie'yi eş-Şevbîn'in diğer eserlerinden ayıran en belirgin özelliği, kısalığı ve kolay üslubudur. Onun için Kur'an ayetlerini şahid olarak gösterirken âlimlerin ayetlerle ilgili görüşlerine eserinde yer vermemiştir. Diğer eserlerinde ise âlimlerin ayetlerle ilgili görüşlerine yer vermiştir. Örneğin لعلى بلغ الأسباب Belki bazı yollara ulaşırım. ayetini, Şerhu 'l-Mukaddimetu 'l-Cezûliyye 'de delil olarak gösterirken el-Cezûlînin ayetle ilgili görüşünü aktarır: لعلى bu ayette temennî manasında kullanılmıştır. Haberinde ان gelmiştir. Buna göre اطلع muzârisi أن ile mensub olmuştur. Aynı ayeti et-Tevtie'de delil gösterirken ayetle ilgili herhangi bir görüş aktarmamıştır.(eş-Şevbîn, t.y., s. 138)

eş-Şevbîn'in et-Tevtie eserinde kullandığı ayetlerin ait olduğu surelerin isimleri ve ayet numaralarının bir kısmı aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 2.1. eş-Şevbîn'in et-Tevtie eserinde kullandığı ayetlere ilişkin tablosu

SÜRE ADI	AYET NUMARASI
Fatiha	4,6,7.
Bakara	20,26,117,124,135,195,214,221,271,284.
Âl-i İmrân	13,159,186,196.
Nisâ	53,65,90,148.
Mâide	119.
En'âm	9,60,80,154,163.
A'râf	26.
Tevbe	100
Yûnus	24,80.

Hadislerle İstîhâd

Hadis, peygamber efendimizin söz, fiil ve onaylamalarına verilen addır. Kur'an'da kapalı olarak bulunan bir ifadeyi açıkladığı, mutlakı takyîd ettiği, farklı anlamlara gelebilecek kelimeleri ayrıntılı biçimde açıkladığı için, ikinci kaynak olarak kabul edilmiştir. Hicri yedinci asırda hadis istîhâdıyla ilgili âlimler arasında ihtilaflar olmuştur. İbn Zâ'i (ö. 680/1281) ve Ebû Hayyan'ın başını çektiği bazı âlimler, hadisle istîhâdı reddetmiş, nahiv kurallarını ispat etmede Kur'an ve Araplardan gelen sarîh nakillerle yetinmişlerdir. Hadisle istîhâdı reddedenlerin öne sürdüğü en büyük gerekçe şudur: Hadisçiler, hadislerin manayla rivayet edilmesini caiz gördüğünden Arap olmayan râvilerin çokluğu sebebiyle hadislerde lahn (hata) meydana gelmiştir. Geri kalan âlimler hadisle istîhâdı kabul

etmişlerdir. Bunların başında müellifimiz eş-Şevbîn, İbn Harûf (ö. 609/1212), Ebu'l-Kâsım es-Seffâr (ö. 426/1035), İbn Ufûr, es-Süheyli ve İbn Mâlik gelmektedir.(el-Hittî, 1993, ss. 156-169)

Endüslü nahivcilerin, hadis istîshâdıyla ilgili ihtilafa düştüklerini görmekteyiz. Müellifimizin hadis istîshâdıyla ilgili görüşüne gelince, müellifimizin, eserinde hadis istîshâdıyla ilgili ihtilaflardan uzak durduğunu görmekteyiz. Bununla beraber eş-Şevbîn eserinde sadece üç hadisi şerifi nahiv kaidelerini açıklamak ve desteklemek amacıyla kullandığını müşahade etmekteyiz.(el-Hittî, 1993, s. 169)

eş-Şevbîn'in *et-Tevtie* eserinde sadece üç hadisle yetinmiş olması garip bir durumdur. Nitekim diğer eserlerine bakıldığında hadisle istîshâdı oldukça yoğun kullanmıştır. Bu garip durumun açıklaması şu şekilde olabilir: *et-Tevtie*, fikir ayrılıklarından arındırılmış, özet mahiyetinde ve oldukça basit, kolay bir üslupla kaleme alınmış bir te'liftir. Hadisler gerek ravi gerek senet zinciri gerekse metin açısından oldukça tartışmalı bir alan olması hasebiyle *et-Tevtie*'nin te'lif edilme amacına uymadığı için eş-Şevbîn, eserinde fazlaca hadisleri delil getirmemeyi tercih etmiştir.(el-Hittî, 1993, s. 169)

Şiirlerle İstîshâd

Şiir, sözlü sanat ve yapısı bakımından özgün oluşundan dolayı Araplar arasında önemli bir konuma sahiptir. Yapısı ve konumu gereği nahiv kaidelerini delillendirmede nahivcilerin dikkatini çekmiştir. Nahivcilere göre İstîshâda konu olan sözler iki türdür: Şiir ve nesir. Şiir ile ilgilenen âlimler şairleri yaşadıkları çağa göre dört kategoriye (tabakaya) ayırırlar.

* Câhiliyyun: Cahiliye devrinde yaşayıp İslâm devrine ulaşmamış olanlar, İmru'l Kays, Tarefe, Zuheyr, 'Adi b. Zeyd ve Alkemetü'l-Fahl gibi şairler bunlardan sayılırlar.

* Muhadramun: el-E'şâ Meymûn b. Kays Cahiliye döneminde yaşamış ve İslam dönemine de yatişmiş bir şairdir. Keyes, Hasan b.Sâbit, Kübel b. Abdurrahman vb. şairlerin yaşadığı döneme denir.

* İslâmîyyun: cahiliye döneminde yaşamayıp islamiyetin yayılması döneminde yaşamış yetişmiş şairlerdir. Ferazdak, Cerîr, el-Ahtal, Abdullah b. Revâha gibi şairler bu dönemin şairleridirler.

* Muvellêdûn: Bu dönemin şairlerine aynı anda muhdesun şairler de denir. Bunlar üçüncü tabakadan sonra başlarlar ve çağımıza kadar ulaşmış şairlerdir. Beşşâr, Mutenebbî, Ebû Nuvâs vb. şairler bundandır.

Âlimler, nahiv kaidelerin istîshâdı hakkında ilk iki tabakanın şairlerine ait şiirlerle delil getirilebileceğine dair fikir birliğindedirler. Ancak âlimler arasında Üçüncü ve dördüncü tabakanın şiirleriyle ilgili fikir birliği bulunmamaktadır. Bu konudaki râcih görüş, üçüncü tabakanın şiirleriyle nahiv kaidelerinde delil gösterilebilirken, dördüncü tabakanın şiirleriyle delil gösterilmemesidir.(Bağdâdî, 1997, ss. 5-7)

eş-Şevbîn, şiirleri istîshâda konu etmeden önce şiirle ilgili zarureti hakkında tavrını belli eder. Nitekim şiirin zarureti hakkında iki görüş bulunmaktadır. Bu görüşleri aktardıktan sonra eş-Şevbîn'in görüşler ile ilgili yorumunu da vermeye çalışacağız.

Şiirin zarureti ile ilgili iki görüş bulunmaktadır.

a) Cumhûra göre zarûret: Cumhûra göre zarûret, şâirin şiirindeki kafiye uyumundan dolayı kimi imla ve gramer kurallarını yerine getirip getirmemesine bakılmaksızın, nesir (düz yazı) de caiz görülmeyen durumun şiirde vuku bulmasıdır.

b) İbn Malik'e göre zarûret: İbn Malik zarûreti, şâirin şiirindeki kafiye uyumundan dolayı kimi imla ve gramer kurallarını yerine getirememesindeki durumlarla sınırlı tutmuştur.

eş-Şevbîn, zarûreti, kurala aykırı gelen durum şeklinde tanımlamıştır. eş-Şevbîn, şâirin genişlik bulup bulmama durumunu göz önünde bulundurmamış ve zarûreti şiir ile sınırlı tutmuştur. eş-Şevbîn, şâirin genişlik bulup bulmama hususunda cumhûra, zarûretin yalnızca şiirle sınırlı tutulması hususunda ise İbn Malik'e göre görüş bildirmiştir.(es-Suyûtî, 2009, ss. 484-485)

eş-Şevbîn'in zarûret ile ilgili görüşünü şu örneklerde görmekteyiz.

a) Müfredin çoğul yerine kullanılması: eş-Şevbîn, müfredin çoğul yerine kullanılmasını zayıf görmüştür. eş-Şevbîn, bunun gerekçesini şiir zarûreti ile açıklamıştır.(eş-Şevbîn, t.y., s. 361)

b) Harf-ı cerre Nûnu'l-Vikâye'nin bitişmesi: eş-Şevbin'e göre harf-ı cerre Nûnu'l-Vikâye'nin bitişmesi zorunludur. eş-Şevbin, bunun aksini şiir zarûretine bağlamıştır.(eş-Şevbin, t.y., s. 244)

Bu örnekler ile birlikte eş-Şevbin'in şiir zarureti görüşü ile ilgili şu kanıya varmış bulunuyoruz: eş-Şevbin, şiir zaruretinde iztirârı (başka çaresinin bulunmaması, mecburiyet hali) önemsememiş ve iztirârı şiirle sınırlı tutmuştur.(es-Suyûtî, 2009, s. 485)

eş-Şevbin, eserinde nahvin konularına delil getirirken 109 şiir kullanmıştır. Dilcilerin nahivde delil olmayacağını söylemesine rağmen, 26 şiirin şâirini belirtmeden eserine almıştır. Geri kalan 83 şiiri, 60 şâirden almıştır. Bunlardan 25'i İslâmî, 23'ü Cahilî, 11'i Muhadramûn dönemine ait şâirlerdir.(İbn Yaîş, 2001, s. 212)

eş-Şevbin'in eserinde şiirlerini aldığı bazı şâirleri ve ait oldukları dönemleri aşağıda bir tablo şeklinde ifade etmeye çalıştık.

Tablo 2.2. eş-Şevbin'in et-Tevtie eserinde kullandığı şâirler

ŞAİRİN İSMİ	BEYİT ADEDİ	AİT OLDUĞU DÖNEM
Abdullah b. Hasan b. Sâbit	1	İslâmî
Abdullah b. Kays	1	İslâmî
Abbâs b. Mirdâs	1	Muhadram
Amr b. Hasârim el-Beclî	1	Cahilî
A 'mir b. Cuveyn et-Tâî	1	Cahilî
Abd Yeğûs b. Hâris b. Vekkâs	1	Cahilî
Amr b. Mulkit et-Tâî	1	Cahilî

eş-Şevbin, tabloda zikrettiğimiz şiirleri daha çok şu yöntemlerle kullanmıştır.

- Genel de كما قال ، مثاله، گیبی ifadelerle yetinip şâirin adını zikretmemiştir.
- Bazen şâirin adını zikrederek şiiri aktarmıştır.
- Müellif, genel de şiirin istîhâd kısmını içeren (şatırıyla) bölümüyle yetinip, şiirin tamamını zikretmemiştir.
- Bazen konuyu basit cümle örnekleriyle izâh ettikten sonra şiirle istîhâdda bulunmuştur.
- Tezkîr ve te'nîs bahsinde olduğu gibi cumhûrun görüşüne muhalif olan şiirleri reddetmiştir.
- Bazen بئس ، نعم bahsinde olduğu gibi şiir zikredilen kurala muhalif gelmişe şiir için şu yorumda bulunur: Bu semâî'dir, buna kıyâs yapılmaz.(eş-Şevbin, t.y., ss. 136-188)

Arap Atasözleriyle İstîhâd

Arap atasözleri Arap dilinin güzelliğini, zarafetini bünyesinde barındırır. Atasözleri ve toplum birçok yönden yakından ilişkilidir. Atasözleri toplumsal yaşamı, onun örf ve adetlerini ifade etme araçları olup, din ve ahlak ilkeleriyle yakından ilgilidir. Atasözleri tüm bu yönleriyle zekanın, becerinin, tecrübenin, bilgeliğin göstergesidir. Atasözleri genellikle ilgi çekicidir, sözlü olarak aktarılır ve Arapça gramer kitaplarda istîhâd olarak kullanılır.

Atasözleri bazen vaazlar, vasiyetler, benzetmeler ve bilgelik şeklinde karşımıza çıkar. İstîhâddaki durumları şiir gibidir

Bir kabile bedeviyse veya bedevi yerlere daha yakınsa dili daha fasihtir. Diline daha çok güvenilir. Hadarî kabilelerin dillerine ise şüpheyile yaklaşmıştır. Zira kabilelerin çöllere çekilip hadarî hayattan uzak yaşaması, dillerini dış etkenlerden korumuştur. Hadari kabileler ise dillerini, dış etkenlere karşı koruyamamışlardır.(es-Suyûtî, 2011, s. 384)

eş-Şevbîn, et-Tevtie telifinde 9 Arap atasözünü kullanarak nahiv kaidelerine delil getirmiştir. Atasözlerini delil olarak kullanma üslubu şu şekilde olmuştur:

* Bir nahiv kaidesini açıklarken benimsediği görüşü önce basit düzeyden bir cümleyle açıklamış daha sonra Arap atasözünü delil olarak kullanmıştır.(eş-Şevbîn, t.y., s. 217)

* Kimi zaman da kaidenin kendisini direkt atasözünün üzerinde şerh etmeye çalışmıştır.

* Kimi vakit de herhangi bir açıklama yapmaksızın sadece atasözünü sunmakla yetindiği görülmektedir.(eş-Şevbîn, t.y., s. 310)

eş-Şevbîn'in eserinde zikrettiği Arap atasözlerini, (meselleri) geçtiği konu ile birlikte aşağıda bir tablo şeklinde sunmaya çalıştık.

Tablo 2.3. eş-Şevbîn'in et-Tevtie eserinde kullandığı Arap atasözlerine ilişkin tablosu

Meselenin Konusu	Sayısı	Mesel
İbtida	4	تمر خير من جرادة / Bir hurma bir çekirgeden daha hayırlıdır. شئى ما جاء بك / İti havlatan, büyük bir şerdir. امت في حجر / Seni getiren önemli bir şeydir. لا فيك / Eğrilik, sende değil taşadır.
Efâ'l-i-mukârebe	1	عسى الغوير ابو سا / Şer senden gelmiş olabilir .
İstisna	2	اللهم اغفر لي ولمن سمعني حاشا الشيطان و ابا الاصبع / Allah ım beni ve beni işiteni bağışla, Şeytan ve Ebû'l-Esbeğ ise buna layık değildir. على التمرة مثلها الزبد / Hurmanın üzerinde hurma kadar yağ vardır.
Tesğîr	1	صار خير قويس سهما / Durumu kötüyken iyiye döndü.
Tahzîr	1	مازن راسك والسيف / Mazin! Başını koru, kılıçtan sakın.

Akli Deliller

Nahiv ilminde nakli delillerin yanı sıra akli deliller de nahvi kaidelerin açıklanması ve desteklenmesinde delil olarak kullanılmıştır. eş-Şevbîn de et-Tevtie eserinde kıyas, icma', istihsan ve te'vil gibi konuları delil olarak kullanmıştır. Şöyle ki:

Kıyâs

Kıyas, nahvin doğuşuyla ortaya çıkan akli delillerdendir. İbnu'l-Enbarî'nin de ifade ettiği gibi kıyas, asılda bulunan bir hükmün fer' için de uygulanmasıdır. Daha açık bir ifadeyle kıyas, iki mesele arasında var olan benzerlikten dolayı ikinci meseleye birinci meselede bulunan hükmü uygulamaktır. (es-Suyûtî, 2006, s. 79)

eş-Şevbîn de kendisinden önceki gramerciler gibi gramer konularını genel kurallara göre yapılandırırken kıyasa büyük önem vermiştir. Öyle ki eş-Şevbîn genellikle Kıyas'ı tercih ediyordu. Örneğin: eş-Şevbîn'e göre esmâ-i sitte, diğer tekil isimlere oranla i'rabı hareketlerle yapılır. eş-Şevbîn'e göre bu altı isim de diğer tekil isimler gibi bu kuralın dışına çıkmadan i'rab alametleri harfler yerine hareketlerle olur.(eş-Şevbîn, t.y., s. 131)

eş-Şevbîn'in bu konu ile ilgili yorumunu göz önüne aldığımızda bu hükmü kıyası dikkate alarak verdiğini görmekteyiz.

İcmâ'

Nahivcilerin istidlalda dikkate aldıkları başka bir akli delil ise İcmâ' yöntemidir. Nahiv ilminde birtakım ekoller oluşmuştur. Nahivciler, icmâ' delilini Basra ve Kufe ekolünün üzerinde dikkate alırlar. Dolayısıyla nahivde icma' denilince Basra ve Kufe ekollerinin ittifak eylediği kaideler bütünü kastedilir.(es-Suyûtî, 2006, s. 73)

Nahivciler, bir kaideyi açıklayınca kaidenin ilk destekleyici mahiyette olan istîhâdlar nakli deliller olmuştur. İkinci etapta akli delillerden icmâ'yı delil kullandıklarında öncelikle o delilin nassa

aykırı olmaması gerektiği görüşündeler. Aksi taktirde o icmâ' delili dikkate alınmaz. Bundan dolayı Basra ve Kuffe ekollerinin ittifak ettikleri deliller nassa aykırı görülmemiş ve cumhur bu iki ekolün icmâ'sıyla delil getirileceği hususunda bir beis olmadığını ifade etmişlerdir. Meşhur nahiv âlimi eş-Şevbîn de bu görüşü benimsemektedir. (es-Suyûtî, 2006, s. 75)

İstihân

Diğer bir Akli kaynak ise istihân'dır. Her ne kadar istihân delili genişlik ve tasarruf imkânı tanısa da delalet açısından zayıf akli bir kaynaktır olarak görülmüştür. Örneğin هند نوح gibi orta harfleri sakın olan sülâsî isimlerde ta'rîf ile tenis veya ta'rîf ile u'cmet bir arada bulunduğu kıyas, bu isimlerin münasarif olmamasını gerektirir. Yani gayrı munsarif olarak kabul eder. Ancak istihân deliline dayanılarak bu isimlerin tahfif özellikleri dikkate alınarak munsarif kabul edilir.

Bazı gramerciler istihânı akli bir delil olarak görmezler. İstihânı delil olarak görmeyenlerin en önemli sebebi istihânda kıyasın dışarıda bırakılmasıdır terk edilmesindedir. İstihânı delil olarak görenler istihânı iki şekilde tanımlarlar. Bir tanıma göre istihân, delil nedeniyle asıldan vazgeçmek demektir. Bir başka tanıma göre istihân, bir sebebin dağıtımıdır. Yazarımız el-Şevbîn, istihânı delil olarak kabul ediyor ve istihânı, "delilden dolayı aslını terk etmek" olarak tanımlıyor. (es-Suyûtî, 2006, s. 75)

Sonuç

Bu çalışma, Endüslü Arap dili âlimi eş-Şevbîn'in hayatı, ilmî kişiliği ve özellikle *et-Tevtie* adlı eserinde kullandığı *istihâd* yöntemini detaylı bir şekilde incelemiştir. 12. yüzyılın önemli bir dilbilimcisi olan eş-Şevbîn, özellikle nahiv alanında yaptığı katkılarla Arap dili çalışmaları üzerinde kalıcı bir etki bırakmıştır. Onun en önemli eseri olan *et-Tevtie*, nahiv kurallarının öğretilmesinde sade ve anlaşılır bir yöntem sunması açısından öne çıkmaktadır. eş-Şevbîn'in bu eserinde başvurduğu *istihâd* yöntemi, nahiv kurallarını Kur'an ayetleri, hadisler, şiirler ve Arap atasözleri ile destekleyerek açıklama ilkesine dayanır. Bu yöntem, sadece nahiv kurallarını pekiştirmekle kalmamış, aynı zamanda Arap dili öğrencileri için bu kuralların somut örneklerle daha anlaşılır hale gelmesini sağlamıştır.

eş-Şevbîn'in bu yöntemi kullanırken gösterdiği hassasiyet ve seçicilik, onun dilbilimci olarak derin bilgisini ortaya koymaktadır. *et-Tevtie*'de kullanılan ayetler, hadisler ve şiirler hem dil hem de retorik açısından zenginliğini artırmıştır. Ayrıca eş-Şevbîn, bu delilleri kullanırken ihtilaflı ve karmaşık meselelerden kaçınarak, öğrencilerin ihtiyaçlarına uygun sade ve öğretici bir dil tercih etmiştir. Bu yaklaşım, eserin eğitim amacıyla hazırlanmış olması nedeniyle son derece önemli bir yaklaşımdır.

Araştırmanın bulgularına göre, eş-Şevbîn'in *et-Tevtie* eseri, klasik nahiv eserlerine kıyasla daha pratik ve öğrenci odaklı bir yaklaşım sunmaktadır. Diğer birçok gramer kitabının aksine, eş-Şevbîn gereksiz detaylardan kaçınmış ve konuları basit, özlü bir şekilde işlemiştir. Özellikle *istihâd* yöntemiyle Kur'an-ı Kerim, hadisler, şiirler ve atasözlerini kullanması, eserin anlaşılabilirliğini artırmış ve öğretim sürecinde önemli bir kolaylık sağlamıştır.

eş-Şevbîn'in özellikle Sibeveyhi ve diğer nahivcilerle olan ilişkisi de dikkat çekicidir. Eş-Şevbîn, Sibeveyhi'nin görüşlerini tartışmaya açmaksızın benimsemiş, eserlerinde bu otoritenin fikirlerini aktarmış ve genellikle onun nahiv metodolojisine sadık kalmıştır. Bu tutum, eş-Şevbîn'in Arap dilbilgisine olan katkılarının kaynağını gösterirken, aynı zamanda bu alanda Batı İslam dünyası ile Doğu İslam dünyası arasındaki etkileşimin bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

Kaynakça

- Bağdâdî, A. b. Ö. b. B. (1997). *Hizânetü'l-edeb*. Mektebetü'l-Hancî.
- Ebû Abdillâh, M. b. A. b. H. (1959). *İhtisârü'l-kıdhü'l-muâlla fi't-tarîhi'l-muhalla*. el-Heyetu'l-âmme li şûni'l-metâbi' el-emîriye.
- el-Hittî, A. R. (1993). *Hasâis'u mezhebi'l-Endülüsi'n-nahvi*. Menşûrâti Câmî'ati Bingazi.
- Suyûtî, C. A. (1964). *Buğyetü'l-vuât* (C. 2). Metbeâtu'l-Halebî.
- Suyûtî, C. A. (2006). *El-İktirâh fi usûli'n-nahv*. Dâru'l-Beyrûtî.

- Suyûtî, C. A. (2009). *El-Eşbâh ve 'n-nezâir* (C. 1). el-Mektebetu'l-Asriyye.
- Suyûtî, C. A. (2011). *El-Müzhir fî 'ulûmi'l-luğa ve envâ 'uhâ* (C. 1). el-Mektebetu'l-Asriyye.
- Şevbîn, E. A. î. (t.y.). *Et-Tevtie*.
- Şevbîn, E. A. (1986). *Havaşi el-Mufassal min kelamin li'l ustaz Ebi Ali eş-Şevbîn*. el-Mektebetu'l-Merkeziyye el-Mekketu'l Mukerreme.
- Zehebî, Ş. M. (1985). *Siyer-u â 'lâ-mi 'n-nübelâ* (C. 23). Muessesetü'r-risale.
- Günel, F. (t.y.). Cezûlî, Îsâ b. Abdülazîz. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Geliş tarihi 14 Ocak 2024, gönderen <https://islamansiklopedisi.org.tr/cezuli-isa-b-abdulaziz>
- Hâcî, H. (2008). *Keşfü 'z-zunûn 'an esâmi'l-kütüb ve 'l-fünûn* (C. 2). Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî.
- İbn Yaîş, E.B. (2001). *Şerhul'l-mufassal* (C. 6). Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- Özbalıkçı, M. R. (2010). Şevbîn. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 38, ss. 493-494). TDV Yayınları.
- Özdemir, M. S. (2021). *Eş-Şevbin ve et-tevtie'si özelinde Arap dili nahvine ilişkin görüşleri* [Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü]. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Qabawa, F. (t.y.). İbn Uşfûr el-İşbîlî. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Geliş tarihi 14 Ocak 2024, gönderen <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibn-usfur-el-isbili>
- Turan, A. (t.y.). İbn Mâlik et-Tâi. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Geliş tarihi 15 Ocak 2024, gönderen <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibn-malik-et-tai>
- Ülker, Ş. (2019). Şerhu İbn 'Akilde İstîhâd Yöntemi. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10(23), 806-824.
- Yâkût el-Hamevî, Ş. E. (1993). *Mu'cemü'l-büldan* (C. 3). Dâru's- Sâdır.

Halkevlerinin Eğitim Faaliyetlerine Bir Örnek: Kayseri Halkevi

An Example of the Educational Activities of Community Centers: Kayseri Community Center*

Kübra GEZER

Batman Üniversitesi, Batman, Türkiye

ORCID: 0009-0001-2599-5783 | Email:
kbrinag@gmail.com

Canan SARIYAR SEZAN

Batman Üniversitesi, Batman, Türkiye

ORCID: 0000-0002-5374-7103 | Email:
canan.sezan@batman.edu.tr

---

* Bu çalışma, Batman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı'nda Kübra Gezer tarafından Dr. Öğr. Üyesi Canan SARIYAR SEZAN danışmanlığında yürütülen "KAYSERİ HALKEVİ VE FAALİYETLERİ" isimli tezden üretilmiştir.

Makale Bilgisi / Article Information

Cite as/Atıf: Gezer, K.- Sarıyar Sezan, C. (2024). Halkevlerinin eğitim faaliyetlerine bir örnek: kayseri halkevi. *Fikriyat Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 198-215.

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 29.10.2024 **Kabul Tarihi / Accepted:** 13.12.2024

Yayın Tarihi / Published: 31.12.2024

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık/December 2024

Cilt/ Volume: 5 **Sayı/ Issue:** 2

Sayfa / Pages: 198-215

İntihal / İntihal: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two reviewers and confirmed to be plagiarism-free.

Yayıncı / Published by: Siirt Üniversitesi Fikriyat Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi / Siirt University Journal of Social Sciences Research

Etik Beyan / Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Kübra GEZER- Canan SARIYAR SEZAN). It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited

Öz

1930 senesinde vatandaşlar inkılâp hareketlerinin ve yenilik çalışmalarının insanlara ulaşamadığının farkına varmıştır. Bu durum karşısında Cumhuriyet Halk Partisi tarafından halkevlerinin açılması yönünde karar alınmıştır. 19 Şubat 1932 tarihinde açılmış olan 14 halkevi kısa zaman içerisinde sayı olarak artarak toplumun eksik yönlerini gidermeye çalışmış ve bu konuda büyük bir fayda sağlamıştır. Mustafa Kemal Atatürk tarafından açılan halkevleri milî irade ve milî bilincin de gelişmesi yönünde yapılarak Atatürk devrimlerini halka benimsetmeye çalışmıştır. Halkevleri, Atatürk'ün devrimlerini benimsetme çabalarının bir parçası olarak, halkçılık ilkesini benimsemiş ve bu ilke doğrultusunda çeşitli faaliyetler düzenlemiştir. Bu çalışmada Anadolu'nun ortasında kurulan Kayseri Halkevi'nin eğitim kapsamında yürüttüğü faaliyetler ele alınmıştır. Kayseri Halkevi, bu faaliyetleriyle Atatürk'ün hedeflediği çağdaş toplum yapısına ulaşma yolunda önemli bir adım atmış ve Anadolu'nun modernleşme sürecine katkıda bulunmuştur. Bu çalışmalar, halkın eğitim düzeyini yükseltmekle kalmamış, aynı zamanda toplumda bir farkındalık ve dayanışma kültürü de oluşturmuştur. Çalışmanın kaynağını ise Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Devlet Arşivleri başta olmak üzere çeşitli kitap, dergi, tez ve makaleler oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kayseri, halkevleri, CHP, halkçılık, eğitim,

Abstract

In 1930, the citizens realized that revolution movements and innovation activities did not reach people. Faced with this situation, a decision was made by Republic People's Party to open community centers. Fourteen community centers opened on February 19, 1932 increased in number in a short time, they were used to eliminate the shortcomings of the community, and thus they provided great benefits in this regard. The community centers opened by Mustafa Kemal Atatürk were structured in such a way that national will and consciousness would develop; accordingly, they would make the people embrace Atatürk's revolutions. As a part of the efforts to make the people embrace Atatürk's revolutions, the community centers adopted the principle of populism, and they organized various activities in accordance with this principle. In this study, the activities that Kayseri Community Center, established in the center of Anatolia, conducted within the scope of education were discussed. With these activities, Kayseri Community Center had an important step to reach contemporary community structure Atatürk targeted and contributed the modernization process of Anatolia. Such activities not only improved the education level of people but also, they created a culture of awareness and solidarity in the society. The source of the study consists of various books, journals, theses and articles, especially the Presidency Ottoman State Archives.

Key Words: Kayseri, community centers, RPP, populism, education

Giriş

Mustafa Kemal Atatürk'ün halkçılık ilkesi doğrultusunda oluşturulan Halkevleri insanlar arasındaki ayrımı ortadan kaldırmaya çalışmıştır. Sınıfsız bir toplum düzeni oluşturmayı öngören bu kurum, tüm insanların birbiriyle iletişim içinde bulunduğu bir toplum düzeni oluşturmayı amaçlamıştır. Kadın-erkek ayırt etmeden, meslek ayrımı yapmadan ve insanlar arasında sosyal statü farkı gözetmeksizin beraberliğin olduğu bir toplum düzeni oluşturmanın bir aracı olmuştur. (Çeçen,2000, s.23). Bu sebeple açılan halkevleri insanlara inkılâp hareketlerini benimsetip halkı inkılâplar doğrultusunda aydın medeniyetler seviyesine ulaştırmayı amaçlamıştır (BCA,490-1-0-0/837-310-2). Halkevleri, Atatürk'ün ilkelerine bağlı kalarak, toplumsal ve kültürel gelişimi desteklemek amacıyla kurulmuştur. Bu kuruluşlar, her il ve ilçede halkın ihtiyaçlarına yönelik hizmet vermeyi hedeflemiş ve geniş bir kitleye ulaşmayı amaçlamıştır.

Kayseri Halkevi, 24 Haziran 1932 tarihinde açılmış ve ülkenin en ücra köşelerine ulaşmayı hedeflemiştir. Atatürk ilkeleri doğrultusunda faaliyet gösteren Kayseri Halkevi, Türkiye genelinde kurulan 55 halkevi arasında yer almakta ve 9 şube ile faaliyet göstermektedir (Taşoluk, 2007, s.10). Halkçılık ilkesi temel alınarak, tüm vatandaşların eğitim faaliyetlerinden yararlanması için çaba gösterilmiştir. Bu bağlamda, halkın eğitimi ve zihinsel gelişimi üzerinde yoğunlaşmıştır (Ay, 2023, s.2). İnkılâplar doğrultusunda eğitim alanında çeşitli çalışmalar yaparak, bu reformların pratiğe dönüştüğü bir kurum olarak öne çıkmıştır.

1. Halkevlerinin Kuruluşu ve Amacı

Mustafa Kemal'in liderliğindeki Millî Mücadele'nin başarıyla sonuçlanması, 29 Ekim 1923'te Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla yeni bir düzenin başlamasına yol açmıştır. Bu yeni cumhuriyet, getirdiği ilkelerle birlikte topluma yönelik çeşitli yapılanma hareketlerini hayata geçirmiştir. Bu bağlamda, halkevleri önemli bir kurum olarak ortaya çıkmıştır. Halkevlerinin kurulmasında birkaç temel neden bulunmaktadır. İlk olarak, II. Meşrutiyet döneminden itibaren önemi artan milliyetçilik anlayışının etrafında yeni bir yapı oluşturma gerekliliğidir. Cumhuriyetin amaçları arasında yer alan Halkçılık ilkesi, bu yeni yapıların oluşturulmasını zorunlu kılmıştır. Milliyetçilik ile halkçılığı bir arada destekleyecek ve halka ulaşacak yeni kurumlara ihtiyaç duyulmuştur. İkinci olarak, eğitim alanında büyük bir ihtiyaç söz konusudur, özellikle yetişkin eğitimi önemli bir mesele olarak öne çıkmaktadır. Diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de devlet, yeni kurumlar kurarak bireylerin eğitimine katkıda bulunmaya çalışmıştır. Bu bağlamda, Batı'ya memurlar gönderilerek eğitim sistemine dair araştırmalar yapılmış, elde edilen veriler doğrultusunda ülkemizde düzenlemeler yapılmaya çalışılmıştır. Üçüncü neden ise yeniliklerin halka ulaşmaması ve millet ile devlet arasında var olan ayrılıklardır. Bu ayrılıklar, Cumhuriyetin temel hedefleriyle uyumlu bir şekilde ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır (Aktaş-Özdemir, 2011, s.188).

1929 senesinde gündeme gelen dünya bunalımı sebebiyle 1930 yıllarına gelindiğinde çok partili dönem ve siyasi dönemin tecrübesi sayesinde devlet yeni kurumlara yönelmiştir. Mustafa Kemal Atatürk, SCF kapatıldığı sırada (17 Kasım 1930) birkaç aylık geziye çıkmıştır ve ülkemiz için araştırmalar yapmıştır. Bu bunalımdan ülkemizin en az zararlı çıkması için çözümler bulmaya çalışmıştır. Mustafa Kemal çıktığı bu gezi ile beraber Halkevi kurumunun kurulmasını herkese duyurmuştur. Atatürk, 2 Ocak 1931 de İstanbul'da basına "Halkevleri" kurulması gerektiğini söylemiştir. Fakat bu kurumun resmi olarak oluşturulması fikri, 10-18 Mayıs 1931 tarihlerinde uygulanan CHF Kurultayı'nda alınmıştır. Bu kurultayda, sekiz senelik parti projesinin yerine farklı bir projede hazırlanmıştır. Bu proje, CHF Umûmî Kâtibi Recep Peker tarafından 16 Ekim 1931 'de Darülfünun 'da yapılan bir konferansla yorumlanmıştır. CHF Programı'nda millet, "dil, kültür ve mefkûre birliği ile birbirine bağlı vatandaşların teşkil ettiği bir siyasî ve içtimaî heyet" şeklinde söylenmiştir (Oral, 2002, s. 509-510).

Halkevlerinin kurulmasının sebepleri arasında, Mustafa Kemal'in vurguladığı gibi, halkın eğitimi için sadece öğretmen ve ders malzemesi yeterli olmamakla birlikte, halkın bir kitle haline getirilmesinin de önem taşıdığı belirtilmektedir. Bu hedefe ulaşılması, halkevlerinin toplumda geniş bir sosyal ve kültürel devrim gerçekleştirmesiyle mümkün olmuştur (Yılmaz-Akhan, 2011, s.62). Halkevleri, sadece kendi başlarına değil, Türk Dil Kurumu, Türk Tarih Kurumu gibi diğer önemli kurumlarla birlikte değerlendirilmelidir. Bu prensipler, Cumhuriyet Halk Partisi tarafından hızla belirlenmiş ve zamanla hayata geçirilmiştir (Avcı-Kıran, 2021, s.2184). Bu bağlamda, halkevleri, toplumsal dönüşümün önemli bir aracı olarak işlev görmüştür.

Ertan Aydın'a göre, Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) 1931 Kongresi'nde, halk yığınlarını daha "aydın" bir evreye dönüştürmeyi hedefleyen yeni bir Kültürel Devrim Kurumu kurma kararı almıştır. Bu bağlamda, halkevlerinin açılması fikri de CHF'nin III. Büyük Kongresi'nde gündeme gelmiş ve 17 Mayıs 1931 tarihli celsede yapılan oylamayla kabul edilmiştir (Aktaş-Özdemir, 2011, s.245). Alınan bu karar, halkın eğitimine, inkılâp hareketlerine ve düşünsel sistemin benimsetilmesine yönelik yeniliklerin getirilmesini amaçlamaktadır. Bu hedef doğrultusunda, halkevlerinin devletin en uzak köylerine kadar ulaşmasını sağlamak için resmi çalışmalara başlanmıştır (BCA, 490-1-0-0/3-12-3).

Halkevlerinin kurulması görevi 1932 Eylül'ünde Maarif Vekilliğine ataması yapılan Reşit Galip'e verilmiştir. Faaliyetlerine başlayan Reşit Galip, Ankara Türk Ocağının olduğu binada bir toplantı düzenlemiştir. Dönemin mühim simaları toplantıya katılmışlardır. Toplantıya katılanların isimleri Şevket Süreyya (Aydemir), Recep (Peker), Hasan Cemil (Çambel), Cevdet (Nasuhi), İsmail Hüsrev (Tökin), Vildan Aşir (Savaşır) gibi ünlü simalardır. Toplantı bitiminde bu konuyla alakalı bir grup kurulmuş ve bu kurulan grup Halkevlerinin ana tüzüğünü oluşturmakla ilgili görev almıştır. Bu komisyonda Şevket Süreyya (Aydemir) ve İsmail Hüsrev (Tökin) gibi 1927'de TKP' ye üye oldukları için tutuklu yargılanmış şahıslar vardır. Bunlar "Mazlum Milletler Teorisini" gün yüzüne çıkaran Türkçü Sosyalist Sultan Galiyev' in öğrencileridir. Nitekim 1932'den beri Türk İnkılâbının teorisini yapmayı üstüne alan Kadro Hareketi'nin başlarını oluşturmuşlardır. Belli bir süre geçtikten sonra Halkevleriyle düşünce açısından bir devamlılığa girmişlerdir. (Aktaş-Özdemir, 2011, s. 245-246).

Halkevleri tüm millete kapısı açık olan bir kurumdur, yönetimdeki kesimin fırka mensubu olma zorunluluğu vardır. Memur kesimi idare kısmına girebilir. Evlerin açılış kararı Fırka İdare Heyetine, tesis, şekil ve düzenlemesi ise Vilayet İdare Heyetlerine aittir. Ankara Halkevi Reisi, Fırka Umumî İdare Heyeti tarafından seçilir. Halkevinin açılması için çalışmalara uygun unsurlar ve bu unsurların faaliyetlerini gerektiği gibi yapabilmesi için maddi yönden bazı gereksinimleri vardır (para, bina vb.). Halkevlerinin faaliyete geçmesi için üç şubesinin aktif olması gerekmektedir ve bu şubelerin masrafları vilayet fırka heyetleri tarafından karşılanmaktadır (BCA, 490-1-0-0/3-12-3). Halkevi idare heyeti, bağışlanan para ve benzeri kaynakları alarak yönetimi sürdürmektedir. Halkevlerinde, Cumhuriyet Halk Fırkasının (CHF) belirlediği ilkelerle çelişmeyen ve diğer partilerle ilişkili olmayan tüm toplantılar halka açık bir şekilde gerçekleştirilmektedir. Alkol ve oyun oynamaya karşı çıkılmış, resmi protokollere yer verilmemiştir; yalnızca Cumhurbaşkanı, TBMM Başkanı, Başbakan, vali, kaymakam, nahiye müdürleri ve bölgenin en yüksek rütbeli komutanlarına yer ayrılmıştır. Halkevlerinin faaliyetlerine ilişkin olarak, Fırka Genel Sekreterliği'ne üç ayda bir tutanak gönderilmektedir. Her şubenin kendi düzeyine uygun olarak açılmasının yanı sıra, dokuz farklı şube kurulmuş ve her biri için ayrı kayıt defterleri oluşturulmuştur (C.H.P, 1932, s.5-8). Bu yapı, halkevlerinin organizasyonel ve yönetsel işleyişini düzenleyen önemli bir sistem geliştirmiştir.

19 Şubat 1932 tarihinde 14 merkezde halkevlerinin açılışı tamamlanmıştır. Bu merkezler arasında Afyon, Ankara, Aydın, Bolu, Bursa, Çanakkale, Denizli, Diyarbakır, Eminönü, Eskişehir, İzmir, Konya, Malatya ve Samsun yer almaktadır. Bu açılan halkevleri, hazırlıklarını tamamlayan ilk merkezlerdir. Diğer yandan, Antalya, Bilecik, Edirne, Gaziantep, Giresun, Silifke, Kastamonu, Kayseri, Kırklareli, Kocaeli, Kütahya, Ordu, Rize, Sinop, Şebinkarahisar, Tekirdağ, Trabzon, Van, Yozgat ve Zonguldak'taki halkevleri ise 19 Şubat'ta hazırlıklarını tamamlayamadıkları için 24 Haziran 1932 tarihinde kurulmuştur. Böylece, bu 20 halkeviyle birlikte toplam halkevi sayısı 1932 yılının haziran ayıyla birlikte 34'e çıkmıştır. Halkevlerinin sayısındaki bu artış, kurumun kısa sürede geniş bir coğrafyaya yayılmasının önemli bir nedeni olmuştur. Tüm ülke genelinde bu açılışlar kutlamalarla karşılanmıştır (Aktaş-Özdemir, 2011, s.247).

Halkevlerinin kuruluşunda, Cumhuriyet Halk Partisi'nin temel altı ilke ile temellendirileceği belirtilmiştir (Erol, 2000, s.473). Halkevlerinin asıl amacı, milletin eğitim seviyesini kültürel yollarla yükseltmektir. Bu hedefe ulaşmak için en önemli varlığı olan 9 şube şeklinde yapılandırılmıştır. Bu şubeler:

1. Dil ve Edebiyat
2. Güzel Sanatlar
3. Temsil Şubesi
4. Spor Şubesi

5. Sosyal Yardım Şubesi
6. Halk Dershanesi ve Kurslar Şubesi
7. Kütüphane ve Yayın Şubesi
8. Köycülük Şubesi
9. Müze ve sergiler Şubesi (C.H.F, 1932, s.6).

Halkevleri, eğitim faaliyetlerini şubelere göre organize ederek daha düzenli ve etkili bir şekilde sürdürmüştür. Bu yapı sayesinde halk, kendi seviyesine ve becerisine uygun kurslara başvurmuş, böylece eğitim süreci kolaylaşmıştır. Yeteneğe göre sınıfların kurulması, bireylerin daha verimli bir şekilde eğitim almasını sağlamıştır. Öncelikli amacı eğitim olan Halkevleri inkılaplar çerçevesinde hareket etmiştir. Eğitim faaliyetleri, toplumun Batı'ya ayak uydurmasına katkı sağlamak için düzenlenmiş ve bu kapsamda çeşitli kurslar ve etkinlikler gerçekleştirilmiştir. Bu yaklaşım, halkın bilinçlenmesine ve kültürel gelişimine önemli ölçüde katkıda bulunmuştur.

2. Halkevlerinin Eğitim Alanındaki Çalışmaları

Halkevleri açılan bu 9 şubesi ile beraber ilk hedefini “eğitim” olarak belirlemiştir. Halkevleri, halkı dil, edebiyat şubesi ile eğitmeyi, temsil şubesi ile fikirlerini ifade etmeyi, spor şubesi ile bedeni, sosyal yardım şubesi ile duyguları eğitmeyi, kütüphane şubesi ile halkı eğitmeyi, köycülük şubesi ile köylü halkı eğitmeyi, müze şubesi ile geçmişi öğretmeyi, halk dershaneleri ile kurslar açmayı hedeflemiştir. Mustafa Kemal, Türk milletinin bağımsızlığı için yabancı etkilerden kaçınması gerektiğine inanmıştır. Bu bağlamda, yabancı milletler tarafından yapılan baskılara karşı önlemler alınmaya çalışılmıştır. Türk milletinin tarihini ve dilini koruma amacıyla Mustafa Kemal, Osmanlı döneminden kalan Arap harflerinin etkisinden kurtulmayı ve Türkçeyi yeniden araştırmayı hedeflemiştir. Bu doğrultuda, dilin yanı sıra tarih ve edebiyat alanında da önemli çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Türklerin köklü geçmişinin ortaya çıkarılması için halkevleri büyük çaba sarf etmiştir (Atsız, 2017, s.38-39).

Dil ve edebiyat şubesi, yüksek rütbeli akademisyenler (profesör, doçent vb.) ve yeterli bilgiye sahip kişiler tarafından düzenlenen konferanslarla halkın eğitimine katkıda bulunmuştur. Bu konferanslar, milletin dikkatini çekecek şekilde tasarlanmış ve halka anlaşılır bir biçimde aktarılması sağlanmıştır. Türkçe üzerinde yapılan çalışmalar, öz Türkçeye dönüş ve edebiyat ile bir bütünlük kazanmaya odaklanmıştır. İnkılap hareketleri, milletin temel değerleri olarak benimsenmiş ve bu değerlerin genişletilmesi hedeflenmiştir. Bu bağlamda, dil alanında yürütülen çalışmalar, Türk milletinin kültürel kimliğini güçlendirmeyi amaçlamaktadır (Özdemir-Aktaş, 2011, s.190-191).

Halkevleri, müzik eğitimi konusunda çeşitli faaliyetler düzenlemiş, uluslararası müzik aletlerinin yanı sıra yerli aletlerin de kullanımını teşvik etmiştir. Bu amaçla, mümkün olan en geniş kapsamda kurslar açma yönünde çabalar sarf edilmiştir (C.H.F, 1932, s.11). Eğitimler, yalnızca bilgili bireylere değil, yeni başlayanlara da sunulmuş ve bu eğitimler müzikle sınırlı kalmayıp resim, mimari ve heykel gibi alanlarda da gerçekleştirilmiştir (BCA, 490-1-0-0/837-310-2). Ayrıca, bazı halkevi öğretmenleri müzik alanında zengin ailelerin çocuklarına özel kurslar vermektedir (BCA, 490-1-0-0/850968-746-1). Bu faaliyetler, halkevlerinin eğitim alanındaki kapsamlı yaklaşımını ve toplumun farklı kesimlerine hitap etme hedefini yansıtmaktadır.

Halkevlerinin eğitim alanındaki en önemli faaliyetini açtığı kurslar oluşturmuştur. Halk dershaneleri ve kurslar şubesi tarafından verilen eğitim sayesinde bireyi eğiterek aydın insan seviyesine çıkarmak amaçlanmıştır. Halkevlerinin hemen hemen hepsinde okuma odasının bulunması zorunluydu. Çünkü ilk şart kütüphane şubesinin kurulmasıydı (C.H.P,1932, s.17-18). İlk üç yıl içinde halkevi kütüphaneleri önemli rakamlara ulaşmıştır. Örneğin, Alaşehir Halkevi 552, Beyoğlu Halkevi 2913, Bilecik Halkevi 700, Diyarbakır Halkevi 1500, Giresun Halkevi 850, Muğla Halkevi 1015, Burdur Halkevi 3430 kitabı ile okuyuculara hizmet vermiştir (Göndürü,2022, s.54-56). Halkevleri zamanla gazete ve dergiler çıkarıp, halk tarafından okunup tanıtılması üzerinde durmuşlardır. Halkevleri çıkardıkları dergiler üzerine birbirleri ile konuşup münazara edip yorumlar yapmışlardır. Çıkarılan eserler diğer halkevlerine de gönderilmiştir. Yayımlanan talimatname ile gazete ve dergilerin ülkenin her köşesine dağıtılması için uğraşmıştır (BCA,490-1-0-0/3-15-36). Aşağıdaki tabloda Halkevlerinin çıkardıkları dergiler, isimleri ile birlikte gösterilmiştir:

Tablo 1: Halkevlerinin Çıkardığı Başlıca Dergiler

Halkevinin Adı	Derginin Adı	Kaç Günde Bir Çıkarıldığı
Adana	Görüşler Dergisi	Aylık Çıkarıldı.
Afyon	Taşpınar Dergisi	Aylık Çıkarıldı.
Amasya	Yeşilirmak Dergisi	Aylık Çıkarıldı.
Antalya	Türk Akdeniz Dergisi	İki Ayda Bir Çıkarıldı.
Bafra	Altın Yaprak Dergisi	Aylık Çıkarıldı.
Balıkesir	Kaynak Dergisi	Aylık Çıkarıldı.
Bursa	Uludağ Dergisi	Üç Ayda Bir Çıkarıldı.
Burdur	Ülker Dergisi	Aylık Çıkarıldı.
Artvin	Çoruh Dergisi	İki Ayda Bir Çıkarıldı.
Denizli	İnanç Dergisi	Aylık Çıkarıldı.
Diyarbakır	Karacadağ Dergisi	Aylık Çıkarıldı.
Elâzığ	Altan Dergisi	Aylık Çıkarıldı.
Eminönü	Yeni Türk Dergisi	Aylık Çıkarıldı.
Eminönü	Halkbilgisi Haberleri	İki Ayda Bir Çıkarıldı.
Kayseri	Erciyes Dergisi	Aylık Çıkarıldı.
Eskişehir	Halkevi Dergisi	Aylık Çıkarıldı.
Giresun	Aksu Dergisi	Aylık Çıkarıldı.
Isparta	Ün Dergisi	Aylık Çıkarıldı.
İzmir	Fikirler Dergisi	On Beş Günde Bir Çıkarıldı.
Kars	Doğuş Dergisi	Aylık Çıkarıldı.
Konya	Konya Dergisi	Aylık Çıkarıldı.
Manisa	Gediz Dergisi	Aylık Çıkarıldı.
Mersin	İçel Dergisi	Aylık Çıkarıldı.
Merzifon	Tezan Dergisi	Aylık Çıkarıldı.
Milas	Yeni Milas Dergisi	Aylık Çıkarıldı.

Muğla	Muğla Dergisi	Aylık Çıkarıldı.
Niğde	Akpınar Dergisi	Aylık Çıkarıldı.
Niksar	Ülker Dergisi	Aylık Çıkarıldı.
Trabzon	İnan Dergisi	Aylık Çıkarıldı.
Samsun	19 Mayıs Dergisi	Aylık Çıkarıldı
Sinop	Dıranaz Dergisi	Aylık Çıkarıldı

Kaynak: (BCA 490-1-0-0/4-19-30).

3. Kayseri Halkevi ve Eğitim Faaliyetleri

24 Haziran 1932 tarihinde Cumhuriyet Halk Fırkası kâtibi Recep Peker tarafından 20 halkevinin açılışına dair bir nutuk okunmuştur. Kayseri Halkevi de bu halkevlerinden biridir ve 9 şube şeklinde kurulmuştur. Açılışından itibaren tüm şubeleri aktif olarak faaliyet göstermiştir; ancak üye sayısında bazı eksiklikler yaşanmıştır. Bu durumu aşmak için Kayseri Vilayet Gazetesi'nde "Halkevine Çağrı" başlıklı bir ilan verilmiş ve halka çağrıda bulunulmuştur (Şanal, 2006, s.262). Kayseri Halkevi, açıldığı günden bu yana Cumhuriyet Halk Partisi ilkelerine bağlı kalmaya devam etmiştir. Halkevinin mevcut 9 şubesinin gerçekleştirdiği etkinlikler, "Kayseri Halkevi Armağanı" adıyla bir kitapta derlenmiştir (BCA, 490-1-0-0/838-311-1).

Halkevleri tarafından yapılan çalışmalar bölgelerin doğal ve beşerî faaliyetleri doğrultusunda ilerleme sağlamıştır. Kimi yerde kış şartlarından dolayı kayak sporu yapılırken kimi bölgede kıyı sporu önem kazanmıştır. Şubelere göre kurslar açılmıştır. Halk kendi ilgi ve becerisine göre bu kurslara başvuru da bulunmuştur (C.H.P, Tarihsiz, s.18-20).

Kayseri Halkevinin Dil-Edebiyat şubesi 26 üyesi ile açılmıştır. Cumhuriyet dönemi ile dil alanında sadeleşmeye gidilmiş ve 1932 yılında Türk Dil Kurumu bu amacı gerçekleştirmek için kurulmuştur. Bu çalışmalar Türk Dil Kurumunun beşinci ve altıncı senelerinde, dil devriminde nasıl bir yol üzerinde ilerleneceği belirlenmiştir. Dilin zenginleştirilmesi için çaba gösterilmiş ve kelime, gramer, şekil, milli tesir, açıklık, kesinlik, ahenk, hususları üzerinde durulup ilerleme sağlanmıştır. Dil üzerinde yapılan çalışmaların asıl amacı Türk dilinin zenginliğini ve güzelliğini ortaya koymak ve Türk dilini üstün seviyeye çıkarmaktır (BCA,490-1-0-0/1372-547-2).

Bu şube tarafından 1933 senesinden itibaren halkın genel bilgisini yükseltmeye yarayacak konferanslar verilmiş ve atasözleri toplanmıştır. Türk dilinin halk arasında en çok kullanılan kelimeleri araştırılmış ve bunların sayısının 3149 olduğu tespit edilmiştir. Bu kelimelerin kullanılmasına rağmen edebiyatımızda olmadığı görülmüştür ve bunların düzgün bir şekilde oluşturulması için gerekli yerlere haber verilmiştir (BCA,490-1-0-0/837-310-2). Halkı bilinçlendirmek için çeşitli konferanslar yapılmıştır. Bu şekilde halk eğitime çalışılmıştır. 1933 senesinde Türklerin başlattığı akınlar, Kayseri tarihinin önemi, Etiler, Eski Kayseri'yi kuran Frigyalılar, Halk Edebiyatı, 23 Nisan'ın manası, Başkumandanlık Meydan Muhaberesi, dil vb. konularda toplam 8 konferans yapılmış ve bu konferanslara toplam da 8740 kişi katılmıştır. Bu şube tarafından çıkarılan dergiler, yayınlar halka iletilmiş halkın eğitim seviyesinin yükseltilmesi amaçlanmıştır. Kayseri Tarihinin yazıya dökülmesi yönünde çalışmaların yapılmasına karar verilmiştir. Bu sebeple "Erciyes Kayseri'si ve Tarihine Bir Bakış" başlığı kapsamında bir çalışmaya başlanmıştır (BCA,490-1-0-0/972-761-3).

1937 senesine doğru halkın eğitimi için verilen konferanslar daha donanımlı bir hal almıştır. 1932-1937 senelerinde 284, 1935-1950 seneleri arasında 113 konferans yapılmıştır (BCA,490-1-0-0/1285-271-2). 1938 senesine gelindiğinde 56 konferans verilmiştir. Bu konferanslara dinleyici olarak 34.140 kişi gelmiştir. 1940 senesine doğru konferanslara katılmayan halk için şehre hoparlör takılmış ve halka bu konferanslar dinletilmiştir. Halkın eğitim ve kültür seviyesi değıştikçe konferansların içeriği de değışmiştir.

Halkevlerinin kuruluşu ile beraber oluşturulan güzel sanatlar şubesi tarafından halk toplu halde eğitim almaya başlamış bu sayede birlik ve beraberlik sağlanmıştır. Kursiyerler ile beraber konser ve müsamerelere katılım sağlanmıştır. Bu etkinlikler yapıldığı zaman halk hep beraber milli marşları söylemiştir. Bu şubenin kollarından olan müzik kolu, enstrüman eğitimi verip, resim kolu, ürünler sergilemiş, saz kolu ise toplantı ve eğlenceler düzenlemiştir (BCA,490-1-0-0/837-310-2). 1934-1935 senelerinde Kayseri Halkevi'nin iyi bir bando ve orkestra kurmaya yetecek kadar genç insana sahip olduğu görülmüştür. Bu şube tüm Kayseri halkına milli marşları öğretmiştir. İstiklal Marşı, Bozkurt, Cumhuriyetin Onuncu yılı marşları gibi (Çalık, 2003, s. 37). 1936 ve 1937 yıllarında Kayseri'de müziğe verilen önem artmış, çeşitli konserler ve müzik dinletileri düzenlenmiştir. 1936 yılında modern, musiki, caz ve bando gibi milli sazlardan oluşan dört farklı grup kurulmuş ve bu gruplar toplamda 33 konser vermiştir. 1937 yılında ise bu sayı 18 konserle devam etmiştir. Ayrıca, müzik alanında destek amaçlı kurs ve eğitimlerin artırılması, halkta müzik sevgisinin geliştirilmesine yönelik önemli bir adım olmuştur (BCA,490-1-0-0/967-742-1). Kayseri Halkevinin bu şubesinin amacı toplumu güzel ve serbest konuşmaya alıştırmak, toplumun gerek fikri gerekse sanat alanında gelişmesine fayda sağlamak, CHP Genel İdare Heyeti tarafından ortaya konulan oyun, film vb. şeyleri halka ulaştırmak, sahne ve kukla gibi halk sanatlarını geliştirmek ve ilerletmektir (BCA,490-1-0-0/837-310-2). Bu şekilde çalışmalarına devam eden güzel sanatlar şubesi 1944 yıllarına kadar komite nota, keman, caz kurslarına devam etmiş, belli gün ve tarihlerde alaturka ve alafranga 8 konser vermiştir. Diğer komitelerin faaliyetlerine de katılım sağlanmıştır. 10 tane aile toplantısı yapılmış ve 2 tane resim sergisi açılmıştır. 1946 yılında İngiliz Kültür Heyetinden ulaştırılan resimler de sergilenmiştir (Taşoluk, 2007, s. 22-23). 6 Mayıs 1948 tarihinde bu şube aracılığı ile Kayseri Halkevi, C.H.P Genel Sekreterliğine batı müziği, yerli saz ve halk türküleri üzerine çalışmalar ve eğitimler yaptığını dile getirmiştir. 1948 senesinin mayıs ayının başında saz eğitimi vermek amacı ile saz kursu açılmış ve 15 gence saz öğretilmiştir. Aynı zamanda 3 gence de ses terbiyesi eğitimi verilmiştir. Batı musikisi üzerine çalışmalar yapılmış ve 8 kişi kemanla, 15 yerli saz, 9 yerli türküler, 5 caz ile uğraşan kişi şubeye kayıt yaptırmıştır. Bunların yaşları 20-40 arasındadır. Genel olarak bu kişilerin mesleklerin işçi, çiftçi, serbest meslek sahibi ve öğretmendir. Bu kurslar devam ettiği sürece saz kursu öğretmenine 30 lira, keman ve nota kursunda eğitim veren öğretmene ise ayda 35 lira verilmiştir (BCA,490-1-0-0/967-742-1).

Temsil şubesi ile pek çok genç sanatsal etkinliklerde rol almıştır. Bu şube, halkı inkılaplar ve fikir alanında geliştirmeye çalışmıştır (BCA,490-1-0-0/837-310-2). 1933 senesinde bu şubeye kursiyer olarak kayıtlı 2 kadın 23 erkek üye kaydı vardır. Bunun yanı sıra 16 piyes oynanmış ve 7980 birey bunlara katılmıştır. 9 tane toplantı özel olarak yapılmış ve 4700 kişi katılmıştır. Temsil kolunun kursiyerlerin eğitiminde dikkat ettiği temel hususlar Halkevi Çalışma Talimatnamesinde, şu şekilde ifade edilmiştir:

1. Halkevi'ndeki hareketlenme sonucunda halkın hayatına yön verme
2. Eğittiği kursiyerler ile beraber tiyatro ihtiyacı olan kasaba ve illerin ihtiyaçlarını gidermek
3. Genç halkın etkili konuşmasını sağlamak
4. Halkın sanat ve dil terbiyesine yardımcı olmak
5. Tiyatro oyuncusu olmak isteyenlere yardımcı olmak
6. İyi konuşmacılar yetiştirmek,
7. Memleket ve cemiyete adına faydalı uyarılarda bulunmak (Yenisoy Özkan, 2023, s. 162).

Temsil komitesi tarafından kursiyerlerin yaptığı ilk açık hava müsameresi Pazar Ören Köy Enstitüsünde ve Pınarbaşı Halkevinde verilmiştir. 1936 senesinde 17 temsil yapılmış ve Kayseri Halkevine 14.607 kişi bunu izlemeye gelmiştir. 1937 senesinde ise 12 tane temsil yapılmış ve birçok kişi izlemeye gelmiştir. Aynı zamanda bu yılda köylerde de gösteriler yapılmıştır. 1938 senesinde 6 ay boyunca Temsil Şubesi çalışmalarına devam etmiş bu 6 ay içinde yapılan eğitimler sonunda 18 tane konser vermiştir. Ayrıca haftanın her günü musikiye hevesi olan gençlere bando, keman, mandolin dersi de verilmiştir. Bu kol zamanla gelişmiş ve en az 15 günde bir temsil hazırlayarak halka seyrettirmiştir. Bu 6 aylık süreçte 12 tane temsil hazırlanmış ve bu temsilleri izlemeye binlerce kişi gelerek bu şubeyi takdir etmiştir. Zamanla bu temsiller 29'a ulaşmıştır (BCA,490-1-0-0/837-310-2).

Kayseri Halkevi C.H.P Genel Sekreterliğinden 1949 senesinde piyes talebinde bulunmuştur. Bir Gemi, Bir İlan Hatası, Bir Yağmur Gecesi, Eski Palto, Sazlı Pınar, Toprak Çocuğu, Hava Parası, Kafa

Kâğıdı, İnanmak Akıl İdarehanesi isimli 10 adet piyes posta ile gönderilmiştir (BCA,490-1-0-0/923-594-1). Bu halkevinin tiyatro oyunlarının yer ve zamanı CHP tarafından belirlenmiştir. Kayseri Halkevi'nin kursiyerlerinin yıllara göre temsil ettikleri oyunlar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 2: Kayseri Halkevi Kursiyerlerinin Temsil Ettikleri Oyunlar

Oyunun adı	Oyunun Yazarı	Yılı
İstiklâl	Reşat Nuri Güntekin	1933
Akın	Faruk Nafiz Çamlıbel	1933
Kahraman	Faruk Nafiz Çamlıbel	1933
Köy Muallimi	Aka Gündüz	1933
Mete	Yaşar Nabi Nayır	1933
İnkılâp Çocukları	Yaşar Nabi Nayır	1933
Mavi Yıldırım	Aka Gündüz	1933
Devrim Yolcuları	Celal Tuncer	1938
Kozanoğlu	Abdullah Ziya Kozanoğlu	1939
Bir Doktorun Ödevi	Vedat Ürfi Bengü	1940
Taş Parçası	Reşat Nuri Güntekin	1940
Eğitmen	Celal Sıtkı Gürler	1941
Has Bahçe	Mahmut Esar Yesari	1941
Mavi Yıldırım	Aka Gündüz	1942
Babür Şahın Seccadesi	Reşat Nuri Güntekin	1945
Akıl Taciri	İsmail Hakkı Baltacıoğlu	1945
İmralı'nın İhsanları	Vedat Nedim Tör	1945
Yanlış Yol	Hülya Gözalan	1946
Gömdüğüm O Cihan	Müçteba Selahattin Or	1946
İstiklâl	Reşat Nuri Güntekin	1946
Akıl Taciri	İsmail Hakkı Baltacıoğlu	1946
Babür Şahın Seccadesi	Reşat Nuri Güntekin	1946
İstiklâl	Reşat Nuri Güntekin	1948

Kaynak: (Taşoluk, s. 26-27).

Kayseri Halkevi'nin yayın organı Erciyes Dergisi ise çalışmalarını için, okulların çoğunda, bir temsil veya bir sergi için öğrencilerin derslerinden saatler alıp eğitimler vermiştir. Bazı okullarda

müdürlerin düşüncelerine göre dersler önem kazanmış ve dışarıya gösterilmesi gereken faaliyetlerin o dersin veya o işin etrafında döndüğü görülmüştür (BCA,490-1-0-0,1/ 1372-547-2).

1933 yılında gençlere sporu sevdirmek için kurulan spor şubesi faaliyetlerine hızlı bir şekilde başlamıştır. 1935 senesinde “Sümerspor Kulübü” kurulmuştur. 1936 senesinde spor şubesi tarafından 40 adet müsabaka düzenlenmiştir (BCA,490-1-0-0/837-310-2).

1937-1938 yılları arasında 4 spor kulübünün kurulması ve 36 müsabakanın yapılması, toplumsal birlikteliği ve hoşgörüyü arttırmış, bireylerin sosyal becerilerini geliştirmiştir. Öğrenciler, bu süreçte planlı çalışma alışkanlıkları kazanarak zamanı daha verimli kullanmayı öğrenmişlerdir. Bu dönemde düzenlenen etkinlikler arasında iki kır koşusu, iki voleybol maçı, bisiklet ve mukavemet koşuları ile atletizm bayramı öne çıkmaktadır. 50'den fazla sporcunun katıldığı 3000 metrelik koşularda madalyalar dağıtılırken, voleybol maçlarında galip gelenlere kupalar verilmiştir. Pehlivan güreşleri de tertip edilmiş civar köylerden gelen pehlivanlar güreştirilmiştir (BCA,490-1-0-0/837-310-2). Ayrıca cirit ve binicilik gibi geleneksel sporların teşvik edilmesi, yerel kültürün de yaşatılmasına katkıda bulunulmuştur.

Erciyes Spor ve Yılmaz Spor gibi futbol kulüplerinin kurulması, dürüst ve disiplinli bireylerin yetişmesine yardımcı olunmuştur. Spor etkinlikleri, farklı illerden sporcuların katılımıyla geniş çaplı yarışmalara dönüşmüş ve halkın eğitilmesi açısından önemli bir rol oynamıştır. Bu tür faaliyetler, bireylerin karakter gelişimine katkıda bulunarak, beklenmedik durumlarla başa çıkma becerilerini güçlendirmiştir (BCA,490-1-0-0/1102-26-1).

Sosyal yardım şubesinin faaliyetleri, yardıma muhtaç bireylerin ihtiyaçlarını karşılamak adına önemli bir rol oynamıştır. Yardım faaliyetleri için bu şubeye kayıtlı kursiyerler görevlendirilmiştir (BCA,490-1-0-0/837-310-2). 1933'teki raporlar, bu şubeye kayıtlı 3 bayan ve 192 erkeğin olduğunu göstermektedir. Bu şube 1934 yılında Himaye-i Etfal Hilâl-i Ahmer Dernekleri ile beraber fakirlere, talebelere, yolculara yardımlar yapmıştır. 1934 yılında Mavi Yıldırım ve Şeriye Mahkemesi Piyesleri, Balo, Diş Hastalıkları, Aile Terbiyesi ve Çocuk Bakımı, Kadın Hastalıkları, Sinir Hastalıkları, Geçici Hastalıklar ve Koruma Çareleri hakkında konferanslar yapmış ve bunlara toplam 3047 kişi katılmıştır. Bu şube tarafından açılan kurslarda eğitim gören kursiyerlerin halk ile nasıl iletişim kuracağı nasıl bir yol izlenmesi gerektiği, acil durumlar karşısında insanların hayatları nasıl kurtarılır insanlara en iyi nasıl fayda sağlanır şeklinde de eğitimler verilmiştir. 1935 yılında, yardıma muhtaç 90 çocuğa destek sağlanmış, evleri yıkılan iki aileye de yardım yapılmıştır. Ayrıca, annesi olmayan bir bebeğe sütanne tutulması gibi özel bir yardım gerçekleştirilmiştir. 1936 yılında ise toplamda 500 lira değerinde yardım faaliyetleri düzenlenmiştir (BCA,490-1-0-0/1508-140-1). Bu şube, yoksul halka yönelik ücretsiz kurslar sunarak eğitim düzeylerini artırmayı başarmıştır. 1940 yılına gelindiğinde, halkın ihtiyaçlarına yönelik eğitim kurumlarında belirgin bir artış gözlemlenmiştir. Okulda öğrenim gören öğrencilere de zaruri maddi ve malzeme yardımları sağlanarak, onların eğitim süreçlerine destek olunmuştur (BCA,490-1-0-0/838-311-1).

Tanzimat'tan bu yana dil sadeleşmesi üzerinde fazla durulmamış olsa da asıl sadeleşme hareketi Cumhuriyet ile birlikte başlamıştır (BCA,490-1-0-0/1372-547-2). Bu dönemde, halk dershaneleri ve kurslar aracılığıyla halkın eğitilmesi yönünde önemli çalışmalar yapılmıştır. Türkçe öğretimi ve okuma yazma eğitimi vermek amacıyla kurslar açılmıştır. 1933 yılından itibaren, okuma yazma bilmeyen bireylere yönelik olarak açılan ücretsiz kurslar sayesinde, bu alandaki eksiklikler giderilmeye çalışılmıştır (BCA,490-1-0-0/837-310-2).

1933 senesinden 1935 senesine doğru sadece okuma- yazma kursu ile kalınmamış bütünleme sınavına kalan öğrencileri sınavlar için eğitmek amacı ile İngilizce, Fransızca, Almanca, fizik, kimya ve matematik alanındaki dersler ile ilgili kurslar da açılmıştır. 1936 senesinde ise halk için muhasebe, motor bilgisiyle belediyede çalışanlara ve esnafa yönelik olmak üzere yeni ölçü ve tartuların öğretildiği kurslar açılmıştır. Bayanlar için de biçki, dikiş ve steno kursları açılmıştır.

Güzel Sanatlar Şubesi kapsamında nota, saz ve keman gibi çeşitli kurslar düzenlenmiş, 1938 yılında da eğitimde geri kalan bireylere yönelik kurslar açılmıştır; bu kurslara toplam 150 kişi katılmıştır. 1941 yılında, şube tarafından farklı alanlarda kurslar sunulmuştur. Kadınlara özel bir okuma-yazma kursu, bir Almanca, bir Fransızca, bir muhasebe ve bir de biçki-dikiş kursu açılmıştır. Kadınlar için düzenlenen okuma-yazma kursuna 36 kişi, erkekler için açılan ilk okuma-yazma kursuna 42, ikinci kursa ise 17 kişi katılmıştır. Ayrıca, Almanca kursuna 47, Fransızca kursuna 31, muhasebe kursuna 69

ve biçki-dikiş kursuna 34 kişi katılım göstermiştir. Bu kursların sonunda, katılımcılara sınav yapılmış ve başarılı olanlara belgeler verilmiştir (BCA,180-9-0-0/2-13-7).

Halk, açılan kütüphanelere kitap okumak için giderek bu kaynaklardan faydalanmıştır. Bu kütüphaneler, herkesin erişimine açık olup, zamanla kitap sayısında artış sağlanmış ve halkın eğitimine katkıda bulunmuştur. Şube, okullara öğrencilere yönelik kitap ve dergiler de dağıtmıştır (BCA,490-1-0-0/23-115-3). Köylü halkın eğitimi de önemli bir hedef olarak belirlenmiş, bu amaçla gezici kütüphaneler oluşturulmuş ve köylüler için gerekli eğitimler verilmiştir. Köylerde gerçekleştirilen gezilerde hasta ve ihtiyaç sahibi bireylerin ihtiyaçları da karşılanmaya çalışılmıştır. Ayrıca, köylü ile şehirli arasındaki farkı kapatmak için yapılan eğitimler ve konferanslar düzenlenmiştir (BCA,490-1-0-0/837-310-2). Bu geziler, aynı zamanda yeni yerlerin keşfedilmesini sağlamış ve tarihi eserlerin kaydedilmesine olanak tanımıştır. Eğitici bir nitelik taşıyan bu etkinlikler, halkın yeni insanlarla tanışmasına ve farklı bakış açıları kazanmasına yardımcı olmuştur. Tarihte ve edebiyatta iz bırakan şahsiyetler, halkevleri aracılığıyla daha geniş kitlelere tanıtılmıştır.

Müze ve sergiler şubesine 1933 senesinde 2 kadın 55 üye kayıt yaptırmış ve müzeye 47 eser nakledilmiştir (BCA,490-1-0-0/837-310-2). 1934 yılında tasarruf haftasında yerli malları konulu sergi, temsil ve konferans düzenlenmiştir. Bunların dışında “Gazi Çocukları” piyesi “Yerli Malları ve Tasarruf” hakkında münamere, “Kayserili Mimarlar ve Eserleri”, “Tarihi Eserlerin Korunması” konulu konferanslar, halk şairlerinin sözleri konulu konser düzenlenmiş ve bu etkinliklere 2066’ sını kadın 7881 kişi katılmıştır. Şube ayrıca ikinci bir müze açarak Selçuklu eserlerinin burada toplanması, memlekette mevcut eski eserlerin tamiri ve korunması için çalışmış ve bu eserlerin sevdirmesi için bütün varlığı ile uğraşmıştır (Çalık Bayrak, 2003, s. 50). Bunlara ek olarak Kayseri Halkevi, kitap basımına da ağırlık vermiş bu kitapların içeriğinde Kayseri Halkevi hakkında önemli bilgilere yer verilmiştir. (BCA,490-1-0-0/838-311-1). Aşağıdaki tabloda ulaşılabilen kitapların künyesi verilmiştir.

Tablo 3: Kayseri Halkevi Tarafından Yayınlanan Kitaplar

Eser Adı	Yazar Adı	Basıldığı Yer	Yılı	Sayfa Sayısı
Kayseri Halkevi Armağanı	Kayseri Halkevi	Yeni Matbaa	1933	28
Kayseri Halkevi Armağanı	Kayseri Halkevi	Yeni Matbaa	1934	49
Kayseri Sözlüğü	H. Hüsnü İrkılata	Yeni Matbaa	1934	95
Mimar Sinan Köyü	Kazım Özdoğan	Kayseri Vilayet Matbaası	1936	15
Tavlusun Köyü	Kazım Özdoğan	Kayseri Vilayet Matbaası	1936	13
Argıncık Köyü	Kazım Özdoğan	Kayseri Vilayet Matbaası	1937	17
Germir Köyü	Kazım Özdoğan	Kayseri Vilayet Matbaası	1937	13

Yaya Köy Gezileri Tetkik Notları, Seri 5, Talas Köyü	Adli Bayman (Kayseri valisi)	Kayseri Vilayet Matbaası	1938	26
Üç Devrin Hülasası, Halkevi Konferans Neşriyatı, Seri 2	Ferruh Akdamar	Kayseri Vilayet Matbaası	1938	16
Kültür Direktörümüzden Konferanslar; Adab-ı Muaşeret	Hüsnü Savaşcin	Kayseri Vilayet Matbaası	1938	23
Riyazî Kadınlar Seri-3	Haydar Niyazi	Kayseri Vilayet Matbaası	1938	11
Yunus Emre// Kayseri Halkevi Başkanı Avukat Bay Naci Özsan'ın Tarih Kurultayı ve Eserleri Hakkında Verilen Konferans, Seri 4-5	Hayri Özdemir, Naci Özsan	Kayseri Vilayet Matbaası	1938	10
Arzın Menşei, Seri-6	Şefik Baysal	Kayseri Vilayet Matbaası	1938	10
Anadolu Selçuklularından Kayseri ve Civarını İlgilendiren Notlar, Seri-14	Hüseyin Hüsnü Kılıkış	Kayseri Vilayet Matbaası	1939	24
Anadolu Türk Beylikleri Devrinde Kayseri'yi İlgilendiren Notlar, Seri-15	Hüseyin Hüsnü Kılıkış	Kayseri Vilayet Matbaası	1939	13
Takvim ve Tarihi	Şefik Türker	Sümer Matbaası	1940	108
Halk Kürsüsünden Akisler	Levend Ağâh Sırrı	Burhaneddin Matbaası,	1944	47
Kayseri Takvimi	Şefik Türker	Sümer Matbaası	1943	47

Kaynak: (BCA,490-1-0-0/838-311-1,2, Şanal, 2004, s. 7, Taşoluk, 2007, s. 36)

Sonuç

Türk Ocakları'nın kapatılmasının ardından CHP'nin 1931'deki kongresinde halkevlerinin açılmasına karar verilmesi, Türkiye'nin kültürel ve sosyal hayatında önemli bir dönüm noktası olmuştur. 19 Şubat 1932 tarihinde 14 halkevinin resmen kurulması, Cumhuriyetin ilanıyla birlikte eğitim ve kültür alanında atılan önemli adımlardan biri olarak öne çıkmaktadır. Halkevleri, Cumhuriyetin sosyal ve kültürel hedeflerini gerçekleştirmek amacıyla, yaygın eğitim programları ve çeşitli kültürel faaliyetler düzenlemiştir. Bu kurumlar, toplumda eğitim seviyesini yükseltmeyi, bireyleri bilinçlendirmeyi ve ulus olma bilincini pekiştirmeyi amaçlamıştır. Ayrıca, Cumhuriyet'in getirdiği yeniliklerle birlikte,

toplumsal alandaki farklılıkların giderilmesi ve herkes için eşit eğitim imkânlarının sağlanması da halkevlerinin önemli hedefleri arasında yer almıştır.

Halkevleri, geçmişe sahip çıkma ve geleceği iyileştirme çabalarının önemli bir parçası olarak, Cumhuriyetin değerlerini topluma yayma görevini üstlenmiştir. Bu kurumlar, çeşitli kurslar ve etkinlikler aracılığıyla eğitim ve kültürel ihtiyaçları karşılamış, halkın okuma-yazma seviyesini artırmıştır. Cumhuriyet Halk Partisi, 1923'ten 1950'ye kadar Türkiye'nin siyasi hayatında tek başına söz sahibi olmuş ve il ve ilçelere parti yönetim kurulları kurarak halkla doğrudan iletişim kurmaya çalışmıştır. Halkevleri ve halkodaları, vatandaşların güncel olaylardan haberdar olmasını sağlamak amacıyla ülkenin en ücra köşelerine kadar ulaşmayı hedeflemiştir. İlk halkevinin açılmasından 18 yıl sonra, halkevleri sayısı 478'e ulaşarak geniş bir ağa dönüşmüştür. Açılan kurslar sayesinde halkın eğitimi hedeflenmiş, milli, laik ve demokratik bir toplum oluşturma çabaları desteklenmiştir. Halkevleri, spor, sosyal yardım, edebiyat ve sanat gibi birçok alanda bireyler yetiştirmeye odaklanarak toplumda bir eğitim ve kültür boşluğunu doldurmuştur. Ayrıca köycülük şubesi aracılığıyla köylere ulaşarak, eğitim faaliyetlerini dokuz farklı kol altında sürdürmüştür.

Kayseri Halkevi şubeleri, her biri farklı amaçlara hizmet ederek toplumsal ve kültürel gelişimi desteklemekte önemli bir rol oynamaktadır. Dil Edebiyat Şubesi, Türkçemizdeki edebi kelimeleri derleyip sade bir dil oluşturma amacıyla eğitimler ve konferanslar düzenleyerek halkın iletişimini kolaylaştırmıştır. Bu sayede, dilin anlaşılabilirliği artmış ve eski Türkçenin ağır ifadeleri azaltılmıştır.

Güzel Sanatlar Şubesi, bando ve orkestra gibi toplu müzik faaliyetleri düzenleyerek halkın birlikte eğitim almasını ve sosyal dayanışmayı teşvik etmiştir. Temsil Şubesi ise piyesler aracılığıyla halkı sosyal etkinliklere katılmaya yönlendirerek kültürel yaşamı zenginleştirmiştir. Bu şube, yetenekli bireyleri desteklemenin yanı sıra, eğitime de katkıda bulunmuştur.

Sosyal Yardım Şubesi, yoksul halka yardım sağlamak amacıyla kurulmuş olup, imkânı olmayan öğrencilere ücretsiz eğitim sunmuş ve maddi durumu yetersiz hastalara yardım etmiştir. Halk Dershaneleri Şubesi, eğitimde eşit fırsatlar sunarak, zengin-fakir ayrımını ortadan kaldırmayı hedeflemiş ve her öğrencinin eğitim alabilmesini sağlamıştır.

Spor Şubesi, halkın bedensel gelişimini desteklemek için etkinlikler düzenleyerek toplumsal kaynaşmayı artırmıştır. Bu sayede halk hem ruhen hem de bedenen kendini geliştirme fırsatı bulmuş, çeşitli müsabakalara katılarak yeteneklerini sergileme imkânı elde etmiştir.

Kütüphane Şubesi, halkın gerekli kitaplara ulaşımını sağlayarak eğitimlerini aksatmadan sürdürebilmesi için önemli bir kaynak oluşturmuştur. Gezici kütüphane hizmeti, en ücra köşelere kadar ulaşarak eğitimde fırsat eşitliğini desteklemiştir.

Köycülük Şubesi, köy halkını şehirle aynı seviyeye getirmek ve onların eğitimine katkıda bulunmak amacıyla faaliyet göstermiştir. Müze Şubesi ise, Kayseri ve çevresindeki tarihi eserlerin korunmasına yönelik çalışmalar yaparak kültürel mirası yaşatmaya özen göstermiştir. Tüm bu şubeleriyle Kayseri Halkevi, şehrin bir kültür merkezi haline gelmesine katkıda bulunarak toplumsal gelişimi desteklemekte ve kültürel değerlerin korunmasını sağlamaktadır.

Kayseri Halkevi, şubeleri aracılığıyla bireylerin yeteneklerine göre yönlendirilmesi ve eğitimin daha düzenli bir şekilde sürdürülmesi konusunda önemli bir rol oynamıştır. Her şube, kendi alanında en iyi sonuçları elde etmek için çalışarak açılan kurslarda verilen eğitimlerin olumlu sonuçlar vermesini sağlamıştır. Yoksul halk için özel eğitim kurumları kurarak, toplumsal katılımı artırmayı hedeflemiştir. Ayrıca, toplu etkinlikler düzenleyerek ve ödüller vererek eğitimlere katılmayan bireyleri teşvik etmiştir. Bu sayede halkın eğitim seviyesi yükselmiş ve batı ile olan farkın azaltılması hedeflenmiştir.

“Erciyes” adıyla çıkarılan dergi; toplum hayatının kültürel ve sosyal alanlarında fayda sağlamak amacıyla yayımlanmış ve halkı bilgilendirme, bilinçlendirme işlevi görmüştür. Bunun yanı sıra, Kayseri Halkevi'nin kitapları ve diğer yayın faaliyetleri de eğitim ve kültür alanında önemli katkılar sağlamıştır. Bu çalışmalar, Kayseri Halkevi'nin toplumsal gelişime ve kültürel zenginliğe katkı sağlama amacını gerçekleştirmesi açısından büyük bir önem taşımaktadır. Sonuç olarak halkevleri hem bireylerin hem de toplumun eğitim seviyesini artırmayı hedefleyerek, daha bilinçli ve eğitilmiş bir nesil yetiştirilmesine katkıda bulunmuştur.

Kaynakça

- TC. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, BCA Fon No 490-1-0-0 Yer No:838-311-1
- TC. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, BCA. Fon No 490-1-0-0 Yer No: 837-310-2
- TC. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, BCA. Fon No 490-1-0-0 Yer No:3-12-3
- TC. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, BCA Fon No 490-1-0-0 Yer No:968-746-1
- TC. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, BCA. Fon No:490-1-0-0 Yer No: 4-19-30
- TC. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, BCA. Fon No:490-1-0-0 Yer No: 3-15
- TC. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, BCA. Fon No:490-1-0-0-1 Yer No:1372-547-2
- TC. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, BCA Fon No 490-1-0-0 Yer No: 972-761-3
- TC. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, BCA. Fon No:490-1-0-0 Yer No:1285-271-2
- TC. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, BCA Fon No 490-1-0-0 Yer No:967-742-1
- TC. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, BCA Fon No 490-1-0-0 Yer No:923-594-1
- TC. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, BCA Fon No 490-1-0-0 Yer No: 1102-26-1
- TC. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, BCA Fon No 490-1-0-0 Yer No:1508-140-1
- TC. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, BCA. Fon No:180-9-0-0 Yer No:2-13-7
- Aktaş, E. ve Özdemir, Y. (2011). Bütünden Parçaya Halkevi Şubeleri. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.15(2). 187-204.
- Atsız, D. (2019). *Türkiye'nin Modernleşmesinde Halkevleri ve Hakkâri Halkevi (1932- 1951)*. İstanbul. Kriter Yayınevi.
- Avcı, M. G. ve Kıran, E. (2021). Cumhuriyet Modernleşmesinde Bir Halkevi Dergisi: Batı Yolu. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, S.10(3). 2179-2205.
- Ay, B. (2023). *Bingöl Halkevi ve faaliyet alanları*. Batman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Batman Üniversitesi.
- C.H.F, Halkevi Talimatnamesi, Hakimiyet-i Milliye Matbaası, 1932
- C.H.P, Halkevleri ve Halkodaları (1932-1942), Aleaddin Kral Matbaası, (tarihsiz).
- Çalık Bayrak, F. (2003). *Halkevi dergiciliğine bir örnek-Kayseri Halkevi neşriyatı: Erciyes*, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Çeçen, A. (2000). *Atatürk'ün Kültür Kurumu Halkevleri*. İstanbul. Cumhuriyet Yayınları.
- Erol, M. (2000). Halkevi Kütüphaneleri. *Türk Kütüphaneciliği*, S.14(4). 472-479.
- Gündörü, D.S. (2022). *Türk modernleşmesinde öncü bir kurum: Ankara Halkevi (1932-1951)*. Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ankara.
- Oral, M. (2002). Halkevlerinin Toplumsal ve Kültürel İşlevleri. *Akdeniz Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Uygulama ve Araştırma Merkezi*. S.18(53). 499-527.
- Şanal, M. (2004). Kayseri Gazetesi'ne Göre Atatürk Döneminde Kayseri'de Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.1(17).17-119.
- Şanal, M. (2004). Türk Kültür Tarihi İçerisinde Kayseri Halkevi ve Faaliyetleri (1932-1950). *Milli Eğitim Dergisi*, s.37-60.
- Taşoluk, B. (2007). *Kayseri Halkevi ve Erciyes Dergisi'nin halkbilimi açısından değerlendirilmesi*. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Erciyes Üniversitesi.
- Yenisoy Özkan, N. (2023). Kültür ve Modernleşme Aracı Olarak Halkevlerinin Halk Eğitimi Faaliyetleri. *Uluslararası Ekonomi Siyaset İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* S.6(2). 158-168.

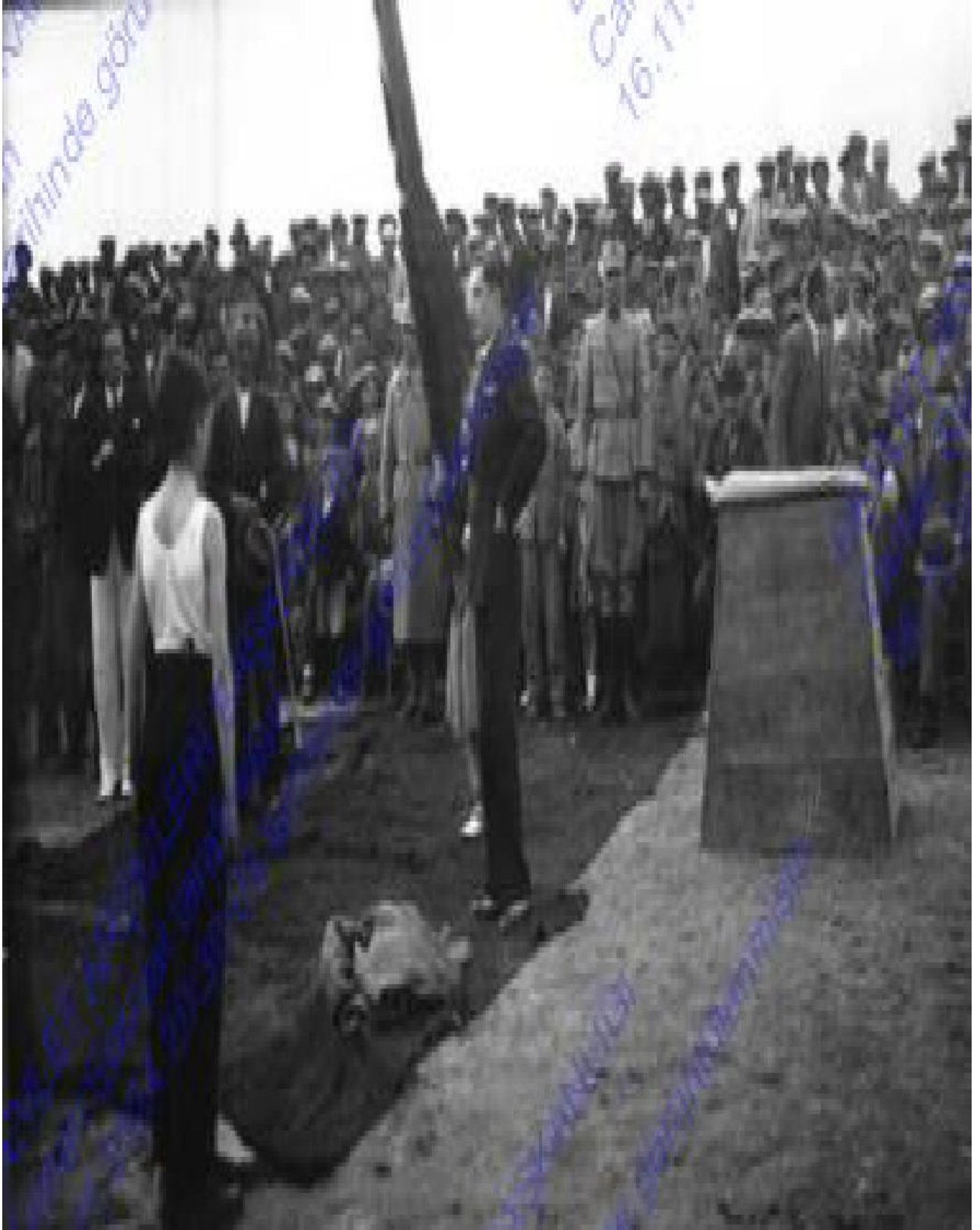
Yılmaz, E. ve Akhan, N. E. (2011). İlk Dönem Halkevlerinin Eğitim Faaliyetleri “Konya Halkevi Örneği.” *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, S.29(29). 59-95.

Ekler

Ek.1. Kayseri Halkevine Ait Fotoğraf, BCA,490-1-0-0/1075-1113-3.

Ek. 2. Kayseri Halkevi Faaliyetlerinden Bir Örnek, BCA,490-1-0-0/1075-1113-3.

Sultan V. Murad'ın Hal'ine Meşru Bir Gerekçe: Osmanlı Siyaset Geleneğinde "Makasidü's-Şerîa

Sultan V. A Legitimate Reason for Murad's Dethroning: "Makasidü's-Sharia" in the Ottoman Political Tradition

Ercüment TOPUZ

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van, Türkiye

ORCID: 0000-0001-9458-1384 | Email: ercumenttopuz@yyu.edu.tr

Makale Bilgisi / Article Information

Cite as/Atıf: Topuz, E. (2024). Sultan V. Murad'ın hal'ine meşru bir gerekçe: Osmanlı siyaset geleneğinde "makasidü's-şerîa. *Fikriyat Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 216-230.

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 03.12.2024 **Kabul Tarihi / Accepted:** 19.12.2024

Yayın Tarihi / Published: 31.12.2024

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık/December 2024

Cilt/ Volume: 4 Sayı/ Issue: 2

Sayfa / Pages: 216-230

İntihal / İntihal: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two reviewers and confirmed to be plagiarism-free.

Yayıncı / Published by: Siirt Üniversitesi Fikriyat Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi / Siirt University Journal of Social Sciences Research

Etik Beyan / Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Ercüment TOPUZ). It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited

Öz

Osmanlı siyasi geleneğinde muktedirin meşruiyeti iki kıstasa dayanmıştır. Bunlar şer’i ve örfi esaslardır. Şer’i esasın üslubunu “tefakkuh”, örfi esasın üslubunu ise “teamül” oluşturmuştur. Birinci üslubun tedvininden “fıkıh” literatürü neş’et etmiş, ikinci üslubun temessülünden de “töre” ortaya çıkmıştır. Hem fıkıh literatürü hem de töre olgusu, daha yaşanılabilir ve yönetilebilir bir dünya için muktedirlerin, amirlerin ve memurların en önemli başvuru kaynaklarını teşkil etmişlerdir. Hükümrânlığın ve hakimiyetin “lazım-ı gayrı mufarıkı” olan her iki esasın aynı zamanda muktedirlerin baş ucunda “demokles kılıcı” gibi asılı durmasını temin eden belli kriterleri de mevcut olmuştur. Bunlar “din”, “mal”, “nesil”, “nefis” ve “akıl” ilkeleri olup fıkıh literatüründe “makasidü’ş-şerîa” kavramının zaruriyat alt başlığı altında tarif ve tasnif edilmiştir. Mezkûr ilkelere itibar muktedirin meşruiyetine, ihmal ise hal’ine sebebiyet vermiştir. Osmanlı Devleti’nde bahse konu ilkelerin göz ardı edilmesinden kaynaklanan hal’ vak’aları kronik veya vesikalarda dolaylı olarak ifade edilirken V. Murad’ın saltanatına son veren fetva da ise mezkûr kavram doğrudan doğruya kullanılmıştır. Çalışma Osmanlı Arşivleri başta olmak üzere dönem kaynakları ve konuya ilişkin araştırma eserleri dikkate alınarak kronolojik bir düzlemde hazırlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Makasidü’ş-şerîa, V. Murad, Hal’, Hakîmiyet.

Abstract

In the Ottoman political tradition, the legitimacy of the powerful was based on two criteria. These are the Shari'ah and customary principles. “Tafakkuh” has formed the style of the basis of Shari'ah, and “uamul” has formed the style of the customary basis. From the teaching of the first style, “fiqh” literature was promoted, and from the teaching of the second style, “custom” emerged. Both the fiqh literature and the phenomenon of custom have constituted the most important sources of application of the able, superiors and civil servants for a more livable and manageable world. Its two essentials, which are the "sine qua non" of sovereignty and domination, also have certain criteria that do not ensure that the powerful stand in the gap like the "sword of Damocles" at the starting point. These are the policies of “religion”, “wealth”, “generation”, “self” and “reason” and they are described and classified under the subheading of necessity of the concept of “maqasid al-shariah” in the literature of fiqh. Respect for the aforementioned principles is the legitimacy of the powerful, while neglect is the cause of their throning. While the dethroning resulting from the disregard of the principles in question in the Ottoman Empire were expressed indirectly in chronicles or documents, the aforementioned concept was used directly in the fatwa that ended the reign of Murad V. The study was prepared in a chronological order by taking into account the period sources, especially the Ottoman Archives, and research works on the subject.

Keywords: Makasid Sharia, Murad V, Dethroning, Sovereignty.

Giriş

Müslüman dünyada siyasetname literatürünün asli kaynaklarını şeriat ve töre oluşturmuştur. Her iki kaynak da muktedirin seçiminden meşruiyetine kadar var olan ilkeleri ve hususiyetleri tayin etmişlerdir. Genel hatlarıyla şeriat “tefakkuha”, töre de “teamüle” tekabül etmiştir. Bu bağlamda tefakkuhun çerçevesi “ahkâm” ile teamülün penceresi ise “siyasetle” belirlenmiştir. Şeriat vurgusunun ağırlıkta olduğu eserler “ahkâm-ı sultaniye ve nasihatü’l-müluk” başlıkları altında değerlendirilirken, töre tonunun yoğunlukta olduğu metinler ise “siyasetname” ve “layiha” başlıkları altında tanımlanmışlardır. Dolayısıyla tefakkuh temelli literatür, muktedirin taşınması gereken “vasıflara”, teamül tandaslı metinler ise iktidar sahiplerinin “yönetme tarzlarına” gönderme yapmıştır.

“Vasıf”, mükellefiyete “tarz” memuriyete vurgu yapmıştır. Mükellef olmanın asgari şartını akıl/rüşd oluştururken memurluğun gerek kıstaslarını da din, nefis, nesil, akıl ve malın muhafazası teşkil etmiştir. Asgari şart muktedirin meşrutiyeti için müşavereye, gerekli kıstaslar ise toplumun rızasına, dolayısıyla iktidarın istikrarına kapı aralamıştır. Bu siyasi istidlal neticesinde müşavere; hukukun egemenliğine, rıza; yönetilenlerin hadimliğine istinad etmiştir. Böyle bir müktesebat literal düzeyde “fıkhi”, “kelami” ve “tasavvufi” yöntem ve disiplinler üzerinden geniş bir kaynak kullanımı sunmuştur. Her üç geleneği kendi tecrübesinde sergileyen İmam Gazali, Sultan Sencer’e takdim ettiği eserinde konuya ilişkin tavsiyeleri tafsilatlı bir şekilde paylaşmıştır.

Akıllı, bilgin, zeki, eşyayı kavraması, ferasatlı, yiğit, müşavere ve teenni ile hareket, güzel ahlâklı, bütün halka sevgi beslemesi, halkına hürmet etmesi, gerektiği yerde halkına müdarada bulunması, işlerinde görüş ve tedbirli olması, seleflerinin hatıralarını çokça okuması, seleflerinden dürüst olanların yolunu takip etmesi, kendisini tanımayan adamlardan gizlice kendisini soruşturması, asrında yaşayan ve ilmiyle âmil olan bilginlerden öğüt istemesi...(Gazali, 1969, s.86).

İrfani geleneğin önemli temsilcilerinden biri olan İbn Arabî de imamet bahsinde muktedirin taşınması gereken hususiyetler konusunda Gazali ile müşterek hareket etmiştir.

Halife/sultanın taşınması gereken özelliklerin toplamı ondur. Onlardan altısı vehbi/verili iken dördü ise kesbidir. Verili olanlar “reşid olmak”, “akıl”, “hürriyet”, zükûret/erkek olmak” “sağlıklı olmak-hâsse-i sem’ ve basarın selameti” ve “nesebdir”.¹ Kesbi olanlar ise “Necdet”, “ilim”, “kifayet” ve “veradır”(İbn Arabî, 2018, s.133-44).

Hükümdar olması beklenen kişilerde bu hususiyetlerin aranmasındaki maksat, “vediuallah” olarak takdim edilenlere (yönetilen kesime) karşı, siyaset-i şer’iyyenin zorunlu ilkeleri olan “adalet” ve “ihsanda” kusur edilmemesidir (Taşköprülüzâde, 2016, s.32). Adalet ve ihsanı siyaset etmenin merkezine alan ulema, hükümdarda aranılan “nesebin” sadece “Kureyş soyu” ile sınırlandırılmayacağı içtihadında da bulunmuşlardır. İmam Gazali, bu fikrin en önemli müdafilerinden biri olmuştur (Gazali, 1969, s.55; Tarsusi, 2018, s.36).

Muktedirin belirlenmesinde aranılan şartların siyaset etme esnasında da etkin ilkeler olduğu malumun ilamıdır. Bu şartlar, muktedirlere, egemenlerin hukukunu değil hukukun egemenliğini ön plana çıkarmalarını telkin ve tavsiye etmiştir. Hukukun egemenliği, vahyin ve sünnetin nezaretinde tedvin edilen fıkıh literatürünce tayin edilmiştir. Fıkıhın amacı ise “makasidü’ş-şerîa” olarak tesmiye edilen “zaruriyyat”, “haciyyat” ve tahsiniyyat” şeklinde üç seviyede ele alınan bahislerdir. Muktedirin asli mükellefiyeti de “zaruriyyat” seviyesinin alt başlıklarını oluşturan “akıl, nefis, nesil, din ve mal” gibi insan yaşamının olmazsa olmazı olan kıymetlerin ve değerlerin muhafazası üzerine kuruludur.

İmam Gazali ve Sultan Sencer arasındaki mektuplaşmalar ve sultana takdim edilen eser içerik itibarıyla mezkûr kıymet ve değerlerden taviz verilmemesi üzerine yapılmış telkin ve tavsiyelerle doludur. Sözün gücünü ve muhatap nezdindeki tesirini artırmak için tavsiyelerini ayet ve hadislerle destekleyen Gazali’nin bu yaklaşımı, “siyaset-i şer’iyye” bahsi altında birçok müstakil eserin kaleme alınmasını da teşvik etmiştir. Bu bahisler “maslahat” ve “mefsedet” zıtlığı üzerine kurulmuştur (Orman, 2021, s.49-52). Gazali başta olmak üzere bu literatüre katkı sunanlar, egemen kişinin siyaset etme tarzı konusunda, makasidü’ş-şerîanın ilk seviyesine tekabül eden “zaruriyyatı” temel referans olarak almışlar,

¹ Maverdî başta olmak üzere ulemanın belli bir bölümü “Kureyş’ten olmayı” bu başlık altında zikretmektedir.

bu beş şarta muvafakatin siyasette “maslahata”, muhalefet uygulamaların ise “mefsedete” yol açacağını bildirilmişlerdir.

Selçuklu hükümdarlığını İslam dünyasında meşrulaştıran Gazali'nin pozisyonuna benzer bir rolü, Memlûk dünyasında etkin bir âlim olan Necmeddin et-Tarsusî'de üstlenmiştir. Hanefî ekolünün bir temsilcisi olarak hükümdarlığın asgari şartı olarak görülen “Kureyş” soyundan olma ilkesini ayet ve hadisler başta olmak üzere Ebu Hanife'nin yorumunu da dikkate alarak atıl bırakarak Tarsusî, siyaset etme noktasında da adalet ve ihsan merkezli bir anlayış üzerinde durmuştur. Tarsusî gibi Osmanlı dünyasındaki düşünce geleneğine ve pratiğine dolaylı katkıları olan hatta “seyfü'l-mülûk” adlı eserini Sultan II. Mehmed'in veziri Mahmud Paşa'ya ithaf eden Muhyiddin el-Kafiyeci de yönetim anlayışında fikhin maksadına tekabül eden şartlara muvafık bir siyasetin saadete ve selamete, aksi takdirde mefselete yol açacağı tavsiyesinde bulunmuştur (El-Kafiyeci, 2018, s.36).

1. Osmanlı Siyasi Geleneğinde Muktedirin Kaynağı: Makasidü’ş- Şerîa

Kelamî, irfanî ve fikhî geleneğin siyasi bir terkibi ve tecessümü olan Osmanlı Devleti'nde muktedirin seçiminde veya hal'inde ulemanın ileri sürdüğü şartların etkisi görülmektedir. Ertuğrul Gazi'nin ölümünden sonra amcası yerine Osman Gazi'nin beyliğin başına getirilmesi mezkûr şartları taşımasından ileri gelmiştir. Böyle bir tercihin, kitabi bir malumatla mı yoksa şifahi bir müşahedenin sonucunda mı gerçekleştiği bilinmemektedir. Ancak döneme ilişkin daha sonra kaleme alınan kronikler, Ertuğrul Gazi'nin ölümünden sonra “göçer evlerin ba'zı Osman'ı ve ba'zı Ertuğrul'un kardaşı Osman'ın ammusu Tundar'ı beğ kılmak istediler” (Neşri, 2008, s.36) şeklinde bir kararsızlık ve karmaşa halinin tasvirini yapmışlar ve mezkûr kaynaklar ittifak halinde Osman'ın meziyetlerinin selamet ve saadet yurdu arayışında olan göçer ve bölge sakinleri için en iyi tercih olduğu kanaatini paylaşmışlardır. Kaynaklar, Gazi'nin vasfına ve tarzına yönelik romantik tasvirler yaparak tercihin zımnî bir şekilde bilinçli olduğuna vurgu yapmışlardır.

Küçük bir beyliğin, Roma mülkünde muzaffer olmasının temel etkenlerinden birisi, vasfın ve tarzın toplamından mürekkep olan “mükellef ve mesul” memur anlayışıdır. Bu anlayış, başta Gazi olmak üzere halefi tarafından ardından da hulefâsınca temsil edilmiştir. Kuruluş ve klasik dönem başarıları bu tespitin somut tezahürlerindedir. Siyaset yapma tarzları nedeniyle kuruluş dönemi hanlarından I. Bayezid ve mahdumu I. Mehmed tahta çıkarılmışlar, hakeza klasik dönem sultanlarından Sultan Süleyman hariç hepsi de aynı özellikler nedeniyle tahta oturtulmuşlardır.

Modern dünyanın doğuşuna denk gelen XVII. yüzyılda ise benzer bir tablodan bahsetmek gittikçe zorlaşmıştır. Taht sahibinin seçiminde akıl ve rüşd ilkesinden ziyade, siyasal çıkarlar ve kişisel kaygılar ön plana çıkarılmıştır. Sultan I. Ahmed'in ölümünden sonra yerine oğlu II. Osman'ın değil, kardeşi I. Mustafa'nın tercih edilmesi mezkûr kaygıdan kaynaklanmış (Peçevî II, 1283, s.360; Kâtip Çelebi I, 1286, s.385-386) ancak yaklaşık üç ay sonra Sultan I. Mustafa'nın hal' edilmesi, şeriatın maksatlarını muhafazadan mahrum bir akıl hafifliğine bağlanmıştır (Peçevî, 1283; s.362; Kara Çelebi-zâde, (?), s.535; Kâtip Çelebi II, 1287; s.386-387; Solakzade, 1297 s.696; Tugî, 2010, s.225-226). Ancak mahlu' sultanın, halefi II. Osman'ın hal' ve katledilmesinden sonra kendisinin yeniden tahta çıkarılması, dönem muktedirlerinin çıkar ve çelişkilerine somut bir misal olmuştur. “Hâile-i Osman” ismiyle tarihe geçen hadise, maktul padişahın makasidü’ş şerîayı zaafa uğratma niyetinden ileri geldiği de iddia edilmiştir (Kara Çelebi-zâde, (?), s.545-546; Kâtip Çelebi II, 1287, s.10-11; Piterberg 2017, s.45-47).

XVII. yüzyılın ilk yarısında taht oyunlarından kaynaklı krizler, nefisinden, neslinden, dininden ve malından emin olmayanları güvenli bir yer ve konum arayışına sürükleyerek Osmanlı'nın statüye dayalı toplumsal hiyerarşisini alt üst etmiştir. Bu alt üst oluş nedeniyle dönem, tagayyür ve fesad asrı olarak nitelendirilmiştir (İnalçık, 2014, s. XIII). İçtimai ve ferdi plandaki yatay ve dikey hareketlilikten kaynaklı bu yer değiştirme, doğal olarak hem taht değişikliklerine meşruiyet kazandırmış hem de devlet adamlarının görevden el-çektirilmelerine neden olmuştur. Yüzyılın ikinci yarısının arefesinde I. İbrahim'in tahttan indirilip yerine reşit olmamış, bir diğer ifade ile henüz temyiz gücüne ulaşmamış IV. Mehmed'in çıkarılması zahirde mekasid-ı şerî'anın (akıl, nefis, nesil, mal ve din) bizzat mahlu' sultan tarafından suiistimal edilmesine bağlanmıştır.

Padişahımızın hareket ve süluku hudud-ı şer'u akıldan hariç olmanın âleme ihtilal geldi. Yaramazlar mukareneti ile ilahtan kaldı. Ve her taraftan küffar baş kaldırdı. Serhadlere aduvv müstevli oldu. Hâlâ boğazda yetmiş seksen 80 kal'a-misal harbi bir sefineleri yatıp, Akdeniz'in yolunu kapatıp şeb u ruz cenk ederler. Kendi bu cümleden gafil lehv ü temaşa yaya ve celb-i

mal ve israf ve irtişaya meşgul şer-i şerif metruk olup rüşvetle alem yıkıldı. Hazine israfına sarf olundu, hâlâ şer’i şerifin hükmü ne ise anı icra için ulemamız fetvalar verip gelmişizdir. Elhamdülillah şehzade layık-ı tahttır. Cülus olmayınca (317) cem’iyet dağılmaz ve mademki cülus olmaya. Nice kanlar dökülür bir ferd emin olmaz. Lütf edip fesada ba’is olacak muhalefetten hazer edesiz emri şerefindir (Naima Mustafa Efendi, 2014, s.1163).

Tahta çıkartılan IV. Mehmet de babasıyla aynı kaderi paylaşmıştır. Yaklaşık kırk yıl sonra gerçekleştirilen hal’ hadisesine, sultanın makasidü’ş-şerîa muvafık hareket etmek yerine vakt ü zamanını av ve eğlenceyle geçirmesi neden olmuştur. Hadise, Tarih-i Raşid’de şu içerikle tasvir edilmiştir.

Pâdişâh-ı enâm hazretlerinin şeb ü rûz pîşe vü kârı sayd u şikâr ve nizâm-ı umûr-ı dîn ü devlet matrûh-ı nazar ve i’tibâr olup, a’dâ-yı dîn bu Devlet-i Aliyye üzerine her taraftan hücûm ve Memâlik-i mahrûse hudûdunda taraf taraf vaz’-ı kadem-i şûm etmeden hâlî değil iken bir alay bed-hâhân-ı dîn ü devlet sözüyle dünyayı birbirine kattılar. Ve bu derdin ilâcını görmeğe kâdir olanları dâire-i saltanattan uzak yerlere itdiler. Böyle tedbîr-i mülk ü devletiyle mukayyed olmayan Pâdişâhın şer’an ha’i lâzım idiğine şübheniz var mı efendiler? Niçün söylemezsiniz” deyü cülûs hususu karâr-dâde olduğun tahkik etdikde huzzâr-ı meclis dahi sükût ile Kaimmakam Paşayı tasdik eylediler. Ba’dehû umûm üzre kalkup Şehriyâr-ı zemân hazretlerinin birâder-i mihterleri olup nevbet-i saltanat tertîb-i sinn-i velâdet üzre zât-ı hümâyûnlarına müntehî olan Sultân Süleyman Hân hazretlerini kanûn-ı kadîm-i Osmânî üzre cilve-gâh-ı uzlet ü inzivâları olan Çimşîrlik denmekle ma’rûf mahalden çıkarup ittifâk-ı cumhûr-ı nâs ile serîr-i saltanat-ı mevrûseye iclâs ve dûş-ı gayret-pûş-ı mülûkânelerine hıl’at-ı vâlâ-yı انا خليفة في الارض جعلتك ارض vü ilbâs olundu (Raşid Mehmed Efendi II, 1282, s.3).

Makasidü’ş-şerîanın beş ilkesi karşısında emirül-mü’min sıfatıyla sultan ve halifelerin mükellefiyetlerini ve mesuliyetlerini yerine getirmemeleri, kendilerinin hal’ edilmelerinin meşru bir gerekçesi olmuş ve bu durum özellikle “fesad ve tegayyür devrinde” olağan bir hale gelmiştir. Olağanlık bu farkındalığı kamusal bir bilinç haline dönüştürmüştür. XVIII. yüzyıldaki ilk kurban ise II. Mustafa olmuştur. Edirne Vak’ası olarak tarihte yerini alan bu hal’ hadisesinde de aynı bahanelerin olduğu müşahede edilmiştir. Topkapı müze arşivi fonunda bulunan ilgili evrakta hal’ hadisesinin, beytü’l-malın zayi edilmesinden, din ve devlet düşmanlarının iş başına getirilmesinden kaynaklandığı belirtilmiştir. Sorunların tenkili ve sorumluların (Hace Feyzullah Efendi ve cem-i etba’ ve ensarisi) te’dibi için cümle İstanbul’da olan ulema ve meşayih ve sâdatül’zevi’l ihtiram ve ocaklılar halkı Edirne’ye varıp bizzat padişaha ahvallerini bildirmek için yola çıkmışlardır. Silivri nam kasabaya geldiklerinde derunlarında olan muradlarını izhar ve Sultan Mustafa Han’ı hal’ edip Sultan Ahmed Han’ı “nasb ve tayin” (BOA. TS. MA.e. 39/19) eylemişlerdir. II. Mustafa’yı tahttan indirip kardeşi III. Ahmed’i tahta çıkaran mezkûr sınıflar bu eylemi milletin talebi ve devletin bekası için gerçekleştirdiklerini Gülnuş Valide Sultan’a yazdıkları mektupta belirtmişlerdir.

“...cem’-i memalik-i mahrusenin halkı kendülerinden nefret etmekle İstanbul halkından maada Şam ve Haleb ve Konya ve Kütahya halkı “cum’a yı” terk edip, giderek Mısır’a ve sair memalik-i mahruseye dahi sirayet idüp devlet-i aliyye zeval gelmek ihtimali galip olmakla hayır-hâh-ı dîn ve devlet olanlar bu devlet ber-karar olmakla azl ve hal’inden iş olmaz ve devam u beka-yı Devlet-i Osmaniye ancak hal’ ile olur deyu icma ve ittifak edip ...(BOA. TS. MA.e. 39/19)

Sultan II. Mustafa’nın halefi III. Ahmed de aynı akıbetle yüzleşmiştir. III. Ahmed Han’ın tahttan indirilmesinin nedeni de seleflerinde olduğu gibi makasidü’ş-şerîanın zaruriyat kısmına tekabül eden ilkelerin ihmalinden kaynaklanmıştır. “İntizâm-ı ahvâl-i mülk ü ra’iyyet ve istirahat-i ümmet ve itâ’at-ı millet husûslarına her bâr himmet ve hukûk-ı ‘ibâda dikkat ü ri’âyet ederek, a’dây-ı dîn ü devlete istihsâl-i esbâb-ı gâlibiyyet yahûd lâ-ekall tehattî-i düşmenden hıfz-ı memleketle (Şanizade I, 2008, s.35) mükellef memurların “lu’b lehve” müptela olmalarından halkın usanmış (Şemdenizade, 1338, s.7) olması, sultanın meşruiyetini nesh etmiş ve III. Ahmet 1730 tarihinden tahtından edilmiştir. Dönem müşahitlerinden Abdi Efendi’nin gözlemleri de bu özeti doğrulamaktadır. Uzun savaşlar sonrasında sahada yaşanan zafiyetlerin başta iktisadi alan olmak üzere askeri, içtimai, idari ve siyasi hayatta meydana getirdiği gedikleri kapatmak yerine zevk u safâ ile geçirilen yılların yarattığı konfor alanı, İran tehdidi karşısında Üsküdar’dan öteye adım atacak mecalsiz bir rical-i devlet ortaya çıkarmıştır. Bu atalet hali Sultan Ahmed’in de hal’ine bahane olmuştur.

Vakıa Sadr-ı âzam asaf-perver İbrahim paşa hazretleri bir zevk safhaya mail, ruz u şeb hay u huy ile sahada ve ocaklarda zabitan bir birine uygun Devlet-i âli Osman'da bu güne hareket eylemiştir. Gedikli ağaların her birisine bir bühtan ile gediğin ref' ve ziametetin kendi etba'ına ve havas-ı hümayuna ve kendisini nefy veyahut kale-bend edip bundan sonra beş on senelik ziametin hasılını alıp yine ibka eylemek mutat etmiş idi. Ve taşrada olan maldar vilayet ağalarının her biri defa defa birer bahane ile tecrim olunmuştu. Ve reaya fukarası zulm ü cevrenden perişan olmuştu. Alem hayrette kalmış idi (Abdi Tarihi, 1999, 26).

2. İslahat Devrinde Makasidü’ş-Şerîa Vurgusu

XIX. yüzyıl değişim ve dönüşüme ilişkin beklentilerin cedit ve kadim arasındaki gerilim nedeniyle belirsizleştiği, devlet aklının “ne yardan ne de serden vazgeçebildiği bir zaman aralığıdır. Varlığını “an”da anlamlı kılmak ve yarına taşımak kaygısından neşet eden bu tereddüt hali, Osmanlı siyasi hayatında da acı tecrübelerin yaşanmasına kapı aralamıştır. Bu tecrübenin ilk kurbanı teceddüd asrının münşi ve mübeşşiri olarak takdim edilen Sultan III. Selim olmuştur. Sultanın mütereddit tavrı nedeniyle (Cevdet 1309, s.150,171), nizam-ı cedidin nimetlerinden efkârı umumiye değil efazıl-ı hussusiye istifade etmiş (Asım Efendi II, 2015, s.803; Cabi, 2003, s.129-130; Cevdet, 1309, s.139-140) bu da mekasid-i şer’iyenin ihmaline dolayısıyla kendisinin de hal’ine ve katline sebep olmuştur.

Şöyleki: Güruh-ı eşkıya izhar-ı hışm ve gadab ile Şeyhülislam Ataullah Efendi'nin yanına gelüb Sultan Selim'in saltanatında istiklali yok, zimam-ı devleti bir takım zalemenin ellerine verdi. Kendüsü mezkûr nefsanî ve hava-i şehvaniyesi ile meşgul olup müstevliyan-ı devlet olanlar dahi fukara reayaya enva'ı zulm ve teaddi ediyorlar diyerek ve daha bunun gibi hariç -i ez-edeb iftiralar ederek hilafetinin sıhhat ve a'dem-i sıhhatini istifta ve hüzzar dahi bunlara muvaffakattan gayri çare olmadığını ima' etmeleri üzerine Ataullah Efendi Sultan Selim'in hal'ine fetva verip ancak Bab-ı Ali'de bulunan ulemayı dahi talep ve davet eylemiş oldu (Cevdet, VIII, s.171).

Sultanın ölümünden kısa bir süre sonra aynı akıbete mütereddit Sultan IV. Mustafa da maruz kalmıştır (Cabi, 2003, s.304; Beydilli, 2020, s.284).

IV. Mustafa'nın öldürülmesinden sonra tahta çıkarılan II. Mahmud, XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti tahtında en uzun süre kalan sultan olmuştur. II. Mahmud, yaklaşık 31 yıllık saltanatında mezkûr gerginliği teskin ve tereddüdü tenkil etmek adına teceddüd lehine kurumsal anlamda birçok teşebbüste bulunmuştur. Ancak sultanın ve bir avuç devlet adamının şahsi gayretleriyle gerçekleştirilen bu kurumsal dönüşüm hem yetişmiş insan gücünden hem de toplumsal destekten mahrum kalması nedeniyle sultanın ölümünün hemen akabinde eski ve yeni arasındaki gerginlik çatışmaya dönüşmüştür.

Sürece “aklı başındalık” kazandırma iddiasıyla atılan en önemli adımlardan biri “Tanzimat Fermanının” ilanı olmuştur. Osmanlı siyasi nazariyatının temel kavramlarına atıfla dolu bu metin, makasidü’ş-şerîanın zaruretler kısmı gibidir (Abu Manneh, 1994, s.197). Nefis, nesil, din, mal ve aklın, devletin korumasında olduğu beyan edilerek Sultan Mahmud tarafından hayata geçirilen kurumsal yapının ihtiyacı olan mütereddit memur kesimi ikna ve toplumsal ayrışma izale edilmeye çalışılmıştır.

Egemenin hukuku yerine hukukun egemenliğini yerleştirmeye matuf bu adım, Tanzimat ricali olarak takdim edilen M. Reşit Paşa'nın önderliğinde belli bir grup tarafından gerçekleştirilmeye çalışılmıştır (Karlangıç, 2017, s.270-275). Süreci, konsolide edebilme adına kalifiye memur yetiştirmeye dönük eğitim ve öğretim kurumları kurulmuş ve süreci sahiplendirmek için de kamusal zihniyetin oluşumuna dönük basın ve yayın faaliyetlerine hız verilmiştir.

Sürece ilişkin mezkûr iki hassasiyetin en önemli hasılatı yarı sivil muhalefetin ortaya çıkışı olmuştur. Yeni Osmanlılar olarak tesmiye olunan bu muhalefetin manşet sloganlarından birisi “anayasal meşrutiyettir.” Bir diğer ifade ile muktedirin iktidarını hukukun egemenliği ile kayıt altına almak veya muktedirin meşruiyetini hukuka dayandırmak. Her iki hususiyetin temel hassasiyeti Osmanlı siyasi nazariyatının nazımını da tayin eden makasidü’ş-şerîadır. Şeriatın maksatlarının temelini teşkil eden zaruriyat kısmının Yeni Osmanlı cemiyeti tarafından dolaylı olarak sürekli dillendirildiğini kaleme aldıkları eserlerden hareketle söylemek mümkündür. Cemiyet, makasidü’ş-şerîanın zaruriyat kısmının bir tefsirden ibaret olan Tanzimat Fermanı'nı, sadece iktidarın istikrarına bir kaynak değil aynı zamanda anasır-ı muhtelifeden mürekkep Osmanlı toplumunun istikbaline de bir dayanak görmüşlerdir.

Sultan Abdülmecid'in saray ve harem ile sınırlı hayatıyla, selefi Sultan Abdülaziz'in sert iradesine eşlik eden muhafazakarlığı, Tanzimat'ın nazımına denk düşen düzenlemelerin aksamasına neden olmuştur. M. Reşit Paşa ve onun yetiştirmeleri olup sonrasında kendisinin rakipleri olarak ön plana çıkan Ali ve Fuat Paşalar, fermanın teklifine ilişkin çabalarında dahili siyasette “bürokratik bir despotizme” diplomaside ise “teslimiyete” yol açmışlardır. Bu zafiyetleri telafi edip hukukun egemenliğinde bir siyaset anlayışı geliştirmek maksadıyla meydana atılan yeni Osmanlı cemiyeti, V. Murad'ı mezkûr telakkinin tahtına yakıştırmışlardır (BOA. Y.EE. 3/7)

Bahse konu kaygıların koşullandırdığı Yeni Osmanlı Cemiyeti, muhalif bir memur zihniyetinin tezahüründen ziyade, toplum mühendisliğine soyunmuş, nazari ve ameli planda program ve pratiği birleştirerek fikrin hem üreticileri hem de işçileri olmuşlardır. 1869 'ta Fuad, 1871 yılında ise Ali Paşa'nın vefatı, bürokrasi ile saray arasında yeni bir gerilime sebep olmuştur. Bab-ı Ali otokrasisinin ortadan kalkmasıyla Sultan Abdülaziz, Mahmud Nedim Paşa ve Şeyhülislam Hasan Efendi'nin de etkisiyle babası gibi mutlakiyetçiliği ihyaya yeltenmiştir (Uzunçarşılı, 1943, s.353-35; M. Celaleddin Paşa, 1979, s.153). Mahmud Nedim Paşa, kaleme aldığı risalede sultanı yeniden yönetimin merkezine taşımak adına “Ayine ve Hasbihal” adlı eseri kaleme alarak giriş kısmında da belirttiği üzere Osmanlı yönetiminin ve yöneticilerinin tarih, toplum ve tabiatlarından kaynaklı olarak kendilerine özgü bir anlayışlarının olduğunu ifade etmiştir. Paşa, Tanzimat ile birlikte sembolik bir güce irca edilen sultanı, bürokrasinin elinde oyuncak olmaktan kurtarıp yeniden atalarının mükellefiyet ve mesuliyetleriyle mücehhez kılarak tarih sahnesine davet eder. Davetini de “Şâh vâkîf gerekdür ahvâle/Vükelâya kalursa vay hâle” beyti ile teyid etmiştir (Mahmud Nedim Paşa, 1327, s.9).

Bürokrasi ise elde edilen müktesebatı Mithat Paşa öncülüğünde ve Yeni Osmanlıların teklif ve telkinleri ile korumaya çalışmıştır. Kişisel çıkarların da eşlik ettiği bu gerilim, Osmanlı Avrupa'sında meydana gelen isyanlarla birleşince Abdülaziz'in saltanatı 1876 Mayıs'ında askeri bir darbe ile son bulmuştur. Hal' vakasından on dokuz gün evvel kaleme alınan imzasız bir layihada hem dahilde hem de hariçte yaşanan sıkıntılar nedeniyle ne “anasır-ı muhtelifenin” ne de “düvel-i muazzamanın/mütegalibenin” Osmanlı yönetimine bir i'timadı kalmadığı beyan edilmiştir (BOA. YEE, 21/29)

Böyle bir iklimde gerçekleşen darbe, dönemin resmi gazetesi Takvim-i Vekayi'de devletin ve milletin bütün bileşenleri tarafından meşru bir çerçevede gerçekleştirilmiş gibi gösterilmiştir. “1293 senesi cemâdilülâsının yedinci Salı günü Sultan Abdülaziz Han hazretleri ittifak-ı ârâ i i'zam ve icmayı ulema-yı a'lam ve inkıyad-ı cümle havas ve avam ile hal' olunmuştur (Takvim-i Vekayi, 30 Ca. 1293). Resmi söylemin yanında saf tutan dönem şahitlerinden A. Mithat Efendi'de aynı minvalde tespitlerde bulunmuştur. “ İtikadı acizanemize göre halkın efkârı umumiyesi bu bapta muvafık olmadıktan sonra vükeladan yalnız üç, dört zatın öyle tebeddül-i saltanat gibi cihanı yerinden sarsacak olan bir vaka-i azimeye asla muvaffak değil mütecasir olabilmeleri dahi tasavvur kılınamaz (A.Mithat Efendi, 2013, s.144). Benzer ifadeler darbenin paydaşlarından biri olan Şeyhülislam Hayrullah Efendi tarafından da dile getirilmiştir: “Birkaç senelerden beri beklenen tebeddül i saltanat derhal duyulup ve duymayanlara haber gönderilip peyderpey gelen vükela ve vüzera ve ulema ve sair erkân-ı devlet ve ahali ve talebe-i ulum gelip Sultan Murad-ı hamis hazretlerine kemal-ı messerat-ı uzmâ ve şadmani ile biat eylemişlerdir” (İbretnüma, 1989, s.193).

V. Murad'ın kısa soluklu saltanatına kapı aralayan mezkûr darbenin seyrine ilişkin yukarıda isimleri zikredilenler ile aynı görüşte olan bir diğer isim ise Ahmed Saib'dir. Darbenin birkaç kişinin huzursuzluğundan kaynaklanan bir teşebbüs olmadığı, aksine millet nezdinde bu fikrin belli bir karşılığının olduğu iddia edilmiştir. “Şehzade hazretlerinin fezail-i müktesebatlarının millet ve vatanın esbab-ı selamet ve saadetini istihsal ve istikmale kâfi, Sultan Aziz'in su-i idare ve israfının menafi-i mülk ü millete münafi olduğunu his eden hamiyetperveran millet bu halden fevkalade me'yus olarak hal' i mes'ele-i ma'lumesinden pek çok evvel Sultan Aziz'in selamlığa çıktığı sırada ortalığa bir velvele vererek karışıklıkta Sultan Aziz'i hal' edip yerine Sultan Murad'ı getirmek gibi teşebbüsatta buldukları İstanbul'un ba'zı taraflarında söylenmekte idi (A. Saib, (?), s.12).

Hal' vakasını Abdülaziz'e bildirilmesi için Redif Paşa'nın Darüssaade Ağası Cevher Ağa'ya hitaben “Git valide sultana haber ver, millet sultan Aziz'i tahttan indirip Sultan Murad'ı padişah ettiler” (Uzunçarşılı, 1943, s.363) emri yukarı satırlardaki iddia ve ifadelerin özeti mesabesinde.

Sultanın hal'ine ilişkin fetva emini tarafından kaleme alınan fetvada ise sabık sultan, akıldan mahrum, nefsi, nesli, malı, dini ve dünyevi işleri ihlal eden biri olarak itham edilmiş, hal'i gerekir mi sualine, darbenin taraflarından olan Şeyhülislam Hasan Hayrullah Efendi “el-cevap olur” şeklinde cevap vermiştir.²

Tebeddülât-ı saltanata sebep olan darbenin, 1876 Mayıs'ında vuku' bulmadığı aksine yanlış politik tavırlar nedeniyle gecikmiş bir hadise olduğu beyan edilmiştir. Ancak dönemin resmi evraklarında darbenin akıl hocalarından olan Mithat Paşanın İstanbul'a avdetiyle talebe-i ulumu ayaklandırıp cami-i şeriflerde vaazlarla halkı isyana teşvik ettirdiği iddiası da göz önünde bulundurulmalıdır (BOA. YEE. 79-57). Bu iddiaya ek olarak dönemin halef-selef vak'anüvisleri Ahmet Cevdet Paşa ve Lütfi Efendi de zikrolunan iddialara iştirak etmeyip hal'e ilişkin fetvanın hem biçim hem de içerik açısından sorunlu olduğunu söylemişlerdir. Cevdet Paşa ve Lütfi Efendi, hal' fetvasının, teamüllere uygun bir şekilde hazırlanmadığını, Mithat Paşa konağında fetva emini tarafından kaleme alınıp şeyhülislam tarafından “olur” cevabıyla onaylandığını bu tavrın da kurumsal bir hafızanın mahsulü değil “ben yaptım oldubitti” anlayışsızlığının bir tezahürü olduğunu beyan etmişlerdir (A.Cevdet Paşa, 1980, s.230; Uzunçarşılı, 1943, s. 360). Lütfi Efendi, hadiseye ilişkin kaleme aldığı risalede, fetvanın içerik açısından çok fazla mahzurlu olduğunu belirtmiş hatta mezkûr anlayışsızlığın fetvaların zeylinde mu'tad olan “Allahü a'lem” kaydını bile takayyüd etmeyi hatıra getirmedeğini söylemiştir (Uzunçarşılı, 1943, s.360-361).

Emir'ül-mü'minin olan zeyd muhteli şu'ur ve umur-ı siyasiyeden bîbehre olup emval-i miriyeyi mülk-ü milletin takat ve tahammül idemeyeceği mertebe masarif- i nefsanîyesine hasr ve umur-ı diniyye ve dünyeviyeyi ihlal ü teşviş ve mülk-ü milleti tahrip edip bekası mülk-ü millet hakkında muzır olsa hal' lazım olur mu? El cevap olur (Uzunçarşılı, 1943, s.360; M. Celaleddin Paşa, 1979, s.236).

Fetvâ-emîni Kara Halil Efendi'nin kaleminden sadır olan bu fetva içeriğinin darbecilerin zanlarından ibaret olduğunu, fetva emininin kendisine ne dikte edildiyse onları yazdığını dönem müşahit ve memurlarından A. Cevdet Paşa “ma'ruzat” adlı eserde ifade etmiştir. Fetva-emininin “ulemâdan bir zât olup, umûr-ı hariciyeye asla ma'lûmâtı olmayup, çocuk gibi her şeye aldanur sâde-dil bir hoca-efendi olmasından bahisle havâss-ı vükelânın yalan sözler ile kendüsünü aldatacaklarına ihtimâl vermeyüp hemen fetvâ verdiğini iddia etmiştir (A.Cevdet Paşa, 1980, s.230).

Sultan Abdülaziz Han hazretlerinin hal'ine dâir verilmiş olan fetvâ, Sadrazam Rüşdi Paşa'ya verilmiş ve alenen okunmuştur. Mithat Paşa konağında alelacele kaleme alındığı için fetvâhânenin usûl-i sakk ü sebkine muvâfık olmadığı görülmüştür. Birkaç gün sonra Hayrullah Efendi bu fetvânın Fetvâhâne'deki defter-i mahsûsuna ber-mu'tâd kayd olunmasını emr etmiş, baş-müsevvid bulunan merhum Ömer Hilmi Efendi, *Fetvâhânedeki tesvîd olunmayan fetvaların kaydı usûlden değildir. Hem de bu fetvâ sakk ü sebkî muvâfık-ı usûl değildir*» [deyu] kayd etmemiştir (Cevdet Paşa, 1980, s.233).

Dönem müşahitlerinden ve bürokrasinin güçlü simalarından olup Abdülhamid II saltanatında on üç yıl Dâhiliye Nazırlığı yapan Mehmed Memduh Paşa da fetvada Sultan Abdülaziz'e atfedilen bu ithamların gerçekte bağdaşmadığını belirtmiştir. Son olarak darbenin muktedir komutanlarından Süleyman Hüsnü Paşa'da kaleme aldığı eserinde; “Paşa hazretleri, tebdil-i saltanat hal-i hazırı istibdadı vikaye için olmadı, herkes te'min istikbal-i millet için bu fedakârlığı deruhte etti. Bu işi yapanların da ne sultan-ı mahlu'ya bir gazez-i şahsı ve ne de şimdikine bir nisbet-i mahsusaları var idi ” demiş ve hal' sonrası müzakerelerde sadrazama mukabelede bulunarak sebep-i hal'in meşrutiyet ile doğrudan doğruya ilgili olduğunu söyleyerek asıl niyetini ortaya koymuştur (Süleyman Paşa, 1326, s.62).

3. Na-Murad Sultan V. Murad'ın Hal'ine Meşru Bir Gerekçe: Makasidü’ş-Şerîa

Milletin istiklaline, devletin istikrarına ve neslin istikbaline bir dayanak olarak görülen meşrutî rejimin savunucularından biri de müstakbel padişah adaylarından şehzade Murad'dır. 1841 tarihinde dünyaya gelen şehzadeye Mehmed Murat (BOA, HAT, 1633-15; A. Cevdet, 1980, s.144), ismi Sultan Abdülmecit tarafından verilir. Bu müjde hatt-ı hümayunla kapı halkı ve tebaa ile paylaşılır. “Hazret-i Hâlık bî-zevalin fazl ve ihsânına hamd ve senâ olsun. İş bu pazartesi günü saat onda gülistan-ı sulb- 1 şahânemden bir şahzâde-i arayış efza-yı gehvare-i vücud ve tirazende-i mihr-i şühud olmakla ismini

² Aydın Kurt tarafından hazırlanan Süleyman Hüsnü Paşa'ya aid “Bir Darbenin Serencamı (Hiss-i İnkılab)” adlı eserde Sultan Abdülaziz'in hal'ine ilişkin fetva paylaşılmış ancak matbu eserlerde bu fetvaya yer verilmemiştir. (Bkz. Süleyman Hüsnü Paşa (2020), *Bir Darbenin Serencamı (Hiss-i İnkılab)*, Yay. Haz. Aydın Kurt, İstanbul:Kapra Yayınları, s.67).

Sultan Mehmed Murad tesmiye eyleyüb bi'l-cümle esdika-ı bendegân-ı saltanat-ı seniyyemizi tebşir için iş bu hatt-ı hümayûnumu tahrîr ve darü'l-saadetü'l-şerifem ağası ile tarafına tesyir eyledim.”

Sultan Abdülmecit'in ilk oğlu olması dolayısıyla amcası Abdülaziz'den sonra tahtın müstakbel adayı olan Şehzade Murad, teamüllere uygun olarak teberrüken ilk eğitimine Kur'an-ı Kerim öğrenmekle başlamıştır³. Nakli ve akli ilimleri de ulema ve kurenadan olan yerli ve yabancı hocalardan tahsil etmiştir. Kaderin kendisine bahşettiği bu talih dolayısıyla sarayda ve çevresinde el üstünde tutulmuştur. Çok iyi bir eğitim alan ve kendisini iyi bir şekilde yetiştiren şehzade Murad, hanedanın dışarıya açılan kapısı gibidir (Ahmed Saib, (?), s.10-11).

Hanedanın asırlarca kendisini tebaanın nazarından sakınarak yarattığı gizem ve bundan kaynaklı kutsallık, Mehmed Murad Efendi ve akran hanedan mensuplarınca tedricen ortadan kaldırılmıştır. Sır perdesinin aralanmasına sebep etkenlerin başında Mısır Hidiv ailesinin İstanbul'u sayfiye olarak kullanırken müsrif tavırları ve özellikle Kırım Savaşı ile birlikte müttefik devlet subaylarının, gazetelerinin ve maceraperest vatandaşlarının payitahta ithal ettikleri gündelik alışkanlıkları gelmiştir. İsrafın ve ithal alışkanlıkların en büyük müşteri kitlesini hiç şüphesiz hanedanın şehzade ve sultanları teşkil etmiştir. Ancak bu olumsuzluğa rağmen mezkûr gelişmenin meydana getirdiği diğer önemli bir tavır değişikliği ise hanedan mensuplarının Avrupa'ya ilişkin artan meraklarıdır. M. Murad Efendi başta olmak üzere diğer efendi ve sultanlar meraklarını Avrupa'dan getirdikleri kitaplar ve neşriyatlar sayesinde gidermişlerdir. Böyle bir müktesebatın yarattığı özgüven kendisinin, her türlü dünya görüşüne sahip olanlarla iyi bir iletişim kurmasına kapı aralamıştır (Kutay, 1991, s.18-19). Küçük biraderi ve kendisinin halefi II. Abdülhamid Han, abisini “açık fikirli, erbabi ilim ve irfan ile sık sık görüşür, hürriyet-i fikr ashabı ile müsahabetten zevk duyar” şeklinde tavsif etmiştir (Tahsin Paşa, 2018, s.36).

Murad Efendi'nin, babası Sultan Abdülmecid saltanatında sarayın duvarları ile sınırlı bir hayatı olmamış aksine babası ile birlikte yurtiçi gezilerine de katılmıştır. Sultan Abdülmecit, oğlunu bilhassa hem İstanbul'daki kurum ziyaretlerinde hem de memleket gezilerinde bulundurmak istemişti (Cevdet Paşa, 1953, s.78; Mercan, 2015, s.109; Satı, 2020, s.12). Böyle bir tercihin arkasında siyaseten elde etmek istediği ancak dahili ve harici konjonktürden kaynaklı engeller nedeniyle ulaşamadığı muradına oğlu Mehmed Murad sayesinde kavuşmak niyeti vardır. Babasının ölümünden sonra M. Murad tahtın yegâne varisi olarak amcası Abdülaziz'in veliahdı olmuştur. Aynı rahatlığı Sultan Abdülaziz saltanatında da süren Şehzade Murad, bu imtiyazı doğrudan doğruya tahta cülus eden Sultan Abdülaziz tarafından da almıştır.⁴ Kitaplardan ve İstanbul'un eğlence mekanlarından tanıdığı Avrupa'yı 1867 tarihinde ilk kez bir Osmanlı sultanının seyahati sayesinde yakından gözlemleyecektir (Kutay, 1991, s.18-19).

Avrupa seyahati, Sultan Abdülaziz için “sonun başlangıcı” veliaht Murad için de “başlangıcın sonu” olacak gelişmelere kapı aralamıştır. Avrupalıların şehzadelere özellikle Veliaht Murad'a göstermiş oldukları ilgi ve alaka bu duruma neden olduğu ileri sürülmüştür (T. Nureddin, 1324, s.3). Meraklı bakışlar, Osmanlı hanedan mensupları arasındaki taht oyunlarını alevlendirmiş ötesinde Murad Efendi'nin İngiliz kraliyet ailesi mensubu bir prensesle evlendirilmesine yönelik iddiaları gündeme getirmiştir. Böyle bir iddia taht oyunlarının veliaht üzerine yoğunlaşmasına neden olmuştur. Muhtemelen bu gelişmelerin etkisiyle Sultan Abdülaziz kendi oğlunu daha fazla ön plana çıkarmak için bir takım teşebbüslerde bulunmuş, dolayısıyla veraset usulünü oğlu Yusuf Efendi lehinde değiştireceğine ilişkin şayialara ortam hazırlamıştır (Ebuziya Tefvik, 1973, s.149-150; T. Nureddin, 1324, s.3). Yaklaşık bir yıl önce Osmanlı Devlet erkânının Mısır Hidivliği veraset usulünün değiştirilmesi karşısında verdikleri kötü sınav, mezkûr dedikoduların sıhhatinin sorgulanmasına sebep olmuş ve Veliaht Murad taraftarlarının özellikle Yeni Osmanlıların Abdülaziz yönetimine ilişkin tereddütlerini artmıştır (Ebuziya Tefvik, 1973, s.180-211-213-219).

³ “...şehzade civanları devletlü necabetlü Sultan Murad Efendi ve Sultan Abdülhamid Efendi hazeratının lehü'l-hamd ve'l minne bed'i kuran-ı azimüşşan (BOA, HAT, 1656/6)

⁴ Size bir veçhile sıkıntı çektiğim. Pederinizin zamanında ben nasıl gezdim ise siz de öyle padişah-zadelige yakışacak surette gezmelisiniz. Cuma günleri istediğiniz camiye gidip namaz kılınız. Sair günler okuyup yazınız. (A. Cevdet, 1960, s.146)

Gelişmeler karşısında Murad Efendi, Avrupa’daki firari hareket ile irtibatını giderek sıklaştırmış ve amcası Sultan Abdülaziz’in her hareketini takip etmeye başlamıştır (Tahsin Paşa, 2018, s.74). Murad Efendi ile muhalif firari hareketin, devletin ve milletin sorunlarına ilişkin çözüm önerilerindeki ortaklık, ilk irtibatın İstanbul’da başlamasına neden olmuştur. Bu irtibat ilerleyen zamanlarda cemiyetin önde gelen isimlerinden Namık Kemal ile ahabplığa kadar gitmiştir (Hülagü, 2003, s.97). Namık Kemal başta olmak üzere Bab-ı Ali despotizmi karşısında bir araya gelen meşrutiyet taraftarları bu duruma sebep Fuad ve Ali Paşaların birer yıl arayla vefatları sonrasında peyderpey ülkeye dönmüşlerdir. Velihaht Murad Efendi, cemiyet mensuplarının memleketlerine avdetleri sonrasında bu irtibatını sıklaştırmış (Ebuziya, 1973, s.421) ve halefi II. Abdülhamid Han’ın iddia ettiği üzere hayaline bir adım daha yaklaşmıştır.⁵

Tuna Vilayetinde elde ettiği başarılar sonrasında yıldızı parlayan Mithat Paşa’nın Bağdat Valiliğinden istifa edip İstanbul’a döndüğünde kendisi ile ilk görüşmelerden birisi de Murad Efendi olmuştur (Midhat Paşa, 1997, s.XXII). Darbenin siyasi kanadının lideri Mithat Paşa ile olan bu yakınlık cemiyetin önde gelen diğer üyelerinin de dikkatini çekecek ve Murad Efendi Abdülaziz Han saltanatına son verecek, meşrutiyetçi hanedan mensubu olarak kutsanacaktır. Ancak, askeri kanat meşrutiyet konusunda siyasiler kadar pek de iyimser değildirdirler (T. Nureddin, 1324, s.5). Öncelikli sorun bir rejim değişikliği değil dâhili dünyada iklimden kaynaklı kıtlık ile mücadele ve harici âlemde ekonomik buhranın yarattığı kriz nedeniyle iflasın eşiğindeki hazineye müdahaledir. Ve her iki problemin çözümünü için uygulamaya konulan planların başarısızlığından kaynaklı olarak Osmanlı Avrupa’sında meydana gelen isyan dalgası karşısında yaşanan acziyetin bertaraf edilmesidir. Hal’ sonrasında bahse konu olumsuz yapıya ilişkin dönem neşriyatında yapılan tasvirlerde şu içerikte bir tablo ortaya konulmuştur.

Uzak vakitlere gitmeksizin şu birkaç ay zarfındaki mazimizi, halimizi, istikbalimizi bir mukayese edelim. Biz bundan bir iki aya gelinceye kadar gayet sık ve mahalli sarp karanlık bir ormanın içinde idik, ki her tarafımızda pusular kurulmuş altımızda lağımlar doldurulmuş her yandan bir canavar üzerimize hücum ederek ağzını açmış olduğu halde biz yolu şaşırıp kalmış ve çok def’a elimizi düşmanın eline vererek körü körüne götürdükleri taraf gitmekte idik (Sabah 29 Haziran 1876).

1873-74 yılları arasında Anadolu’da vuku bulan kıtlığın aynı yıllarda Balkanlara da sirayet etmesi (BOA, A. MKT.MHM. 476/13; BOA, HR.TH. 15/28; BOA, SYS, 211/53) ve süreci yönetme noktasında Rus hariciyesiyle kurulan yakınlıktan dolayı yaşanan aksaklıklar sadrazam nezdinde sultanın meşrutiyetinin bir mesele haline gelmesine sebep olmuştur. Yine aynı zaman aralığında başlayan ve kapitalizmin ilk büyük sınavı olan ve sanayileşmiş ülkeleri tehdit eden “büyük depresyon”, borç ilişkisi üzerinden ekonomik etkinliğini sürdüren Abdülaziz saltanatını içinden çıkılmaz bir çıkmaza sürüklemiştir. Kıtlık ve krizin yarattığı siyasi, iktisadi ve içtimai açlık hissi idarede ihmalkârlıklara kapı aralamış (A. Saib, (?), s. 53) ve bu tablo Bosna’dan başlamak üzere Edirne’ye kadar Osmanlı Avrupa’sını isyanların beşiği haline getirmiştir. Payitaht İstanbul bu tablo karşısında sessiz kalmamış, cemiyet mensuplarının kışkırtmalarıyla sokak ve caddeler protestolara sahne olmuştur. Bu kaos ortamı “tebeddülat-ı saltanatı” vak’a adiyeden kılmış 30 Mayıs 1876 tarihinde bir darbe ile Abdülaziz Han’ın saltanatına son verilmiş ve V. Murad tahta çıkarılmıştır. Yayımlanan hatt-ı hümayunda bahse konu tablo ve çözüm önerisi dönemin resmi gazetesinde şu şekilde tasvir ve tebyin edilmiştir.

Cümlenin malumu olduğu vechle biraz zamandan beri devletin umur ı dahiliye ve hariciyenin bulunduğu ahval -ı müşkile efkar-ı amme hakkında ba’zı mertebe emniyetsizlik ile malen ve mülken bir takım muzıratları ve türlü türlü rahatsızlıkları mucib olmuş olduğundan evvel be- evvel bu halin ıslahıyla memleketin ve umum teb’a-ı devletin asayiş ve emniyetini ve maddi ve manevi saadet ve selametini mucib bir tarik ittihazı vecibeden olup bu da usul-i idare-i devletin bir esas metin ü sahih üzerine te’sisine mevkuף ve bizim hemişe-i efkâr ve niyatımız dahi bu noktaya münhasır ve ma’tufdur.

⁵ Sultan Murad merhumda da saltanat fikri var idi her sözü padişah olsam derdi daima muhaveresini bu noktaya getirir idi Buda kendisine işaretinden ileri geldi (Hülagü, 2003, s.97)

Binaenaleyh ahkâm-ı şeri'anın icrasıyla beraber devletin idare-i umumiyesi nefis-ül ümare ve kabiliyet-i ahaliye tevfikeyen kavanin-i kaviyye ile takyid olunarak umum teb'a-ı şahanemizin bila-istisna nail-i hürriyet-i tamme olmakla beraberher türlü terakkiyatını bil-cümle efrad-ı teb'anın muhabbet ve muhafaza-ı vatan ve devlet ve millet hususunda ittihad-ı efkâr niyatını müstelzim bir kaide-i sabite ve salimenin nasıl olması ve ne esas üzerine bina edilmesi iktiza eder ise beyne-l-vükela müzakeresiyle kararının istizan kılınması (Takvim-i Vekayi, 11ca 1293).

Sultan Murad'ın tahta çıkarılması hem dahilde hem de hariçte biraz tereddütten sonra memnuniyetle karşılandığı (BOA.HR.TO. 516/101) ve süreçten memnun olmayan tek harici gücün Çarlık Rusya olduğu ifade edilmiştir (A. Saib, (?), s. 15; T. Nureddin, 1324, s.4; İstikbal, 3 Haziran 1876).⁶ Çarlığın memnuniyetsizliği, meşrutiyet iddiasının gerçekleştirilmesi durumunda Osmanlı Avrupa'sındaki pan-slavist politikaların mezkûr anayasal meşrutî monarşi ile akamete uğratılma korkusundan ileri gelmiştir. Çarlığın korkusu, hatt-ı hümayunun yayımlanması ve akabinde Sultan V. Murad sağlık sorunları nedeniyle kısa bir sürede sevince dönüşmüştür.

Şehzadeliğinin son demlerinde muhalif hareket ile yakınlaşmasının yarattığı yoğun görüşme trafiğinden kaynaklı korku, Murad'ın zayıf bedenine ağır gelmiş, darbenin ve akabinde amcası Sultan Abdülaziz'in ölümü/öldürülmesi zihinsel dengesini bozmuştur. Dönem müşahitlerinden A. Cevdet Paşa, sultanın yaşadığı travmayı şu alıntı ile tasvir etmiştir; “Sultan Murad Han hazretleri sofrada iken kurenasından biri, bu hadise-i feci'ayı kendisine hikâye ettik de yevm-i hal' ve cülusun te'sir-i dehşetiyle duçar-ı za'f-ı fütur olan şuuruna birdenbire hâle gelmiştir” (Cevdet Paşa 1-13, 1953, s.XXVI). Sultan Murad'ın bu rahatsızlığı nedeniyle cülus törenleri tamamlanmamış (A.Saib, (?), s.213), sefirlik koridorlarında ve İstanbul sokaklarında dedikodular giderek artmıştır (A. Saib, (?), s.213-215; T. Nureddin, 1324, s.13). Rahatsızlığının şiddeti artarak devam etmiş, vükeladan huzuruna girenleri öpmek ve kucaklamak gibi hareketler görülmeye başlanmıştır (M. Celaleddin Paşa, 1979, s.189). Sultanın tedavisi için dahildeki doktorların yanı sıra yurtdışından da doktorlar davet edilmiş ancak bir netice alınamamıştır.

1 Eylül 1876 tarihli bir vesikada yani Sultan Murat'ın hal'inden bir gün sonra, sultanın tahttan indiriliş nedeni ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. Devletin içinde bulunduğu durum ve sultanın amansız hastalığı, erkân-ı erbaa olarak nitelendirilen darbecilere taht değişikliğinden başka bir seçenek bırakmamıştır. Tebeddülât-ı saltanattan önce Sultan Murad'ın geçirdiği nöbet sebebiyle vükela her işi bir tarafa bırakıp münhasıran cülus-ı humayun meselesi ile uğraşmışlar, hatta taht değişikliğinde “sübut-ı zaruret için şer'an bir ay mehil mevzu iken iki ay intizar edildiği” ancak memleketin düçar olduğu müşkilat münasebetiyle bir müddet daha te'hîr tarafına gidilmek istenilmiş fakat Sultan Murat hazretlerinin sıhhatçe ümide meydan vermemesi üzerine sadrazam ve şeyhülislam ve Mithat Paşa ve ekabir-i ulema ve memurin-i mülkiye ve askeriye içtima' etmişlerdir. Sadrazam söze başlayarak Sultan Murat hazretlerinin düçar oldukları hastalığın ifakat bulamayacağı üzerinde durmuştur. Bu durum tahkik edildikten ve devletin ahval-i müşkülde içinde bulunduğu bahisle mesele-i inhila'da tereddüt, mucib-i netayic-i vahime olacağı nedeniyle taht değişikliğine karar verilmiştir (BOA.Y.PRK.TKM71-19). Doğduğunda kendisi için edilen “vacib'ül vücud ömrünü memdud ve kudümünü zat-ı mülükânemize ve bi-l-cümle ibad-ı müslimine mübarek ve mes'ud eyleye” (BOA, HAT, 1633-15), duası yaşantısından kaynaklı sorunlar nedeniyle pek de te'sirli olmamıştır. Darbeci cemiyet üyeleri “nigehban-ı meşrutiyet” olarak kutsadıkları V. Murad'ı 3 ay sonra sessiz bir şekilde tahtan indirmek için kardeşi II. Abdülhamid ile pazarlığa girişmişlerdir.

II. Abdülhamid Han yaşanan bu krizi şu cümleler ile özetlemiştir. “Mithat Paşa ile Mütercim Rüştü Paşa biraderim Sultan Murat'ın hastalığı üzerine bana geldiler ilk onlarla orada mülaki oldum orada benden şekl-i hükümeti meşrutiyet mi yoksa istibdat mı hangisini tercih edersen diye sordular.

⁶ Sultan Murat tarihini kaleme alan Ahmet Saib, bu taht değişikliği karşısında ilk muhalif duruşu sergileyenin Veliht Murad Efendi olduğunu iddia eder. Sultan Murad'ın, “sert bir sesle bunun bir cinayet olduğunu Avrupa hükümetlerinin bilhassa Rusya'nın mazlum bir padişahın hal'ine razı olmayacağını söyleyerek tepinmeye başladı. Sulatn Murad'ın bu tavrı karşısında Sadullah Bey edep ve terbiye dahilinde mukabelede bulundu. Heyet-i vükelanın sefaret-i maiyet vapurunun cüluslarda çekilmesi mu'tad olan sancığın çekilmesinden ibaret bulunan arzusunu tebliğ etti. Sefir kabul etmeyeceğini söyledi. Sadullah Bey artık Ignatieff'in lakırdılarını kulak vermeyerek diğer sefarethanelere azimet etti. Onlar dahi biraz tereddüt ettilerse de derhal kendi hükümetleri ile mübadele-yi efkâr ederek sancaklarını çektiler yalnız Ignatieff son derece inadında ısrar etti durdu (Bkz. A. Saib, 1324, s.3).

Ben de cevaben: Avusturya imparatoru Macaristan'a gider başına Macar şapkasını giyer. Macaristan'dan Avusturya'ya gelir oralı olur. Bir gemi kaptanı gemiyi kumanda ettiği zaman nasıllı icap eden hale göre kumanda ederse ben kumanda mevkiine gelince selamet-i memleket hangi suret-i idarede olduğuna kanaat gelirse ve hangi idare zaruri görülürse onu ihtiyar ederim dedim .. İlaveten şunu da söyleyeyim ki: Benim şimdiki kanaatim ve niyetim şekl-i meşru meşrutadır. Çünkü istibdat-i idarede iyi ve kötü her şey hükümdara atfedilir. Vükela hiç mesuliyet kabul etmez dedim... Bu sizin bugün daha iyi, işinize gelmeyebilir dedim, güldüler” (Hülagü, 2003, s.340).

II. Abdülhamid Han, darbenin sivil kanadını ikna etmiş olacak ki “cülusundan beri müptela olduğu illetten ifakat bulamadığı cihetle şer’an müntehal olan” (BOA. A./MKT.NZD. 356-69) Sultan Murad tahttan indirilmiştir. İddia odur ki Şeyhülislam, Murad'ın hal' fetvasını ağlayarak imzalamış.

-İmamü'l müslimin cünun ı mutbık ile mecnun olmakla imametden maksud ı fevt olsa uhdesinden akd-ı emanet münhal olur mu?

-El cevap beyan buyrula: Allahu'l alem olur (T. Nureddin, 1324, s.15).

Hal' fetvasına ilişkin arşivde paylaşılan metin ise daha tafsilatlıdır. Fetvada konumuzun öznesi konumundaki “makasidü’ş-şerîa” kavramı ön plana çıkarılmış ve Sultan Murad'ın tahtan indirilişi fıkhi bir kavram olan mezkûr kelimeye bağlanmıştır. Metinde sultanın taşınması gereken şartlar ardı ardına sıralanmış ve mezkûr hususiyetlere sahip olanın taht sahibi olacağı belirtilerek muktedir olabilmesinin meşruiyeti ise hizmet ile doğru orantılı görülmüştür. Taht adayının veya tahttaki sultanın “mesalih-i umur-u ibadi kemâhî- hakkıha rü’yetde lazım ve şart olan eşya-yı adideki müslim ve hür ve akıl ve balığ ve erkek ve kadir olması” bunların “zeval ve in’idamı yani riddet ve cünun-ı mutbık” evrilmesi bir diğer ifade ile hastalıkla mezkûr şartların ortadan kalkması ve sürekli cinnet durumuna dönüşmesi karşısında ise bir ay kadar beklenilmesi aksi durumda “ulumu unuttur surette maraz kendisine tari olmak ve amâ ve sağır ve dilsiz ve mesalih-i müslimini kıyam ve rü’yetten aczi cihetiyle nefsinin hal’ ve isti’fa’ etmek gibi şeylerden birinin zuhuru sebebiyle akd-ı imamet tabi’atıyla çözümlü hâl’-i hâcet-i mess etmeyerek halife olan zat-ı min-kıbeli’r-rahman ma’zul olur (BOA. Y.PRK.MŞ. 1/2).

Sultan Murad'ın hal'inde makasidü’ş-şerîaya yapılan atfın kamusal bilinçte taze olduğu ve herhangi bir karmaşaya meydan vermeyecek tarzda kamuoyunun(efkâr-ı umumiye) kavrama aşına olunduğu ihtimal dâhilindedir. Zira bahse konu kelime başlığı altında yazılan bir eser 1860 yılında 1200 nüsha olarak tab’ olunmuştur (BOA. İ.DH.473/31722).

Sultan Murat doksan üç gün saltanat sürmüş ve bu süre içinde sadece yedi gün kendine mâlik olduğu iddia edilmiştir (Küçük, 2020, s.184). Hal'inden sonra Çırağan sarayına nakl olunan Sultan Murad, valideleri ve bütün a’zayı hanedanları ile orada ikamet etmiştir. Müşârunileyh hazretlerinin kâtipleri ve yaverleri ve hademesi elhâsıl zaman-ı saltanatlarında bulunan tevabi’ padişah-ı cedid hazretlerinin iradeleriyle yine yanlarında bırakılmıştır. Kendilerinin buldukları hal muktezasınca ve dünkü gün cereyan eden hal’ vak’asından bile bi-haber olduğu ifade edilmiştir. Vesikanın son cümlesinde ise “zan edildiğine göre müşârunileyh hazretlerinin kuvve-i akliyesi kâmilen mahv olmuştur” (BOA. Y.PRK.TKM71-19) iddiası, vefat tarihi olan 29 Ağustos 1904’e kadar ileri sürülmüştür. Bu iddialara rağmen mahlu’ sultan Murad Han'ın taht sevdasından vazgeçmediği de dönem kamuoyunun dilinden düşmemiştir (BOA. Y.PRK.TKM. 6/71).

Sonuç

Osmanlı Devleti’nde ferdin, cemaatin veya milletin kaderinin bir kişinin iki dudağı arasından çıkan kelimelere bağlı olduğu tarih anlatısında sıkça dile getirilmiştir. Ancak devletin selametine ve milletin saadetine sebep olan töre ve fikhın, telkin ve teklif ettiği anlam-değer kümeleri mezkûr söylemi yalanlamış tam aksine emir olmanın asgari şartlarını mükellef ve mesul bir bilince ve eyleme dayandırmıştır. Devletin inkişafından intişarına, ihtişamından inhilaline kadarki süreçte tahta çıkartılan veya tahtan indirilen sultanlar aynı maksatla muktedir veya mahlu’ ilan edilmişlerdir.

İnhilal döneminin talihsiz sultanlarından biri olan V. Murad da mezkûr maksatların kurbanlarından biri olmuştur. Makâsîdü’ş-şerîanın zaruriyat kısmına tekabül eden akıl, nefis, nesil, mal ve din kriterleri karşısındaki mükellefiyetleri yerine getirmemesinden dolayı amcası Abdülaziz tahtan indirilmiş ve yerine tahta çıkartılmış ancak benzer nedenlerden ötürü doksan üç gün sonra amcası ile aynı kaderi paylaşmıştır. V. Murad'ın hal' fetvasının içeriğiyle seleflerinin hal’ fetvalarının muhteviyatı

aynı olmakla birlikte “makasidü’ş-şerîa” kavramına vurgu yapılması ilginç bir anekdot olmuştur. Mezkûr kavramın V. Murad'ın hal'ine has olması, mahlu' sultanın akıl sağlığından mı yoksa kavramın kamusal bir kullanımının olmasından mı kaynaklandığı sorularını akla getirmektedir. II. Mustafa'nın da aynı sebeplerle hal' edilmesi dikkate alındığı zaman bahse konu kavramın kullanımının ilk seçenek olan akıl sağlığından ziyade ikinci seçenekle ilgili olması daha makul görünmektedir. Metinde de ifade edildiği üzere hal' öncesinde kavramın literal karşılığı olan eserin basımı bu tespiti teyit eden bir gelişme niteliğindedir.

Netice itibarıyla V. Murad'ın hal'ine ilişkin verilen fetvada “makasidü’ş-şerîaya” muvafık bir bilinç ve buna eşlik eden eylem muktedir olmanın asgari şartı görülmüştür. Makasudü’ş-şerîanın törenin ve fikhın telkin ve teklif ettiği tavsiyelerin toplamı olduğu malumun ilamıdır. Dolayısıyla törede açılış yapılarak çıplağı giydirdiğin müddetçe “kağansın” veya fikhın asli kaynağı hadislerde görüldüğü üzere hizmet ettiğin sürece “halifesin”. Osmanlı sultanlarının saltanatları, bu mükellefiyetleri ve mesuliyetleri yerine getirdikleri müddetçe meşru olmuş aksi durumda ise hal' edilmeleri caiz görülmüştür.

Kaynakça

a) Resmi Kaynaklar

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

b)Gazeteler

İstikbal

Sabah

Takvim-i Vekayi

c)Kitap ve Makaleler

Abdi Tarihi (1999). *1730 Patrona İhtilâli Hakkında Bir Eser*, Haz. Faik Reşit Unat, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Abu-Manneh, B(1994), The Islamic Roots of the Gülhane Rescript, *Die Welt des Islams*, New Series, Vol. 34, Issue 2 (Nov., 1994), pp. 173-203.

Ahmed Cevdet Paşa (1980). *Maruzat*, Çev: Y. Hallaçıoğlu, İstanbul: Çağrı Yayınları.

.....(1309). *Tarih-i Cevdet VIII*, Dersaadet: Matbaa-i Osmaniye.

.....(1960). *Tezakir 13-20*, Haz. C. Baysun, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

.....(1953). *Tezakir 1-13*, Haz. C. Baysun, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Ahmed Saib (?). *Tarih-i Sultan Murad-ı Hamis*, Mısır: Hindiye Matbaası.

Ahmet Mithat Efendi (2013), *Üss-i İnkılap*, Haz. İ.N. Uysal, İstanbul: Dergâh Yayınları.

M. A. Asım Efendi (2015), *Asım Efendi Tarihi II*, Haz. Ziya Yılmaz, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu.

Beydilli, K.(2020), Mustafa IV, *DİA*, İstanbul: TDV. Yayınları, s.283-285.

Cabi Ömer Efendi (2003), *Câbi Tarihi*, Haz. M.A.Beyhan, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Ebuzyiya Tevfik (1973), *Yeni Osmanlılar I*, İstanbul: Kervan Yayınları.

Hülagü, M. (2003), *Sultan II. Abdülhamid'in Sürgün Günleri (1909-1918): Hususi Doktoru Atıf Hüseyin Bey'in Hatıratı*, İstanbul: Pan Yayıncılık.

- Hüseyin Tuği (2010), *Musibetname (Tahlil-Metin ve İndeks)*, Haz. Ş.N. Aykut, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- İbn Arabî (2018), *Tedbîrât-ı İlâhiyye, Şarih: Ahmed Avni Konuk*, Haz. Mustafa Tahralı, İstanbul: İz Yayıncılık.
- İbrahim Peçevi (1283), *Tarih-i Peçevi*, İstanbul: Matbaa-i Amire.
- İbretnüma (1989), *Mabeynci Fahri Bey'in Hatıraları ve İlgili Bazı Belgeler*, Haz. B. Sıtkı Baykal, Ankara: TTK Basımevi.
- İmam Gazali (1969), *Nasihât-ül-Mülûk (Devlet Başkanlarına)*, (O. Şekerci, Terc.). İstanbul: Sinan Yayınevi .
- İnalcık, H. (2014), *Devlet-i Aliyye (Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar II)*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Kara Çelebi-zâde Abdülaziz Efendi (?), *Ravzatü'l-Ebrar*, İstanbul (?).
- Karlangıç, O.(2017), “Ahmet Cevdet Paşa’ya Göre Tanzimat Dönemi Osmanlı Devlet Ricalı”, *Tarih ve Gelecek Dergisi*, C.3, S.3. ss.266-297.
- Kâtip Çelebi (1286), *Fezleke I*, İstanbul: Ceride-i Havadis Matbaası.
- ..... (1287), *Fezleke II*, İstanbul: Ceride-i Havadis Matbaası.
- Kutay, C. (1991), *Sultan Abdülaziz'in Avrupa Seyahati*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Küçük, C. (2020), Murad V, *DİA*, Ankara: TDV. Yayınları, s.183-185.
- Mahmud Nedim Paşa (1327), *Ayine ve Hasbihal*, İstanbul: Karabet Matbaası.
- Mahmut Celaledin Paşa (1979), *Mir'at-ı Hakikat*, İstanbul: Kervan Kitapçılık.
- Mercan, M. (2015), “Sultan Abdülmecid'in Rumeli ve Anadolu'ya Yaptığı Geziler”, *Ortaköy Büyük Mecidiye Cami (Nakş-ı İstanbul)*, Ed. Ahmet Uçar, İstanbul: Gürsoy Group, ss.85-116.
- Mevlânâ Mehmed Neşrî (2008), *Cihânnümâ (Osmanlı Tarihi 1288-1485)*, Haz. Necdet Öztürk, İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Mithat Paşa (1997), *Hayatım İbret Olsun (Tabsıra-i İbret)*, Haz. O.S. Kocahanoğlu, İstanbul: Temel Yayınları.
- Muhyiddin El-Kâfiyeci (2018), *Seyfû'l-Mülûk-Seyfû'l-Kudât*, Haz. Nail Okuyucu, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- Mustafa Naima Efendi (2009), *Tarih-i Na'imâ*, Haz. M. İpşirli, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Necmeddin Et-Tarsûsî (2018), *Tuhfetü't-Türk*, Haz. Muhammed Usame Onuş, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- Orman, S.(2021), *Gazalî, Adalet ve Sosyal Adalet*, İstanbul: İktisat Yayınları.
- Piterberg, G. (2017), *Bir Osmanlı Trajedisi (Tarih Yazımının Tarihle Oyunu)*, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Raşid Mehmed Efendi (1282), *Tarih-i Raşid II*, İstanbul: Matbaa-i Amire.
- Satı, İ. (2020), *Sultan V. Murad'ın Hayatı ve Kısa Saltanatı (1840-1904)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Solakzâde Mehmed Hemdemî (1297), *Solakzâde Tarihi*, İstanbul: Mahmud Bey Matbaası.
- Süleyman Hüsnü Paşa (2020), *Bir Darbenin Serencamı (Hiss-i İnkılab)*, Yay. Haz. Aydın Kurt, İstanbul: Kapra Yayınları.

Süleyman Paşa (1326), *Hiss-i İnkılab (Sultan Abdülaziz'in Hal'i ile Sultan Murad-ı Hamisin Cülusu)*, İstanbul: Tanin Matbaası, 1326, s.62.

Şanîzâde Mehmed Atâ'ullah Efendi(2008), *Şânî-Zâde Tarihi (1223-1237)*, Haz. Z. Yılmaz, İstanbul: Çamlıca Yayınları.

Şemdanîzâde Fındıklılı Süleyman Efendi (1338), *Mür'it Tevarih*, İstanbul: Maarif Nezareti.

Tahsin Paşa (2018), *Yıldız Hatıraları*, Yay. Haz. A. Z. İzgöer, İstanbul: İz Yayıncılık.

Taşköprülüzâde Ahmed Efendi (2016), *Ahlak ve Siyaset Risaleleri*, Tahkik ve Tercüme: Müstakim Arıcı, İstanbul: İstanbul Medeniyet Üniversitesi Yayınları.

Tevfik Nureddin (1324), *Sultan Murad'ın Cülus ve Hal'i*, Konstantiniye: Karabet Matbaası.

Uzunçarşılı, İ.H. (1943), Sultan Abdülaziz Vak'asına Dair Vak'anüvis Lütü Efendinin Bir Risalesi, *Belleten Dergisi*, (7-28), Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

**Covid 19 Salgını Sürecinde Okuldan Uzak Kalan Öğrencilerin Tutum ve Davranışlarının
İncelenmesi**

**Researching of the Attitudes and Behaviors of Students Staying Away from School During the
Covid-19 Pandemic**

Merve BULDU

Düzce Üniversitesi, Düzce, Türkiye

Email: mrv_bld@hotmail.com

Engin ASLANARGUN

Düzce Üniversitesi, Düzce, Türkiye

ORCID: 0000-0002-4965-0229 | Email:

enginaslanargun@duzce.edu.tr

Makale Bilgisi / Article Information

Cite as/Atıf: Buldu, M.- Aslanargun, E. (2024). Covid 19 salgını sürecinde okuldan uzak kalan öğrencilerin tutum ve davranışlarının incelenmesi. *Fikriyat Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 231-253.

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 05.10.2024 **Kabul Tarihi / Accepted:** 10.12.2024

Yayın Tarihi / Published: 31.12.2024

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık/December 2024

Cilt/ Volume: 4 **Sayı/ Issue:** 2

Sayfa / Pages: 231-253

İntihal / İntihal: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two reviewers and confirmed to be plagiarism-free.

Yayıncı / Published by: Siirt Üniversitesi Fikriyat Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi / Siirt University Journal of Social Sciences Research

Etik Beyan / Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Merve BULDU- Engin ASLANARGUN). It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited

Öz

Bu araştırmanın amacı Covid-19 salgını sürecinde öğrencilerin okula karşı tutum ve davranışlarının incelenmesidir. Covid-19 salgınıyla okullarından uzak kalan öğrencilerin, uzaktan eğitim sürecinde okula karşı tutum ve davranışlarının neler olduğuna ilişkin öğrenci görüşlerinin ortaya konulmasıdır. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması deseni kullanılmıştır. Araştırmada amaçlı örnekleme yöntemleri içerisinde bulunan maksimum çeşitlilik ve ölçüt örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Bu bağlamda çalışmanın örneklemini Millî Eğitim Bakanlığına bağlı bir ortaokulda okuyan sekizinci sınıf öğrencileri oluşturmuştur. Öğrenciler akademik başarılarına göre gruplandırılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak katılımcı öğrencilere dokuz adet açık uçlu soru sorulmuştur. Araştırmada elde edilen sonuçların analizi ile uzaktan eğitim sürecinde katılımcı öğrencilerin tamamının okulu özlediği sonucuna ulaşılmıştır. Öğrencilerin okula karşı özlemlerinin en önemli sebebini ise arkadaşlarına, daha sonra ise öğretmenlerine özlemleri oluşturmuştur. Katılımcıların çoğunluğu teknolojik sorunlardan ve yetersizliklerden dolayı uzaktan eğitimi faydasız bulmuş, öğrencilerin tamamı eğitim hayatlarına yüz yüze devam etmeyi istediklerini belirtmiştir. Araştırmada öğrencilerin tutum ve davranışlarının nedenleri detaylı olarak incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: uzaktan eğitim, canlı ders, salgın dönemi, öğrencilerin tutum ve davranışları.

Abstract

The aim of this research is to examine the attitudes and behaviours of students towards school during the Covid-19 epidemic. The aim of this study is to reveal the students' opinions about the attitudes and behaviours of the students, who are away from their schools due to the Covid-19 epidemic, towards the school during the distance education process. The case study design, one of the qualitative research methods, was used in the research. Maximum variation and criterion sampling method, which are the purposive sampling methods in study, were preferred. In this context, the sample of the study consisted of eighth grade students studying in a middle high school affiliated to the Ministry of National Education. Students are grouped according to their academic achievement. Using a semi-structured interview form, nine open-ended questions were asked to the participating students. With the analysis of the results obtained in the research, it was concluded that all of the participating students missed school in the distance education process. The most important reason for students' longing for school was their longing for their friends and then for their teachers. The majority of the participants found distance education useless due to technological problems and inadequacies, and all of the students stated that they wanted to continue their education life face to face. In the research, the reasons for the attitudes and behaviors of the students were examined in detail.

Keywords: distance education, live lesson, epidemic period, attitudes and behaviors of students.

Giriş

Eğitim, insanoğlunun var olduğu ilk günden günümüze kadar gelişen ve genişleyen, zenginleşen, önemi zamanla artan, toplumsal biçimlendirmeyi etkileyen bir kavram haline gelmiştir (Yenal, 2009). Aynı zamanda insanlık tarih boyunca da farklı zaman dilimlerinde birçok kez çeşitli salgın ve kriz dönemlerinden geçmiştir. Modern-postmodern eğitim anlayışlarının yoğun olarak tartışıldığı, pozitivizm-yapılandırmacılık gibi kavramlar bağlamında öğretim yöntemlerinin güncellendiği bir dünyada (Aslanargun, 2023) okullar her türlü farklı duruma hazırlıklı olmak durumundadır. Mücadele etmek zorunda kaldığı en önemli durumlardan biri ise pandemi olmuştur. Tüm dünyaya yayılan virüsün kötü sonuçlarının tespit edilebilmesi için Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), 2020 yılının Ocak ayında bu hastalığın, tüm dünyada halk sağlığını tehdit edecek boyutlara ulaştığını belirtmiş ve acil durum ilan etmiştir. Bununla beraber bu durumu bir pandemi olarak tanımlamıştır (WHO, 2020). Türkiye’de hastalık vakasının görülmesiyle birlikte okullar tatil edilmiş, kısa süre içerisinde öğrencilere uzaktan eğitim modeliyle eğitim vermeye başlanmıştır. Günümüz salgın dönemiyle birlikte öğrencilerin uzaktan eğitim sürecine bir anda geçmeleri ve çevrimiçi eğitim konusunda yeteri kadar bilgi ve tecrübe sahibi olmamaları da eğitim sürecine uyum sorunu yaşamalarına sebep olabilmektedir. Dolayısıyla öğrenciler hem sınıf içi etkinliklere katılma noktasında hem de sorumluluklarının farkında olarak eğitimlerini devam ettirme konusunda birtakım sorunlar yaşamıştır. Ayrıca internet hızının düşük olması veya internet bağlantısında yaşanan sorunlar nedeniyle de öğrenciler hem derslere katılamamış hem de ders materyallerine ulaşmada çeşitli teknik sorunlar yaşamıştır. Bu durum öğrencilerin uzaktan eğitim süreçlerini ciddi anlamda olumsuz etkilemiştir (Yurtbakan ve Akyıldız, 2020).

Dünyada 10-19 yaş aralığındaki ergenlerin %13’ünün zihinsel bozuklukla yaşadıkları tahmin edilmektedir. Pandemi döneminde değişen rutinlerle birlikte aile geliri ve sağlık endişeleri birçok genci korku, öfke ve gelecekleri için kaygılanmaya itmiştir. 21 ülkede uygulanan UNICEF ve Gallup küresel anketine göre 15-24 yaş aralığındaki her beş gençten yaklaşık olarak biri depresyonda olduklarını ifade etmiştir (UNICEF, 2021a). Her ne kadar uzaktan eğitimin birçok avantajı olsa da ciddi miktarda ders ve öğretim programının bir anda uzaktan eğitimle çevrimiçi derslere çevrilmesinin birtakım sorunlara yol açacağı yüz yüze eğitimin yerini doldurmayacağı da araştırmacılar tarafından ortaya konmuştur. Dolayısıyla çevrimiçi eğitim çok yönlü bir süreç olduğu için öğrencilerin farklı alanlarda yeterlilik sahibi olmaları gerekmektedir (Çakın ve Akyavuz, 2020). Bu bağlamda pandemi zaten dünyada uzun zamandır var olan çocuklar arasındaki eşitsizliği artık açığa çıkartmış, özellikle yoksul ülkelerde yaşayan çocuklar üzerinde ciddi anlamda olumsuz etkiler bırakmıştır (UNICEF, 2021b). Öğrenciler, uzaktan eğitim yöntemiyle alışık olmadıkları yeni bir eğitim sistemine geçmişlerdir. Bu durum, öğrencilerin derse erişilebilirliğinin, derslere sağlıklı katılım göstermesinin bununla beraber psikolojik ve sosyal yönünün gelişmesinin aynı zamanda öğretmenleriyle veya arkadaşlarıyla yaşadığı iletişim sorunlarının tespit edilmesi bu sorunların çözülmesi gerekmektedir. 2004 yılında Cook ve Dupras (2004) öğrencilerin ihtiyaçlarının belirlendiği, ihtiyaçları olan içeriklerin geliştirildiği, aktif öğrenmenin desteklendiği, teknik sorunların çözüldüğü, öğrencileri motive eden kullanıcı dostu ve iyi korunan bir web sitesi tasarımı yapılmasının önemine vurgu yapmışlardır.

Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Grubu raporuna göre ülkelerin üçte ikisinden fazlası ulusal bir uzaktan eğitim platformu kurarak eğitime devam etmekle birlikte, düşük gelirli ülkelerin yalnızca % 30’unda uzaktan eğitim verilebilmiştir. Ayrıca raporda salgın öncesinde de dünyadaki gençlerin yaklaşık üçte birinin dijital imkânlarla sahip olmadığı belirtilmiştir (UNSDG, 2020). UNICEF tarafından açıklanan 2020 verilerine göre salgın döneminde en az 463 milyon öğrenci uzaktan eğitime erişememektedir (UNICEF, 2020a). Nitekim UNESCO’da 2020 raporunda dünyada 826 milyon öğrencinin bilgisayara sahip olmadığını, 706 milyon öğrencinin ise evinden internete erişim imkânı olmadığını açıklamıştır. Ayrıca Sahra Altı Afrika ülkelerinde bulunan öğrencilerin ise %89’unun bilgisayarı veya bilgisayara erişim olanağı bulunmadığını, %82’sinin ise internete erişimi olmadığını belirtmiştir. Bu bağlamda UNESCO Genel Direktörü Audrey Azoulay eğitimdeki eşitsizlikleri ortadan kaldırmak için herkese bağlantı sağlama çalışmalarının çoğaltılması gerektiğini ancak öğretme ve öğrenmenin sadece çevrimiçi yöntemlerle sınırlı olmadığını belirlemiş, radyo ve televizyon yayınlarının kullanımıyla birlikte, öğrenme de kullanılabilecek her türlü alternatifin desteklenmesi gerektiğinin altını çizmiştir (UNESCO, 2020a). UNICEF yeni bir analizinde, okula yeni başlayacak olan yaklaşık 140 milyon çocuğun okula başlangıçlarının ertelendiğini belirtmiştir. 2020 yılında dünya genelinde okullar ortalama 79 öğretim günü boyunca kapalı kalmıştır. Dünya çapında ilkökul öğrencilerinin en az % 29’una uzaktan eğitim aracılığıyla verilen eğitimde ulaşılamamıştır. UNICEF, Dünya Bankası ve

UNESCO, hükümetleri okulların iyileştirilmesi konusunda üç temel önceliğe odaklanmaya çağırmıştır. Bunlar; Çocukları ve gençleri öğrenim, sağlık, psikososyal gelişim ve diğer ihtiyaçlarını karşılamaları için okula geri getirmek için hedeflenen programlar, öğrencilerin öğrenme kayıplarını ortadan kaldıracak etkili iyileştirici öğrenme, öğretmenlere öğrenme kayıplarıyla ilgili çalışmalar yapmaları ve dijital teknolojiyi öğretimlerine dahil edebilmeleri için destek verilmesi şeklindedir (UNICEF, 2021c).

Okulların uzun süre kapalı tutulması yoksulluk içinde yaşayan çocuklar için sosyal açıdan olduğu kadar sağlık açısından da birtakım sorunlar yaşanmasına ve mevcut eşitsizliklerin daha da artmasına sebep olabilecektir. Nitekim yoksul öğrenciler için okul, eğitim yeri olduğu kadar sağlıklı beslenmelerinin ve sosyalleşmelerinin sağlandığı yerdir. Aynı zamanda farklı sosyo-ekonomik çevrelerden gelen öğrencilerin aralarında eğitim farkı da okulların tatil edilmesiyle birlikte genişlemektedir. Uzaktan eğitim sürecine katılım açısından da benzer durum söz konusudur. Nitekim düşük gelirli evlerde yaşayan öğrenciler evde eğitim almayı zorlaştıran koşullar altında yaşamaktadır (Van Lancker ve Parolin, 2020). Benzer durum düşük gelirli ailelerin çocuklarının beslenmesi açısından da geçerlidir. Dünya Yemek Programı (WFP) dünya genelinde 369 milyon çocuğun salgın döneminde okulların kapanmasıyla birlikte okul öğünlerini kaçırdıklarını açıklamıştır (WFP, 2020). Yapılan bir başka araştırmaya göreyse çocukların eve nazaran okulda çok daha fazla oyun oynadıkları belirlenmiş, çocuklar için evde oyun ortamlarının hazırlanarak, oyun ihtiyaçlarının giderilmesinin çocukların gelişimi için önemi üzerinde durulmuştur (Mart ve Kesicioğlu, 2020). Bununla birlikte UNESCO okulların kapanmasının en çok kız çocuklarını etkileyeceğini belirtmiştir. Dünyada öğrenim gören yaklaşık 743 milyon kız öğrencinin 111 milyonu eğitime erişimlerinin salgın öncesinde de problemlili olduğu az gelişmiş ülkelerde bulunmaktadır. Yine Afrika'daki Ebola salgınından da beş milyon çocuk okulların kapanmasından ötürü etkilenmiş, eğitimin kesintiye uğramasıyla yoksulluk seviyeleri artmıştır. Evin geçimini sağlayan aile bireylerinin salgından dolayı hayatlarını kaybetmesiyle, kendilerini korumak amacıyla birçok kız evlenme yolunu tercih etmiştir. Yapılan araştırmaya göre Ebola salgını sırasında bazı topluluklarda çocuk veya ergen hamilelikleri %65 oranında artmıştır. Kızların çoğu bu artışın sebebi olarak okulların sağladığı koruyucu ortamın dışında olmanın sonucu olduğunu belirtmiştir (UNESCO, 2020b). Dolayısıyla öğrenciler için okullar sadece çocukların eğitimine katkı sağlamakla kalmaz, çocuklar okulda beslenme, sağlık ve psiko-sosyal destekler de alırlar. Ayrıca çocuklar okullarda nasıl öğreneceklerini ve karşılaşılabilecekleri zorluklara karşı ne şekilde tepkiler vereceklerini öğrenmekte ve sosyo-duygusal becerilerini geliştirme imkanı bulmaktadır (UNESCO, 2021).

Salgın döneminde okulların kapanması ve sokağa çıkma yasakları öğrencilerde özellikle iletişim araçlarına olan bağımlılığı da artırmıştır. Çin'de yapılan bir araştırmaya katılan katılımcıların %46,8'inin internet bağımlılığının arttığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca şiddetli internet bağımlılığı prevalansı da %23 oranında artış göstermiştir. Uluslararası yapılan bir çalışmaya göre katılımcılardan haber yayınlarını daha fazla izleyenlerin oranı %67, mesajlaşma uygulamalarında daha fazla zaman geçirenlerin oranı %45, sosyal medya platformlarında daha fazla zaman geçirenlerin oranı %44, bilgisayar/video oyunlarına daha fazla zaman ayıranların oranı ise %36 olmuştur. Özellikle Z kuşağı olarak adlandırılan neslin mesajlaşma servislerine %62 oranla daha fazla vakit ayırdığı ortaya konmuştur. Araştırmalar salgın döneminde çevrimiçi oyun trafiğinde %70 oranında bir artış olduğunu belirtmiştir. Yine salgın döneminde Steam, Youtube Gaming ve Twitch gibi platformların trafiklerinde de %10 oranında artış saptanmıştır (Göker ve Turan, 2020). Öğrencilerin bilişim cihazları ve internet başında geçirdikleri zamanın artması, öğrencilerin dersin dışında bu cihazlarda oyunlar oynaması veya sosyal medyada aşırı zaman geçirmesi öğrencilerde birtakım sorunlara sebep olabilmektedir. Nitekim yapılan çalışmalarda öğrencilerin aşırı internet kullanımında uyku kalitelerinin bozulması, duygularının, öz kontrolünün ve öz disiplini ile zihinsel sağlığının kötü etkilenmesi söz konusu olabilmektedir. Bu değişimler öğrencilerin hem derslere karşı hem de okula karşı tutumlarında olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir. Özdemir (2021) tarafından yapılan araştırma da katılımcı öğrencilerin günde sekiz ila dokuz saatlerini teknolojik cihazları kullanarak geçirdikleri tespit edilmiştir. Öğrenciler salgın sürecinde teknoloji ve internet kullanımını sosyalleşmek, eğlenmek, akademik ve bireysel gelişimleri ile zorunlu oldukları dolaylı ve kabullenilmek için kullandıklarını ifade etmişlerdir. Öğrencilerde yoğun cihaz kullanımı sonrası sağlık sorunları, teknolojik bağımlılık ve bıkkınlık ile sosyal ortamlardan uzaklaşma gibi olumsuz etkiler ortaya çıkabilmektedir. Araştırmada öğrencilerin en çok kullandıkları araçlar bilgisayar, cep telefonu, tablet ve dizüstü bilgisayar olmuştur.

Öğrenciler açısından salgının döneminin bir diğer olumsuz etkisi de eve kapanmayla birlikte aile içi çocuk istismarları olmuştur. Yapılan araştırmaya göre İngiltere de ulusal aile içi istismar yardım

hattına yapılan aramalarda %65 oranında haftalık artış olmuştur. Yine Singapur'da da bir önceki yıla nazaran 2020 yılında şiddet olaylarında yaklaşık %35 oranında artış gerçekleşmiştir (Sarı ve Nayır, 2020). Benzer sonuçlar Avustralya'da yapılan araştırmada da ortaya konmuştur. Aile içi istismar aramalarında yüzde beşlik bir artış olmakla birlikte, aile içi suistimal desteği konusuyla ilgili yapılan internet araştırmalarında %75 oranında artış olduğu ortaya konmuştur (Yıldırım, 2020). UNESCO salgın nedeniyle okulların kapatılmasından en çok etkilenecek olan grubun kız çocukları olduğunu ifade etmiştir. Salgın süreciyle birlikte okula gidemeyen yaklaşık 743 milyon çocuğun 111 milyonundan fazlasının salgın öncesinde de eğitim almanın çok zor olduğu az gelişmiş ülkelerde yaşayan çocuklar olduğunu ifade etmiştir (UNESCO, 2020b). Nitekim salgın öncesinde de etkili bir eğitim verilemeyen az gelişmiş ülkelerdeki kız çocuklarının özellikle geçmişte ortaya çıkan Ebola ve Zika gibi salgınlarda okulların kapanmasıyla birlikte ergen hamileliklerine, çocuk evliliklerine ve şiddete maruz kalma oranlarının ciddi bir şekilde arttığı ortaya konmuştur (Bingöl Schrijer, 2020).

Her ne kadar salgın sürecinin öğrenciler üzerindeki olumsuz etkileri bir hayli yüksekte olsa bu durum bazı öğrenciler için fırsatta oluşturmuştur. Nitekim bu süreçte çocukların aile içi iletişimlerinin ve paylaşımlarının arttığı, aile bireyleriyle birlikte çeşitli aktiviteler yaptıkları görülmüştür. Nitekim bu süreç gençler için hem yeteneklerini geliştirme noktasında hem de aile fertleriyle daha fazla zaman geçirerek aile bağlarının güçlenmesi açısından bir fırsatta ortaya koymuştur (Günay, 2020). Konuyla ilgili yapılan farklı bir araştırmada da küçük yaş grubundaki çocukların zamanlarını genellikle evde oyun oynayarak ve etkinlik yaparak, uyuyarak, televizyon izleyerek ve resim çizerek geçirdikleri saptanmıştır. Ancak çocuklar bu süreçte öğretmen, arkadaş ve okul eşyalarını özlediklerini, okulu unutmaktan endişe duyduklarını söylemiştir (Demir Öztürk, Kuru ve Demir Yıldız, 2020). Dolayısıyla salgın süreci öğrencilerin sosyalleşmelerini, arkadaşları ve öğretmenleriyle rahatlıkla iletişim kurabilmelerini sınırlandırmıştır. Bu durum öğrencileri kendi kendine öğrenme sürecine itmiş, ancak bu konudaki eksiklikler ve özellikle bu sürecin iletişim teknolojilerine bağımlı olarak ilerlemesi ve ortaya çıkan maliyetler öğrencilerin önünde bir sorun olarak da ortaya çıkmıştır (Sayan, 2020). Özellikle ekonomik düzeyleri düşük olan, kırsal gölgelerde yaşayan ve evlerinde internet bağlantısı olmayan veya erişimi sıkıntılı olan öğrencilerde bu dönemde ciddi anlamda dezavantajlı konuma düşmüştür (Sever ve Özdemir, 2020).

Türkiye'de Covid-19 vakası ilk olarak 11 Mart 2020 tarihinde görülmüştür. Bu tarihten itibaren çeşitli önlemler alınmakla beraber 16 Mart 2020 tarihinde okullarda eğitime iki hafta süreyle ara verilmiş, 23 Mart 2020 itibarıyla okulların uzaktan eğitim yoluyla devam edeceği açıklanmıştır. Bu süreci hem TRT aracılığıyla ilkökul, ortaokul ve lise düzeylerinin televizyon yayınlarıyla hem de EBA ile internet üzerinden öğrencilerin eğitimlerine devam etmesi sağlanmıştır. Yüz yüze eğitime ara verilmesi sonucu dünyanın birçok ülkesinde olduğu gibi Türkiye'deki öğrenciler de salgından direkt olarak etkilenmiştir. UNESCO verilerine göre Türkiye'de 24.901.925 öğrenci salgından etkilenmiştir. Bu öğrencilerin 1.326.123'ü okul öncesi, 4.972.430'u ilköğrenim, 11.404.385'i ortaöğrenim, 7.198.987'si yükseköğrenimde eğitim görmektedir (UNESCO, 2020c). Küresel ölçekli salgın sebebiyle dünyanın birçok ülkesinde eğitime ara verilmesi sonucu öğrencilerin %89'undan fazlası fiziksel olarak eğitim olanaklarından mahrum kalmıştır (UNESCO, 2020b). 2020 yılında 190'dan fazla ülkede okulların kapanmasıyla beraber tarihteki en büyük kitlesel eğitim kesintisi gerçekleşmiş, 1.6 milyar öğrenci salgın sürecinden etkilenmiştir (UNICEF, 2020b).

Salgın süreciyle birlikte gelen uzaktan eğitim sürecinde Milli Eğitim Bakanlığı tarafından atılan adımlardan bazılarını sırasıyla sıralayacak olursak; öğretmenlerin hem mesleki hem de bireysel olarak desteklemek amacıyla sertifikalı uzaktan eğitim uygulamaları açılmış, özel eğitime ihtiyacı olan öğrencileri birçok alanda destekleyecek e-kütüphane oluşturulmuş, beş, altı ve yedinci sınıf öğrencilerinin oyunlarla eğlenerek öğrenmelerini sağlamak için mobil uygulama geliştirilmiş, birinci sınıf öğrencileri için kitap setleri hazırlanmış, 52 olan özel eğitim anaokulunun sayısı 110'a yükseltilmiş, iki, üç ve dördüncü sınıflar için destek paketi hazırlanmış, dokuzuncu sınıflar için 2.315 etkinlik kaynağı yayınlanmış, tüm sınıf seviyelerinde öğrenim gören kaynaştırma öğrencileri için matematik dersinde altı kitaplık set yayınlanmıştır. Ayrıca lise öğrencileri için 15 bin sorudan oluşan mobil soru bankası yayınlanmış, işitme kaybı olan öğrenciler için ders materyali hazırlanmış, 10. sınıf öğrencileri için içerisinde 980 etkinlik bulunan kitap seti yayınlanmış, 22 Mart 2021 tarihinde Dünya Bankası ile ortak yapılan seç-beğen-izle adlı, içerisinde her alanda eğitim barındıracak online platformun kurulacağı bildirilmiştir (Sarıbiyık, 2022). Ayrıca Milli Eğitim Bakanlığı 23.03.2020-18.06.2021 tarihleri arasında tüm sınıf seviyeleri için toplam 11.523 ders kaydı, 18.377 saat TRT EBA TV de yayın yapmıştır. Ayrıca

EBA platformu 23.8 milyar kez ziyaret edilmiştir. 1.117.725 öğretmen ve 14.111.941 öğrencinin kullandığı EBA platformunda tüm sınıf düzeylerinde toplam 300.122.722 saat canlı ders yapılmıştır. Platform içerisinde barındırdığı kaydedilmiş video dersler, çeşitli şekillerde testler, örnek sorular ve etkileşimli uygulamalarla öğrenciler için canlı ders zamanı dışında da eğitimlerine devam etme imkanı sağlamıştır. Yine platformda öğretmenlerin de içerik oluşturup öğrencileriyle paylaşmasına imkan sağlayan bileşen de bulunmaktadır. Bu bağlamda salgın sürecinden önce hazırlanan EBA platformunun salgın sürecinde ortaya çıkan olumsuzlukların aza indirgenmesi konusunda destek sağladığı söylenebilmektedir (Canpolat, 2022).

Gerek devlet okulları gerekse özel okullarda görev yapan öğretmenler çeşitli uzaktan eğitim platformlarını kullanarak eğitime devam etmişler, akabinde MEB tarafından ilk olarak pilot illerde uygulamaya sunulan canlı sınıf platformu ile öğretmen ve öğrencilerin birebir veya toplu olarak etkileşime girebilmeleri ve öğretmenlerin öğrencilerinin tamamını görebilmeleri sağlanmıştır. Ayrıca MEB öğrencilerin yanı sıra ebeveynler ve öğretmenler için de çeşitli uzaktan eğitim içerikleri hazırlamıştır (Kalaç, Telli ve Eronal, 2020). Ayrıca MEB canlı sınıf uygulaması tüm ülkede ve sınıf seviyelerinde aktif olana kadar kişisel verilerin kaydedilmemesine dikkat edilmesi şartıyla diğer platformları kullanılmasına müsaade etmiştir. Uzaktan eğitim sürecinde Milli Eğitim Bakanlığı tarafından soru destek paketleri hazırlanmış, ayrıca özel eğitim alması gereken öğrenciler içinde kaynak ve destek sağlanmıştır (Yılmaz vd., 2020). Ayrıca salgın döneminde psikolojik sağlığın korunması için psikososyal destek hattı kurulmuş, aileler ve yetişkinler için rehberler hazırlanmış ve çevrimiçi olarak çeşitli etkinlikler yapılmıştır (Sarı ve Sarı, 2020). Ayrıca Milli Eğitim Bakanlığı, üniversiteler ve medya kanalları tarafından gençlerin fiziksel sağlıkları için çeşitli videolar hazırlanarak hareketsizliği önleme çalışmaları yapılmıştır. Nitekim 6-17 yaş aralığında bulunan çocukların günde 60 dakika orta veya ileri düzeyde fiziksel aktivite yapmalarını Dünya Sağlık Örgütü de önermiştir (Günay, 2020).

Salgın ve uzaktan eğitim döneminde birçok ülkede öğrencilerin hem eğitimlerini almaya devam etmeleri hem de öğrenme kayıplarını telafi etmek üzere çeşitli önlemler hayata geçirilmiştir. Fransa da öğretmen ve öğrencilere teknolojik cihazlara erişimleri için ödenek ayrılacağı açıklanmış, ayrıca spor, sağlık, kültür ve vatandaşlık çalışmaları yapılmıştır. Almanya’da dokuz öğretmen tarafından kullanıma açılan “Lernraum Berlin” platformu bir ayda 33 milyon tıklanma sayına ulaşmıştır. Yine Amerika Birleşik Devletleri’nin Oakland eyaletinde 3000 adet ücretsiz internet erişimi sunan dizüstü bilgisayar dağıtılmış, Indiana eyaletinde ise ders saatlerinde eyaletin çeşitli bölgelerine ücretsiz internet dağıtımını yapan otobüslerin hizmet vereceği açıklanmıştır. Avusturya da her öğrenci için dizüstü bilgisayar dağıtımını yapılacağını belirtmiş, Hollanda ise eğitimi telafi etmek için üniversite de öğrenim gören stajyer öğretmenleri, akademik olarak geri kalmış öğrenciler için görevlendirmiştir. Kazakistan’da 500 binin üzerinde öğrenciye bilgisayar vereceğini açıklamış, çeşitli televizyon kanallarından uzaktan eğitim başlatmış ayrıca Dijital Eğitim projesi adıyla 320 bin bilişim uzmanı yetiştirme programı başlatmıştır. Romanya da uzaktan eğitim için ihtiyaç duyulan teknolojik cihazlara sahip olmayan öğrencilere bilgisayar ve tablet verilmesi için çalışma başlatmış, İngiltere de okulları maddi olarak destekleyeceğini ve öğrencilerinde bu destek faydalanabileceğini açıklamıştır. Ayrıca İran’da ülkede teknolojik cihaza erişemeyen öğrencilere bu cihazları sağlama yolunda çalışmalar yaptığını bildirmiştir (Canpolat, 2022).

Salgın dönemi sürecinde ortaya çıkan eğitim sorunları ise eğitimin kesintiye uğraması, yetersiz beslenme, uzaktan eğitim konusunda tecrübesiz olan öğretmenlerin ve velilerin eğitimin sürdürülebilirliği açısından sorunlar yaşaması, çocuk bakımında boşluklar, yüksek ekonomik maliyetler, açık kalan okullar üzerindeki baskı, okulu bırakma oranında artış, öğretmen, öğrenci ve velilerin kendilerini kötü hissetmeleri, şiddete ve sömürüye daha çok maruz kalma, sosyal izolasyon, öğrenmeyi ölçmedeki zorluklar, velilerle iletişim kuramama, teknolojik yetersizlikler, müfredat yetersizlikleri, eğitime ulaşmadaki eşitsizlik ve öğrencilerin öğrenme kayıpları yaşamalarıdır (Sarı ve Nayır, 2020). Günümüzde ise artık uzaktan eğitim kavramı yerini uzaktan öğrenme kavramına, öğretim merkezli olan eğitim anlayışı da yerini öğrenim merkezli eğitim anlayışına bırakmaya başlamıştır. Bu bağlamda hayat boyu öğrenme kavramı da ortaya çıkmıştır (Sayan, 2020). Mesleki gelişimlerini devam ettiren okul yöneticilerinin öğretmen ve öğrenciler üzerinde daha etkili olabildikleri ve kendilerine güven duydukları yönündeki çalışmalar (Kırgın ve Aslanargun, 2023), öğretmenlerin de her türlü olumsuz ortama hazırlıklı olabilmek için sürekli bir mesleki gelişim içerisinde olmalarını zorunlu kılmaktadır. Dolayısıyla salgın sebebiyle dünyanın birçok ülkesinde öğrencilerin zorunlu olarak tecrübe ettiği uzaktan eğitim modeli, yüz yüze eğitime geçildiği dönemlerde de öğrencilerin faydalanmaya devam edebilecekleri bir alandır. Nitekim uzaktan eğitim sayesinde öğrenciler okulda kavrayamadığı konuları

istediği kadar tekrar edebilme, kendi durumuna göre konuların ilerleyiş sürecini ayarlayabilme ve kendi gelişimini kendisi takip edebilmektedir (Dinçer, 2006). Türkiye de ilk Covid-19 vakasının görülmesi ve okulların kapatılmasıyla birlikte dersler uzaktan eğitim yoluyla verilmeye başlanmıştır. Araştırmada uzaktan eğitim sürecinde öğrencilerin okula karşı tutum ve davranışları incelenmiştir. Çalışma grubumuzu oluşturan katılımcı öğrenciler ortaokul altıncı sınıf kademesinin ikinci eğitim-öğretim dönemini ve yedinci sınıf kademesinin tamamını uzaktan eğitim yoluyla geçirmiştir. Teknolojik olarak dünya şartları düşünüldüğünde online eğitimin önemli olduğu, çeşitli durumlarda zaman zaman başvurulabileceği düşünülmektedir. Bu bağlamda salgın sürecinde öğrencilerin okula karşı tutum ve davranışlarının nasıl şekillendiği ve bu davranışların nedenlerini saptamak araştırmamızın problemini oluşturmuştur.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı Covid-19 salgınıyla birlikte uzaktan eğitim sürecine giren öğrencilerin bu süreçte okula karşı tutum ve davranışlarını incelemektir. Öğrencilerin salgın sürecinde okula karşı tutum ve davranışlarının değişip değişmediği, değiştiyse ne şekillerde değiştiği araştırmanın amacını oluşturmaktadır. Araştırma verileri okullar açıldıktan sonra toplanmış olup salgın döneminde yaklaşık bir buçuk yıl okuldan uzak kalan öğrencilerin tutum ve davranışlarının belirlenmesi, okulların açılmasıyla birlikte atılacak adımlarla ilgili eğitimcilere fikir verebilecek ve yol gösterebilecektir.

Görüşme formu hazırlanırken kolay ve anlaşılabilir sorular sorulmuş, katılımcı öğrencileri yönlendirecek söz ve davranışlardan kaçınılmıştır. Katılımcı öğrencilere görüşmelerin gizli tutulacağı, araştırmada herhangi bir şekilde isimlerinin geçmeyeceği ve kodlar kullanılacağı belirtilmiştir. Katılımcı öğrencilere dokuz soru yöneltilmiştir. Görüşmeler araştırmacı tarafından gerçekleştirilmiş ve aşağıdaki sorular sorulmuştur.

1. Uzaktan eğitim yaparken okulunuzu özlediniz mi? Hangi açıdan özlediniz? Hangi açıdan özlemediniz?
2. Uzaktan eğitimi hangi açılardan faydalı buluyordunuz? Niçin faydalı bulmuyordunuz?
3. Uzaktan eğitim yaparken arkadaşlarınızı özlediniz mi? Hangi açıdan özlediniz? Niçin özlemediniz?
4. Tercih hakkınız olsa eğitim hayatınıza uzaktan eğitimle mi ya da okulda yüz yüze eğitimle mi devam etmek isterdiniz?
5. Salgın nedeniyle okullar kapandıktan sonra neler hissettiniz?
6. Okulda yüz yüze eğitime başladıktan sonra “keşke okul açılmasaydı.” dediniz mi? Neden?
7. Online mı, yüz yüze mi daha iyi öğrendiniz? Niçin?
8. Uzaktan eğitim sürecinde hangi derslerinize severek/ isteyerek bağlandınız? Neden?
9. Uzaktan eğitim sürecinde hangi derslerinize sevmeyerek/ istemeyerek bağlandınız? Neden?

Yöntem

Araştırmanın bu bölümünde araştırma deseni, çalışma grubu, araştırmada kullanılan veri toplama aracı, verilerin toplanması, işlenmesi ve analizi hakkında bilgi verilmiştir.

Araştırma Deseni

Araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma gözlem, görüşme ve doküman analizi nitel gibi veri toplama yöntemlerinin kullanılarak, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir şekilde ortaya konması için nitel bir sürecin izlendiği araştırmalardır (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Nitel araştırmaların en temel özelliği, araştırma yapılan kişilerin açısından olay, olgu, norm ve değerlerin araştırılarak açıklanmaya çalışılmasıdır (Ekiz, 2009). Yine nitel araştırma, toplumsal veya insani sorunlara bireylerin veya grupların yüklediği anlamları, deneyimleri keşfetme süreci olarak da tanımlanmıştır (Merriam, 2018).

Araştırma Milli Eğitim Bakanlığı tarafından uygulanan uzaktan eğitim çalışmalarından etkilenen öğrencileri kapsadığından nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması deseni

kullanılmıştır. Nitel durum araştırmasının en temel özelliği bir veya birkaç durumun derinlemesine araştırılmasıdır. Bir duruma ilişkin etkenlerin (ortam, bireyler, olaylar, süreçler, vb.) bütüncül bir yaklaşımla araştırılması ve ilgili durumu nasıl etkiledikleri ve nasıl etkilendikleri üzerine odaklanır (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Merriam (2013) ise durum çalışmasını sınırlı bir sistemin derinlemesine betimlenmesi ve incelenmesi olarak tanımlamıştır. Küresel çapta ortaya çıkan Covid-19 salgını Türkiye’de de etkisini göstermiş ve eğitimin tüm paydaşları bu durumdan etkilenmiştir. Öğrenciler eğitimlerine uzaktan eğitim modeliyle devam etmişler, sokağa çıkma yasaklarıyla birlikte sosyal ortamlarından da uzak kalmışlardır. Araştırmada ele alınan durum, uzaktan eğitim modelini hayatlarında ilk defa tecrübe eden öğrencilerin salgın döneminde okula karşı tutum ve davranışlarının derinlemesine incelenmesidir.

Çalışma Grubu

Bu araştırmada maksimum çeşitlilik örnekleme ve ölçüt örnekleme kullanılmaktadır. Bu örneklemedeki amaç, görece olarak küçük bir örneklem grubu oluşturmak ve bu örneklemede çalışılan probleme taraf olabilecek bireylerin çeşitliliğini maksimum derecede yansıtmaktır. Örneklemede çeşitlilik gösteren durumlar arasında herhangi ortak ya da paylaşılan olguların olup olmadığını bulmaya çalışmak ve bu çeşitliliğe göre problemin farklı boyutlarını ortaya koymaktır. Ölçüt örneklemede temel anlayış önceden belirlenmiş bir dizi ölçütü karşılayan bütün durumların çalışılmasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Katılımcı öğrencilerin akademik başarıları araştırmada ölçüt olarak ele alınmış, öğrencilerin sınıf düzeyleri, cinsiyetleri ve akademik başarılarına göre gruplandırılmaları maksimum çeşitlilik örnekleme olarak belirlenmiştir.

Bu araştırmanın katılımcıları, 2020-2021 eğitim-öğretim yılı ikinci döneminde Düzce ilinde bulunan Milli Eğitim Bakanlığına bağlı bir kamu ortaokulunda sekizinci sınıfa devam eden 15 öğrenciden oluşturulmuştur. Merkeze bağlı nüfus yoğunluğu düşük bir ilçede bulunan öğrencilerin ekonomik durumları orta seviyededir. Katılımcıların sekizinci sınıf düzeyindeki öğrencilerden seçilmesindeki amaç, araştırma sorularına ayrıntılı olarak cevap verebilecek bilişsel olgunluğa, psikolojik hazırlığa sahip olmaları ve bu tür araştırmalara cevap verebilecek ortaokul düzeyinde yaşça en büyük öğrenciler olmaları göz önünde bulundurularak çalışma grubu olarak seçilmiştir. Bu çalışmada öğrencilerin okul derslerinin not ortalamaları ölçüt olarak alınmıştır. Katılımcıların çeşitliliğini sağlamak amacıyla, beş öğrenci yüksek, beş öğrenci orta, beş öğrenci ise düşük olmak üzere akademik başarılarına göre seçilmişlerdir. Katılımcı öğrencilerin tamamı altıncı sınıfın ikinci dönemi ve yedinci sınıfı okudukları sırada uzaktan eğitim almışlardır. Katılımcı öğrencilerin sekizi kız, yedisi erkektir. Ders notlarına göre akademik başarıları yüksek öğrencilerin üçü kız, ikisi erkektir. Akademik başarıları orta öğrencilerin üçü kız ikisi erkektir. Akademik başarıları düşük öğrencilerini ikisi kız, üçü erkektir.

Veri Toplama Araçları

Bu araştırmada nitel veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme soruları kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formları kolay analiz edebilme, katılımcıya kendini ifade edebilme ve ihtiyaç halinde derinlemesine bilgi sağlama imkanı sağlamaktadır (Büyükoztürk vd. 2019). Yarı yapılandırılmış görüşme tam yapılandırılmış ile yapılandırmamış görüşme tekniğinin arasında esnek bir görüşme tekniğidir (Merriam, 2013). Bu esneklikten ötürü araştırmada yarı yapılandırılmış görüşme tekniği uygulanmıştır. Araştırmada salgın döneminde öğrencilerin okula karşı tutum ve davranışları araştırılmış, görüşme formu hazırlanmadan önce ilgili literatür taranmış ve 20 soru hazırlanmıştır. Görüşme formunda hazırlanan soruların araştırmanın amacına uygunluğunu saptamak amacıyla eğitim bilimleri alanında uzman bir öğretim üyesinin görüşüne başvurulmuş, ilgili düzenlemeler yapıldıktan sonra soru sayısı 9’a düşürülerek gerekli etik izinler alınmıştır. Görüşme formu hazırlanırken kolay ve anlaşılabilir sorular sorulmuş, katılımcı öğrencileri yönlendirecek söz ve davranışlardan kaçınılmıştır. Katılımcı öğrencilere görüşmelerin gizli tutulacağı, araştırmada herhangi bir şekilde isimlerinin geçmeyeceği ve kodlar kullanılacağı belirtilmiştir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Bu araştırmada çalışma grubunu sekizinci sınıfa devam eden 15 öğrenci oluşturmuştur. Veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme formundan faydalanılmıştır. Çalışma grubunda yer alan öğrencilerin velilerine veli izin formları gönderilmiş, izinler alındıktan sonra görüşmelere başlanmıştır. Araştırma grubunda bulunan öğrencilerle yapılan görüşmeler ses kaydı alınarak

gerçekleştirilmiş, isimlerinin gizli tutulacağı, elde edilen verilerin sadece bu çalışmada kullanılacağı öğrencilere belirtilmiş ve karşılıklı güven ortamı oluşturulmuştur. Katılımcı öğrencilerin isimleri gizlenerek çalışmada akademik başarısı yüksek öğrenciler için Ö1Y, Ö2Y, Ö3Y, Ö4Y, Ö5Y, akademik başarısı orta öğrenciler için Ö6O, Ö7O, Ö8O, Ö9O, Ö10O, akademik başarısı düşük öğrenciler içinse Ö11D, Ö12D, Ö13D, Ö14D, Ö15D şeklinde kod isimler kullanılmıştır. Öğrencilerle yapılan görüşmeler hazır oldukları zaman diliminde, sohbet havasında gerçekleştirilmiş, öğrencileri yönlendirici herhangi bir sözlü ve fiili yaklaşımdan uzak durulmuştur.

Bu araştırmada elde edilen veriler nitel veri analizlerinden olan içerik analizi yaklaşımına göre analiz edilmiştir. İçerik analizi, toplanan verilerin önce kavramsallaştırılması daha sonra ortaya çıkan kavramlara göre mantıklı bir biçimde düzenlenmesi ve veriyi açıklayan temaların saptanmasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Araştırmada elde edilen verilerin kodlanması, kodların bir araya getirilerek kategori ve temaların elde edilmesi, elde edilen kod, kategori ve temaların düzenlenerek bulguların tanımlanması ve yorumlanması, içerik analizi yaklaşımında, analiz sürecinde takip edilmesi gereken aşamalar olarak ifade edilmiştir (Miles ve Huberman, 1994; Creswell, 2013). Araştırmada Saldaña (2012) tarafından daha güvenilir olarak ifade edilen şekliyle elle kodlama yapılmıştır. Analiz yapılmadan önce toplanan veriler üzerlerinde bir değişiklik yapılmadan bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Veriler analiz edilirken dört aşamalı bir süreç takip edilmiştir. Birinci aşamada, kavramların elde edilmesi amacıyla, katılımcı görüşlerinden elde edilen veriler birkaç kez okunmuş, danışman öğretim üyesiyle birlikte değerlendirilmiş, ortak anlam içeren veya tekrar eden ifadeler kodlanmıştır. İkinci aşamada elde edilen kodlar, benzerliklerine bağlı olarak bir arada toplanmış ve alt temalar elde edilmiştir. Üçüncü aşamada bulgular tanımlanarak açıklamaları yapılmış, dördüncü aşamada ise bulgular yorumlanarak sonuçlara ulaşılmıştır. Araştırma yorumlanırken katılımcı öğrencilerin görüşlerinden birebir alıntı yapılarak sonuçlar açıklanmaya çalışılmış, literatürde bulunan benzer araştırmalardaki sonuçlarla karşılaştırmalar yapılmıştır.

İnandırıcılık ve Aktarılabilirlik

Araştırmanın inandırıcılığını artırmak amacıyla literatür incelenmiş, detaylı bir kavramsal çerçeve oluşturulmuş ve görüşme soruları hazırlanmıştır. Araştırma süreci katılımcı öğrencilere ve velilere ayrıntılı bir şekilde açıklanmış, Düzce Üniversitesi Etik Kurulunun ve Düzce İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nün onayı alınarak velilere veli izin formları gönderilmiş, öğrenci ve velilerin onayları alındıktan sonra öğrencilerle görüşmeler yapılmıştır. Araştırmanın modeli, çalışma grubu, veri toplama araçları, velilerin toplanması ve analizi detaylı bir şekilde açıklanarak araştırmanın inandırıcılığı ve geçerliliğinin artırılması hedeflenmiştir. Araştırmanın aktarılabilirliğini artırmak amacıyla öğrencilerle yapılan görüşmelerden elde edilen veriler herhangi bir değişiklik yapılmadan metne aktarılmış, veriler çözümlenmiş ve temalar oluşturulmuştur. Elde edilen bulgular uzaman görüşü alınarak yeniden gözden geçirilmiştir. Araştırmada katılımcı öğrencilerin görüşlerinden birebir alıntılar yapılarak sonuçlar açıklanmaya çalışılmış, ilgili alan yazın incelenmiş, bulgular alan yazına dayalı olarak ortaya konmuştur.

Bulgular

Araştırmanın bu bölümünde salgın döneminde öğrencilerin okula karşı tutum ve davranışlarına ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 1.
Bulgular Tablosu

Araştırma soruları	Kodlar	Frekans
1- Uzaktan eğitim yaparken okulunuzu özlediniz mi? Hangi açıdan özlediniz?	Özledim	15
	Arkadaş ortamı	14
	Öğretmen ve derslerin güzelliği	11
	Okul etkinlikleri	2
Hangi açıdan özlemediniz ?	Öğretmen ve derslerin zorluğu	7
	Sorunlu arkadaşlar	4
	Evin daha rahat olması	2

2- Uzaktan eğitimi hangi açılardan faydalı buluyordunuz?	Evde rahat olması	9
Niçin faydalı bulmuyordunuz?	Öğretmen ve derslerin zorluğu	14
	Teknolojik imkansızlıklar	8
	Ev ve çevreden kaynaklı sorunlar	4
3- Uzaktan eğitim yaparken arkadaşlarınızı özlediniz mi? Hangi açıdan özlediniz?	Özledim	15
	Arkadaşlarımla yaptığım etkinlikler	13
		4
	Okulda zaman geçirme	
Niçin özlemediniz?	Sorunlu arkadaşların varlığı	7
4- Tercih hakkınız olsa eğitim hayatınıza uzaktan eğitimle mi ya da okulda yüz yüze eğitimle mi devam etmek isterdiniz?	Yüz yüze	15
	Öğretmen ve derslerin güzelliği	15
	Arkadaş ortamı	5
	Okulda zaman geçirme	5
5- Salgın nedeniyle okullar kapandıktan sonra neler hissettiniz?	Sıkılğan, üzüntülü ve mutsuz hissetme	14
	Başlangıçta iyi hissetme	8
	Okula ve arkadaşlara özlem hissetme	5
	Bazı zamanlar iyi hissetme	3
6- Okulda yüz yüze eğitime başladıktan sonra “keşke okul açılmasaydı.” dediniz mi?	Demedim	12
	Öğretmen ve derslerin güzelliği	7
	Arkadaş ortamının gereği	6
	Okulda zaman geçirmenin önemi	3
	Dedim	3
	Derslerde zorlanma ve notlarda düşme	
7- Online mı, yüz yüze mi daha iyi öğrendiniz?	Yüz yüze	15
	Öğretmen ve derslerin güzelliği	14
	Teknolojik imkansızlıklar	5
	Arkadaş ortamı	3
8- Uzaktan eğitim sürecinde hangi derslerinize severek/ isteyerek bağlandınız?	Türkçe	11
	Fen Bilimleri	7
	Beden Eğitimi	5
	Matematik	5
	Sosyal Bilimler	5
	Müzik	3
	İngilizce	2
	Resim	1
Neden?	Dersi sevmeye	6
	Dersin eğlenceli geçmesi	6
	Dersi anlama	4
	Dersi önemli görme	3
	Öğretmenlerin iyi anlatması	2
9- Uzaktan eğitim sürecinde hangi derslerinize sevmeyerek/ istemeyerek bağlandınız?	Matematik	9
	Beden Eğitimi	3
	Fen Bilimleri	3
	İngilizce	2

	Müzik	2
	Resim	2
	Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi	1
	Sosyal Bilimler	1
	Teknoloji Tasarım	1
	Türkçe	1
Neden?	Dersi anlamama	13
	Dersi sevmeme	4
	Dersin sıkıcı gelmesi	3

Okula Yönelik Özlem

Uzaktan eğitim yaparken okulunuzu özlediniz mi, hangi açıdan özlediniz sorusuna katılımcı 15 öğrencinin tamamı okulu özlediği yönünde cevap vermiştir. Öğrencilerin büyük çoğunluğu okulu arkadaş ortamlarından dolayı özlediklerini ifade etmiştir. Özellikle özlenen etkinlikler ise oyun oynama, gezme ve birlikte yemek yeme olmuştur. Öğrenci görüşlerinden ulaşılan bir başka sonuç ise öğrencilerin öğretmenlerini özlediklerinden dolayı da okulu özlemeleri olmuştur. Öğrenciler öğretmenleriyle birlikte yüz yüze iletişimde olarak vakit geçirmeyi ve öğretmenlerine kolaylıkla soru götürebilmeyi özlediklerini ifade etmiştir. Bu bağlamda özellikle LGS döneminde olan sekizinci sınıf öğrencilerinin öğretmenleri ile birebir ders işleyememeleri ve öğretmenlerine kolay bir şekilde soru sorup cevap alamamaları öğrencilerde öğretmenleri açısından okula özleme sebebini oluşturmuştur. Benzer şekilde görüşmelerden elde edilen bir diğer bulgu ise öğrencilerin derslerden dolayı okulu özlemeleri olmuştur. Öğrenciler yüz yüze derslerde daha iyi öğrendiklerini ifade etmişlerdir. Bu bağlamda öğrencilerin uzaktan eğitimden ziyade okulda öğretmenleri ile yüz yüze bir şekilde soru ve cevaplarla, uygulamalı olarak ve eğlenerek ders işlemeyi tercih ettikleri söylenebilir. Bazı öğrenciler ise okulda bulunmak; kantine gitmek, kütüphanede kitap okumak, tahtadan film izlemek, bahçeye çıkmak gibi okul etkinliklerini özlemişlerdir. Okulu özlediğini ifade eden öğrenciler kendi ifadeleriyle bunu şu şekilde anlatmaktadır. Akademik başarısı yüksek öğrenciler (ÖY), akademik başarısı orta öğrenciler (ÖÖ), Akademik başarısı düşük öğrenciler (ÖD) şeklinde kodlanmıştır.

Ö15Y “*Tabii ki özledim. Okuldaki arkadaş ortamını özledim... Arkadaşlarımla işte oyunlar oynamayı özledim...*”

Ö50 “*...Öğretmenlerle ortamlarımız falan vardı zaten. Öğretmenlerden bu dönemde çok uzak kaldık... Öğretmenlerimize soru falan götürüyorduk...*”

Okulu niçin özlemediği sorusu sorulan öğrencilerin cevaplarından elde edilen sonuçlardan ilki okulda bulunmaları açısından olmuştur. Öğrenciler bu duruma öncelikli sebep olarak dersleri, sınavları ve sert öğretmenlerini göstermiştir. Öğrenciler özellikle kendilerine zor gelen ve yapamadıklarını düşündükleri derslerde sıkıldıklarını ifade etmişlerdir. Özellikle öğrenciler okulda kavga gürültü çıkartan, dersi kaynatmaya çalışan, kötü alışkanlıkları olan arkadaşlarından dolayı da okula özlem duymadıklarını ifade etmiştir.

Ö80 “*Okulu özlemediğim taraf bazen derslerde çok sıkılıyordum. Özellikle anlamadığım konularda çok sıkılıyorum. Özellikle hava sıcaksa çok bunalıyorum. Özellikle son derste hiçbir şey anlamıyorum. Çünkü kafam çok dolu oluyor.*”

Ö14D “*...Okulda fazla kavga gürültü oluyordu. Arkadaşlarımla sorunlarım oluyordu. O yüzden özlemediğim oluyordu bazen...*”

Uzaktan Eğitimi Faydalı Bulma

Uzaktan eğitimi hangi açılardan faydalı buluyordunuz sorusuna katılımcı öğrenciler uzaktan eğitimin rahat olması, evden olması, sabah kalkıp okula gidilmemesi, daha çok dinlenilmesi ve yol masrafının olmamasından dolayı uzaktan eğitimi faydalı buldukları yönünde cevap vermiştir. Ancak

öğrencilerin uzaktan eğitimi faydalı bulma sebebi genel olarak eğitim öğretim sürecinden veya dersleri daha iyi anlamaları açısından değil, evde daha rahat, daha serbest olmalarından kaynaklı olmuştur.

Ö70 “Evde daha rahattım. Kıyafetlerim daha rahat oluyordu. Sonra daha çok yani serbesttim. İnternetim vardı her imkanım vardı.”

Ö6D “Evde olmasından dolayı faydalı buluyordum. Rahat oluyordu. Soğuk olmuyordu sıcak oluyordu.”

Uzaktan eğitime niçin faydalı bulmuyorsunuz sorusunda ulaşılan sonuçlar dersler açısından, teknolojik yetersizlikler açısından, çevresel faktörler açısından, öğretmenler açısından ve okulda bulunamama açısından olmak üzere beş başlıkta toplanmıştır. Katılımcı öğrencilerin uzaktan eğitim sürecinde en çok rahatsız oldukları konu okul dersleri olmuştur. Öğrencinin büyük çoğunluğu dersleri anlayamadığını belirtmiştir. Dersler açısından yaşanan diğer sorunlar verimli ders çalışamama, derslere katılımın çok az olması, derslerde sürekli konuşulması, dersin düzgün işlenememesi, derslerden yararlanamama, canlı derslerin tekrarının olmaması ve konulardan geri kalma olmuştur. Nitekim öğrencilerin en çok şikayet ettikleri bir diğer konu ise internet sorunları olmuştur. Ders sırasında canlı dersin kesilmesi, bağlantının zayıflaması, dersin kapanması, ders esnasında öğretmenin sesinin gitmesi gibi bağlantı etkenleri öğrencilerin uzaktan eğitim sürecinde verimli eğitim alamamalarına, derse odaklanamamalarına sebep olmuştur.

Ö1Y “Ben açıkçası şu yönden faydalı bulmuyordum. Çünkü anlaşılıyordu hani dersler mobil üzerinden online de... Çok evdeyken çok verimli çalışmıyordum. Rahatlık olduğu için bir gevşeme olduğu için çok rahat çalışmıyordum evde.”

Ö80 “...Hocam konular anlaşılıyordu. Bazen internet düşüyor bazen hiç ses gelmiyordu. O yüzden pek anlaşılıyordu dersler. İnternetin çektiği zamanlar matematik harici diğer dersleri anlıyordum.”

Arkadaşlara Yönelik Özlem

Uzaktan eğitim yaparken arkadaşlarınızı özlediniz mi, hangi açıdan özlediniz sorusuna katılımcı öğrencilerin tamamı özledim cevabını vermiştir. Öğrencilere arkadaşlarını hangi açılardan özledikleri sorulduğunda öğrenciler arkadaşlarıyla sohbet etmeyi, oyun oynamayı, arkadaşlarının kendilerine destek olmasını, arkadaşlarıyla dışarı çıkmayı, birlikte yemek yemeyi, piknik yapmayı, markete gitmeyi, gezmeyi, vakit geçirmeyi, partiler düzenlemeyi, bisiklet sürmeyi, spor yapmayı ve arkadaşlarıyla aynı ortamda bulunmayı özledikleri cevabını vermişlerdir. Öğrenci görüşlerinden elde edilen bir diğer özleme sebebi ise okulda birlikte geçirdikleri süre olmuştur. Öğrenciler okulda birlikte takılmayı, birlikte ders çalışmayı ve kütüphaneye gitmeyi özlediklerini de ifade etmiştir.

Katılımcı öğrencilerin niçin arkadaşlarını özlemedikleri sorulduğunda ise öğrenciler kavga ettikleri ve kendileri ile kavga eden arkadaşlarını, kavgacı ve gürültü yapan, sıkıntılı olan, yaramaz ve haylaz olan, çocuk gibi davranan, sürekli açık arayan ve anlayışsız olan arkadaşlarını özlemedikleri cevabını vermişlerdir.

Ö10Y “Çoğunu özledim hocam. Okulda mesela dışarı gidip oyun oynayabiliyorduk veya işte etkili konuşabiliyorduk aramızda. Birbirimizin fikirlerini soruyorduk hayallerimizden falan bahsediyorduk veya yanlış yaptığımız yerlerde görüşlerimizi paylaşıyorduk birbirimizle.”

Ö20 “...ya sınıfta oluyor yaramaz insanlar haylazlar falan. Onlar açısından pek özlemediğim kişiler oldu...”

Eğitim Hayatına Yüz yüze Devam Etme İsteği

Tercih hakkınız olsa eğitim hayatınıza uzaktan eğitimle mi ya da okulda yüz yüze eğitimle mi devam etmek isterdiniz sorusuna katılımcı öğrencilerin tamamı yüz yüze eğitimle devam etmek istedikleri cevabını vermiştir. Öğrencilerin yüz yüze devam etmeyi isteme nedenlerine bakıldığında öğrencilerin büyük çoğunluğunun dersler açısından yüz yüze eğitimi istediği sonucuna ulaşılmıştır. Öğrenciler yüz yüze eğitim de daha iyi öğrenebildiklerini, derse odaklanabildiklerini, derslerin daha verimli ve daha güzel geçtiğini, derslerin daha faydalı olduğunu, daha verimli çalışabildiğini, yazı

yazabildiğini, derslerde kopukluk olmadığını, canlı derslerde motive olamadıklarını ve dersleri anlamadıklarını ifade etmiştir. Öğrenci görüşlerinden elde edilen bir diğer sonuçta öğrencilerin öğretmenleriyle yüz yüze ders işleyerek eğitimlerine devam etme isteği olmuştur. Öğrenciler öğretmenlerinin yüz yüze eğitimde uzaktan eğitime göre dersleri daha iyi anlatabildiklerini, öğretmenleri görebilmenin daha iyi olduğunu, öğretmenlerine yüz yüze eğitimde soru sorabildiklerini ve dertlerini daha iyi anlatabildikleri ifade etmiştir.

Ö11Y “Ben yüz yüze devam etmek isterdim. Hocam öğretmenleri anlamak daha kolay oluyor hem. Hem yani ben anlayamıyordum şahsen canlı derste. En son böyle açıyordum bir şey anlamayınca kafam duruyordu yani en son uyuyordum bir şeyler yapıyordum ama anlayamıyordum yani. Motive falan da olamıyordum hiç. Hocam yani hiçbir zaman böyle canlı canlı ders yapmakla aynı olmuyor bence. Yani ne biliyim telefonda ben çok fazla anlayamıyordum. Öğretmenlerimle iletişim bakımından çünkü sesleri kesik kesik geliyordu. Ne kadar böyle iyi olabilirdi ki.”

Ö70 “...Çünkü öğretmenler daha iyi anlatıyor. Uzaktan eğitimde süre kısıtlı olduğu için birazcık zor anlatıyorlardı süreden dolayı.”

Covid-19 Salgını Sürecinde Öğrencilerin Hisleri

Salgın nedeniyle okullar kapandıktan sonra neler hissettiniz sorusuna cevap veren katılımcı öğrenciler, ilk başta rahatladım, mutlu hissettim, sıkıldım, üzüldüm, bazen mutluydum, mutsuzdum, boşlukta hissettim, özledim cevaplarını vermişlerdir. Öğrencilerin çoğunluğu ilk zamanlarda mutlu hissettiklerini daha sonra sıkıldıklarını ve üzüldüklerini ifade etmişlerdir. Okullara verilen aranın uzamasıyla birlikte öğrencilerin çoğunluğu sıkıldığını ve üzüldüğünü ifade etmiştir. Sıkıldığını ifade eden öğrencilerin sıkılmalarındaki temel unsur sokağa çıkma yasakları olmuştur. Nitekim öğrenci görüşmelerinden elde edilen bir diğer sonuçta öğrencilerin evde kaldıkları dönemde arkadaşlarına ve okul ortamına karşı özlem hissetmeleri olmuştur. Ayrıca öğrencilerden bazıları salgın sürecinin eğitim hayatlarını kötü etkileyeceği endişesinden, devamlı artan vakalardan, salgına yakalanmaktan ötürü mutsuz hissettiklerini ifade etmişlerdir.

Ö130 “Bir hafta tatil olacak diye girdik bir buçuk sene evden çıkamadık. O zaman biz anladık zaten daha çıkamayacağımızı o zaman üzülüyordum aslında dışarı çıkamadığımız için. Okulda hem okul için hem de dışarı çıkamıyorduk arkadaşlarımızla oynayamıyorduk. Hiçbir şey yapamıyordum o yüzden.”

Ö9D “Hocam aslında ben ilk dönemler böyle çok şey düşünmemiştim. Arkadaşlarımı çok özleyeceğimi düşünmemiştim ama sonradan çok özlemeye başladım. Yani eksik kalıyordu yani. Sürekli evde sürekli evde canım sıkılıyordu. En azından okulda bir ortam oluyordu. Telefonum vardı o kadar. Ablamla aktivite yapıyorduk böyle oyun falan oynuyorduk. Yani üzüldüm.”

Öğrencilerin “Keşke Okul Açılmasaydı” Deme Durumları

Okulda yüz yüze eğitime başladıktan sonra “keşke okul açılmasaydı.” dediniz mi, neden sorusuna katılımcı üç öğrenci evet cevabını vermiştir. Öğrencilerin keşke okul açılmasaydı deme sebeplerinin temelini ise dersler oluşturmuştur. Öğrenciler uzaktan eğitimden sonra yüz yüze derslere başladıklarında derslerde zorlandıklarını ve yazılı notlarının düşmeye başladığını ifade etmiştir. Keşke okul açılmasaydı demedikleri öğrencilerin sebepleri incelendiğinde arkadaş ortamları ilk sırayı almıştır. Öğrenci görüşmelerinden elde edilen bir diğer sonuç ise öğrencilerin derslerini okulda daha iyi anladıkları, derslerine daha çok odaklanabildikleri ve derslerden daha çok keyif aldıkları olmuştur. Yine öğrenciler öğretmenlerini sevdiklerinden, öğretmenleri ile sağlıklı iletişim kurabildiklerinden ve öğretmenlerine soru sorabildiklerinden dolayı da keşke okul açılmasaydı demediklerini ifade etmiştir.

Ö130 “Yani mesela okul başladığından beş altı ay sonra demiştim bir defa. Yani hani kapalıyken de okullar açılmasını istemişim ya o süre zarfında işte orda o kadarlık bir süre geçti. Ondan sonra yine zevkimiz gitti. O yüzden bir daha kapanmasını istedim. Dersler yani. Dersler çünkü derslerden

zorlandığımı fark ettim. O yüzden kapanmasını istedim. Çalışmıyordum da zaten. Anlamıyordum.”

Ö15Y “Olmadı... Okuldaki ortam çok iyi... Okuldaki etkinlikler olsun, okulda ders ortamı olsun, okuldaki yaptığımız şeyler olsun çok hoşuma gidiyor.”

Yüz Yüze Eğitimde Daha İyi Öğrenme Durumu

Online mı, yüz yüze mi daha iyi öğrendiniz, niçin sorusuna katılımcı öğrencilerin tamamı yüz yüze daha iyi öğrendikleri cevabını vermiştir. Öğrencilere cevaplarının nedenleri sorulduğunda ise öğrencilerin büyük çoğunluğu derslerden ve öğretmenlerden dolayı olduğunu ifade etmiştir. Katılımcı öğrenciler yüz yüze eğitimde dersleri daha iyi anladıklarını ve uzaktan eğitimin verimsiz olduğunu söylemiştir. Yine öğrenciler öğretmenlerine soru sorabildikleri, öğretmenlerin dersi daha iyi anlattığı ve öğretmenleriyle iletişimin daha iyi olduğu için yüz yüze eğitim de daha iyi öğrendiklerini düşünmektedir.

Ö1Y “...Ben yüz yüze daha iyi anlıyorum açıkçası. Yüz yüze çünkü öyle kesinti gibi problem olmadığı için daha iyi anlıyorum. Orada daha özgür oluyor yüz yüze eğitimde mesela. O daha rahat oluyor.”

Ö6D “...Yüz yüze daha iyi öğrendim. Hocam yüz yüze. Online’da olan hiçbir sıkıntı olmuyor... Ders içinde parmak kaldırma sonra soru sorma daha iyi öğrendiğimi düşünüyorum.”

Öğrencilerin Severek ve İsteyerek Bağlandığı Dersler

Uzaktan eğitim sürecinde hangi derslerinize severek/ isteyerek bağlandınız, neden sorusuna katılımcı öğrenciler çoktan aza doğru Türkçe, Fen Bilimleri, Beden Eğitimi, Matematik, Sosyal Bilimler, Müzik, İngilizce ve Resim cevaplarını vermiştir. Öğrencilerin genellikle severek ve isteyerek katıldıkları dersler eğlenceli geçen ve sevdikleri dersler olmuştur. Öğrencilerin dersleri sevme sebebinin genellikle öğretmeni sevmelerinden kaynaklandığı görülmüştür. Ayrıca katılımcı öğrenciler anlayabildikleri, ilgi duydukları, soruları çözebildikleri, kendilerine önemli gelen derslere de isteyerek katıldıklarını belirtmiştir.

Ö10Y “Hocam Matematik, Fen, Türkçe bir de İngilizce. Matematik daha eğlenceli geçiyordu. Türkçe de yine eğlenceliydi. Çok fazla sıkılmıyorduk kendimizi. Daha rahat ders yapıyorduk. İngilizce uzaktan olunca daha eğlenceli geçiyordu...”

Ö14D “...Yani ilk önemli dört derse giriyordum. Fen, Matematik, Türkçe, Sosyal onlara giriyordum. Onun dışındaki derslere de giriyordum da çok fazla önemsemiyordum o dersleri. Sadece benim için önemli olan dört dersti. LGS’den dolayı onlara ağırlık vermiştim...”

Uzaktan eğitim sürecinde hangi derslerinize sevmeyerek/ istemeyerek bağlandınız, neden, sorusuna katılımcı öğrencilerin büyük çoğunluğu matematik dersi cevabını vermiştir. Matematik dersinin dışında nispeten düşük sayıda öğrenciler sırasıyla Beden Eğitimi, Fen Bilimleri, İngilizce, Müzik, Resim, Din Kültürü, Sosyal Bilimler, Teknoloji Tasarım ve Türkçe cevabını vermiştir. Matematik cevabını veren dokuz öğrencinin neredeyse tamamı Matematik dersini anlamadıkları için bu derse sevmeyerek ve istemeyerek katıldıklarını ifade etmiştir. Öğrencilerden bazıları sadece uzaktan eğitim döneminde değil, yüz yüze eğitim döneminde de Matematik dersinden anlamadıklarını belirtmiştir. Katılımcı öğrenciler sevmediği, kendilerine sıkıcı, kolay ve gereksiz gelen derslere de istemeyerek katıldıklarını ifade etmiştir. Derse istemeyerek katılan öğrencilerin sevmediği derslerin ise genellikle Resim, Müzik ve Beden Eğitimi dersleri olduğu görülmüştür. Bu durumu sebebinin ise öğrencilerin derse yeteneğinin olmadığını, verim alamadığını düşünmesi, dersin hoşuna gitmemesi ve sıkıcı gelmesi oluşturmaktadır.

Ö11Y “Matematik. Çünkü hiçbir şey anlayamıyordum yani. Normalde de anlayamıyorum ama canlı (ders) olunca hiçten anlayamadım.”

Ö80 “Resim, Müzik, Beden Eğitimi gibi derslere sevmeyerek katılıyordum. Çok sevmiyorum yani bide online eğitimde olduğumuz için pek iyi geçmedi benim için. Beden de hoca açıyordu biz yapıyorduk ama yani tek başıma olduğum için hiçbir şey anlayamadım. Hoca da görmediği için yapmıyordum.”

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Katılımcı 15 öğrenci ile yapılan araştırmada üç başlık altında aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

Okul, Ders, Öğretmen ve Arkadaşlara Yönelik Özlem

Katılımcı 15 öğrenci ile yapılan araştırmada öğrencilerin tamamı okulu özlediğini ifade etmiş, aynı zamanda öğrencilerin büyük çoğunluğu okula dair en çok arkadaş ortamlarını özledikleri belirtmiştir. Öğrenciler genellikle arkadaşlarıyla etkinlikler yapmayı özlemişlerdir. Bu etkinliklerden bazıları, sohbet etmek, oyun oynamak, dışarı çıkmak, yemek yemek, gezmek, birlikte vakit geçirmek şeklinde olmuştur. Ayrıca öğrenciler arkadaşlarıyla birlikte okulda takılmayı, ders çalışmayı ve kütüphaneye gitmeyi de özlediklerini ifade etmiştir. Aslan (2022) tarafından yapılan araştırmada da katılımcı ortaokul öğrencilerinin yüz yüze eğitim dönemine nazaran uzaktan eğitim döneminde sosyalleşebilme imkanlarının bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcı öğrencilerin büyük çoğunluğu uzaktan eğitim döneminde yüz yüze eğitimde olduğu gibi sosyalleşemediklerini ifade etmiştir. Öğrencilere okulu özleme nedeni sorulduğunda öğrencilerin neredeyse tamamına yakınının arkadaşlarından dolayı özlediklerini ifade etmesi çocuklar açısından akranlarıyla birlikte olmanın, birlikte sosyalleşebilmenin ve bu sosyal ortamı sağlayan yeri okul olarak görmeleri önemli bir sonuçtur. Nitekim öğrencilerin yaşları itibarıyla ilgilerinin ve iletişimlerinin arkadaşlarına kaydığı, arkadaşlarına olan bağlılıklarının arttığı ergenlik dönemlerinde (Demirtaş Kurt, 2021), arkadaşlarından ve sosyal çevrelerin ayrı kalmaları, öğrencilerin en çok arkadaşlarını özlemelerine de sebep olduğu söylenebilir. Katılımcı öğrenciler okulu öğretmenlerini özlediklerinden dolayı ve öğretmenlerine uzaktan eğitim döneminde soru sormadıklarından dolayı da okulu özlediklerini ifade etmiştir. Özkal (2022) tarafından yapılan araştırmada da benzer sonuçlar ortaya çıkmıştır. Katılımcı öğrencilerin uzaktan eğitim sürecinin öğretmenlerine soru sormalarına engel teşkil ettiği düşüncesinde olmaları araştırmacı tarafından tespit edilen bir sonuç olarak ortaya çıkmıştır. Araştırmada da öğrencilerin öğretmenleriyle yüz yüze bir şekilde iletişim kurmayı ve öğretmenlerine aynı ortamda bulunarak sorular sormayı tercih ettikleri sonucu ortaya çıkmıştır. Araştırmaya katılan öğrenciler ayrıca okulda yüz yüze ders işlemeyi, deftere yazı yazmayı, okulda kantine gitmeyi, okulda vakit geçirmeyi, kütüphanede kitap okumayı, akıllı tahtadan film izlemeyi, bahçeye çıkmayı ve okul etkinliklerini özlediklerini de ifade etmişlerdir.

Öğrencilere okulu niçin özlemedikleri sorulduğunda ise öğrenciler derslerden, sınavlardan ve sert öğretmenler dolayı okulu özlemedikleri cevabını vermiştir. Okul etkililiği konusunda yapılan çalışmalarda öğretmen ve okul faktörünün öğrenciler üzerindeki etkisinin en fazla olması gerektiği yönündeki vurgu (Aslanargun, 2022) okul başarısı için okulu sevme faktörünün önemine dikkat çekmektedir. Katılımcı öğrenciler derslerin zor, yorucu ve sıkıcı olmasından dolayı dersleri özlemediklerini ifade etmiştir. Yine az sayıda öğrenci okuldaki sıranın rahat olmaması, sabah erken kalkmak zorunda olunması ve okula yürüyerek gelmesinden dolayı da okulu özlemediğini ifade etmiştir. Ayrıca öğrenciler dersi kaynatan, okulda kavga ve gürültü yapan, yaramaz, anlaşılmadıkları sorunlu arkadaşlarından dolayı da okulu özlemediklerini ifade etmiştir. Öğrenciler her ne kadar sosyal ortamların uzak kalmışta olsalar, sorun çıkaran arkadaşlarını özlemediklerini ifade etmişlerdir. Dolayısıyla araştırmada okula özlem konusunda öğrencilerin büyük çoğunluğunun arkadaşlarını öne sürmesi, akran ilişkilerine verdikleri önemi göstermektedir. Bu bağlamda okulda disiplin ve davranış sorunu olan öğrencilerin bu sorunlarının düzeltilmesi yönünde çalışmalar yapılması, öğrencilerin sağlıklı bir ortamda akranlarıyla eğitim almasını da sağlamış olacaktır. Özkal (2022) tarafından yapılan araştırmada da katılımcı öğrencilerin derslerin evde yapılmasını ve okula istediği zaman gidebilmelerinin ayrıca uykularını alabilmelerinin ön plana çıkardığı görülmüştür. Bu bağlamda öğrencilerin erken saatlerde okula gelmek zorunda olmaları, ulaşımda birtakım sıkıntılar yaşamalarının da öğrencilerin okula karşı tutumlarını etkilediği düşünülebilir.

Uzaktan Eğitim mi, Yüz yüze Eğitim mi?

Katılımcı öğrenciler uzaktan eğitimi genellikle evde rahat eğitim alabildikleri için faydalı bulmuştur. Nitekim öğrenciler dersleri evde almalarından, rahat olmasından, sabah okula gidilmemesinden, evde dinlenilmesinden ve yol masraflarının olmamasından dolayı uzaktan eğitimi faydalı bulmuştur. Yine çok az sayıda öğrenci bağlantı sorunu yaşamadığından, teknolojiyi öğrendiğinden dolayı uzaktan eğitimi faydalı bulmuştur. Öğrencilere uzaktan eğitimi niçin faydalı bulmadıkları sorulduğunda ise öğrencilerin tamamına yakını dersler açısından faydalı bulmadığını ifade etmiştir. Öğrenciler dersleri anlayamadıklarını, derslere katılımın çok az olduğunu, verimli ders çalışamadıklarını, derslerden yararlanamadıklarını, dersin düzgün işlenemediğini, sürekli öğrencilerin konuştuğunu, konulardan geri kaldıklarını ve canlı derslerin tekrarının olmamasını dersler açısından yaşadıkları sorun olarak ifade etmişlerdir. Nitekim Aslan (2022) tarafından yapılan araştırma da katılımcı öğrencilerin uzaktan eğitimden ziyade yüz yüze eğitimdeki ders içeriğini daha faydalı bulduğu sonucuna ulaşılmıştır. Öğrenciler uygulamalı dersler açısından da yüz yüze eğitimi tercih etmiştir. Yine ilgili araştırmada katılımcı öğrenciler yüz yüze eğitimin uzaktan eğitime göre daha verimli olduğunu düşünmektedir. Yine Tekin (2022) tarafından yapılan araştırmada da öğretmenlerinde canlı derslerin verimsiz olduğunu düşündükleri ortaya konmuştur. Bu sonuçlar araştırmamızdaki bulguları destekler niteliktedir. Araştırmaya katılan öğrenciler teknolojik ve altyapı sorunlarından dolayı da uzaktan eğitimi faydalı bulmadıklarını ifade etmiştir. Öğrenciler internet ve ses kesintilerini uzaktan eğitimde yaşadıkları sorunlar olarak ifade etmiştir. Özkal (2022) tarafından yapılan araştırma sonuçları da bulgularımızı destekler niteliktedir. Nitekim araştırmaya katılan öğrenciler de bazı zamanlar internet bazı zamanlarsa EBA'dan kaynaklı sorunlar nedeniyle derslere giriş yapamadıklarını, derslere girdiklerinde ise bazı zamanlar ses ve görüntü kalitesiyle ilgili sorunlar yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Benzer sonuç Özdemir (2021) tarafından yapılan araştırmada da ortaya konmuştur. Katılımcı öğretmen ve öğrencilerle yapılan araştırmada internete ve derslere bağlanmada sorun yaşadıkları, ders sırasında ise bağlantının kopması, ses ve görüntülerde sorunlar yaşanması sonucuna ulaşılmıştır. Mengüç (2022) tarafından veliler ile yapılan araştırmada ise internete, derse, kamera ve mikrofona bağlanma konusunda nadiren sorunlar yaşandığı sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmaya katılan öğrenciler evde gürültü olması, dışarıdan sesler gelmesi, elektrik kesintisi ve kardeşine bakmak durumunda kalınmasından dolayı da uzaktan eğitimi faydalı bulmadıklarını ifade etmiştir. Bulgularımızı destekler nitelikte Tekin (2022) tarafından okul yöneticileriyle yapılan araştırmada da öğrencilerin evlerinde derse uygun ortamlarının bulunmamasını okul yöneticileri sorun olarak belirtmiştir. Öğrencilerin bazıları ise öğretmenin derse geç kalmasını, dersi anlatamamasını, öğretmenle etkileşime girememeyi ve okulda bulanamamayı sorun olarak ifade etmiştir.

Araştırmaya katılan 15 öğrencinin tamamı eğitim hayatlarına yüz yüze eğitimle devam etmek istediklerini ifade etmiştir. Yine öğrencilerin tamamına yakını derslerden dolayı eğitim hayatlarına yüz yüze eğitimle devam etmek istediklerini belirtmiştir. Araştırmamızı destekler nitelikte Özkal (2022) tarafından yapılan araştırmada da odaklanma sorunu uzaktan eğitim sürecinde öğrencilerin yaşadıkları temel sorun olarak ön plana çıkmıştır. Benzer şekilde Aslan (2022) tarafından yapılan araştırmada da katılımcı öğrenciler yüz yüze eğitimi uzaktan eğitimden daha faydalı görmüştür. Öğrenciler öğretmenleriyle aynı ortamda bulunabildikleri, istedikleri zaman soru sorup derstlerini anlatabildikleri ve öğretmenlerin daha iyi ders anlatabildikleri için de yüz yüze eğitimi tercih etmiştir. Özkal (2022) tarafından yapılan araştırmada da öğrencilerin etkileşim konusunda öğretmen odaklı oldukları ortaya konmuştur. Aslan (2022) tarafından yapılan araştırmada bulgularımızı destekler niteliktedir. Nitekim araştırmaya göre yüz yüze eğitimde öğretmen tarafından öğrenci sorunlarına hızlı bir şekilde dönüt verilmesi öğrencinin motivesi artırıcı bir faktör olarak ortaya konmuştur. Bu bağlamda öğrenciler hem öğretmenleriyle birebir aynı ortamda iletişim kurabilmelerinden, hem derslerini daha iyi anlayıp öğrenebildiklerinden, hem de okulda eğlenerek zaman geçirebildiğinde dolayı yüz yüze eğitimi uzaktan eğitime tercih ettiklerini ifade etmişlerdir.

Katılımcı öğrencilere okulda yüz yüze eğitim başladıktan sonra hiç "keşke okul açılsaydı" dediniz mi sorusuna katılımcı 15 öğrencinin 12'si demediğini üçü ise dediğini ifade etmiştir. Keşke okul açılsaydı dediğini ifade eden öğrencilerin sebebini ise, tatilin sevilmesi, okullar açıldıktan sonra derslerde zorlanması, yazılıların kötü geçmesi ve notların düşmesi oluşturmaktadır. Demediğini ifade öğrencilerinse sebeplerini genellikle arkadaşlarıyla yeniden birlikte olma, öğretmenleriyle aynı ortamda bulunma ve dersleri daha iyi anlamaları oluşturmaktadır. Ayrıca bazı öğrenciler okul ortamı ve disiplin ortamında bulunmaktan da mutlu olduklarını ifade etmiştir. Dolayısıyla uzaktan eğitim sürecinde evlerinde eğitimlerine devam eden öğrencilerin okuldaki disiplin ortamının bulunmamasından dolayı derslere odaklanamamaları öğrencilerin eğitimleriyle ilgili sorun yaşamalarına sebep olmuştur (Özkal,

2022). Benzer sonuç Mengüç (2022) tarafından yapılan araştırmada ortaya konmuştur. Uzaktan eğitim sürecinde veliler, çocuklarının dikkat eksikliği yaşamaları, derslere ilgisizlik gibi konularda çocuklarının orta seviyede etkilendiklerini belirtmiştir. Araştırmaya katılan 15 öğrencinin tamamı yüz yüze eğitimde daha iyi öğrendiklerini ifade etmiştir. Nedenleri sorulduğunda ise öğrencilerin çoğunluğu dersleri daha iyi anladığı için yüz yüze eğitimi tercih ettiği cevabını vermiştir. Öğrenciler ev ortamından ve bağlantı sorunlarından dolayı uzaktan eğitimin verimsiz olduğunu, yüz yüze eğitimde daha iyi öğrendiklerini ifade etmiştir. Aslan (2022) tarafından yapılan araştırmada da katılımcı öğrenciler yüz yüze derslerdeki öğrenme ortamının uzaktan eğitime göre daha iyi olduğu, yüz yüze eğitime geçişin daha faydalı olacağı görüşünü paylaşmıştır. Ünal (2021) tarafından yapılan araştırmada da katılımcı öğrencilerin uzaktan eğitimi yeterli ölçüde benimsemedikleri sonucuna ulaşılmıştır. Mengüç (2022) tarafından yapılan araştırmada da katılımcı veliler çocuklarının aldığı uzaktan eğitimin verimsiz olduğu düşüncesini paylaşmıştır. Yapılan araştırmalar da bizim bulgularımızı destekler nitelikte olmuştur. Katılımcı öğrencilerin bazıları ise öğretmenlerine soru sorabildikleri, öğretmenlerin yüz yüze eğitimde dersi daha iyi anlattıkları ve öğretmenleriyle iletişimin daha iyi olduğu için yüz yüze eğitimi tercih ettiklerini ifade etmiştir. Ayrıca öğrenciler internet ve ses kesintisi olmadığı, okul ortamında olmanın daha iyi olduğu, arkadaşlarıyla birlikte oldukları, tembellik yapmaya başladıkları, sıkıldıkları, uzaktan eğitime fazla katılamadıkları ve telefonla fazla ilgilenmeye başladıkları içinde yüz yüze eğitimi tercih ettiklerini ifade etmiştir. Nitekim Aslan (2022) tarafından yapılan araştırmada da katılımcı öğrenciler yüz yüze eğitimde iletişim ortamının uzaktan eğitimde olmadığını ifade etmiştir. Benzer şekilde Tekin (2022) tarafından okul yöneticileriyle yapılan araştırmada da okul yöneticilerine göre öğretmenlerin uzaktan eğitim konusunda yeterli bilgi ve tecrübeye sahip olmamaları, uzaktan eğitim konusunda kendilerine eğitim verilmemesinden dolayı canlı derslerde sorunlar yaşamaları uzaktan eğitim sürecinde ortaya çıkan sorunlardan olarak ifade edilmiştir.

Uzaktan Eğitime Karşı Duygu ve Düşünceler

Salgın nedeniyle okullar kapandıktan sonra katılımcı öğrencilerin yarısından fazlası ilk zamanlar rahatladığını ve mutlu hissettiğini ifade etmiştir. Öğrenciler okulların ilk olarak 2 hafta süreyle kapanmasını tatil olarak algılamış ve mutlu hissetmiştir. Ancak okulların kapalılık süresinin uzamasıyla birlikte öğrencilerin duygularında da değişimler söz konusu olmuştur. Katılımcı öğrencilerin çoğunluğu sürecin uzamasıyla birlikte sıkıldıklarını ifade etmiştir. Öğrenciler bir süre sonra canlı derslerden sıkılmış ve teknolojik cihazlarını sosyal medya ve oyun için kullanmaya başlamıştır. Nacaroglu (2022) tarafından yapılan araştırmada da salgın sürecinde katılımcılar internet bağımlılıklarında artış olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Benzer şekilde Aslan (2022) tarafından yapılan araştırmada da ekran başında gerçekleşen uzaktan eğitim sürecinin öğrencileri tembelleştirdiği sonucuna ulaşılmıştır. Yine Tekin (2022) tarafından yapılan araştırmada da öğrencilerin canlı derslere ve EBA TV'ye ilgi göstermediği ve çekici bulmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Dermirtaş Kurt (2021) tarafından yapılan araştırmada da katılımcı öğrencilerin sadece %49'unun interneti eğitimi için kullandığı, %51'inin ise farklı amaçlarla interneti kullandığı sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcı öğrencilerden bazıları bazen mutlu hissettiklerini, arkadaşlarını ve okul ortamını özlediklerini, mutsuz hissettiklerini, bunalıma girdiklerini ve çok boş hissettiklerini ifade etmiştir.

Öğrencilere uzaktan eğitim sürecinde hangi derslerine severek ve isteyerek bağlandıkları sorulduğunda katılımcı öğrenciler çoktan aza doğru sırasıyla Türkçe, Fen Bilimleri, Beden Eğitimi, Matematik, Sosyal Bilimler, Müzik, İngilizce ve Resim cevabını vermiştir. Öğrencilerin severek ve isteyerek bağlandığı derslere bakıldığında genellikle LGS'de sorumlu oldukları ana dersler olduğu anlaşılabilmektedir. Ancak öğrencilerin isteyerek bağlandığı derslerin önemli gördükleri dersler olmasının yanında çok sayıda öğrenci anlayabildiği, eğlendiği ve sevdiği derslere de severek ve isteyerek bağlandığını ifade etmiştir. Uzaktan eğitim sürecinde öğrencilere verilen dersin kaliteli bir şekilde sunulması öğrencinin dersten alabileceği faydayı ve verimi artırmaktadır (Yağmur, 2022). Bu bağlamda öğretmenlerin uzaktan eğitim sırasında dersleri öğrencilerin anlayabileceği, öğrenirken eğlenebileceği ve dersi sevebileceği şekilde işleme, katılımcı öğrenci görüşlerinden de görüldüğü üzere öğrencilerin derse olan yaklaşımını ve motivasyonunu olumlu bir şekilde etkilemektedir. Nitekim Özkal (2022) tarafından yapılan araştırmada da öğretmenlerin uzaktan eğitim derslerinde öğrencilere eğitici oyunlar oynatmasının öğrencilerin derse karşı olan motivasyonunu artırıcı etken olduğu ortaya konmuştur. Buna ek olarak öğrencilerin önemli gördükleri derslere isteyerek bağlanmaları da araştırmamızda ortaya çıkan sonuçlardır. Özercan (2021) tarafından yapılan araştırmada da EBA

platformunu kullanan öğrencilerin sırasıyla en çok Matematik, Türkçe, Fen Bilimleri, İngilizce, Sosyal Bilgiler ve Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerini takip ettiği tespit edilmiştir.

Araştırmada ortaya çıkan bir diğer önemli sonuçsa öğrencilerin spor yapabildikleri ve yetenekleri olduğunu düşündükleri derslere de severek ve isteyerek bağlanmaları olmuştur. Nitekim Birsen (2022) tarafından yapılan araştırmada da uzaktan eğitim sürecinde öğrencilerin beden eğitimi dersine karşı genel tutum seviyelerinin yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Aslan (2022) tarafından yapılan araştırmada da uzaktan eğitim sürecinde yapılan uygulamalı derslerin yüz yüze derslerde olduğu kadar verimli olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Her ne kadar uzaktan eğitim sürecinde beden eğitimi ve resim gibi uygulamalı derslerin işlenişi yüz yüze eğitimde olduğu kadar verimli olmasa da öğrencilerin evlerinde de olsa spor yapmayı ve ilgi duydukları derslerde bulunmayı tercih ettiği sonucuna ulaşılmaktadır. Ayrıca öğretmenin öğrencilere karşı davranışları ve dersi güzel anlatması da öğrencilerin derslere severek ve isteyerek bağlanma sebeplerinden birini oluşturmuştur. Öğrencilere uzaktan eğitim sürecinde hangi derslerine sevmeyerek ve istemeyerek bağlandıkları sorulduğunda öğrencilerin cevapları çoktan aza doğru Matematik, Beden Eğitimi, Fen Bilimleri, İngilizce, Müzik, Resim, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi, Sosyal Bilimler, Teknoloji Tasarım ve Türkçe dersleri olmuştur. Araştırmada ortaya çıkan en dikkat çekici bulgu katılımcı öğrencilerin dokuzunun ana derslerden birisi olan Matematik dersine sevmeyerek ve istemeyerek bağlanmaları olmuştur. Katılımcı öğrenciler anlamadıkları, sevmedikleri, kendilerine sıkıcı, kolay ve gereksiz gelen derslere sevmeyerek ve istemeyerek bağlandıklarını ifade etmiştir. Adalar (2022) tarafından yapılan araştırmada da katılımcı öğrencilerin Matematik dersinde problem çözümlerini yeteri kadar takip edemedikleri, derse odaklanıp motive olamadıkları, anlamadıkları yerleri öğretmenlerine sormada ve düşüncelerini ifade etmede çekindikleri ve dersten keyif alamadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Sarıbyık (2022) tarafından yapılan araştırmada da katılımcı ortaokul öğrencileri uzaktan eğitim sürecinde matematik öğretimine kısmen katıldıkları sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçlar bizim bulgularımızla da uyumaktadır. Uzaktan eğitim sürecinde öğrencilerin özellikle Matematik dersine karşı motivasyonlarının ve ilgilerinin düşük olması, Matematik derslerini anlamadıklarını ifade etmesi özellikle dikkate alınması gereken bir konudur. Nitekim öğrenciler kendilerine sıkıcı gelen ve sevmedikleri derslere de istemeyerek girdiklerini ifade etmiştir. Özellikle uzaktan eğitim sürecinin birçok öğrenci tarafından bağlantı sorunlarıyla başlaması öğrencilerin derslere karşı motivasyon kaybı yaşamalarına sebep olmuş olabilir. Yine ders içeriklerinin tek düze ilerlemesi veya öğrencileri eğlendirici tarafları bulunmaması da öğrencilerin motivasyonunu kaybetmelerine sebep olmuş olabilir. Katılımcı öğrencilerden bazıları da uzaktan eğitim olduğu, öğretmen anlatmadığı veya öğretmenden çekindiği ve yeteneği olmadığını düşündüğü derslere sevmeyerek ve istemeyerek girdiğini ifade etmiştir. Bu derslerin yine genelini matematik dersi oluşturmuştur.

Uzaktan eğitim sürecinde öğrenciye ulaşma, sorunlarını tespit edip çözüme kavuşturma konusunda zorluklar yaşanmış, öğrencilerde sorunlu davranışların artış gösterdiği tespit edilmiştir. Ayrıca uzaktan eğitim sürecinde ölçme ve değerlendirme konusundaki belirsizlikte okul yöneticileri tarafından sorun olarak ifade edilmiştir (Tekin, 2022). Benzer şekilde uzaktan eğitim sürecinde öğretmenler ve öğrenciler arasındaki iletişimin yüz yüze eğitime göre düşük olması da (Aslan, 2022) ölçme ve değerlendirme konusunda sorunlar oluşmasına sebep olan bir diğer etken olmuştur. Sonuç olarak 15 öğrenciyle yapılan araştırmamızda katılımcı öğrencilerin tamamı okulu özlemiş, okula olan özlemlerinin genel sebebini ise arkadaş özlemi oluşturmuştur. Katılımcı öğrencilerin çoğunluğu özellikle teknolojik sorunlardan dolayı uzaktan eğitimi faydasız bulmuştur. Bu bağlamda katılımcı öğrencilerin tamamı eğitim hayatlarına yüz yüze devam etmeyi istediklerini ifade etmiştir. Bu isteğin temel sebebini ise uzaktan eğitim sürecinde dersleri anlama konusunda yaşadıkları sorunlar oluşturmuştur. Öğrenciler uzaktan eğitim döneminde çoğunlukla sıkılğan ve üzgün hissettiklerini ifade etmişlerdir. Dolayısıyla araştırmada öğrencilerin okulda, arkadaşları ve öğretmenleriyle birlikte, odaklarını dağıtan dış etkenlerden uzak sınıf ortamında öğretmenleriyle birebir iletişim halinde olarak eğitim hayatlarına devam etmeyi istedikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Öneriler

CIVID salgını döneminde öğrencilerin okula karşı tutum ve davranışlarının araştırıldığı bu çalışmada elde edilen bulgular kapsamında aşağıdaki öneriler sunulmuştur:

- Uzaktan eğitim sürecinde öğrencilerin genellikle arkadaşlarını, okulu ve öğretmenlerini özlediği görülmüştür. Bu öğrenciler açısından olumlu bir durumdur.

Öğrencilerin okulla iletişimlerini güçlendirilerek ve okulda daha iyi zaman geçirmeleri sağlanarak okula karşı olumlu tutumlarının devamlılığı sağlanabilir.

- Öğrencilerin genellikle yüz yüze eğitimi uzaktan eğitime tercih ettiği görülmüştür. Bu bağlamda öğrencilerin hem derslere karşı hem de arkadaşlarına karşı olumlu tutumlarını devam ettirebilecekleri ortamların devamlılığı sağlanmalıdır. Ancak katılımcı öğrencilerin özellikle sorunlu arkadaşlarını özlemediklerini ifade etmeleri okullarda akran zorbalığına karşı önlemler alınmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır.

- Uzaktan eğitime evlerinden katılan öğrencilerin yaşayabilecekleri internet ve altyapı sorunlarının giderilmesi veya altyapının geliştirilmesi gerekmektedir.

- Uzaktan eğitim sürecinde öğrencilerin eğlenerek öğrenecekleri, ders sırasında sıkılmayacakları öğretim yöntemlerinin araştırılarak sayısının artırılması gerekmektedir.

- Uzaktan eğitim sürecinde internet ve ekran başında uzun zaman geçiren öğrencilerin ders sonrasında evde sıkılmalarını engelleyecek etkinlikler artırılmalı, bu konuda veliler bilgilendirilmeli ve öğrencilerin internet ve teknolojik cihazların başında kalma süreleri azaltılmalıdır.

- Öğrencilerin online senkronize dersler dışında da ders tekrarları yapabilmelerini sağlayan EBA platformunun içeriğinin güçlendirilmesi, özellikle ilköğretim ve ortaokul öğrencileri için eğlenerek öğrenebilecekleri uygulamalarının artırılması öğrencilerin öğrenmelerini ve motivasyonlarını olumlu yönde etkileyebilir.

Kaynakça

Adalar, F. (2022). *Ortaokul öğrencilerinin uzaktan matematik eğitimi almaya ilişkin tutumlarının belirlenmesi* (Tez No. 728022) [Doktora tezi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi].

Aslan, S. (2022). *Ortaokul öğrencilerinin uzaktan eğitime yönelik tutumlarının incelenmesi: Kars ili örneği* (Tez No. 724818) [Yüksek lisans tezi, Kafkas Üniversitesi].

Aslanargun, E. (2022). Eğitimde fırsat eşitsizliğinin fırsat eşitsizliğinin nedeni olarak okul/ öğretmen etkisizliği ve aile katılımı *Alanyazın Eğitim Bilimleri Eleştirel İnceleme Dergisi CRES Journal Critical Reviews in Educational Sciences* (Özel Sayı / Special issue), 63-71.

Aslanargun, E. (2023). Modernite ve postmodernite bağlamında Türk eğitim sisteminin yönetimi, *Alanyazın Eğitim Bilimleri Eleştirel İnceleme Dergisi CRES Journal Critical Reviews in Educational Sciences* (Özel Sayı / Special issue), 21-27.

Bingol-Schrijer, B. (2020). “COVID-19 salgını süresince eğitim hakkı, fırsat eşitliği ve sınavlara ilişkin temel problemler”, *İstanbul Hukuk Mecmuası*, 78(2), 837. <https://doi.org/10.26650/mecmua.2020.78.2.0019>

Birsen, M. T. (2022). *Ortaokul öğrencilerinin COVID-19 salgını sürecinde beden eğitimi dersine ilişkin tutumlarının incelenmesi* (Tez No. 733554) [Yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi].

Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2019). *Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (s. 354), Pegem Akademi Yayıncılık.

Canpolat, U. (2022). *COVID-19 salgını sürecinde MEB tarafından yürütülen acil uzaktan erişimli öğretim faaliyetlerine yönelik paydaş görüşleri* (Tez No. 728321) [Yüksek lisans tezi, Eskişehir Anadolu Üniversitesi].

Cook, D. A. ve Dupras, D. M. (2004). A practical guide to developing effective web-based learning. *J Gen Intern Med.* 19(6): 698–707. doi: 10.1111/j.1525-1497.2004.30029.x.

Creswell, John. W. (2013). *Qualitative Inquiry & Research Design*. 3.bs. *Thousand Oaks, CA: Sage*.

Çakın, M. ve Külekçi Akyavuz, E. (2020). Covid-19 süreci ve eğitime yansımaları: öğretmen görüşlerinin incelenmesi. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 6(2), 165-186.

Demir Öztürk, E., Kuru, G. ve Demir Yıldız, C. (2020). Covid-19 pandemi günlerinde anneler ne düşünür çocuklar ne ister? anne ve çocuklarının pandemi algısı, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, 7(5), 204-220.

Demirtaş Kurt, C. (2021). *Covid-19 salgın sürecinde lise öğrencilerinde akran ilişkileri ve internet bağımlılığının incelenmesi* (Tez No. 690502) [Yüksek lisans tezi, Akdeniz Üniversitesi].

Diñer, S. (2006). *Bilgisayar destekli eğitim ve uzaktan eğitime genel bir bakış*. Conference Paper · February 2006. <https://www.researchgate.net/publication/298192658>

Ekiz, D. (2009). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Anı Yayıncılık.

Göker, M. E. ve Turan, Ş. (2020). COVID-19 pandemisi sürecinde problemler teknoloji kullanımı. *ESTÜDAM Halk Sağlığı Dergisi*. 2020;5 (COVID-19 Özel Sayısı), 108-14.

Günay, U. (2020). "Salgın Döneminde Gençler", *Yeni Koronavirüs Hastalığının Toplum Üzerine Etkileri ve Hemşirelik Yaklaşımları*, İnönü Üniversitesi Yayınevi.

Kalaç, M. Ö., Telli, G. ve Eronal, Y. (2020), *Covid-19 Mücadelesi kapsamında uzaktan eğitim sürecinde engelli öğrencilerin durumu sorunlar ve çözüm önerileri*, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Yayınları, Yayın No : 0040.

Kırgın, F. ve Aslanargun, E. (2023). Eğitim Yönetimi Alanında Yüksek Lisans Yapmış Okul Müdürlerine Yönelik Bakış Açılımları, *Anadolu Eğitim Liderliği ve Öğretim Dergisi*, [Anatolian Journal of Educational Leadership and Instruction] 11(1), 169-185.

Mart, M. ve Kesicioglu, O. S. (2020). COVID-19 pandemi sürecinde ailelerin evde oyun oynamaya ilişkin görüşleri. *Turkish Studies*, 15(4), 945-958. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.44381>.

Mengüç, E. (2022). *İlkokul öğrenci velilerinin salgın (pandemi) döneminde uzaktan eğitim uygulamalarında yaşadıkları sorunların incelenmesi* (Tez No. 732621) [Yüksek lisans tezi, Maltepe Üniversitesi].

Merriam, S. B. (2018). *Nitel araştırma desen ve uygulama için bir rehber*. (S. Turan, Çev.), Nobel Yayınları.

Miles, Matthew B. ve A. Michael Huberman. (1994). *Qualitative Data Analysis: An Expanded Sourcebook*. Sage.

Nacaroglu, H. İ. (2022). *Meslek lisesi öğrencilerinin covid-19 salgını öncesi ve salgın döneminde internet ve sosyal medya bağımlılığı düzeylerinin incelenmesi* (Tez No. 744912) [Yüksek lisans tezi, Mersin Üniversitesi].

Özdemir, K. (2021). *COVID-19 pandemisi uzaktan eğitim sürecinde ortaokul 7. sınıf öğrencilerinin teknoloji kullanım deneyimleri* (Tez No. 690772) [Yüksek lisans tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi].

Özercan, H. (2021). *COVID -19 pandemi sürecinde ortaokul öğrencilerinin Eğitim Bilişim Ağı (EBA) 'na ilişkin görüşleri* (Tez No. 700683) [Yüksek lisans tezi, Fırat Üniversitesi].

Özkal, A. (2022). *Ortaokul öğrencilerinin Sosyal bilgiler dersi kapsamında uzaktan eğitim sürecine yönelik görüşleri* (Tez No. 753136) [Yüksek lisans tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi].

Saldaña, Johnny. (2012). *The Coding Manual for Qualitative Research*. Londra: Sage.

Sarı, E. ve Sarı, B. (2020). Kriz zamanlarında eğitim yönetimi: COVID-19 Örneği, *Uluslararası Liderlik Çalışmaları Dergisi: Kuram ve Uygulama*, 3(2), 49-63.

Sarı, T. ve Nayır, F. (2020). Pandemi dönemi eğitim: sorunlar ve fırsatlar. *Turkish Studies*, 15(4), 959-975. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.44335>

Sarıbıyık, B. (2022). *COVID-19 sürecinde ortaokul matematik dersinin uzaktan eğitim yoluyla uygulanmasının öğrenci ve öğretmen görüşleri çerçevesinde incelenmesi* (Tez No. 710432) [Yüksek lisans tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi].

Sayan, H. (2020). COVID-19 pandemisi sürecinde öğretim elemanlarının uzaktan eğitime ilişkin görüşlerinin değerlendirilmesi, *Bilişim Teknolojileri Online Dergisi*, 11(42). DOI: 10.5824/ajite.2020.03.004.x

Sever, M. ve Özdemir, S. (2020). Koronavirüs (Covid-19) sürecinde öğrenci olma deneyimi: Bir fotoses (photovoice) çalışması. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(4), 1653-1679.

Tekin, Ö. (2022). *Okul yöneticilerine göre salgın döneminde uzaktan eğitim sürecinde yaşanan sorunlar (İstanbul-Maltepe ilçesi örneği)* (Tez No. 715285) [Yüksek lisans tezi, T.C. Maltepe Üniversitesi].

Ünal, H. Z. (2021). *COVID-19 pandemi sürecinde uygulanan uzaktan eğitime ilişkin ortaokul öğrencilerinin görüşlerinin değerlendirilmesi: Yalova İli Altınova İlçesi Örneği* (Tez No. 725586) [Yüksek lisans tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi].

United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization [UNESCO], (2020a). *Startling digital divides in distance learning emerge*, <https://en.unesco.org/news/startling-digital-divides-distance-learning-emerge> (Erişim: 01.06.2021).

United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization [UNESCO], (2020b). Stefania Giannini, *Covid-19 school closures around the World will hit girls hardest*, <https://en.unesco.org/news/covid-19-school-closures-around-world-will-hit-girls-hardest>.

United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization [UNESCO], (2020c). *COVID 19 Impact on Education: Global Monitoring of School Closures caused by COVID 19*. <https://en.unesco.org/covid19/educationresponse> (Erişim: 01.06.2021).

United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization [UNESCO], (2021). *Mission: Recovering Education 2021*, <https://gemreportunesco.wpcostaging.com/2021/03/30/mission-recovering-education-2021/>.

United Nations International Children's Emergency Fund [UNICEF], (2020a). <https://data.unicef.org/resources/remote-learning-reachability-factsheet/> (Erişim: 01.06.2021).

United Nations International Children's Emergency Fund [UNICEF], (2020b). <https://www.unicef.org/reports/how-many-children-and-young-people-have-internet-access-home-2020> (Erişim: 07.06.2021).

United Nations International Children's Emergency Fund [UNICEF], (2021a). <https://www.unicef.org/reports/state-worlds-children-2021>.

United Nations International Children's Emergency Fund [UNICEF], (2021b). <https://www.unicef.org/reports/unicef-annual-report-2020>.

United Nations International Children's Emergency Fund [UNICEF], (2021c). <https://www.unicef.org/press-releases/first-day-school-indefinitely-postponed-140-million-first-time-students-around-world>.

United Nations Sustainable Development Group [UNSDG], (2020), <https://unsdg.un.org/resources/policy-brief-impact-covid-19-children> (Erişim: 01.06.2021).

Van Lancker, W. ve Parolin, Z. (2020). COVID-19, school closures, and child poverty: a social crisis in the making. *Lancet Public Health*. May;5(5): 243-244. DOI: [https://doi.org/10.1016/S2468-2667\(20\)30084-0](https://doi.org/10.1016/S2468-2667(20)30084-0).

World Food Programme [WFP], (2020). *Global Monitoring of School Meals During COVID-19 School Closures*. Erişim tarihi 02.06.2021. <https://cdn.wfp.org/2020/school-feeding-map/index.html>.

World Health Organization [WHO], (2020). 2019 Novel Coronavirus (2019-nCoV): Strategic Preparedness and Response Plan, <https://www.who.int/docs/default-source/coronaviruse/srp-04022020.pdf> (erişim: 30.05.2021).

Yağmur, E. (2022). *COVID-19 pandemisinde internet ve bilgi sistemleri kullanım başarısının incelenmesi: Erzurum merkez ortaokullarında bir uygulama* (Tez No. 742498) [Yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi].

Yenal, A. Ç. (2009). *Uzaktan Eğitim* (Tez no. 241846) [Yüksek lisans tezi, Yeditepe Üniversitesi].

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri (11. Baskı)*. Seçkin Yayıncılık.

Yıldırım, K. (2020). İstisnai bir uzaktan eğitim öğretim deneyiminin öğrettikleri. *Alanyazın*,1(1), 7-15.

Yılmaz, E., Güner, B., Mutlu, H., Doğanay, G. ve Yılmaz, D. (2020). *Veli algısına göre pandemi dönemi uzaktan eğitim sürecinin niteliği*, Palet Yayınları.

Yurtbakan, E. ve Akyıldız, S. (2020). Sınıf öğretmenleri, ilkokul öğrencileri ve ebeveynlerin Covid-19 izolasyon döneminde uygulanan uzaktan eğitim faaliyetleri hakkındaki görüşleri. *Turkish Studies*, 15(6), 949-977. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.43780>.

Türk Romanında Mekânın Dönüştürücü Etkisi: *Kafamda Bir Tuhaflık*

The Transformative Effect of Space in Turkish Novel: *Kafamda Bir Tuhaflık*

Dr. Mehmet TÜTAK

T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, Van, Türkiye

ORCID: 0000-0003-0845-6726 | Email: mehmettutakk@gmail.com

Makale Bilgisi / Article Information

Cite as/Atıf: Tütak, M. (2024). Türk romanında mekânın dönüştürücü etkisi: kafamda bir tuhaflık. *Fikriyat Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 254-262.

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 13.12.2024 **Kabul Tarihi / Accepted:** 23.12.2024

Yayın Tarihi / Published: 31.12.2024

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık/December 2024

Cilt/ Volume: 4 Sayı/ Issue: 2

Sayfa / Page: 254-262

İntihal / İntihal: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two reviewers and confirmed to be plagiarism-free.

Yayıncı / Published by: Siirt Üniversitesi Fikriyat Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi / Siirt University Journal of Social Sciences Research

Etik Beyan / Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Mehmet TÜTAK). It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited

Öz

Tarih boyunca birçok disiplinin odağa aldığı mekân, kişiler arası ilişkilerin, sosyal ve kültürel değişimin doğru anlaşılmasını sağlayan temel yapılardan biridir. Kültür, kimlik, aidiyet, bağlanma, uyum üzerinde önemli etkileri bulunan mekân sadece birey yaşamını değil toplumsal alanı da dönüştürür. Dünyayı algılama biçimini şekillendirir. Mekânın dönüştürücü etkisi, bireysel deneyimlerin içsel bir parçasını teşkil eder. Mekânlar bireyleri sosyal, psikolojik ve kültürel boyutlarda etkiler; algıları şekillendirir ve ruh dünyasında kalıcı izler bırakır. Edebi bir eser söz konusu olduğunda mekân; kimi zaman sosyolojik değişimin yansıma alanı, bazen insanın ruh durumunu anlatmaya yarayan somut bir çevre, kimi zaman da geçmişe duyulan özlemin ve geçmişin bir daha geri getirilemeyeceği gerçeğinin birer göstergesi olabilir. Bu çalışmada mekân ve mekânın dönüştürücü etkisi, roman özelinde ele alınacaktır. Romanlarında mekân konusuna önem veren Orhan Pamuk'un Kafamda Bir Tuhaflık adlı romanından hareketle mekânın eser kişilerinin yaşamlarını ve kamusal alanı nasıl değiştirip dönüştürdüğüne değinilecektir. Zira edebi eserlerde mekân, yalnızca hikâyenin geçtiği bir arka plan olmaktan öte, çok katmanlı anlamlar taşıyan bir anlatı unsuru olarak karşımıza çıkar. Mekân; kimi zaman toplumsal ve sosyolojik değişimlerin yansıma alanı olarak hizmet eder, bireylerin yaşadığı değişim ve dönüşüm süreçlerini görünür kılar. Bazı karakterlerin ruh durumlarını, psikolojik derinliklerini ve iç çatışmalarını somut bir çevre aracılığıyla anlatmaya olanak tanır. Aynı zamanda, geçmişe duyulan özlemi, kaybedilen değerleri ve geçmişin bir daha geri getirilemeyecek olması gerçeğini vurgulayan bir sembol haline gelebilir.

Anahtar Kelimeler: Mekân, mekânın dönüştürücü etkisi, Türk romanı, Orhan Pamuk

Abstract

Throughout history, space, which has been the focus of many disciplines, is one of the basic structures that provide a correct understanding of interpersonal relations, social and cultural change. Space, which has significant effects on culture, identity, belonging, attachment and harmony, transforms not only the individual's life but also the social sphere. It shapes the way we perceive the world. The transformative effect of space constitutes an internal part of individual experiences. Spaces affect individuals in social, psychological and cultural dimensions; they shape perceptions and leave permanent traces in the spiritual world. When it comes to a literary work, space can sometimes be the reflection area of sociological change, sometimes a concrete environment that helps to describe the human state of mind, and sometimes an indicator of longing for the past and the fact that the past cannot be brought back. In this study, space and the transformative effect of space will be discussed in the context of novels. Orhan Pamuk, who attaches importance to the subject of space in his novels, will touch on how space changes and transforms the lives of the characters in the work and the public sphere based on his novel *Kafamda Bir Tuhaflık*. In literary works, space is more than just a background where the story takes place, it also appears as a narrative element with multi-layered meanings. Space sometimes serves as a reflection area of social and sociological changes, making visible the processes of change and transformation experienced by individuals. Sometimes it allows the characters' states of mind, psychological depths and inner conflicts to be told through a concrete environment. At the same time, it can become a symbol that emphasizes longing for the past, lost values and the fact that the past cannot be brought back.

Key Words: Space, Transformative effect of space, Turkish novel, Orhan Pamuk

Giriş

Arapça bir sözcük olan mekân, ‘olmak’ manasındaki ‘kevn’ sözcüğünden türemiş olup ‘oluşun meydana geldiği yer, obje veya kişilerin bulunduğu yer’ gibi anlamları üstlenir (Kutluer, 2003, s. 550). Tarih boyunca birçok disiplinin odağı aldığı mekân farklı anlamlar üstlenmiştir. Söz gelimi “Mimarlar için kendi özerk alanları olan mekân, çevresel psikolojiciler için psikolojik süreçlerin gerçekleştiği yer, tarihçiler için zamana bağımlı uzam, pragmatistler için ölçülüp biçilerek insan için mükemmel ölçülerde üretilen alan, ekonomistler için üretim tüketim ilişkilerinin düzenlendiği coğrafyadır” (Adıgüzel Özbek & Ertürk, 2017, s. 79).

Mekân, ilkçağ felsefesinde Parmenides, Zenon, Empedokles, Anaxagoras, Demokritos, Platon, Aristoteles gibi filozofların temel uğraşları arasında yer almıştır. Bu dönemde “mekân dış duyarlığımızın a priori formudur ve yan yana bulunma düzenidir (Ülken, 1969, s. 146). İslam felsefesinin önemli temsilcilerinden Gazzali’ye göre ise “mekân kapsayan (içine alan) cismin iç yüzeyinin, içteki cisme temas etmesinden ibarettir. Bu durumda boşluk olmadığına göre kâinattaki her şey kuşatılmıştır, yani bir mekânı vardır ve hareketleri bu mekân içinde olur” (Kahveci, 2017, s. 103).

Rönesans dönemi filozofları da mekân olgusuna ilişkin farklı teorilere imza atmışlardır. Söz gelimi maddi cisimlerin varlığından bağımsız olarak taşınmaz bir alanın var olduğuna inanan Newton mekânı içinde hiçbir maddi cisim bulunmasa bile var olacak olan bir olgu olarak tasarlar (Freudenthal, 1986, s. 13). Newton’a göre “mekân kendinin ve başka şeylerin yerleridir. Yer olması tabiatından dolaydır. Mekân mutlak yer’dir. Mutlak yerden nakil ise, mutlak harekettir. Sonsuzdan sonsuza kadar, konumların birbirine göre aynı kaldığı yerler hareketsizdir (yani kendileri hareket etmezler). Bu düşünce şekline göre de hareketsiz kalmak zorundadırlar. Hareketsiz mekân ise hareketsiz yerlerden meydana gelir” (Kahveci, 2017, s. 104).

Mekânın felsefi içeriğine dikkat çeken diğer bir filozof, Immanuel Kant’tır. Kant, mekânın nesnel, kendi kendine yeten gerçeklikler olmadığını, duyuşsal ve bilişsel yetelerimizin öznel gereksinimleri olduğunu iddia eder. Çağdaş düşüncenin önemli temsilcilerinden olan Edward Relph (1976) ise oldukça geniş kapsamlı bir mekân tanımına başvurmuştur. Ona göre sadece gördüklerimiz değil algıladığımız, soyutluk veya boşluk olarak nitelediğimiz göreceli uzamlar da mekânın kapsamına girmektedir. Gökyüzü, deniz ve manzara oluşturan düzlükler, yüksek bir binadan izlediğimiz şehir meydanı, sokakların inşa edildiği kentsel alanlar, sıra sıra dizilen binalar; harita ve planlarla gösterilen izdüşüm düzlemleri, yıldızlararası uzay, nesnelere kapladığı yüzeyler, ülkeler tarafından talep edilen ya da tanrılara adanmış kutsal alanların tamamı bizim deneyimlerimizin ve mekân anlayışımızın kapsamıdır (s. 2). Mekânı etkileşim alanı olarak kabul eden Henri Lefebvre (2009), mekânın bir üretim aracı olduğunu iddia eder. Ona göre “kullanılan, tüketilen ürün olan mekân, aynı zamanda üretim aracıdır; mübadele ağları, hammadde ve enerji akışı hem mekânı şekillendirir hem de mekân tarafından belirlenir” (s. 111).

Mekân; insani ve doğal düzenin kaynaşması, dünyaya ilişkin anlık deneyimlerimizin önemli merkezleridir. Diğer bir ifade ile mekânlar, kullanıldıkça ve yaşandıkça anlam kazanır. Mekân ve mekânı deneyimleme süreçleri arasındaki ilişki hem kavramsal hem de fenomenolojiktir ve büyük oranda fiziksel çevremizi algılama, onunla etkileşim kurma ve onu yorumlama şeklimize göre şekillenir. Deneyimleme süreçlerinin mekân olgusunun doğası hakkında çok şey anlattığını düşünen Relph (1976) bu süreçlere odaklanarak mekânın içselliğinin dört farklı deneyim düzeyine bağlı olarak geliştiğini iddia eder. Buna göre mekâna ilişkin *ilk deneyim düzeyi*, en derin seviyelerde, sembolik anlamda hatta belki de bilinçaltı düzeyde şekillenen varoluşsal içselliktir. Bu düzeyde mekân; sıcak bir yuva, köklerin olduğu kara parçası, emniyet ve güvenlik merkezi, bakım ve ilgi alanı, bir yönelim noktası ile özdeşleşerek sembolik anlamlarla donanmıştır. Mekâna atfedilen bu nitelermeler, bireysel/öznel olsa da bir mekân duygusunun özünü yansıttığı için varoluşun merkezi olarak mekânın öz bilinçdışı ve otantik deneyimini yansıtır. *Bir sonraki deneyim düzeyi* de otantik ve öz bilinçdışı niteliktedir ancak bireysel olmaktan çok kültürel ve toplumsal eksenli olduğu için bu deneyim düzeyinde bir yere atfedilen semboller oldukları gibi sorgulanmadan kabul edilir. Bu düzeyde gerçekleşen içsellik, özellikle kutsal yerlere dahil olmanın sağladığı tinsellik veya bir anavatan bölgesinin adlandırılmış ve önemli yerlerinde tanınmanın, bilinmenin seküler deneyimiyle ilişkilidir. *Üçüncü deneyim düzeyi* olan otantik ve öz bilinçli içsellikte geleneksel, kültürel veya toplumsal adet ve modalar benimsenmeden mekânın önemini anlamaya yönelik bilinçli bir girişime dayanan bir mekân anlayışı söz konusudur. Bu düzey, kişilerin yaşadıkları mekânın kendileri için ne anlama geldiğini, ne ifade ettiğini kavramalarına olanak tanıyan

deneyimdir. Aynı zamanda çağdaş ve gerçekçi bir mekân anlayışı oluşturmayı sağladığından özel bir öneme sahiptir. Tesadüfi içsellik olarak adlandırılan *dördüncü deneyim düzeyinde* ise bulunulan mekânın niteliklerine veya önemine herhangi bir duyarlılık gösterilmez. Sadece bir yerde bulunma söz konusudur. Gündelik faaliyetler veya yapılması gereken işlerle ilgili kaygıların öncelikli hale geldiği kimi durumlarda yerin kendisine konsantre olmak, yere aidiyet hissetmek ya da bağlanmak söz konusu olmamaktadır. Mekâna karşı hiçbir ilgi veya bağlılığın hissedilmediği bu deneyim biçiminde mekâna yabancılaşmak kaçınılmaz olmaktadır (s. 142-143).

Kültür, kimlik, aidiyet, bağlanma, uyum üzerinde derin etkileri bulunan mekânın bireysel ve toplumsal yaşamı dönüştürür. Kalabalık kentlerden ücra dağ köylerine kadar makro ve mikro düzeyde olsun her mekân örüntüsü, kim olduğumuzu ve dünyayı nasıl algıladığımızı şekillendirme gücüne sahiptir. Mekânın dönüştürücü etkisi, insan olmanın bir gereği olarak deneyimlerimizin içsel bir parçasını teşkil eder. Mekânlar bireyleri sosyal, psikolojik ve kültürel boyutlarda etkiler; algıları şekillendirir ve ruh dünyasında kalıcı izler bırakır. Bunun yanı sıra mekânlar kimliğin sessiz mimarları olarak hareket ederek hayata bakış açısından kişisel tercihlere, yaşama biçiminden gündelik yaşam alışkanlıklarına kadar kişileri pek çok hususta bizi inşa eder.

Kişilerin mekânlar arasındaki hareketliliklerine, ‘insanlar neden hareket etmeyi tercih eder?’ sorusunu yanıtlamaya çalışarak açıklık getirmeye çalışan Etienne Piguet’ye göre (2018) daha yüksek ücret, daha iyi istihdam beklentisine sahip olan; riskten kaçınmayan ve yer değiştirmenin maliyetini karşılayabilen kişiler, hareket etme konusunda istekliken diğer grupta yer alan kişiler bundan kaçınmaktadır (s. 17-20). ‘Ne kadar kısa ya da uzun, ne kadar kolay veya zor olursa olsun; her yer değiştirme eylemi bir başlangıç, bir varış noktası ve karmaşık bir dizi engel içerir.’ şeklindeki önermesiyle kalkış ve varış alanlarındaki demografik, ekonomik ve politik faktörlere dikkat çeken Everett Lee (1966), ortaya attığı itme-çekme modeli ile coğrafi hareketlilik konulu çalışmalarda yeni bir çığır açar (s. 49). Tartakovsky ve Schwartz (2001) hareket için üç tür güdüyü (kendini koruma ve güvenlik arayışı, kişisel gelişim ve materyalizm) (s. 7-8) öne çıkarır. Diğer hareket teorisyenlerinden De Jong ve Fawcett (1981) yedi gelişim/ilerleme kategorisine işaret eder: maddi yaşam, statü, rahatlık, teşvik, özerklik, bağlılık ve ahlak (s. 50). Bu motivasyonların sosyal ve kültürel normların yanı sıra bireysel özelliklerle etkileşime girdiğini iddia eden bu araştırmacılar bu bağlamda üzerine gelişen risk alma eğilimi, kontrol etme güdüsünü; memnuniyet veya memnuniyetsizlik düzeyini hareket niyetlerini şekillendiren merkezi psikolojik boyutlar olarak görür.

Mekânın birey ve toplum yaşamı üzerinde birçok etkisinden söz edilebilir. Bunlardan biri de kentsel yaşamın önemli bir unsuru olan hareketlilik araçlarına erişim ile ilintilidir. Zira bir tren istasyonu, tramvay hattı veya otobüs durağına yakın bir yerde ikamet eden birinin şehrin kenar mahallelerinde yaşayan birine kıyasla seyahat olanakları açısından daha avantajlı olacağı söylenebilir. 20. yüzyılda ulaşım altyapısının sağlanması da dahil olmak üzere, kentsel alanların yapısı hızlı bir değişim, dönüşümden geçmiştir. Bu süreçte yeni banliyö, yol ve toplu taşıma sistemleri inşa edilirken kentsel alanlar çepçeperlere doğru hızla genişlemiş, ev ve iş yerleri giderek birbirinden ayrıldığı için hareketlilik anlayışında da ciddi değişiklikler olmuştur. Böylece 20. yüzyıldan itibaren kentsel yapıdaki değişikliklerin bir dizi potansiyel hareketlilik farklılığı ürettiği öne sürülebilir. Değişen ulaşım altyapıları ulaşım açısından şehirler arasında önemli farklılıklara neden olurken toplu taşımaya erişimi olmayan yeni banliyölerin gelişimi, hareketlilik yoksunluğu yaşayan mahalleler üretmiştir (Pooley vd., 2005, s. 13).

Peter Merriman’a göre (2009) her yerde bulunan otoyollar, havaalanları, otel lobileri, alışveriş merkezleri, tema parkları ve sanayi siteleri gibi modern tüketim ve hareketlik alanları birer yalnızlık alanı olmaktan ileri gidememiştir (s. 138). Kimi araştırmacılar ise insanların çok çeşitli şekillerde yaşadığı bu tür alanların politize edilmiş ve otorite tarafından oldukça sıkı bir şekilde kontrol edilen alanlar olduğunu iddia etmişlerdir.

Kapsadığı geniş anlam ile sosyal ve kültürel hayatın merkezinde yer alan mekân olgusu; sadece felsefe, sosyoloji, coğrafya, mimarlık gibi alanların değil toplumsal yaşamın aynası olan edebiyatın da temel malzemeleri arasında yer almaktadır.

Mekân-Edebiyat İlişkisi

“İnsanın yeryüzünde yapıp ettikleri, ilişkileri, duygu ve düşünceleri mekândan bağımsız düşünülemez. Yaşadığımız her an, bir mekâna bağlı olarak varlığımızı sürdürürüz” (Asiltürk, 2014, s.

83). Edebi bir eserde anlatıyı oluşturan olaylar, belirli bir yerde geçtiğinden, mekân tüm sanatsal metinlerin en temel unsurların biri olagelmıştır. Dahası Mekân, “edebi eserlerde insanın sınıfsal durumunu, ruh halini, toplum içindeki konumunu anlamamıza yardımcı olan önemli bir göstergedir. Mekânlar edebi eserlerde kimi zaman sosyolojik değişimin yansıma alanı, bazen insanın ruh durumunu anlatmaya yarayan somut bir çevre, kimi zaman da geçmişe duyulan özlemin ve geçmişin bir daha geri getirilemeyeceği gerçeğinin birer göstergesi olabilir” (Öner, 2020, s. 185). Mekânı, edebi eserleri biçimlendirme tiplerine göre ele alan Cemal Sakallı (2019) beş tip mekân üzerinde durmuştur. Buna göre *olay örgüsü mekânı* anlatının yapısını, gelişim merhalelerini teşkil eden olay ya da durumların, eser kişilerinin bir araya gelmesini sağlayan öğelerin yanı sıra gerilim, motif ve çatışmaların dağılımıdır. Olay örgüsünün üretimine aracılık eden, atmosfer, ilişkiler ağı, olaylar dizisinin birbiriyle bağlantısı, bütün bu unsurların işaret ettiği anlam, sezgi, tasarım ve deneyimler bütünü olay örgüsü mekânını oluşturur. Bunların dışında olay örgüsü mekânı “olayları, hikâyeyi kuran, bunlar üzerinden de temaya bizzat katılan, temanın anlamını belirginleştiren, hatta yapıtın biçimini oluşturan eylemler, bir bakıma hareketlilikler” (s. 105). *İmgesel mekânlar*, mekânın gerçekliğiyle değil mekâna ilişkin algı veya bu algının tasviri ile ilişkilidir. İmgesel mekânlarda önemli olan husus, yazın dünyasına dâhil olan doğal, tarihsel ya da kültürel mekânların ne şekilde algılandığı, uyandırdığı duygu ve çağrışımlar ile bu mekânların eserin yapı ve temasına sunduğu katkıdır. *Coğrafi mekân*, sokak, mahalle, köy, belde, kasaba, şehir, bölge; dağ, tepe, orman, göl, ırmak gibi topografik birimlerin edebiyata yansımalarıyla ilgilidir. Söz gelimi Ankara, İstanbul, Boğaziçi, Ağrı Dağı veya Çukurova gibi gerçek coğrafi mekânlar edebi bir eserin tematik kurgusunun yapılanmasına aracılık edebilir. Olay örgüsü, imgesel ve coğrafi mekânları temayla ilişkili oldukları için edebiyata içkin mekânlar olarak niteleyen Sakallı, bunlardan başka anlatı-yapısal mekânı mekânın anlatısı, mekânın yarattığı mimetik etki ve anlatı kurgusu ile ilişkilendirmiştir. Yazarın edebiyatı aşkın mekân olarak nitelediği kartografik mekânlar ise “edebiyat tarihinin ya da türlerin, temaların tarihinin, gelişme çizgisinin soyutlanmasıyla elde edilen” (s. 111) mekânlardır.

Yazarlar, anlatılarını çerçevelemek, karakterlerini şekillendirmek ve insan durumunu keşfetmek için uzun zamandır mekânı (fiziksel, psikolojik veya sembolik olsun) kullanmışlardır. Bu keşif yalnızca hikayelerin ortamlarını tanımlamakla kalmaz, aynı zamanda soyut fikirleri elle tutulur gerçekliklere dönüştürerek okuyucuların hem tanıdık hem de fantastik dünyalarda dolaşmasına olanak tanır.

Edebiyatta mekân, en temel düzeyde fiziksel ortamlar olarak kendini gösterir. Bu ortamlar; geniş, uçsuz bucaksız manzaralardan klostrofobik odalara kadar uzanır. Bu tür ortamlar, anlatıyı belli bir alana bağlamaktan çok daha fazlasını yapar. Karakterlerin ruh halini şekillendirir, eylemlerini etkiler ve daha geniş temalar için metafor görevi görür. Mekân bazen de sosyal yapıların ve hiyerarşilerin bir temsili olarak öne çıkarak kültürel ve tarihsel hafızanın aşılandığı bir araca dönüşür. Edebiyat ayrıca zihnin iç mekânlarını araştırır ve okuyucularla yankı uyandıran psikolojik ve duygusal manzaraları tasvir eder. Bu tasvirler sayesinde mekân, eser kişilerinin varoluşsal belirsizliklerini ve ruhsal dönüşümlerini yansıtır.

Kafamda Bir Tuhafılık'ta Vaka ve Mekân Örgüsü

Orhan Pamuk'un üzerinde altı yıl çalıştığı, ele aldığı konusunun yanı sıra farklı anlatımı ile öne çıkan *Kafamda Bir Tuhafılık* 2014'te yayımlanmıştır. Romanda Mevlut Karataş ve onun yakın çevresini yer alan kişilerin yaşamları yansıtılırken köyden kente göç ve göçün kaynaklık ettiği toplumsal değişim; kentleşme, işsizlik, yoksulluk, gecekondu kültürü gibi birçok sosyal meseleye de değinilir. Zaman ve mekânın yanı sıra kişi kadrosu da oldukça geniştir. Bu nedenle Pamuk'un romanda eser kişilerini tanıttığı ve akrabalık ilişkilerini ortaya koyduğu bir soyağacı tablosuna yer vermesi, olayların daha iyi anlaşılması adına oldukça önemlidir. Bu soyağacına göre Hasan Aktaş ve Safiye Aktaş çiftinin Korkut ve Süleyman adında iki oğlu bulunur. Korkut-Vediha evliliğinden Bozkurt ve Turan, Süleyman-Melahat evliliğinden de Hasan ve Kâzım adında ikişer çocuk doğmuştur. Soyağacının karşı tarafında yer alan Mustafa Karataş ise Safiye'nin kız kardeşi Atiye ile evlidir ve isimleri belirtilmeyen iki kız çocuğu ve Mevlut adında bir erkek çocukları bulunur. Ayrıca bu tabloda Rayiha ile evli Mevlut'un da Fatma ve Fevziye adında iki kız çocuğunun olduğu anlaşılmaktadır. Aile dışında kalmasına karşın olay örgüsünde belirli ağırlıkları bulunan Boynueğri Abdurrahman Efendi, Hacı Hamit Vural, Laz Nazmi, Ferhat gibi kişiler de bu tabloda yer almaktadırlar.

Kafamda Bir Tuhaflık'ta Mekânın Dönüştürücü Etkisi

Orhan Pamuk'un romanın giriş bölümünde "Boza satıcısı Mevlut Karataş'ın hayatı, maceraları, hayalleri ve arkadaşlarının hikâyesi ve 1969 ile 2012 yılları arasında İstanbul hayatının pek çok kişinin gözünden anlatılmış bir resmidir." Sözleriyle özetlediği bu eser, kırk yılı aşkın bir süreyi kapsar. Eserde ele alınan zaman dilimine koşut olarak mekân da oldukça geniş bir alana yayılır. Konya'nın Beyşehir kazası başta olmak üzere Duttepe, Kuştepe, Esentepe, Gültepe, Harmantepe, Seyrantepe, Oktepe gibi gecekondulu semtleri ve İstanbul'un çeşitli yerleri (Gaziosmanpaşa, Mecidiyeköy, Taksim, Beyoğlu, Tarlabası, Feriköy, Haliç, Kadırga, Sultanahmet, Kumkapı, Aksaray, Edirnekapı, Balat, Fatih, Karagümrük, Cankurtaran) mekânı oluşturan unsurlardır. Eser kişilerinin yaşamları üzerinde dönüştürücü etkisi bulunmalarıyla dikkat çeken bu mekânların başında gecekondulu semtleri gelmektedir.

Beyşehir kazasının Cennetpınar köyünden İstanbul'un değişen yüzünün önemli bir parçasını, bir anlamda madalyonun öteki yüzünü teşkil eden gecekondulu semtlerinden birine yerleşen Mevlut için bu alanlar, yaşama tutunma ve varoluş mücadelesinin birer sahnesi haline gelir. Özellikle Duttepe-Kültepe onun kimliğini ve hayata dair duruşunu yeniden inşa ettiği bir zemin olur. İlk çocukluk yıllarını köyde geçirdikten sonra ortaokul eğitimini sürdürmek için yazıldığı okuldan başlayarak bu yerleşim alanlarının sosyal yaşamı; ekonomik, kültürel ve dinsel çatışmalar Mevlut'un yaşamını, hayata bakış açısını derinden etkiler. Kırk yılı aşkın bir süre İstanbul sokaklarında yoğurt, boza, pilav satıcılığı, otopark bekçiliği, büfe müdürlüğü, dondurma satıcılığı, elektrik tahsildarlığı gibi pek çok çeşitli işler yapan Mevlut "şehirin bir yandan çeşit çeşit insanlarla dolmasına, kültür değişimlerine tanık olurken bir yandan da şehrin büyük bölümünün yıkılıp yeniden inşasına, modernleşmesine tanık olur; öte taraftan ise askeri darbelere, siyasal çatışmalara, ülkenin içinden geçtiği değişim ve dönüşümlere şahitlik eder" (Karataş, 2024, s. 11).

Orhan Pamuk bu romanında "gizli bir özne olarak İstanbul'u 1950'lerden itibaren kronolojik bir seyirle 2010'lara doğru işlerken kentin mekânsal ve demografik gelişimine ve yozlaşmasına Marksist geleneğin yaklaşımlarını hissettirecek biçimde atıflarda bulunur" (Sarıkaya, 2015, s. 87). Gecekondulu bölgelerine gelerek kurnazlıkları sayesinde 'arazi çeviren' kesim, İstanbul'un yaşadığı hızlı kentsel dönüşüm sürecinde sosyo-ekonomik açıdan yükselirken Mevlut gibi yoğurt, boza ve pilav satıcılığı, işportacılık, seyyar satıcılık yapan kişiler kentleşmeyle birlikte gelişmeye başlayan tekelleşmeye yenik düşer. "1972, Kasım ayında bir pazar sabahı o hafta izleyecekleri yoğurt dağıtım trafiğini üzerinden geçerken Mevlut artık babasıyla birlikte sokaklarda hiç satış yapmayacaklarını anladı. Gittikçe büyüyen yoğurt üreticisi şirketler artık yoğurt tepsilerini kamyonetlerle Taksim'e, Şişli'ye satıcıların ta ayağına kadar bırakabiliyorlardı" (Pamuk, 2014, s. 87).

Mevlut'un Rayiha ile kaçıp evlendiği yazdan bugüne geçen yedi yılda süt, çikolata ve şeker üreticisi büyük şirketler birbirleriyle rekabet ederek önce İstanbul'un bütün bakkallarına, pastanelerine, sandviç ve sigara büfelerine bedava derin dondurucu vermişlerdi. Mayıs'tan başlayarak bu soğutucu dolapların sahipleri onları dükkânların önüne çıkarıyor, kimse de sokak dondurmacısından alışveriş etmiyordu. Mevlut beş dakika aynı köşede durursa kaldırımı işgal etti diye arabasını alıp parçalayan belediye memurları, büyük şirketlerin kaldırımında yürümeyi zorlaştıran buzdolaplarına hiç ses etmiyordu. Televizyonda hiç durmamacasına bu şirketlerin tuhaf adlı dondurma ürünleri duyuluyordu (Pamuk, 2014, s.287-288).

Romanda dikkat çekilen bu tekelleşme, o dönem İstanbul'unun çehresinin hızla değişmesini sağlayan kentsel-mekânsal dönüşümün önemli bir unsuru olarak verilir. Zira tekelleşmeyle birlikte sadece iktisadi yaşam değil kent kültüründen gündelik yaşam alışkanlıklarına değin birçok şey hızlı bir şekilde değişmeye ve hatta yozlaşmaya başlar. Bir müşterisinin Mevlut'a "Vallahi artık seni görmek için alıyoruz köy yoğurdunu Mevlut oğlum" (Pamuk, 2014, s. 121) deyişi bu açıdan önemli bir ifade olarak görülebilir.

İyi, dürüst, samimi ve vefakâr olmasıyla dikkati çeken Mevlut'un geleneksellik-modernlik, iyi-kötü, maneviyat-maddiyat bağlamında yaşadığı 'tuhaflık hissi sosyo-mekânsal değişimle de ilişkilendirilebilir. Zira sokaklardaki kalabalık, caddeleri iki yanında yükselen yüksek katlı binalar, yeni gecekondulu alanları, gayrimeşru yollarla zenginleşen yeni kentli sayısı arttıkça Mevlut'un hissettiği bu hissin daha da derinleştiği görülür. Mevlut'un ilk etapta derin bir çatışma ve yabancılaşma duygusu yaşamasına neden olan bu his zaman içinde modernliğe karşı geleneğe, kötüye karşı iyiliğe ve maddiyata karşı maneviyata daha çok yönelmesine neden olur:

Başkahramanın meselelere bakışında beliren tuhafılık hissi, değişen zamanla birlikte yitirilmiş değerlerin korunmasına ve yaşatılmasına yönelik yorumları da içerir. Bu bağlamda Mevlut'un hayat hikâyesi değişen zamanın getirdikleri ve toplumsal yozlaşmanın etkilerini içeren bir duyarlılıkla okura aktarılır. Geçen zaman Mevlut'un dünyasında üç şeyi -iyi insan olma, boza satma isteği ve kafasındaki tuhafılık hissi- değiştirmez. Yazar, Mevlut üzerinden yeri geldikçe bu değerlerin korunmasına atıfta bulunarak anlatı boyunca onun kültürünü, geleneklerini, değerlerini koruduğunu göstermeye çalışır. Diğer kahramanlardan farklı oluşunu çeşitli vesilelerle dile getirir. Böylelikle romandaki Mevlut portresi, yaşadığı çağdaki değişime, yozlaşmaya karşı duran yönüyle çizilir. Bu bakımdan Mevlut her ne kadar resmi ve özel görüş ayrımıyla bir bölünmüşlük yaşasa da romanın sonunda diğer roman kahramanlarına nazaran değerlerini koruyabilmesiyle öne çıkmaktadır (Şimşek, 2020, s. 309).

Mevlut, çevresinde yaşanan sosyal, ekonomik, kültürel ve mekânsal dönüşümü geleneksel/nostaljik bir bakış açısıyla sorgularken eski zamanlara özlem duyar. Boza, yoğurt ve pilav satmak için İstanbul'un birçok semtini sokak sokak gezdiği için kentin değişen, çirkinleşen çehresinin en yakın tanıklarından biri de Mevlut'tur. Mevlut, yaşanan bu hızlı değişimin olumsuzluklarına karşılık sık sık hatıralarına sığınma yolunu seçer:

Ama bunlar çok eski zamanların hatıralarıydı. Bu yirmi beş yılda İstanbul o kadar değişmişti ki bu ilk hatıralar Mevlut'a masal gibi geliyordu şimdi. Şehre ilk geldiğinde neredeyse hepsi parke taşı kaplı olan sokaklar şimdi asfaltla kaplanmıştı. Şehrin büyük bir kısmını oluşturan, bahçeler içindeki üç katlı evlerin çoğu yıkılmış, yerlerine üst katlarında yaşayanların sokaktan geçen bir satıcının sesini işitmeyeceği yüksek apartmanlar dikilmişti. Radyoların yerini geceleri sürekli açık olan ve gürültüsüyle bozacının sesini işitilmez kılan televizyonlar almıştı. Sokaklardaki boz ve solgun kıyafetli sessiz ve ezik insanlar gitmiş, yerlerine gürültücü, hareketli ve iddialı kalabalıklar gelmişti (Pamuk 2014, s. 28-29).

Onun hatıralarında yaşattığı sokak, cadde ve evler henüz yozlaşmamıştır. Bu yerlerde oturan kişiler, sadece insan ilişkilerine değil sokak satıcılarına da değer verir. Sokak başında 'boza' diye bağırduğunda insanlar camlarını açar, kimi sepet sarkıtır kimi de onu evine davet eder. Ancak Mevlut, eski ahşap evlerinin yerini betonarme yapılara bıraktığı yeni mahallelerde sesini kimseye duyuramaz. Yeni yaşam tarzını yansıtan bu yeni binalarda oturan insanlar, Mevlut'a ve yaptığı mesleğe 'vadesi geçmiş bir nesne' gözüyle bakar. Yeni insan tipinin aşağılayıcı, küçümseyici bakışları arasında hayata tutunmaya çalışan Mevlut, bir aşamadan sonra yeni yapıları, insanların samimiyetlerini kaybetmelerinin faili olarak görür. Kentsel mimaride yaşanan değişimi korku ve Tanrısızlık ile özdeşleştirir:

Sanki şehrin yosunlarla kaplı eski duvarları, güzel harflerle kaplı eski çeşmeleri, çürüyüp eğrilerek birbirine yaslanan ahşap evleri yanıp yıkılıp bitip tükenmiş ve yerlerine yapılan yeni sokaklar, beton evler, neon lambalı dükkânlar, apartmanlar daha eski, daha korkutucu ve daha anlaşılabilir yerler olarak inşa edilmişlerdi. Sanki şehir tanıdığı bir yer, geniş bir ev olmaktan çıkmış, her önüne gelenin sınırsız beton, sokak, avlu, duvar, kaldırım ve dükkân eklediği tanrısız bir yere dönüşmüştü (Pamuk, 2014, s. 408).

İstiklal, Atatürk, Halaskargazi, Sıraselviler, Çarşı Caddesi; Taksim, Eminönü, Kurtuluş, Şişli Meydanı Mevlut'un İstanbul'da en çok vakit geçirdiği alanlardır. Geçmişe olan bağlılığıyla dikkati çeken Mevlut, kentin sokak, cadde, çeşitli alan ve mekânlarında yaşanan değişimleri suni bulur. Her yerin birbirine benzemesinden; yenilik adıyla yapılan düzenlemelerin çirkinliğinden rahatsızdır:

Mevlut İstanbul'a ilk geldiğinde "şehir dışı" denen sur dışındaki bütün bu mahalleler şimdi otuz üç yıl sonra artık birbirine benziyordu: Birbirlerine çok yakın yapılmış, kocaman pencereci, sekiz on katlı kötü yüksek apartmanlar, eğri büğrü sokaklar, inşaat yerleri, şehirdekinden de büyük kocaman reklam levhaları, televizyon seyreden erkeklerle dolu kahvehaneler, şehrin her köşesini birbirine benzeten ve köpeklerin erişemediği, tren vagonu misali demirden çöp arabaları, demir parmaklıklı üst geçitler, ağaçsız meydanlar ve mezarlıklar ve her mahallede aynı olan ve kimsenin boza almadığı ana caddeler (Pamuk, 2014 s. 414-415).

Kente ve kentsel mekânlara yönelik bu bakış açısının Mevlut'un ruh dünyası üzerinde büyük etkilere yol açtığı anlaşılmaktadır. Önceleri kentin en ücra ve karanlık sokaklardan geçerken sadece başıboş köpeklerden korkan Mevlut'un son zamanda insanlardan daha çok korkmaya başladığı, onlarla karşılaşmaktan çekindiği anlaşılmaktadır. Bu durum, Mevlut'un iç çatışmasını daha çok körüklerken

derin bir yabancılaşma duygusu yaşamasına neden olur. Sokaklarda dolaşırken kendisini tedirgin eden yeni insan tipinden tamamen farklı bir noktada bulunduğunu, onlarla ortak bir paydaya sahip olmadığını hisseder:

Kırk üç yıldır İstanbul'daydı Mevlut. Bunun otuz beş yılında, şehirde geçirdiği her yılın kendisini buraya daha çok bağladığını hissetmişti. Son yıllardaysa zaman geçtikçe İstanbul'a yabancılaştığını hissediyordu. Şehre durdurulamaz sel dalgaları gibi büyüyerek gelen milyonlarca yeni insan ve onların yeni evleri, yüksek binaları, alışveriş merkezleri yüzünden mi? Mevlut, 1969'da şehre geldiği sıralarda yapılan binaların, yalnız gecekonduların değil, Taksim'deki, Şişli'deki kırk küsur yıllık apartmanların da yıkıldığını görüyordu. Eski binalarda yaşayan insanlar sanki şehirde onlara verilen sürelerini doldurmuşlardı. Yaptıkları binalarla birlikte o eski insanlar gözden kaybolurken, yerlerine yapılan daha yüksek, daha korkutucu, daha beton binalara yeni insanlar yerleşiyordu. Mevlut otuz kırk katlı bu yeni binalara baktıkça bu yeni insanlardan biri olmadığını hissediyordu (Pamuk, 2014, s. 457).

Kentte yaşanan değişimin hızı arttıkça kişisel tarihinin yok olduğunu, belleğinde özenle muhafaza ettiği hatıraların da işgal edildiğini hisseden Mevlut, bu hissi kentsel dönüşümle çehresi büsbütün değişen Kültepe'ye yıllar sonra gittiğinde derin bir şekilde yaşar. Çocukluk yıllarının geçtiği arsaya yapılan on iki katlı bir apartmanı gören Mevlut, hiçbir şeyin eskisi gibi olmadığını anlar. Süleyman'ın dairesinden kentin manzarasını izlerken bir an için babasının onu Kültepe'nin en yüksek noktasına çıkardığı anı hatırlar. Ancak gördüğü manzara karşısında Mevlut'ta korku dışında bir his uyanmaz: "Mevlut'un şimdi karşısında pencerelerden yapılmış bir çeşit duvar dokusu vardı. Şehrin gücü, korkutucu gerçekliği, vahşiliği Mevlut'a bile hâlâ sert bir duvar etkisi veriyordu. Bu duvarın üzerinde on binlerce, yüz binlerce pencere Mevlut'u birer göz gibi seyrediyordu" (Pamuk, 2014, s. 461).

Sonuç

Mekân konusunu, kaleme aldığı romanların ana unsuru haline getiren Orhan Pamuk, *Kafamda Bir Tuhaflık*'ta da bu yönde bir eğilim sergilemiştir. Yazar, bu romanında gerçek ve kurmaca mekânlarda yaşanan değişim-dönüşüm perspektifinde Türkiye'nin yakın tarihine ve sosyal değişim sürecine ayna tutmuştur. Gelenek ve geçmiş yaşama bağlılığıyla dikkati çeken Mevlut, bu aşamada yazarın duygu ve düşüncelerine aracılık eder. Yoğurt, boza, pilav, dondurma satıcılığı başta olmak üzere birçok işte çalışan Mevlut, kırk yılı aşkın bir süre boyunca bir flanör edasıyla İstanbul'u karış karış dolaşmış; bu süre zarfında sosyal, kültürel ve kentsel dokuda yaşanan her türlü değişim-dönüşümün en yakın tanığı olur. Bu süreç naif, dürüst ve samimi bir karakter olan Mevlut'un iç dünyasında önemli çatışmalar yaşamasına çeşitli sorgulamalar yapmasına neden olur. Mevlut, sadece mekân veya kentsel dokuda yaşanan değişime değil insan ilişkilerinde yaşanan yozlaşmaya da anlam veremez.

Romanda İstanbul'un hızlı göç ve kentleşme süreci ile bir anda kalabalıklaşması, gecekondulaşma süreci ve bu sürecin yol açtığı çeşitli sorunlar, romanın odağında yer alan Mevlut ve çevresi, gezdiği mekânlar üzerinden verilmeye çalışır. Ayrıca İstanbul'un sosyal, kültürel, ekonomik dönüşümü ile mekânsal değişim arasında anlamlı bir koşutluk kurulmuştur. Yozlaşma, karmaşa, köksüzlük ve çürümeyi temsil eden hızlı mekânsal değişime karşılık Mevlut'un tutunduğu değerler, maneviyat, iyilik ve gelenekler geçmişteki önemlerini yitirdikleri için adeta bir tuhaflığa, nostaljik bir özleme dönüşür.

Özetle *Kafamda Bir Tuhaflık*'ta mekânın dönüştürücü yönünün hem mikro hem de makro düzeyde iyi bir şekilde sonuçlanmadığı görülmektedir. Bu durum Mevlut açısından değerlendirildiğinde Mevlut'un kendisine ve çevresine yabancılaşmasına neden olduğu görülmektedir. Makro düzeyde ise İstanbul'da yaşanan kentsel dönüşümün beraberinde çözülme, çatışma, yozlaşma gibi sosyal ve kültürel olguları getirdiği söylenebilir.

Kaynakça

- Adıgüzel Özbek, D. & Ertürk, Doğan Z. (2017). Mekânı anlama üzerine süreç odaklı bir yaklaşım, *Tasarım ve Kuram*, 24, 79-89.
- Asiltürk, B. (2014). Üçlü sarmal: Zaman-mekân-söz. *Türk Dili*, (747), 83-86.
- De Jong, G. F. & Fawcett, J. T. (1981). Motivations for migration: An assessment and a value-expectancy research model. In Gordon F. De Jong & Robert W. Gardner (Eds.), *Migration Decision Making*:

- Multidisciplinary Approaches to Microlevel Studies in Developed and Developing Countries* (pp. 13-58). New York: Pergamon Press.
- Freudenthal, G. (1986). *Atom and Individual in the Age of Newton: On the Genesis of the Mechanistic World View*, Boston Studies in the Philosophy and History of Science.
- Kahveci, K. (2017). Varlık-yokluk arasında: mekân üzerine bir değerlendirme, *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 59, 101-108.
- Karataş, T. (2024). *Flanör kavramı bağlamında Kafamda Bir Tuhafılık ve Kara Kitap romanlarının mukayeseli incelemesi*. [Yüksek lisans tezi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Kutluer, İ. (2003). "Mekân", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, *TDV Yayınları*, Ankara, 28, 550-552.
- Lee, E. (1966). A theory of migration. *Demography*, 3 (48), 47-57.
- Lefebvre, H. (2019). *Mekânın üretimi*. (Çeviren: Işık Ergüden). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Merriman, P. (2009). Mobility. In Nigel Thrift, Rob Kitchin (Eds.), *International encyclopedia of human geography*, (pp. 134-143). Oxford: Elsevier.
- Öner, H. (2020). Edebiyat mekân ilişkisinin psikolojik ve sosyolojik boyutları, Öztürk Emiroğlu, Gülsemin Hazer, Macit Balık, Hülya Ürkmez (Ed.), *Prof. Dr. Ramazan Kaplan'a Armağan içinde* (177-187). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Pamuk, O. (2014). *Kafamda Bir Tuhafılık*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Piguet, E. (2018). Theories of voluntary and forced migration. Robert McLeman & François Gemenne (Eds.) In *Routledge handbook of environmental displacement and migration* (pp.17-28). Abingdon: Routledge.
- Piguet, E. (2018). Theories of Voluntary and Forced Migration. Robert McLeman & François Gemenne (Ed.) In *Routledge Handbook of Environmental Displacement and Migration*, p.17-28, Abingdon: Routledge.
- Pooley, C., Turnbull, J., & Adams, M. (2005). *A mobile century? Changes in everyday mobility in Britain in the twentieth century*. Farnham: Ashgate.
- Relph, E. (1976). *Place and placelessness*. London: Pion.
- Sakallı, C. (2021). Tema araştırmasına bir katkı olarak edebiyatta mekân ve edebi mekân. *KARE*, (Özel Sayı) 95-114.
- Sarıkaya, H. (2015). *Kafamda Bir Tuhafılık* romanında mekânın sosyolojik işlevi. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 52, 79-96.
- Şimşek, Y. (2020). Orhan Pamuk'un *Kafamda Bir Tuhafılık* romanında yitirilmiş değerler. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 67, 299-328.
- Tartakovsky, E. & Schwartz, S. H. (2001). Motivation for emigration, values, wellbeing, and identification among young Russian Jews. *International Journal of Psychology*, 36 (2), 88-99.
- Ülken, H. Z. (1969). *Bilim felsefesi*. İstanbul: Ülken Yayınları.

Yön Dergisi ve Eğitime Dair Yazılarında Köy Enstitüleri*

The Village Institutes in Articles About Education Of Yön Magazine

Ergül CEYHAN

Siirt İbrahim Hakkı Kız Anadolu İmam

Hatip Lisesi, Siirt, Türkiye

ORCID: 0000-0002-4986-0971| Email:
ergulceyhan@hotmail.com

Emrah YILMAZ

Siirt Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi

Tarihi Anabilim Dalı, Siirt, Türkiye

ORCID: 0000-0001-5955-8277| Email:
emrah.yilmaz09@gmail.com

* Bu makale, Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün 2024 tarihinde onayladığı "YÖN Dergisi ve eğitime bakış açısı (köy enstitüleri)" adlı yayımlanmamış yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

Makale Bilgisi / Article Information

Cite as/Atıf: Ceyhan, E. - YILMAZ, E. (2024). Yön dergisi ve eğitime dair yazılarında köy enstitüleri. *Fikriyat Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 263-276.

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 29.09.2024 **Kabul Tarihi / Accepted:** 22.10.2024

Yayın Tarihi / Published: 31.12.2024

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık/December 2024

Cilt/ Volume: 4 **Sayı/ Issue:** 2

Sayfa / Pages: 263-276

İntihal / İntihal: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two reviewers and confirmed to be plagiarism-free.

Yayıncı / Published by: Siirt Üniversitesi Fikriyat Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi / Siirt University Journal of Social Sciences Research

Etik Beyan / Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Ergül CEYHAN-Emrah YILMAZ. It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited

Öz

1961 Anayasası'nın getirdiği özgürlük ortamından yararlanan Yön dergisi 20 Aralık 1961 tarihinden 30 Haziran 1967 tarihine kadar yayın hayatını sürdürmüş ve dergi toplamda 222 sayı halinde yayımlanmıştır. Yön dergisinde işlenen konular, Türkiye'nin siyasi gündemine ışık tutmuştur. Yön dergisinde üzerinde durulan konulardan biri de eğitim konusuydu ve eğitim başlığı altında özellikle Köy Enstitüleri üzerinde durulmuş ve dergide Köy Enstitülerine özel bir önem verilmiştir. Köy Enstitüleri kendinden önce uygulanan köye yönelik eğitim programının bir devamı niteliğindedir. 17 Nisan 1940 tarihinde başta Hasan Âli Yücel ve İsmail Hakkı Tonguç olmak üzere büyük bir emek ve gayretlerle kurulan bu enstitülerin amacı köye yönelik öğretmen yetiştirmektir. Köy Enstitülerinin odak noktası "iş üzerinde eğitim" ilkesi üzerinde şekillenmiştir. Enstitülerin eğitime devam ettiği yıllar içerisinde köye yönelik eğitim programı başarıyla yürütülmüştür. Enstitülerde yetişip öğretmen olanlar ile köylerinin dışına ilk kez çıkan köy çocukları ve bu anlamda modern tarım ve hayvancılığı öğrenen köy halkı enstitülerin önemli kazanımları arasındadır. Yine Mehmet Başaran, Talip Apaydın ve Fakir Baykurt gibi yazarlar Köy Enstitülerinde yetişen önemli yazarlardır, bu yazarlar Türkiye'de köy edebiyatının güçlenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Türkiye'yi bir amaca sevk etmek isteyen Yön dergisi, eğitimde Köy Enstitülerinin tekrardan açılması istemiş, ancak kapatılan Köy Enstitülerinin tekrardan açılması dönemin siyasi atmosferinde mümkün olmamıştır.

Anahtar Kelimeler: Yön dergisi, eğitim, Köy Enstitüleri, Köy Enstitüleri'nin kapatılması, Demokrat Parti

Abstract

Benefiting from the environment of freedom brought by the 1961 Constitution, Yön magazine continued its publication life from 20 December 1961 until 30 June 1967 and the magazine was published in 222 issues in total. The topics covered in the magazine Yön shed light on Turkey's political agenda. One of the issues emphasised in the magazine Yön was education, and under the heading of education, especially the Village Institutes were emphasised and a special importance was given to the Village Institutes in the magazine. The Village Institutes were a continuation of the education programme for the village that had been implemented before. Founded on 17 April 1940 with great labour and effort by Hasan Âli Yücel and İsmail Hakkı Tonguç, the aim of these institutes was to train teachers for the village. The focus of the Village Institutes was shaped on the principle of "education on the job". During the years that the institutes continued education, the education programme for the village was successfully carried out. Among the important achievements of the institutes were those who were trained in the institutes and became teachers, village children who travelled outside their villages for the first time, and village people who learned modern agriculture and animal husbandry. Again, writers such as Mehmet Başaran, Talip Apaydın and Fakir Baykurt were important writers trained in the Village Institutes, and these writers played an important role in the strengthening of village literature in Turkey. The magazine Yön, which wanted to move Turkey towards a goal, wanted to reopen the Village Institutes in education, but it was not possible to reopen the closed Village Institutes in the political atmosphere of the period.

Keywords: Yön magazine, education, Village Institutes, closure of Village Institutes, Democrat Party

Giriş

Yön dergisi, 20 Aralık 1961 tarihinden 5 Haziran 1963 tarihleri arasındaki ilk döneminde 77 sayı olarak yayımlanmıştır. Dergi, 15 ay gibi görece kısa bir süre kapatıldıktan sonra tekrar 25 Eylül 1964 tarihinde yayım hayatına başlamıştır. Doğan Avcıoğlu, Yön dergisinin ilk sayısından itibaren sorumlu müdür olarak görev yapmıştır. Doğan Avcıoğlu'nun dışında Cemal Reşit Eyüboğlu ve Mümtaz Soysal'ın yazıları da Yön'de yer almıştır. Sol ideoloji ve düşünce dünyasında önemli bir tartışma platformu haline gelen dergi diğer sol dergilere kıyasla sol düşünce hayatında önemli bir yere sahiptir (Gencer, 2020). Türkiye'nin siyasi ve kültür hayatını etkileyen Yön dergisini anlamak için öncelikle dönemin sosyo-ekonomik ve askeri şartlarını, kurucularını, genel yayın çizgisiyle birlikte 1960 Türkiye'sinin de bilinmesi gerekir. Yön dergisi muhalif basından ayrı tutulmuşsa da dergi deyim yerindeyse muhalif basının sözcülüğünü yapmıştır (Çiçek, 2013, s. 28). Yön dergisinin karakterini anlayabilmek için öncelikle ortaya çıktığı toplumsal koşulların bilinmesi gerekir. Yön Hareketi 1960'lı yılların Türkiye'sinde devlet-toplum ilişkisi içerisinde bir yol izlemiştir (Sürer, 2018, s. 112). Demokrat Parti (DP) döneminde öğrenci olayları, sıkıyönetim, basına sansür uygulaması DP yönetimini siyaseten zayıflatmıştı. 27 Mayıs ile 10 yıllık DP iktidarına son verildi (Basmacı, 2019, s. 86-87). Hazırlanacak olan anayasa güçlü bir ekonomi, özgürlükler ve siyasi gücün bir merkezde toplanmasını engelleme prensiplerinden oluşacaktı (Timur, 1962, s. 13). Uzun tartışmalardan sonra yeni anayasa 1961'de halk oylamasına sunulmuştur. Referandumdan çıkan evet sonucu ile yakın Türkiye tarihindeki bu önemli anayasa yürürlüğe girmiştir (Özdemir, 1993, s. 224 - 225). Yön dergisinin amacı Türkiye'yi belli bir hedefe ulaştırmaktır. Türkiye'nin ulaştırılmak istendiği amaca sosyal ve ekonomik tartışmaların sonunda ulaşılabileceği dergide kaleme alınan yazılarda belirtilmiştir. Yön dergisindeki yazar ve düşünürler derginin ilk sayısında yayımladıkları bildiriye de bu hedefe ulaşmak için amaçlarını açıklamışlardır. Yön dergisi, Köy Enstitüsü projesinin neden tam olarak gerçekleştirilmediği ve ortadan kaldırıldığı üzerinde dururken dergideki birtakım yazarlar da toprak ağalığı, eğitim ve Köy Enstitüleri gibi güncel konular üzerinde araştırma yazıları ve makaleler yayımlamışlardır (Bilici, 2021, s. 78).

İsmail Hakkı ve John Dewey'in de istediği gibi eğitimde köye ağırlık verecek olan Köy Eğitim Kurulları 1936 yılında açılmıştır. Eğitim Kurullarıyla ileride açılacak olan Köy Enstitülerinin temeli de atılmış oluyordu. Köy Eğitim Kurulları Kanunu'yla köylerin eğitim-öğretim ve tarım işlerinin yapılmasını sağlamak için az nüfuslu köylere Köy Eğitim Kurulları gönderilmiştir. Bundaki amaç Türk köylüsünü çağdaş yaşam standartları seviyesine ulaştırmaktır. Bu amaç ile ülkemizde eğitim için yoğun bir çaba ve emek harcanmıştır (Yüksel, 2019, s. 63 - 64). Cumhuriyet Dönemi'nde köylüye yapılan en önemli yatırımlardan biri de Köy Enstitülerinin açılmış olmasıdır. TBMM'de kabul edilen 3803 sayılı kanun ile Köy Enstitüleri kurulmuştur. Kanunda özetle köy öğretmeni yetiştirmek için ziraata uygun yerlerde Köy Enstitüleri açılır maddesi yer almaktaydı. Köy Enstitüleri Kanunu'na göre okulsuz köy bırakılmayacaktı. En uzaktaki köylere dahi Köy Enstitüsü öğretmenleri sayesinde ulaşılabilecekti. Bu noktada Köy Enstitüleri projesinin amacı köyü kendi içinden kaldırmaktı. Bu açıdan Köy Enstitüleri projesi hem bir eğitim projesi hem de ekonomik bir projeydi (Kaplan, 2017, s. 57).

1. Yön Dergisinin Kuruluşu

Yön dergisi, Kurucu Meclis'in üyeliğini de yapan Cemal Reşit Eyüboğlu, Doğan Avcıoğlu ve Mümtaz Soysal tarafından çıkarılmıştır. İsmet İnönü tarafından CHP kontenjanından Kurucu Meclis üyeliğine bu dönemde Mümtaz Soysal ve Doğan Avcıoğlu seçilmiştir. Doğan Avcıoğlu, Mümtaz Soysal ve Cemal Reşit Eyüboğlu'nun ileri görüşlülüğü 1961 Anayasası'nın hazırlanışında ülkenin ihtiyaç duyduğu köklü değişikliklerin gerçekleştirilmesini de sağlamıştır. Özellikle siyasi ve politik alanlarda halkı aydınlatmak için bir derginin çıkarılması Avcıoğlu ve arkadaşları tarafından zaruri bir ihtiyaç olarak görüldü. Avcıoğlu ve arkadaşları yollarını bulabilmek için Soysal'ın da tavsiyesiyle derginin adını "Yön" koydular (Turan, 2002, s. 48). Kendisinden önceki muhalif basından kendisine has özellikleriyle ayrılan Yön dergisinin bünyesinde muhalif basının sözcüleri de bulunmaktaydı. Bu noktada *Forum* önemli bir yer tutmaktaydı ve DP Dönemi'nde yayımlanmış olan diğer dergilere kıyasla bu dergi zengin bir içeriğe sahipti ve aynı zamanda birçok yazarı da bünyesinde barındırmıştı (Çiçek, 2013, s. 22 - 23).

Yayınladıkları ortak bildiriyle Yön dergisinin etrafına toplanan yazar ve düşünürler savundukları düşünceleri ilk sayıda okuyucularına iletmişlerdir. Hazırlanıp yayımlanan bildiri Türk toplumunda çeşitli görevlerde bulunan 160'tan fazla aydın tarafından imzalanmıştı. Bildiri oluşturulmadan önce

aydınların fikirlerine danışılarak ve yine bu fikirler geliştirilerek bildiri son şeklini almıştır. İlk sayıda yayımlanan bildiride derginin kuruluş amaçları açıkça belirtilmiştir. Özetle hazırlanan bu bildiride, Atatürk devrimlerini amaç edinerek çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmak, demokrasiyi yaşatmak, sosyal adaleti sağlamak, ekonomik anlamda hızlı kalkınma gibi amaçlar yer almıştır (“Bildiri”, 1961, s. 12-13).

1.1Yön Dergisinin Yayın Hayatı

Toplamda 222 sayı halinde yayımlanmış olan *Yön* dergisi 20 Aralık 1961 tarihinde yayım hayatına başlamıştır. *Yön* dergisinin basın hayatı 30 Haziran 1967 tarihinde yayımlanan 222. sayı ile sonlanmıştır. Haftalık olarak yayımlanan dergi fikir ve sanat gazetesi olarak tanımlanmıştır. *Yön*’ün çekirdek dediğimiz yazar kadrosunda Mümtaz Soysal, Doğan Avcıoğlu, İlhan Selçuk, İlhami Soysal gibi yazarlar yer almıştır (Dikici, 2007, s. 48). Satış tirajı 30.000’lere yaklaşan dergi Türk solu üzerinde önemli etkiler bırakmıştır. Bunun en önemli sebebi aydın desteğini alması ve ülkenin içinde bulunduğu siyasi koşullardır. Türk solunda sol-sosyalist yayımlara 27 Mayıs’tan sonra hızlı bir şekilde ilginin artmasındaki en önemli sebeplerden biri bu dönemde yayımlanan sosyalist bir dergi olan *Yön*’ün varlığıydı (Barkın, 2011, s. 51). Avcıoğlu derginin yayım hayatına başlaması için 10.000 TL, Hamdi Avcıoğlu 40.000 TL ve Cemal Reşit Eyüboğlu da 70.000 liralık bir sermaye ile dergiye maddi katkıda bulunmuşlardır. Bu maddi katkılarla derginin ödenmiş sermayesi toplamda 120.000 TL olmuştur. Mevcut sermayenin dışında dergide yayımlanan ilanlardan az da olsa bir gelir elde edilmiştir. *Yön* yayınlarından elde edilen gelir de söz konusu olunca derginin basım sürecinde herhangi bir maddi sorunla karşılaşmamıştır. *Yön* dergisinin tirajı sıkıyönetim komutanlığı tarafından kapatıldığı 78. sayıya kadar 30.000’ civarında iken derginin kapatılmasıyla Eylül 1964’teki tirajı 10.000’e kadar düşmüştür. *Yön* gibi bir fikir ve düşün dergisi için o tarihlerde bu tiraj her şeye rağmen önem arz etmekteydi (Özdemir, 1986, s.53-55).

Temsilciler Meclisi sayesinde *Yön*’ü çıkaracak kadro siyasi tecrübe de kazanmıştır. *Yön* yazarları bu sayede geniş bir aydın çevresiyle temas kurabilmiştir. Atilla Karaosmanoğlu, Osman Nuri Torun, Çetin Altan, Altan Öymen, Bahri Savcı ve Adil Aşçıoğlu gibi aydınlar *Yön* dergisinde yazmadan önce Temsilciler Meclisi’ndeki faaliyetleriyle tanınmışlardır. Bu isimlerin dışında Cemal Reşit Eyüboğlu Kurucu Meclis’e Trabzon il temsilcisi olarak girmiş, *Yön* dergisinin finansmanını sağlamış ve bir dönemde CHP’de milletvekilliği yapmıştır. Bu dönemde *Yön* dergisinin ortaya çıkmasını sağlayacak koşullar da zamanla oluşmaya başlamıştır. 1961 seçimlerinde muhalefetin yaşadığı düş kırıklığından sonra Yön Hareketi yayım hayatına başlamıştır. 1960’lı yıllarda açıkça ifade edilmese de ülkedeki sorunların çözümününün sosyalist bir bakış açısıyla değerlendirilmesi gerektiği sol ideolojide hâkim bir görüş niteliğine sahipti (Dikici, 2007, s. 49-51).

1.2Yön Dergisinin Düşünce Dünyası

Yön dergisinin kendi fikir ve düşüncelerini açık ve serbestçe açıklayabilmesinde 1961 Anayasası’nın önemli bir rolü bulunmaktadır. Yeni Anayasa’nın getirdiği özgürlük ortamında devletçiliğin önemli bir rol oynadığını belirten *Yön* yazarları, siyasal hayatta kendisine önemli bir yer bulmuştur. *Yön* “bildiri”sinin amacına uygun olarak gerçekleşmesi için tutarlı bir politika izlenmiştir. Sosyalizm kavramı, *Yön*’ün diğer sayıları incelendiğinde daha iyi anlaşılmaktadır. *Yön* dergisinin amacı geleceğin Türkiye’sini inşa etmektir. *Yön*, ekonomik bağımsızlığı savunurken her türlü sömürgeciliğe de karşı olduğunu açıkça belirtmiştir. Dergi, halkçı bir yönetimin kurulması için düşünsel anlamda mücadele etmiş ve dergi yazarları sömürülen kesimlerin susturulmasına da sert bir şekilde karşı çıkmışlardır. *Yön*’ün 1960’lı yıllarda doğrudan iktidar ve iktidar partileriyle bir bağlantısının olmayışı da dergiyi farklı bir konuma koymaktaydı. Yöncülerin muhalif söylemlerini açıkça dile getirmelerinde hükümetle aralarına koydukları mesafenin önemli bir rolü bulunmaktadır (Çiçek, 2013, s. 32-33). Dergi, kalkınmayı öncelikli hedef sayarak Türkiye’nin kalkınabilmesi için kendine özgü bir sosyalizm modelini gerçekleştirmesi gerektiğine inanıyordu ve bu noktada Yön bir aydın hareketi olarak sosyalizmi destekliyor ve ekonomik olarak savunuyordu. Türkiye’nin içinde bulunduğu darbe ortamının aşılması için *Yön* bildirisinde adı geçen aydın ve düşünürler sosyal adaleti sağlamak ve demokrasiyi sağlam temeller üzerine oturtmak için ülkenin hızla gelişmesinin planlı bir kalkınma modeliyle gerçekleşeceğine inanıyorlardı. Türk toplumunu şekillendirebilme yeteneğine sahip olan aydınlar kalkınmanın ana çizgileri üzerinde durmuş ve dergide buna istinaden milliyetçilik ve

emperyalizm karşıtlığı üzerinde durulmuştur. Yön'deki aydın ve düşünürler Türkiye'nin kurtuluşunun iktidarların eğitim, ekonomi ve siyasi stratejisiyle sağlanacağını düşünüyorlardı. *Yön* gerçekleştirmek istediği bu amaç ve hedefler açısından sadece bir dergi değil aynı zamanda çevresine topladığı aydın ve düşünürlerle kitlelere yön veren, verebilecek siyasi bir hareketti. Yön Hareketine yakından bakıldığında dergi, Türkiye'nin en büyük sorunu olarak ekonomik kalkınma, eğitim ve siyasi istikrarsızlığı görmekteydi (Dikici, 2007, s. 51 – 53).

1.3 Türk Siyasetinde Yön Dergisi

Yön dergisinin yayım hayatında sosyalizm kavramını en etkili şekilde kullanması ve sol fikirlerin açığa çıkarılması derginin Türk siyasi hayatındaki önemli etkileri arasındadır. Dergi, sosyalizmin önemi ilk sayısından itibaren belirtmiş ve derginin diğer sayılarında da sosyalizme önemli bir vurgu yapılmıştır. *Yön*'ün sosyalizm tartışmaları bu meselenin daha çok meşruiyetiyle ilgiliydi (Barkın, 2011, s. 53). Avcıoğlu sosyalizmin önemini *Yön*'ün daha ilk sayısından itibaren vurgulamış ve Türkiye'nin kalkınma programını hızlandıracak çapta bir kemer sıkma politikasının uygulanması, ülkenin maddi imkânlarından herkesin eşit şekilde faydalanması, ekonomik refahtan herkese eşit pay dağıtılması ve ülkenin hızlı bir şekilde gelişmesinde sosyalizmi ve sosyalist düşüncenin önemini dile getirmiştir. *Yön*'ün uygulamak istediği sosyalizm daha çok kalkınmış ve modern bir Türkiye'yi öngörmekteydi (Avcıoğlu, 1961, s. 3). Türkiye'de ilk defa kadın hakları, işçi sınıfı, sosyal demokrasi ve Kürt sorunu gibi konular *Yön*'ün ortaya koyduğu siyasal düzlemde ilk kez derinlemesine işlenebilmiştir. *Yön*'ün ilk sayılarından itibaren işlediği konular ve Türk solunun ciddiye alınması *Yön* dergisinden çok sonra gerçekleşmiştir. Bu durum, *Yön*'ün liderlik karakterini ortaya koymuştur. Daha ilk sayısından itibaren *Yön* dergisi hem yurt içinde hem de yurt dışında ilgiyle karşılanmıştır. Dünyanın önde gelen A.F.P. (Agence France-Presse) gibi büyük haber ajansları *Yön* dergisiyle ilgili haberlere yer vermiştir. Ayrıca *Le Monde* gibi büyük gazetelerde *Yön*'ün kuruluşunu haberleştirmişlerdir. Yabancı ülkeler, *Yön* ile ilgili bilgi toplamak için Ankara'daki elçiliklerine başvurmuşlardır. Ulusal basında ise *Milliyet*, *Öncü*, *Vatan* ve *Ulus* gibi gazeteler tarafından *Yön* dergisinin çıkışı halka bildirilmiştir. *Yön*'ün ilk sayısında yayımlanan "Bildiri" dönemin gazetelerinde tartışılmıştır. Üniversite öğrencileri de *Yön* dergisinin yayımına kayıtsız kalmamıştır. Siyasal Bilgiler Fakültesindeki öğrenciler, çeşitli okul dergilerinde yayımlaması için *Yön*'ün bildirisini Fransızcaya tercüme ederek Fransa'ya göndermişlerdir ("Yön'ün Akisleri", 1961, s. 9). Sosyalist tartışmaların odak noktası haline geldiği 1960'lı yıllar aynı zamanda Türk siyasi hayatında köklü değişimlerin yaşandığı yıllardır. Yön'ün bu önemine rağmen bu dönemdeki farklı anlayışlar ve yorumlar derginin kapanmasıyla sonuçlanmıştır. Yön'ün kapanması Avcıoğlu'nu harekete geçirmiş ve Avcıoğlu *Devrim* gazetesini *Yön*'den sonra çıkarmıştır. 1980'li yıllardan geriye doğru bakılıp *Yön* dergisi ve Doğan Avcıoğlu incelendiğinde Türkiye'de istenilen politik değişimin yani halkın siyasal açıdan bilinçlenmesi yerine daha çok ordunun radikal kanadıyla bu değişimlerin gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. *Devrim* gazetesi, 12 Mart darbesini "*Ordu anti-Kemalist Gidişe Dur Dedi*" başlığıyla vermiştir. Avcıoğlu'nun yönetimindeki *Devrim* gazetesi, Atatürkçü düşüncenin ordu tarafından uygulanacağı inancındaydı. Avcıoğlu'ndaki değişim yıllar içerisinde yazılarına da yansımıştır. Ancak çevresinin ve siyasal şartların bu değişimde büyük payı olduğu unutulmamalıdır (Fedai, 2018).

2. 1920'li Yıllarda Türkiye'nin Köy Eğitim Politikası

Türkiye, 1920'li yıllarda siyasi bir değişim süreci içerisine girmiştir. Cumhuriyet düşüncesine en uygun zemin bu toplumsal koşullar altında belirlemiştir. Eğitim düşünce ve politikaları okullar sayesinde toplumsal yaşamın içindeki bireyleri üretim sistemine dâhil eder. Okullarda toplumsal yapının ihtiyaçlarına uygun eğitimler verilerek iyi bir vatandaş eğitimi kazandırılır. Kaynakların eşit dağılımı ve kullanımı sürecinde okullar düşüncelerin şekillendiği birer kurumdur. Başarılı bir eğitim politikası, ilkokuldan üniversite eğitiminin sonuna kadar olan süreçte toplumsal değerleri içselleştirir. Sosyal politika yaklaşımında iş becerileri kazanma ve toplum kurallarına uygun davranışlar, eğitim sayesinde kazandırılır. İdeal eğitim modelinin değerlendirilebilmesini sağlayabilecek sosyal politika anlayışı kapsamında uygun bir eğitim hizmeti verilmelidir (Babahan, 2009). Toplum varlığının devamı eğitimin verildiği okullara bağlıdır. Okullardaki eğitimin belli bir düzen içinde verilmesi toplumun yeniden inşa edilmesini sağlar. Bundan dolayı eğitim - öğretim programlarının birbirini tamamlaması büyük önem taşımaktadır. Eğitimin amacı topluma istendik davranışları kazandırmaktır. Eğitim, toplumsal ihtiyaçlardan ortaya çıkmıştır. Varlığını devam ettirmek isteyen her toplumun mevcut bir eğitim politikası söz konusudur. Toplumsal kurumların oluşturulmasında eğitim kadar ülkenin milli

değerleri de önemlidir. Çağdaş bir Türk toplumu oluşturmak Atatürk inkılaplarının temel amacıdır. Türkiye'nin eğitim politikası milli, laik ve bilimsel bir eğitim sistemine dayanmaktadır. Cumhuriyet Dönemi'ndeki eğitimin temel amacı, Türk milletini okur-yazar yapmaktır. Atatürk, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yaptığı bir konuşmada eğitimin bir süs olmadığını, öğretimin de baskı aracı olmadan yöntem ve kurallarına göre uygulanması gerektiğini ve eğitimin pratikte kişiyi geliştirmesinin önemine değinmiştir (Kuşci, 2021, s. 89 – 90). Toplumsal yaşamı düzenleyen eğitim, bilginin nesillere aktarılmasını sağlayan önemli bir araçtır. Toplumların her alanda kalkınmasını sağlayan eğitim sistemi sayesinde bilgi unutulmaktan kurtulur. Eğitim sistemi sayesinde ekonomik kalkınmanın hızı artırılır. Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile eğitim sistemimiz daha işlevsel bir hale getirilmiştir. Bu kanun ile bütün okullar Maarif Nezareti'ne bağlanmış, Talim ve Terbiye Kurulu oluşturulmuştur. Eğitim sisteminde sorun olarak görülen ikili sistem kaldırılmıştır. Kültür çatışmasını engellemek için Batı tarzı eğitim sistemine geçilmiştir. 1 Kasım 1928 tarihinde yeni Türk harflerinin kabul edilmesiyle okuma yazmada yeni bir dönem başlamıştır. Eğitimin halk içinde yaygınlaştırılması için önemli adımlar atılmış ve Mustafa Kemal'e "başöğretmen" ünvanı verilmiştir. Atatürk, halk arasında dersler vermiş ve eğitim seviyesinin artırılması için çaba göstermiştir (Demir, 2021, s. 74 – 75).

Öğretmen yetiştirme konusu, cumhuriyetin ilk döneminde çözülmesi gereken önemli bir sorundu. Cumhuriyetin ilk yıllarında öğretmenlik mesleğinin yasal düzenlemelerle önemi ve değeri artırılmaya çalışılmıştır. Orta Tedrisat Muallimleri Kanunu ve 789 sayılı Maarif Teşkilatı'na dair kanunla öğretmen sorunu çözülmeye çalışılmıştır (Bastık, 2020, s. 129). Öğretmenlik mesleğine verilen değer bir yandan artırılmaya çalışılırken diğer yandan da Türk halkının ve özellikle de köylünün eğitilmesine önem verilmiştir. Eğitimin hedeflerini gerçekleştirmek için de ilköğretim eğitimi zorunlu hale getirilmiştir. Bu anlamda Türkiye'deki eğitimsizlik ve okulsuzluk sorunuyla mücadeleye temelden başlandığı söylenebilir. 1930'lu yıllarda köylünün eğitilmesi, kalkınmanın ilk koşulu olarak görülmüştür. Erken cumhuriyet yıllarında eğitim politikasının temel amacı Türk toplumunun bilgisizlik sorununu çözmek ve inkılapların tüm yurttaki başarıyla gerçekleştirilmesini sağlamaktır. Bilgisizlikle mücadelenin yanında ülkede yaşanan ekonomik sorunlar ve köylerin kuruldukları coğrafi bölgelerdeki farklılıklar gibi olumsuzluklar köy eğitimi için planlanan eğitim faaliyetlerinin sonuçsuz kalmasına neden olmuştur. Yazar Yunus Nadi, *Cumhuriyet* gazetesindeki yazılarında köylerdeki eğitim ve ilköğretim sorununu işlemiştir. *Cumhuriyet* gazetesinde yayımlandığı bir yazısında köylerdeki eğitim programıyla, şehirdeki eğitim programının aynı olmasını doğru bulmadığını belirtmiştir. Nadi, eğitimin nüfusun büyük bir bölümünün yaşadığı köylerden başlatılması gerektiğini savunmuştur. Yunus Nadi, köy okullarında verilen okuma yazma eğitiminin köydeki çocuklar ve köy halkı için yeterli olmadığını da ifade etmiştir. Köy okullarının programına köy yaşamıyla ilgili uygulamalı derslerin eklenmesini, köy okullarının yeniden düzenlenmesini ve okullara ait arazilerin çalışma sahası olarak öğretmenlerle öğrencilerin kullanımına sunulmasının köy okullarından alınacak verimi maksimize edeceğine dikkat çekmiştir (Aslan, 2023, s. 34 – 35). Köylerde yaşayan halk için asıl sorun, okuma-yazma ve ilköğretimin niteliğinde görülmüştür. Bu noktada 1928'e gelindiğinde eğitim öncelikli bir konu olarak görülmüştür. Milli Eğitim Bakanlığı, ilköğretimin yaygınlaştırılması yönünde çaba göstermiş, il bütçeleri ilköğretimin donatım ve yapı gibi giderleri için harcanmıştır. Öğretmen ve okul yetersizliği nedeniyle okullaşma, ilköğretim düzeyinde istenilen seviyeye ulaşamamıştır. Zorunlu ilköğretimin uygulanması hayata geçirilememiştir. Okul açığını kapatmak için kasabalarda Halk Gece Dershaneleri açılmış ve binlerce kişiye okuma ve yazma kursu verilmiştir. Milli Eğitim Bakanlığı Köy Yatı Mekteplerini açarak yoksul çocukların ilköğretim eğitimi almalarını sağlamıştır (Sakaoğlu, 1992, s. 39 – 40).

Köy Yatı Mektepleriyle köylü halkın eğitim ihtiyacı karşılanmak istenmiştir. Bu okullar sayesinde okuyamayan yoksul köy çocukları okuyacak ve köyün kalkınmasına da katkı sağlanacaktı. Yunus Nadi'nin "*Türkiyemizde Köy ve Köylü*" başlıklı yazısında cumhuriyetin kuruluşundan on yılı aşkın bir sürede köylerin kalkınması için neler yapıldığı anlatılmış ve hükümetin köylerin kalkınması için nasıl bir yol izlemesi gerektiğine dair önerilerde bulunulmuştur. Köylerin ekonomik ve sosyal kalkınmasının ancak köy okulları ve köy öğretmenleriyle mümkün olacağına önemine dikkat çekilmiştir. Köy eğitiminde zirai kalkınmaya yönelik bir eğitimin verilerek köylünün tarımsal üretime katkıda bulunarak ülkenin kalkınmasında önemli bir adım atılacağı belirtilmiştir. Yunus Nadi, iyi yetiştirilmiş köy öğretmenleriyle Türk köylüsünün kalkınmasının gerçekleşebileceğini vurgulamıştır. Yunus Nadi'ye göre eğitimde öncelik köy ve köylü olmalıdır. Köy okullarının fiziki yapısı iyileştirilmeli ve köye gidecek öğretmen dönemin en iyi okullarında eğitilmelidir. Köyü kalkındırarak

en önemli araç da öğretmen olarak görülmüştür (Aslan, 2023, s. 35-36). Dönemin şartları itibariyle köylerin büyük çoğunluğunda ilkokul olmadığı için çocuklar da kilometrelerce yol yürüyerek uzak köylerdeki okullara gitmişlerdir. Kilometrelerce yol yürüyen gençlerin en büyük hedefi ataları gibi hayatlarının köyde sonlanmamasıydı. Amaçlarına ulaşmak isteyenler uzun yürüyüşlerle okullarına varmışlardır. Bu öğrenciler kar, soğuk ve sıcaklık gibi iklim şartlarıyla da mücadele etmişlerdir. Yoksul çocukların eğitim hayatı ailelerinin çalışmaya gitmesinden dolayı bazı dönemlerde sekteye uğramıştır (Şahhüseyinoğlu, 2015, s. 23). Köy Muallim Mektebi Mustafa Necati'nin Milli Eğitim Bakanlığı döneminde açılmış ve amacı da köyün öğretmen ihtiyacını karşılamak olmuştur (Akyüz, 2009, s. 392).

3. Köy Enstitülerinin Kuruluşu ve Amaçları

Toplumsal kalkınmanın köyden başlatılması fikri II. Meşrutiyet Dönemi kadar eskiye gider. II. Meşrutiyet Dönemi'nde *Yeni Mektep* Mecmuasında Ethem Nejad, Sabri Cemil ve İsmail Mahir Efendi gibi kişilerin eğitimle ilgili görüşlerine yer verilmiştir. Cumhuriyet Dönemi'ne gelindiğinde köylüyü eğitime fikri hız kazanmıştır. Köylünün eğitilmesiyle ilgili görüşler cumhuriyetle birlikte tekrar gündeme gelmiş ve bu konuda John Dewey, Halil Fikret Kanad ve İsmail Hakkı Tonguç gibi kişiler düşüncelerini açıklamışlardır. Köylünün eğitimine ilişkin görüşler yeni pedagojik akımlar çerçevesinde oluşturulmuştur (Karakaş, 2003, s.226). Cumhuriyetin ilk yıllarında Anadolu köylüsünün sosyal ve kültürel seviyesi oldukça düşük durumdaydı. Köyün sosyolojik yapısının iyileştirilmesi öncelikle ekonomik refahın artmasına bağlıydı. Üretim ilişkileri bakımından modern öncesi çağları yaşayan bir köyün sadece eğitim-öğretimle kalkındırılması düşünülemezdi. Ancak bir köye paranın girmesi ve üretim ilişkilerinin değişmesiyle de köylünün durumu bir an da değişmezdi (Eyüboğlu, 1961, s. 16).

Köyde eğitim meselesi Hasan Âli Yücel ve İsmail Hakkı Tonguç gibi eğitimci kişilerin emek ve gayretleriyle çözülmeye çalışılmıştır. Köy sorunu ve köylünün kurtuluşunu sağlamak yalnızca köyün kalkınmasıyla alakalı bir durum değildir. Aynı zamanda bilinçli bir köylü yetiştirilerek ekonomik refahları da arttırılmalıdır. Askerliğini yapmış okuryazar sıfatıyla eğitmen seçilen kişiler köylerde geçici öğretmen olarak görevlendirilmişlerdir. Eğitmen görevine seçilen bir grup için 1936 yılında Eskişehir'in Çifteler Çiftliği'nde dört aylık bir kurs açılmıştır. Bu kursları tamamlayan eğitmen adayları, açılacak Köy Enstitülerinin ilk binalarını da yapmışlardır. Eğitmenler, köy çocuklarını okutmak, köylüye modern tarım tekniklerini öğretmek ve köyün sağlık sorunlarını çözmek gibi görevlerle sorumlu tutulmuşlardır (Kaplukan, 2012). Yeni bir eğitim kurumu olan Köy Enstitüleri 17 Nisan 1940 tarihinde 3803 sayılı Köy Enstitüleri Kanunu kurulmuştur. Köylünün eğitimden faydalanmasını sağlamak için en uzak köylere kadar eğitimi yayma ve köylüyü bilimin ışığıyla aydınlatmak gibi bir misyonla Köy Enstitüleri kurulmuştur (T.C. Resmî Gazete, 22 Nisan 1940, sayı: 4491). Köy Enstitüleri projesinde köyün eğitim yoluyla canlandırılmasını sağlamak görevini de öğretmenler üstleneceklerdi. Enstitülerin açılmasına yönelik kanun tasarısında köye öğretmen yetiştirme sisteminde uyulacak kurallar arasında öğretmen adaylarını köy çocukları arasından seçmek, köy çocuklarına öğretmenlik mesleğiyle birlikte demircilik, yapıcılık gibi çeşitli işleri de öğretmek, öğretmen adaylarını köy hayatına hazırlamak ve öğrencilerin ihtiyaçlarını karşılayacak düzeyde toprak verilmesi gibi özelliklerin önemli bir yer tuttuğu görülmektedir (Eser, 2015, s. 1232 – 1233). Köye öğretmen yetiştirmek için hazırlanan Köy Enstitüleri kanun tasarısındaki genel prensiplerin en başında kırsal yerleşmelerin kendine özgü özelliklerini yakından tanıyan köylü çocuklarını yetiştirmek geliyordu ("Nasıl Bir Eğitim Sistemi", 1962, s. 10).

Köy Enstitüleri, ekonomik sıkıntıların da yaşandığı bir dönemde kurulmuştur. 1940'lı yıllarda okuryazarlık oranı oldukça düşüktü. Ülkemizin gelişmesi için köylerden başlayarak bir eğitim seferberliği başlatılmalıydı ve bu durum Köy Enstitülerinin kurulma sürecini hızlandırmıştır (Topuz, 2022, s. 22). Öğretmenlerin yetişme şartları da buna göre düzenlenmiştir. Bu yüzden de Köy Enstitülerinin kurulacağı yerlerde köye uygun şartlar aranmıştır. Bölgenin nüfusu, coğrafyası ve enstitünün kurulacağı yer bu açıdan önemliydi (Çorakbaş ve Yeşilbaş, 2016, s.130). Eğitim savaşına katılan enstitülü mezunlar o dönemde zor şartlar altında çalışırken mecburi hizmet süresi olarak da 20 yıllık bir çalışma yükümlülüğü getirilmiştir. Bundaki amaç öğretmenlerin köyden gidişini ve eğitimin aksamasını engellemektir. 1943 yılında Milli Eğitim Bakanlığınca *Köy Enstitüleri Öğretim Programı* hazırlanmıştır. Enstitülerdeki öğretim programına göre okutulacak dersler kültür, ziraat ve teknik dersler başlıkları altında toplanmış ve 44 saatlik haftalık çalışma programı hazırlanmıştır. Programa göre 44 saatin 22 saati kültür derslerine ayrılmış ve geriye kalan diğer 22 saatin 11'i tarım, 11'i de teknik çalışmalara ayrılmıştır. Köy Enstitüleri sayesinde Türk milli eğitimi hızlı bir ilerleme

kaydetmiştir. Enstitülerde köyler için sağlık personeli de yetiştirilerek köylülerin sağlığının iyileştirilmesine katkıda bulunulmuştur (Giorgetti ve Batır, 2008).

4. Yön Dergisinde Köy Enstitüleri

Yön dergisindeki eğitim konusuna bakıldığında Köy Enstitüleri başlığı ön plana çıkmaktadır. Köy Enstitüleri hakkındaki yazılarda Sabahattin Eyüboğlu, Fakir Baykurt ve Mehmet Başaran dikkat çeken yazarlardır. *Yön* dergisinin Köy Enstitülerine bakışı daha çok bu eğitim kurumlarının tekrardan revize edilerek açılmasına yöneliktir (Gut, 2020, s. 98). Türk eğitim tarihine önemli katkılar sağlamış olan Köy Enstitüleri köyleri çağın gereklerine uygun olarak değiştirip dönüştürmeye çalışmıştır. *Yön* dergisinde Köy Enstitüleri konusu ele alınırken enstitülerin kapatıldığı dönem göz önüne alınmalıdır. Millî Eğitimin yedinci şurasında alınan kararlardan biri de öğretmen yetiştirilmesinde Köy Enstitülerindeki gibi bir yöntemin kullanılmayacağı ve bu yeni dönemde sadece okuma-yazma öğretecek bir öğretmen tipine ihtiyaç duyulduğudur. *Yön* dergisinde kaleme alınan yazıların ekseriyeti enstitülerin yeniden açılması üzerinedir. *Yön* dergisinin 17. sayısı Köy Enstitülerine özel olarak ayrılmıştır (“Eğitim”, 1962, s. 5 – 7).

Köy Enstitüleri konusunda en detaylı çalışmaları yapmış olan F. Kirby’in doktora çalışması kitap haline getirilerek Köy Enstitüleri için bir başvuru eseri olmuştur. *Yön* dergisinde enstitülerin kuruluş amacı hakkında da bilgi verilmiştir. *Yön*’ün 17. sayısının 12. sayfasında Köy Enstitülerinden bahsedilirken özetle köye meslek adamı ve öğretmen yetiştirilmesinin kırsal kesimdeki halkın ekonomik sorunlarının çözümüne katkı sağladığına ve Amerikalı F. Kirby tarafından da Köy Enstitülerinin araştırılmasına değinilmiştir. *Yön* dergisinin yine 17. sayısında enstitülerin bulunduğu dönemdeki faydaları da anlatılmıştır (“Köy Enstitülerinin Temeli Olan Düşünceler”, 1962, s. 12). Köy Enstitülerinin önemli bir diğer tarafı da Anadolu kadınına köye kapanıklıktan kurtarılmasıdır. Sabahattin Eyüboğlu’nun *Yön*’de yazmış olduğu bir makalesinde Köy Enstitüleri sayesinde genç kızların hayatlarını köylerde tüketmesinin kaderin bir yazgısı olmaktan kurtulduğu belirtilmiştir. Eyüboğlu’nun *Yön*’deki “köy kadınlığı ve eğitim...” adlı makalesinde kadınların köylerdeki sindirilmişlikten kurtarılacağına, erkeklerle aynı haklara kavuşacağına ve köy kadınının alacağı eğitimle uyanacağına inandığından bahsedilmiştir. Köy Enstitüleri sayesinde köyde yaşayan kız çocukları da eğitimdeki fırsat eşitliğinden faydalanmıştır (Eyüboğlu, 1962, s. 12). Köylü kızların hayatını değiştiren Köy Enstitülerinin bir diğer amacı da köylüye iş eğitimi vermektir. Bunun için de enstitüdeki öğrencilerin iş üzerine eğitim almaları amaçlanmıştır. Köyde iş üzerine eğitim alan gençler, enstitülerde yetiştiğinden gittikleri köyleri de geliştirmişlerdir. Anadolu bir köy ve köylü ülkesiydi. Gökteki bir yıldız gibi parlayan Alilerin ve Aşşelerin yüzyıllardır devam eden makûs talihleri de Köy Enstitüleri sayesinde değişmiştir. Yakın Türkiye tarihinde enstitülerin varlığı büyük ve önemli bir olaydır. Bilim, eğitim ve teknikle kendini yetiştiren çocuklar gittikleri köyleri karanlıktan aydınlığa çıkarmaya çalışmış ve bunda da kısmen başarılı olmuşlardır (Bahadanlı, 1966, s. 12).

Köylü çocuklar enstitülere gelmeden önce iş üzerinde yetişiyorlardı. Türk eğitim sisteminin amacı kişinin bireysel olarak kendine yetmesi üzerine kurulmuştur. Öğretmen yetiştirme zorunluluğu enstitülerin kurulma sebebini oluşturmuştur. Köy Enstitülerinin dışındaki öğretmen okulları da köye öğretmen yetiştirmiş fakat bunlarla öğretmen ihtiyacı karşılanamamıştır (“Köy Enstitülerinin Temeli Olan Düşünceler”, 1962, s. 14). Köy Enstitülü öğretmenler kendinden önceki öğretmenler gibi yalnızca sınıf içinde etkin olmayacak ayrıca çevresinde etkili olarak tarım, hayvancılık ve el sanatlarındaki yetkinliği ile örnek olacaktı. Enstitülü öğretmenler ayrıca idare konusunda da bilgiliydiler ve köyün idari sorunlarını üst makamlara bildireceklerdi. Kadın öğretmenler de kadınlara dikiş ve nakış dersleri vereceklerdi (Eralp, 1965, s. 8). Köy Enstitülerinin en canlı olduğu yıllarda köye giden öğretmenlerden tarlasını kendi işleyenler olduğu gibi tarlasını ekmeyip yarıcıya verenler de olmuştur. Enstitülü öğretmenler köylerde çeşitli sorunlar yaşamıştır. Örneğin: ürünü ürettiklerinde karşılına pazarlama, nakil araçları ve yol sistemi gibi çeşitli engeller çıkmıştır. Yerinde sayan köyü bir öğretmenin tek başına kalkındırmasını beklemek çok da gerçekçi bir tutum değildir. Ancak Köy Enstitülü öğretmenler bütün bu olumsuzluklara rağmen elinden gelenin en iyisini yapma gayreti içerisinde olmuştur (Tokgöz, 1962, s. 9).

Demokrat Parti halk kitlelerini peşinden sürüklemeyi başarmış ve halkın desteğini de alarak Köy Enstitülerini iktidarları döneminde kapatmıştır (Avcıoğlu, 1962, s. 3). Kapatılmasından sonra Köy Enstitülerinin kendi dönemi içerisinde faydalı olduğuna ve kıymetlerinin bilinmediğini inanan İsmet

İnönü (“Ve İnönü Köy Enstitüleri”, 1966, s. 6) Köy Enstitülerinin 26. kuruluş yılında Köy Enstitülerinin büyük bir hazine olduğunu ve dönemin önemli simalarından olan Milli Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel’i anmış ve ona vefa borcunu bir nebze olsa ödemeye çalışmıştır (“Köy Enstitülerinin 26. Yılı”, 1966, s. 6). İsmet İnönü, Köy Enstitülerinin tekrardan açılmasına önem göstermiş ve enstitülerin açılması gayreti içerisinde olmuştur. Çok partili rejim destekçileri ile köylünün uyanmasını, kalkınmasını istemeyen sömürgeci ortakların egemenliği yüzünden enstitüler uzun süre varlıklarını devam ettirememiştir. İnönü hükümetleri 1960’tan sonra Köy Enstitülerini yeniden açmaya da cesaret edememiştir. Eğitime pozitif bir pencereden bakan *Yön* dergisi, yeniden Köy Enstitülerinin kurulması için büyük bir emek ve çaba sarf etmiştir. *Yön* dergisinin 211. sayısında Köy Enstitülerinin tekrardan açılacağına inanarak 27. kuruluş yılında Köy Enstitülerini anmıştır. Dergi, Türkiye’de tarım alanında köklü değişiklikler yapan enstitülerin bir gün mutlaka yeniden kurulacağına inanmıştır (“17 Nisan, Köy Enstitüleri Günü”, 1967, s. 6).

Kapatılan Köy Enstitülerinin görevi öğretmen okullarına geçmiştir. Köy çocukları da işlevsel eğitim desteklerini kaybetmiştir. Kültürel faaliyetlerin ve tarım uygulamalarının yerini teorik bilgiler almıştır. Bu eğitim sisteminde örnek olarak bir öğretmen kara tahtada teorik olarak gösterilen aşının uygulamalı olarak gösterilmesi için tarım öğretmenini uyarmış, tarım öğretmeni de itirazlarını Talim – Terbiye Kurulu’na iletmesi gerektiğini söylemiştir. Bu açıdan Öğretmen okullarında verilen eğitim ve eğitim kalitesiyle özgünlükten yoksun öğretmenlerin yetiştiği söylenebilir (Şanlı, 1962, s. 2).

5. Köy Enstitülerinin Kapatılması

Köy Enstitülerinde yetişen öğretmenlerin ve öğretmenlerin çalışmalarının sonucunda köylülerin okuma-yazma oranı yükselmiştir. Köylülerin bilgilenmeleri ve uyanışları yüzyıllardan beri halk üzerinde egemenlik kuran grupların hoşuna gitmemiştir (Şahhüseyinoğlu, 2015, s. 130). Milli Eğitim Bakanlığı görevini 7 yıl 5 ay sürdüren Hasan Âli Yücel karşıt görüşte bir hükümetin iktidarı geçmesiyle görevini bırakmış ve yaşanan bu gelişmeler Köy Enstitülerinin kapanma sürecini hızlandırmıştır (Özkan, 2023, s. 125). Köy Enstitüleri kapatılmadan önce özellikle öğretmen ve öğrencilerin komünistlikle suçlandığı görülmektedir. *Vatan* gazetesinin Gönen Köy Enstitüsü öğretmenin tutuklanmasıyla ilgili 7 Ocak 1948 tarihli haber içeriğinde öğretmenin solcu olduğu ve köylülerin de solculuk fikrine bağlı kalması için baskı kurduğu ve öğretmenin sol ideolojideki kitapların dağıtımını da yaptığı belirtilmiştir. Gazetelerde geçen bu tür haberler Köy Enstitülerine ve buradan mezun olan enstitülü öğretmenlere suçlayıcı gözlerle bakılmasına neden olmuştur (Altın, 2019, s. 84).

1950 genel seçimlerinden sonra hükümeti kuran Demokrat Partililerin Milli Eğitim Bakanı Avni Başman Köy Enstitülerinin kapatılması konusundaki baskılara rağmen bu isteği kabul etmeyerek görevinden istifa etmiştir. Başman’ın istifasından sonra DP’li Tefik İleri Milli Eğitim Bakanlığı görevine getirilmiştir. İleri’nin bakanlığa gelmesinden sonra bazı Demokrat Partili milletvekillerin isteği üzerine Köy Enstitülerine yönelik düzenleme çalışmalarına başlanmıştır (Ezer, 2020). Kapatılmadan önce Köy Enstitülerinin karma eğitim sistemi değiştirilmiş ve kız öğrenciler ayrı okullara gönderilmişti. Enstitülere köylü çocukların yanında şehirli çocuklar da alınmaya başlayınca enstitülerin temel sistemi bozulmaya başlamıştır (“Köy Enstitüleri Nasıl Yıkıldı?...”, 1962, s. 10 – 11). Enstitülere yönelik olumsuz eleştiriler DP döneminde artınca Tefik İleri, TBMM’nin 19 Kasım 1951 tarihindeki gizli oturumda Köy Enstitülerini komünistlik ve ahlaksızlıkla suçlamış ve enstitülerde komünist propagandasının yapıldığını, dini yıkmak istediklerini, Türk aile tipine uygunsuz bir hayat sürdürdüklerini, uzaktaki okullara resmi görevlilerin dahi giremediklerini, kız ve erkek çocukların birlikte çalıştıklarını ve enstitüleri ortadan kaldırmakla ülkeye hizmet edileceğini meclis oturumunda ifade etmiştir (Aydoğmuş, 2020, s. 87 – 88). Köy Enstitülerindeki karma eğitime 1950 yılında son verilerek tüm enstitülerdeki kız öğrenciler enstitülerden ayrılmış ve kızlar için dönüştürülen Kızılçullu Köy Enstitüsü’ne yerleştirilmişlerdir. Sonraki yıllarda Trabzon - Beşikdüzü Köy Enstitüsü de Kız Köy Enstitüsüne çevrilmiştir (Akdoğan, 2016, s. 82 – 83).

Köy Enstitülerinin eleştiri aldığı noktalar; sadece köylü çocukların okutulması, şehirden uzak yerlere kurulmaları, karma ve yatılı eğitimin olması, öğrencilerin ağır işlerde çalışarak okulları kendilerinin yapması ve mezun olduktan sonra köylerde çalışma zorunluluğunun yirmi yıl gibi uzun bir süre olması şeklinde sıralanabilir (Özkan, 2021, s. 30). Köy Enstitüleri Sağlık Kolları 1951 yılında kapatılmıştır. 1952 yılında Köy Enstitüleri son mezunları vermiş ve 1953 yılında mezun veremeyen

enstitüler (Eser, 2011, s. 360) 27 Ocak 1954 tarihinde 6234 sayılı yasayla tüm Türkiye’de kapatılmış ve yerini İlköğretmen Okullarına bırakmıştır (Angı, 2019, s. 143).

Sonuç

Türk basın tarihinde önemli bir yer edinmiş olan *Yön* dergisi 20 Aralık 1961 tarihinde yayım hayatına başlamıştır. Derginin yayımlandığı 1961 yılı Türkiye için çalkantılı geçen bir dönemdir. 27 Mayıs darbesi ile Türkiye’de yeni bir döneme girilmiş ve Cumhuriyet Dönemi’nde darbe ile tanışılmıştır. Bu darbe Türkiye’nin gördüğü ilk askeri darbe olmuştur. Darbeden sonra yeni Anayasa çalışmaları başlamış ve *Yön* dergisinin kurucu isimleri de Anayasa çalışmalarına katılmışlardır. Yeni Anayasa’dan beklentiler daha çok özgürlük yönündedir. *Yön* dergisi ve sonra kurulan siyasi partilerde yeni Anayasa’nın vermiş olduğu serbestlikler çerçevesinde kurulmuştur. *Yön* dergisi sosyal ve kültürel yaşamda önemli bir yere sahiptir. *Yön* dergisi Türkiye’nin önde gelen aydınlarından Doğan Avcıoğlu’nun genel yayın yönetmenliğinde çıkarılmıştır. *Yön* dergisinde Avcıoğlu’nun dışında usta bir yazar kadrosu da görev yapmıştır. *Yön* dergisinin çıkış tarihine baktığımızda 27 Mayıs askeri darbesinden sonra çıkarıldığı görülmektedir ve bu anlamda dergi dönemin siyasi konjonktüründen oldukça etkilenmiştir. Askerî darbenin izleri dönemin gazete ve dergilerinde görülmektedir. Ancak askeri yönetimin baskısından dolayı düşünceler açıkça ifade edilememiştir. *Yön* dergisinde 27 Mayıs ile ilgili makale ve yazılar yazılmıştır. Derginin amacı halka özgürlüklerin verilmesi, ekonomik sorunların çözülmesi, etkili bir dış politika, eğitimde çağdaş ülkelere seviyesine erişilmesi ve işsizlik gibi sorunlara çözüm bulunması gibi konular üzerine çeşitli yazılar yazılmıştır.

Yön dergisinde dönemle ilgili birçok konu işlenmekle beraber eğitim konusu da dergide önemli bir yer tutmuştur. Çağdaş ülkelerin eğitim politikaları incelenmiş ve Türkiye ile kıyaslanmıştır. Türkiye’nin eğitim sorununun çözümü için çeşitli fikirler ileri sürülmüştür. Özellikle milli eğitimin şûraları takip edilmiştir. *Yön*’de öğretmen eylemleri, tutuklanmalar, mahkeme süreçleri, dönemin eğitim anlayışı ve Köy Enstitülerine verilen önem işlenen konular arasındadır. *Yön* dergisi Osmanlı’dan cumhuriyete kadar Türkiye’nin eğitim politikalarını incelemiş ve o güne kadar ki en iyi eğitimin Köy Enstitüleri sayesinde verildiği sonucuna ulaşmıştır. Ancak Köy Enstitüleri 27 Ocak 1954 tarihinde kapatılmıştır. *Yön* dergisinde kapatılmış olan bu eğitim kurumlarını tekrar açılması için ciddi bir emek ve mücadele vermiştir. Gerek İsmet İnönü, gerek bakanlar ve milletvekilleriyle görüşmelere yapılmış ve bu eğitim kurumlarının tekrardan açılması istenmiştir. Eğitimdeki bu amaçlarını gerçekleştirmek içinde Köy Enstitülerine yönelik 11 Nisan 1962 tarihindeki 17. sayısı özel olarak çıkarılmıştır. Dergide, Köy Enstitülerinin kapatılışı haksızlık olarak ifade edilmiş ve enstitülerin siyasi ideolojiye kurban edildiği belirtilmiştir. *Yön* dergisi 17. sayısının dışında diğer sayılarında da Köy Enstitüleri ile ilgili makalelere yer verilmiştir. Yöncüler, Türkiye’yi düştüğü durumdan ancak Köy Enstitülerinin kurtaracağına inanmışlardır. Köy Enstitülerinin açıldığı ve kapandığı dönemdeki partilerin farklı olması eğitim üzerindeki siyasi etkiyi göstermektedir. Ancak eğitim siyaset üstü bir mesele olup ülkelerin geleceğini etkilemektedir. Enstitülerin amacı 1940’lı yıllarda köyün eğitim sorununu çözmektir. Köye gidecek enstitülü öğretmenlerden beklenti yalnızca eğitim olmayacak, köyü kendi iç dinamiğiyle de geliştireceklerdir. Enstitülerden önce şehirdeki öğretmen okullarından mezun olan öğretmenler köylere gönderilmiştir. Dönemin şartları şehirlili öğretmeni zorlamıştır. Örneğin; ulaşım, eğitim araçlarının eksikliği, okul binasının eksiklikleri, ağır geçen iklim şartlarına öğretmen dayanamamış ve çoğu köyü terk etmiştir. Köy Enstitülerine alınacak öğrenciler sınavla seçilmiştir. Seçilen öğrencilerin de köy çocukları olması tercih edilmiştir. Bundaki amaç köy insanını tanıyan ve köye uyumu kolaylaşacak öğretmenler yetiştirmektir. Köy hayatı iş üzerine kurulu olduğu için Köy Enstitülerinin temel amacı da iş üzerinde eğitim olmuştur. Dersler çoğunlukla bahçede, tarlada, ahırda ve işliklerde uygulamalı olarak işlenmiştir. Devletin üzerine yük olmayan enstitüler kendi okullarını kendileri yapmışlardır. Yiyeceklerini üretmiş ve kıyafetlerini de kendileri dikmişlerdir. Özellikle II. Dünya Savaşı sırasında yaşanan ekonomik sıkıntılardan çok az etkilenmişlerdir. Çünkü enstitüler üretici bir yapıya sahiplerdi bu da onların ülke ekonomisine katkıda bulunmalarını sağlamıştır. Enstitülerin temel amaçları arasında köylüyü eğitmek ve tarım alanında geliştirmek önemli bir rol oynamıştır. *Yön* dergisinin bir amacı da Köy Enstitülerinin tekrardan açılmasını sağlamaktır. Bu amaç için dergide çeşitli makaleler ile görüşlere yer verilmiş ve milli eğitimin toplantıları takip edilmiş bu konunun gündeme gelmesi için çalışılmıştır. Köy Enstitülerinin kurucuları arasında yer alan Hasan Ali Yücel ve İsmail Hakkı Tonguç ile ilgili yazılar *Yön* dergisinde yer almıştır. Enstitülere yönelik eleştiriler arasında yer alan komünizm gibi eleştirilere cevap verilmiştir. Enstitülerin kuruluş yıl dönümünde makale ve yazılar yazılmıştır. Köy

Enstitüleri üzerine tez yazmış olan Fay Kirby’de *Yön* dergisinde enstitüler ile ilgili yazılar yazmıştır. Enstitüler kapatılmadan önce CHP ve DP Dönemi’nde çeşitli değişiklikler yapılmıştır. Son dönemlerde enstitüler üzerinde yapılan değişiklikler faydadan çok zarar getirmiştir. Enstitülerin kuruluşunda belirlenen yalnızca köy çocuklarının alınması kuralı kaldırılmıştır. Karma eğitime son verilmiş ve eğitim programları değiştirilmiştir. Köy Enstitülerinde yapılan bu değişiklikler enstitülerin sonunu hazırlamıştır. Enstitüler kapatılmadan önce mecliste CHP ve DP arasında tartışmalarda yaşanmıştır. İki partinin siyasi bakışları eğitimde yansımış ve enstitüler 27 Ocak 1954 tarihinde İlköğretmen okullarıyla birleşerek faaliyetlerine son verilmiştir.

Yön dergisinin birçok sayısında Köy Enstitülerinin faydaları anlatılmıştır. Türkiye’nin eğitim alanında bulunduğu durumdan daha ileriye ancak Köy Enstitüleri sayesinde gideceği yine dergide çeşitli yazılarda kaleme alınmıştır. Ancak *Yön* ne kadar çabalayıp uğraşmışsa da Köy Enstitülerinin tekrardan açılmasını sağlayamamıştır. Bugünün Türkiye’sinden 1940’lı ve 1950’li yıllara baktığımızda Köy Enstitülerinin tarım ülkesi olan Anadolu’yu birçok yönden geliştirdiğini söyleyebiliriz. Köy Enstitülerinin açılmasından umutların kesildiği bir dönemde adı Köy Enstitüsü olmayan ama benzer çalışmalara sahip bir eğitim kurumunun açılması istenmiş ama bu eğitim kurumunda açılmamıştır. Köy Enstitüleri kapatıldıktan sonra köylerde verilen eğitim teorik düzeyde kalmış yetiştilen öğretmenler aynı bilgileriyle şehir ve köylerde eğitim vermişlerdir.

Kaynakça

Kitap ve Makaleler

- Akyüz, Y. (2009). *Türk Eğitim Tarihi M.Ö. 1000 - M.S. 2009*. Pegem Akademi,
- Angı, H. (2019). *İvriz’den Cumhuriyet’in Başkentine Bir Köy Enstitülünün Anıları*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Babahan, A. (2009), Bir Sosyal Politika Projesi Olarak Köy Enstitüleri. *Alternatif Politika*, 1 (2), 194-226. Erişim 31 Temmuz 2024, <https://alternatifpolitika.com/makale/bir-sosyal-politika-projesi-olarak-koy-enstituleri>
- Basmacı, G. (2019). *Türk Siyasal Tarihi (1923-2018) Tek Parti ve Koalisyon Hükümetleri Döneminde Basın Yasaları ve Basın Özgürlüğü*. Urzeni Yayınevi.
- Çorakbaş, F. K. ve Yeşilbaş, A. D. (2016). Köy Enstitüleri, Bauhaus ve Eğitimin Mekânı. Kocabaş K. (Ed.), *Eğitim Reformu İçin Arayışlar Balçova Belediyesi Yeni Kuşak Köy Enstitüleri Derneği 16-17 Nisan 2016, Nasıl Bir Eğitim Reformu? Sempozyumu*. (s. 123-138), Yeni Kuşak Köy Enstitüleri Derneği Yayınları.
- Eser, G. (2015). *Arişye Köy Enstitüsü’nün Sapanca Gölü ve İzmit Körfezi’ndeki Balıkçılık Çalışmaları*. Selvi, H. ve Çelik, M. B. (Ed.), *Uluslararası Gazi Akça Koca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri*. (Cilt 3), (s. 1231-1242), Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı Yayınları.
- Ezer, F. (2020). Köy Enstitülerinin Türk Eğitim Tarihindeki Yeri ve Önemi. *Belgi Dergisi*, 2 (19), 1786-1804. Erişim 30 Temmuz 2024, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/935683>
- Fedai, C. (2018), Ahmet Oktay’ın Gözünden 1960’larda Türk Basınında Siyasi Kamplaşma. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, (11), 215-239. Erişim 29 Temmuz 2024, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/495761>
- Gencer, T. (2020), Yön Dergisinin Gölgesinde Bir Yayıncılık Faaliyeti: Yön Yayınları. *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, 13 (45), 918-933. Erişim 25 Temmuz 2024, <https://johschool.com/?mod=tammetin&makaleadi=&makaleurl=989a1bdc-cf16-4774-8712-c7860a79e851.pdf&key=41980>
- Giorgetti, F. M. ve Batır, B. (2008). İsmet İnönü’nün Cumhurbaşkanlığı Dönemi’nde Eğitim Politikaları. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, 7 (13-14), 27-56. Erişim 25 Temmuz 2024, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/9826>

Kapluhan, E. (2012). Atatürk Dönemi Eğitim Seferberliği ve Köy Enstitüleri. *Marmara Coğrafya Dergisi*, (26), 172-194. Erişim 27 Temmuz 2024, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3305>

Karakaş, M. (2003). Kemal Tahir'in 30. Ölüm Yıldönümü Anısına. Eğribel, E. ve Özcan, U. (Yay. Haz.), *Bozkırdaki Çekirdek: Köy Enstitüleri Tartışmalarına Farklı Bir Bakış*. (s. 224-241), Kızıl Elma Yayıncılık.

Özdemir, H. (1986). *Kalkınmada Bir Strateji Arayışı Yön Hareketi*. Bilgi Yayınları.

Özdemir, H. (1993). *Türkiye Cumhuriyeti'nde Rejim ve Asker İlişkisi Üzerine Bir İnceleme*. İz Yayıncılık.

Sakaoğlu, N. (1992). *Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihi*. İletişim Yayınları,

Şahhüseyinoğlu, H. N. (2015/a). *Köylünün Güneşi*. Ürün Yayınları.

Şahhüseyinoğlu, H. N. (2015/b). *Onurlu Direniş Çileli Yaşam*. Ürün Yayınları.

Turan, Ş. (2002). *Türk Devrim Tarihi V Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (27 Mayıs 1960-12 Eylül 1980)*. Bilgi Yayınevi.

Tezler

Akdoğan, E. M. (2016). *Köy Enstitülerinde Eğitim Anlayışı ve Tarih ve Yurttaşlık Bilgisi Öğretimi*. [Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi], YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Altın, F. Ö. (2019). *Köy Enstitülerinin Kapatılmasında Yazılı Basının Rolü: Gündem Belirleme Kuramı Kapsamında Ulus ve Vatan Gazetelerinin İncelenmesi*. [Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi], YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Aslan, H. (2023). *Cumhuriyet Gazetesi'ne Göre Eğitim ve Kültür Faaliyetlerinin Kamuoyuna Yansımaları (1930-1935)*. [Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi], YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Aydoğmuş, M. (2020). *Bir Peri Masalı: Köy Enstitülerinde Örgüt Kültürü Üzerine Bir İnceleme-Eskişehir Çifteler Örneği*. [Doktora Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi], YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Barkın, E. (2011). *Yön Dergisi Yazılarında Demokrasi Anlayışı*. [Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi], YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Bastık, H. (2020). *Babalık Gazetesinde Eğitim Alanındaki Gelişmeler (1923-1952)*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi], YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Bilici, İ. (2021). *Vesayetçi Demokrasi Kavramı Bağlamında Yön Dergisi'nin Nitel Bir Analizi* [Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi], YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Çiçek, A. C. (2013). *Türk Siyasal Yaşamında Yön Dergisi (1961-1967)*. [Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi], YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Demir, H. A. (2021). *Cumhuriyet Dönemi Eğitim Reformları (1925-1935): Mustafapaşa Örneği*. [Yüksek Lisans Tezi, Kapadokya Üniversitesi], YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Dikici, M. (2007). *Yön Dergisi ve Türk Dış Politikası*. [Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi], YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Eser, Gülşah. (2011). *Köy Enstitüleri'nde Bir Öncü: Özgün Arşivi Işığında Göl Köy Enstitüsü*. [Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi], YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Gut, E. (2020). *Yön Dergisinde (1961-1967) Edebiyat Üzerinde Bir İnceleme*. [Yüksek Lisans Tezi, Giresun Üniversitesi], YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Kaplan, E. (2017). *Cumhuriyet Döneminde Kırsal Kalkınma Politikaları Örnek Bir Model: Köy Enstitüleri*. [Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi], YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Kuşci, A. (2021). *Türk Eğitim Tarihi (1923-1950)*. [Doktora Tezi, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi], YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Özkan, G. (2021). *Genç Cumhuriyet'in Mirası Köy Enstitülerinde Toplum Sağlığı Eğitimi*. [Yüksek Lisans Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi], YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Özkan, Ş. (2023). *Köy Enstitüsü Oluşundan Kapanışına Kadar Pamukpınar'ın Hafızasından Bize Kalanlar*. [Yüksek Lisans Tezi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi], YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Sürer, E. (2018). *Türk Solu İnşasında Yön Hareketi*. [Yüksek Lisans Tezi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi], YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Topuz, E. (2022). *Köy Enstitüsü Mezunu Öğretmenlerin Kendi Aile Yaşamında Çocuk Ebeveyn İlişkileri Üzerindeki Etkileri*. [Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi], YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Yüksel, M. (2019). *Beşeri Sermaye Yatırımı ve Köy Enstitüleri Örneği*. [Yüksek Lisans Tezi, Karabük Üniversitesi], YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Sürekli Yayınlar: Dergiler

Avcıoğlu, D. (1961, 20 Aralık). Kemer Sıkılım.... *Yön Dergisi*, (1), 3.

Avcıoğlu, D. (1962, 17 Ekim). Cepheler Beliriyor. *Yön Dergisi*, (44), 3.

Bahadınlı, Y. Z. (1966, 22 Nisan). Köy Enstitüleri ve Taş Köylüler. *Yön Dergisi*, (160), 12.

Eralp, N. (1965, 16 Nisan). Köy Enstitülerinin 25. Kuruluş Yılı. *Yön Dergisi*, (107), 8-9

Eyüboğlu, S. (1961, 20 Aralık). Neden Köy Enstitüsü?. *Yön Dergisi*, (1), 16.

Eyüboğlu, S.. (1962, 11 Nisan). Köy Kadınlığı ve Eğitim.... *Yön Dergisi*, (17), 12.

Şanlı, M. (1962, 3 Ocak). Köy Enstitüleri. *Yön Dergisi*, (3), 2.

Timur, T. (1962, 14 Şubat). Rejimin Gizli Hastalıkları Liderimiz Var Mı?. *Yön Dergisi*, (9), 13.

Tokgöz, T. (1962, 22 Ağustos). Yarının Köy Enstitüleri. *Yön Dergisi*, (36), 9.

Bildiri. (1961). *Yön Dergisi*, (1), 12-13.

Yön'ün Akisleri, (1961). *Yön Dergisi*, (2), 9.

Nasıl Bir Eğitim Sistemi. (1962). *Yön Dergisi*, (8), 10-11.

Eğitim. (1962). *Yön Dergisi*, (10), 5-8.

Köy Enstitüleri Nasıl Yıkıldı?.... (1962). *Yön Dergisi*, (17), 10-11.

Köy Enstitülerinin Temeli Olan Düşünceler. (1962). *Yön Dergisi*, (17), 12-14.

Köy Enstitülerinin 26. Yılı. (1966). *Yön Dergisi*, (160), 6.

Ve İnönü Köy Enstitüleri. (1966). *Yön Dergisi*, (168), 6.

17 Nisan, Köy Enstitüleri Günü. (1967). *Yön Dergisi*, (211), 6.

Resmi Yayınlar

Köy Enstitüleri Kanunu, (1940). *T.C. Resmî Gazete*, (4491, 22 Nisan 1940).

Kitap İncelemesi: Alâ el-Asvânî, Yakupyan Apartmanı

Book Review: Alâ al-Aswânî, Yacoubian Apartment

Doç. Dr. Mehmet BÖLÜKBAŞI

Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arapça Mütercim ve Tercümanlık Anabilim Dalı

Bartın, Türkiye

Bartın University Faculty of Letters, Department of Arabic Translation and Interpreting

Bartın, Türkiye

ORCID: 0000-0002-5923-3920 e-mail: blkbamehmet@gmail.com

Makale Bilgisi / Article Information

Cite as/Atıf: Bölükbaşı, M. (2024). Kitap İncelemesi: Alâ el-Asvânî, Yakupyan Apartmanı. *Fikriyat Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 4 (2), 277-285.

Makale Türü / Article Types: Kitap İncelemesi / Book Review

Geliş Tarihi / Received: 23.07.2024 **Kabul Tarihi / Accepted:**22.10.2024

Yayın Tarihi / Published: 31.12.2024

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık/December 2024

Cilt/ Volume: 4 **Sayı/ Issue:** 2

Sayfa / Pages: 277-285

İntihal / İntihal: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two reviewers and confirmed to be plagiarism-free.

Yayıncı / Published by: Siirt Üniversitesi Fikriyat Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi / Siirt University Journal of Social Sciences Research

Etik Beyan / Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Mehmet BÖLÜKBAŞI). It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited

Öz

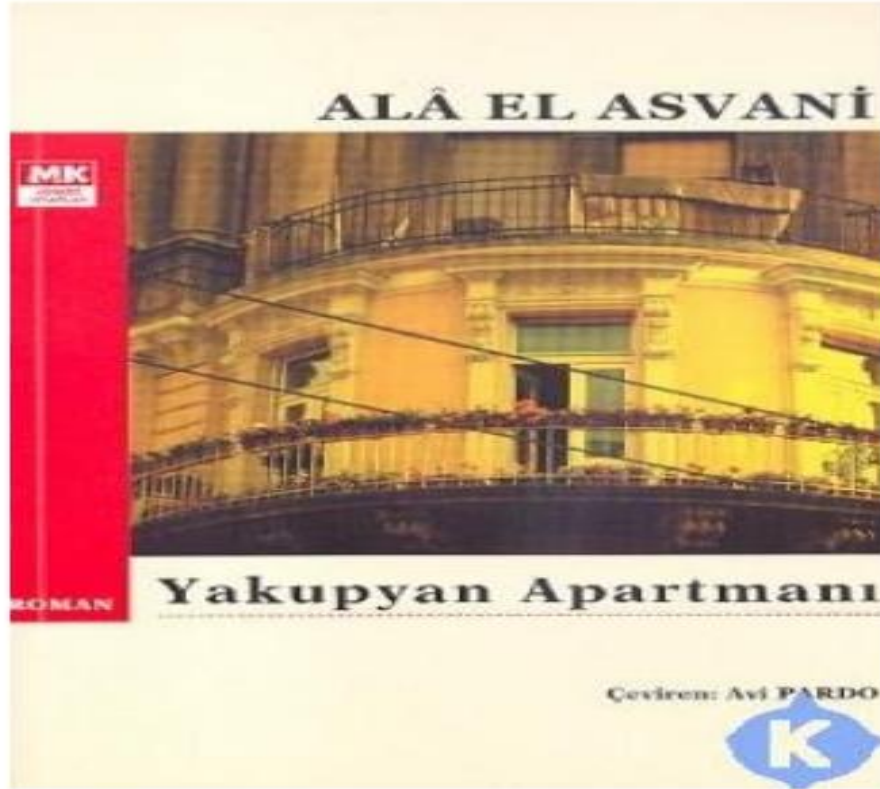
Mısır'ın önemli toplumsal gerçekçi yazarlarından biri kabul edilen Alâ el-Asvânî, kaleme aldığı Yakupyan Apartmanı adlı eserinde 90'lı senelerin Mısır'ında farklı hayat tarzlarına sahip insanların bir arada yaşadığı apartman ile dönemin siyasi ve sosyal yapısı hakkında bilgiler vermiştir. Yakupyan Apartmanında Mısır'da 1970'lerde Enver Sedat yönetiminde ekonomik alanda dışa açılım dönemi ile daha sonra 1990'lı yıllarda Hüsnü Mübârek yönetiminde de devam eden zaman dilimi anlatılmaktadır. Yakupyan Apartmanında Mısır'ın 1990'lı yıllardaki değişimi ile apartmanda yaşayan farklı meslek gruplarına mensup kişilerin hayata bakış açılarının farklılaşması ve değişimleri anlatılmaktadır. Eserde, Mısır'da artık Arap milliyetçiliğinin ve devletçilik ilkesinin yerine serbest piyasanın hâkim olduğu toplumsal alanda dinin; siyasi alanda ise İslamcılığın egemen olduğu zaman diliminde meydana gelen değişimler ele alınmıştır. 2002 yılında yayınlanan eser eşcinselliğin normal bir duyguymuş gibi anlatılması nedeniyle Mısır'da tartışmalara neden olmuştur. Ayrıca eser birçok yabancı dile tercüme edilmiştir. Eser 2006 yılında sinemaya da uyarlanmıştır. Bu çalışmada Alâ el-Asvânî'nin kaleme aldığı Yakupyan Apartmanı adlı eserde yer alan olay kurgusu ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yakupyan Apartmanı, Alâ el-Asvânî, Mısır, Değişim, Serbest Piyasa.

Abstract

Considered one of Egypt's most important social realist writers, Ala al-Aswânî, in her work Yacoubian Apartment, provides information about the apartment building where people with different lifestyles lived together in the Egypt of the 90s and the political and social structure of the period. Yacoubian Apartment tells the story of the period of economic opening up in Egypt under Anwar Sadat in the 1970s and the period that continued under Hosni Mubarak in the 1990s. Yacoubian Apartment tells the story of the changes in Egypt in the 1990s and the different perspectives and changes in the life perspectives of the people of different professions living in the apartment building. The work deals with the changes that took place in Egypt during the period when religion dominated in the social sphere and Islamism in the political sphere, when the free market replaced Arab nationalism and the principle of statism. Published in 2002, the book caused controversy in Egypt due to its depiction of homosexuality as a normal emotion. The work has also been translated into many foreign languages. The work was also adapted into a movie in 2006. In this study, the event fiction in the work titled Yacoubian Apartment written by Alâ al-Aswânî is discussed.

Keywords: Yacoubian Apartment, Ala al-Aswani, Egypt, Change, Free Market.

1. Dış Yapı İncelemesi

Eserin adı: Yakupyan Apartmanı

Yazarı: Alâ el-Asvânî

Basım Yeri ve Tarihi: İstanbul, 2016

Sayfa sayısı: 224

Çeviren: Avi Pardo

1.1. İç Yapı İncelemesi

1.1.1. Konu Yönünden

Yakupyan Apartmanı'nda Mısır'da 1970'lerde Enver Sedat yönetiminde "intifâh" (انفِتاح) olarak bilinen ve ekonomik alanda dışa açılım olarak kabul edilen dönem ile daha sonra 1990'lı yıllarda Hüsnü Mübârek yönetiminde de devam eden zaman dilimi anlatılmaktadır. Yakupyan Apartmanı'nda Mısır'ın 1990'lı yıllardaki değişimi ile apartmanda yaşayan farklı meslek gruplarına mensup kişilerin hayata bakış açılarının farklılaşması ve değişimleri anlatılmaktadır.

Yakubyan Apartmanı gerçek bir isimdir, yani yazar Alâ el-Asvânî'nin bir zamanlar dış hekimi olarak çalıştığı Yakubyan Apartmanı, milyoner bir iş adamı ve Mısır'daki Ermeni toplumunun önde gelenlerinden biri olan Agop Yakubyan tarafından 1934 yılında inşa edilmiştir. el-Asvânî mekan olarak Yakubyan Apartmanı'nı seçmiştir. İlk önce zengin gayrimüslimlerin; bağımsızlık mücadelesi gerçekleştirildikten sonra üst rütbeli subayların konakladığı bir yer olan Yakupyan Apartmanı Mısır'da siyasi ve sosyal alanda meydana gelen olumsuz gelişmeler neticesinde ekonomik durumları iyi olmayanların barındığı bir apartman haline geldiği anlatılmıştır. Ayrıca el-Asvânî Yakupyan Apartmanı'nın cümbüşlü, şatafatlı, herkesin birbirine saygı duyduğu zamanlardan geçmiş bir mekân olduğunu anlatmaktadır.

Romanın ana temasında Arap milliyetçiliğinin bitmiş olması ve Nasır'ın ölümüyle başlayan zaman dilimi ele alınmıştır. Bu süreçte sermaye sınıfının güç kazandığı yıllar anlatılmıştır. Romanda devrim öncesi Mısır'ın daha iyi olduğunu insanların daha mutlu ve daha rahat yaşadıkları belirtilmiştir.

Ayrıca Kahire'nin Avrupa şehirleri gibi temiz, düzenli olduğu ile Kahire'deki insanların temiz, zarif, görgülü ve saygılı olduklarından söz edilmiştir.

Yakupyan Apartmanı, Mısır'ın değişim dönemlerinde yaşadığı olumsuz durumları yaşamakla birlikte şehrin merkezinde değişime ayak uydurmak için çaba gösteren bir mekân haline gelmiştir. Ayrıca, devlet dairelerinde rüşvet verilerek işlemlerin yapıldığı, milletvekili olabilmek için kanuna aykırı hareket edildiği, kızların fakirlikten kurtulmak ve varlıklı olmak amacıyla şeyhlerle evlendiği, kuşaklar arası çatışmasının belirgin şekilde yaşandığı; dinin siyasi ve sosyal alanlarda etkili bir şekilde kullanıldığı yerin adı olmuştur.

2. Romanın Planı

Romanın yazarı el-Asvânî 1957 Mısır doğumlu olup, Arap milliyetçiliğinin çocuğu sayılabilir, dolayısıyla bu özelliği romanına da yansımıştır. Romanında yer alan karakterlerde tarihsel ve toplumsal değişimleri ele almıştır.

Roman üç kısımdan oluşmuştur.

Giriş Bölümünde: Devrim Öncesi Mısır'dan ve o dönemki Mısır'ın sosyal hayatından söz edilmiştir. Roman kahramanlarının ruhsal ve duygusal durumları, kişisel özellikleri anlatılmaktadır. Ayrıca kahramanların başlarından geçen zorluklar ve yaşadıkları sıkıntılardan bahsedilmektedir.

Gelişme Bölümünde: 1952 Devrimi sonrası Mısır'ın değişiminden sosyal ve dini hayatın Mısır'ı olumsuz yönde etkilediğinden bahsedilmiştir. Mısır'daki siyasi bozulmanın insanlar üzerindeki olumsuz etkilerinden ve Mısır'da ortaya çıkan Radikal İslami gruplardan bahsedilmiştir. Bununla birlikte roman kahramanlarının karakter değişimleri açıklayıcı bir şekilde anlatılmıştır.

Sonuç Bölümünde ise: Roman kahramanlarının hayata bakış açılarından ve hayata tutunabilmek için vermiş oldukları mücadelelerden ve kahramanların başına gelen olaylardan ve kahramanların hayata bakış açılarının neden ve nasıl değiştiğinden örnekler verilerek bahsedilmiştir.

Yazar hikâyenin ilerlemesi için roman kahramanlarını açık ve anlaşılır bir dille betimlemiştir. Ayrıca roman son derece açıklayıcı tarzda ve ana karakterlerini merkeze alarak devam etmiştir. Bununla birlikte romanda Hz. Muhammed'in hadis-i şeriflerinden ve Kur'ân-ı Kerim'deki ayetlerden örnekler verilmiştir. Ayrıca romanda betimleyici anlatım tekniği kullanılmış ve roman kahramanları fiziksel betimleme tekniği kullanılarak okuyucuya anlatılmıştır.

2.1. Romanın Kahramanları

Yakupyan Apartmanı 1960'lı yıllarda ön plana çıkan Arap milliyetçiliğinin son bulduğu, devletçilik ilkesinin yerine serbest piyasanın hâkim olduğu bir dönem ile 1970'li yıllarda toplumsal alanda dinin; siyasi alanda ise İslamcılığın egemen olduğu zaman dilimini kapsamaktadır. Dolayısıyla Yakupyan Apartmanı, bu geçiş döneminin kahramanlarının bulunduğu bir yerdir. Roman kahramanları gerçek hayatta karşımıza çıkabilecek türden kişilerden oluşmuştur.

Zeki el-Dessûkî: Bir Paşa oğlu ve orta yaşlarını geçmiş çapkın birisidir. Apartmanın en eski sakinidir. Hayatında birçok şeyi kaybetmiştir. Babasının bıraktığı mirası paylaşmakta zorlandığı ablası ile miras kavgasına girmiştir. Daha sonra ablasının resmi kararlar onu oturduğu evden çıkarması neticesinde Yakupyan apartmanındaki bürosunda yaşamaya başlamıştır. Zeki el-Dessûkî, kalan ömrüne daha ne kadar haz sığdırabileceğinin derdinde gününü gün etmeye çalışan birisidir.

Tâhâ el Şazli: Apartmanın kapıcısının oğludur. İki düşü vardır; polis olmak ve Busayna ile evlenmek. Bu düşlerinden hiçbirisi gerçekleşmeyecektir. Çünkü onun babası apartmanın kapıcısıdır. Bu düşlerinin yerine ona vaat edilen cennetin peşinden gidip Müslüman Kardeşler örgütüne katılmıştır. Resmi şiddetin karşısına, aşağılanmış birinin imanıyla dikilecektir. İntihar saldırısı gerçekleştirmek isteyen bu saldırıda kendisine işkence yapılması emrini veren subayı dövecek intihar saldırısını gerçekleştirilmeden Askeri karakoldan yapılan ateş sonucu hayatını kaybedecektir.

Busayna: Babasının erken yaşta ölmesiyle çalışmaya; paraya ve başka bir sürü şeye tamah eden erkekler yüzünden kendini kirli hissetmeye başlamış ve acıma duygusunu kaybetmiştir.

Hacı Muhammet Azam: Mısır'ın kırsal kesiminden Kahire'ye göç etmiştir. 30 yıl boyacılık yapmış boyacılık yaptığı esnada gizli bir şekilde uyuşturucu satmış ve bu sayede Mısır'ın en zengin

adamlarından biri olmuştur. Muhafazakâr görünmektedir fakat işlerini yaparken rüşvet vermekten kaçınmamaktadır. Milletvekili olmak için rüşvet vererek ve sonunda milletvekili olmayı başarmıştır.

Hâtim Râşid: Hâtim Râşidin Annesi Fransız Babası Mısırlıdır. Hâtim Gazetecidir ve entelektüel bir eşcinseldir.

Abduh: Fakir bir gençtir ve Hâtim Râşid'in sevgilisidir. Abduh, Hâtim Râşid ile birlikte olmak istemez, fakat Hâtim, Abduhla birlikte olmaya devam etmek ister. En sonunda ikisi tartışır Abduh, Hâtim Râşidi öldürür.

Abbasharun: Zeki Bey'in hizmetkarıdır. Gençlik yılları hakkında ayrıntılı bilgiler verilmemiştir. Sağ bacağını neden kaybettiği ile ilgili bilgi verilmemiştir. Abbasharun zeki, kurnaz ve eli çabuk birisidir. Zavallı ve yaltakçı dış görünümüdür. İsteddiği bir şeyi elde etmek için inatla mücadele edeceği iradeye sahiptir.

Melek: Abbasharun'un kız kardeşidir. Melek, gençken gömlek dikim atölyelerinde dikiş yapmayı öğrenmiştir. Ayrıca menfaatlerine göre hareket eder. Eğer bir çıkarı varsa kibar davranır eğer çıkarlarına zarar gelirse saldırıya geçen birisidir.

2.2.Romanın Arka Planı

el-Asvânî'nin üç yıllık bir sürede yazdığı kitabında karakterler birbirlerinden oldukça ilginçtir. Örneğin Tâhâ ilginç karakterlerden birisidir. Polis olabilmek için çabalayan; bu amaçla derslerinde başarılı olan; akıllı, hümanist ve sempatik bir kişiliğe sahiptir. Kapıcının oğlu Tâhâ polis olamadığı ve hedeflerine ulaşamadığı için hayal kırıklığına uğramış, hümanist özelliğini kaybederek şiddet yanlısı radikal bir İslamcıya dönüşerek adam öldürmeye başlamıştır.

Busayna ilk başlarda merhametli birisi fakat kısa bir süre sonra acımasız ve entrikalar çeviren bir karakter haline gelmiştir. Roman kahramanlarının keskin değişimleri okuyucuyu oldukça şaşırtmaktadır. Bununla birlikte yazar bir ülkenin değişimini ve dönüşümünü de anlatmıştır. el-Asvânî Mısır toplumuna panoramik bir bakış sunarak yolsuzluk, sosyal eşitsizlik, siyasi baskı ve gelenek ile modernite arasındaki çatışma temalarını ele almıştır. Ayrıca eserde, çeşitli sosyal ve ekonomik geçmişlerden gelen karakterleriyle Kahire'nin bir mikrokozmosu anlatılmıştır. Yazar, bu karakterlerin iç içe geçmiş hikâyelerini kullanarak çağdaş Mısır yaşamının bir eleştirisini okuyucuya sunmuştur.

Şaşırtıcı bir roman olması nedeniyle 2006 yılında sinemaya uyarlanmıştır. Ancak Yakupyan Apartmanı gösterime girdikten sonra eşcinsel sahneler nedeniyle tepki çekmiş ve eleştirilmiştir. Mısırlı bağımsız bir milletvekili öncülüğünde, 112 milletvekili filmde yer alan eşcinsel sahnelerin sansürlenmesini talep etmesi üzerine Yakupyan Apartmanı filminin parlamentoda tartışılacağı ifade edilmiştir. Milletvekilleri eşcinsellik, terörizm ve yolsuzluk içeren filmin Mısır'ın adını lekelediğini açıklamışlardır. Buna cevaben el-Esvânî tüm bu tartışmalar sırasında şunları ifade etmiştir. "Yazık oldu. Bir film Mısır gibi büyük bir ülkeyi nasıl lekeleyebilir? Neden İtalya, Fransa ya da ABD eşcinsellikle ilgili filmlerle lekelenmiyor? Romanlar ve filmler hayatın gerçek meseleleriyle yüzleşmek için yapılır, turizmi teşvik etmek için değil." Babası tanınmış bir Mısırlı yazar olan ve bu nedenle edebiyatla dolu bir evde yaşayan el-Esvânî bir röportajında şunları söylemiştir. "Beni roman yazmaya iten şey siyasi ya da sosyal değil. Amacım edebiyat yaratmak, erkekler için özgürlük ya da kadınlar için eşitlik talep etmek değil. Bu konuları köşe yazılarımda ve diğer makalelerimde ele alıyorum." (Salama, V. (2005, December 8). A Tale of Some Egyptians: As Yacoubian Building Heads West, the Author Discusses the Story's Message", Daily News Egypt.)

3.Romanın Çeşidi

Yakupyan Apartmanı romanı romantizm ve postmodernizmden izler taşır.

Romantizm: Temel özelliği duyguların ve içgüdülerin yüceltilmesi olan, aşırı coşku ve imgelemeye dayalı sanat akımıdır.

Romandaki romantizme örnek: Kapıcının oğlu Tâhâ'dır. Mısır'daki düzen bozulduğu; rüşvet ve iltimasla memurluk elde edilebildiği için Tâhâ, polis olma düşünü gerçekleştirememiştir. Ayrıca bir gösteri sırasında tutuklanmış ve polis şiddetine maruz kalmıştır. Tâhâ, daha sonra Radikal İslamcı bir örgüte girerek resmi yönetime karşı çıkmıştır. Ayrıca örgüt üyeleri Mısır Kolluk Kuvvetlerine bir saldırı planı düzenlemiş, bu saldırı esnasında Tâhâ örgütün emirlerine uymayarak kendisine işkence eden subaya saldırması ile bireyselliğini ön plana çıkarmıştır. Bununla birlikte Tâhâ'nın Busayna'ya olan

aşkı, Busayna'nın Zeki el-Dessûkî ile evlenmesi, Tâhâ'nın insanlardan uzaklaşarak Radikal İslami Grubun kampına katılarak orada eğitim görmesi Romantizme örnek gösterilebilir.

Postmodernizm: Postmodern romanlarda kurgulanmış belli bir olay anlatılmak yerine olayın yaratmış olduğu gerçeği arayış, yalnızlık, bunalım ve karamsarlık gibi duygular ve izlenimler anlatılır.

Romandaki postmodernizme örnek: Romanda el-Asvânî olayları anlatırken olayın yaratmış olduğu etkilerden ve kişiler üzerindeki duygusal etkilerden bahsetmektedir. Bu duygular ise karamsarlık, yalnızlık, bunalım ve gerçeği arayış olarak ortaya çıkmaktadır. Örneğin; Tâhâ'nın polis olmak için uğraşması fakat polis olmayı başaramaması üzerine karamsarlığa ve öfkeye kapılarak, insanlardan uzaklaşıp Radikal İslami bir grubun kampına gidip orada eğitim görmesi ve bu kampta geçmiş hayatının muhasebesini yapması postmodernizme örnek gösterilebilir. Busayna'nın kardeşlerine bakabilmek için bir müddet kişiliğini korumaya çalışması daha sonra direncini kaybederek karakterini değiştirmesi ve bir zamanlar merhametli ve acıma duygusu olan birisiyken, acımasız ve entrika çeviren biri haline gelmesi Postmodernizme örnek gösterilebilir.

3.1.Yakupyan Romanına Yönelik Eleştiriler

“...Gerçekten de şimdiye kadar altmış beş yılı kapsayan hayatı, acısıyla tatlısıyla, neredeyse tamamen tek sözcük etrafında döner: kadınlar. Zeki Bey dışının o tatlı esaretinin pençelerine bütünüyle ve umutsuzca yakalanan erkeklerdendir. Onun için kadın, aniden alevlenen ve tatmin edildikten sonra sönen bir şehvet yangını değil, kendini akıl çelici ve sonsuz bir çeşitlilikle sürekli yenileyen büyüleyici bir dünyadır: uçları leziz üzümler gibi şişen sert ve şehvetli göğüsler; sanki onun arkadan gelebilecek vahşi saldırısının beklentisiyle titreşen yumuşak ve değişken kıçlar; öpüşleri içip hazdan inleyen boyalı dudaklar; bütün görünümüyle saçlar (uzun, düz ve ağırbaşlı, ya da uzun ve karmakarışık buklelerle dağınık, ya da orta uzunlukta, ehli ve düzgün, ya da o tuhaf, oğlancılık türden seksi çağrıştıran kısa alagarson kesimli). Ve gözler... Ah, ne hoştur o gözlerdeki bakış-samimi ya da riyakâr ve yalancı; cüretkâr ya da ağırbaşlı, hatta öfkeli, sitem ve nefret dolu!

Kadınları bu kadar çok, hatta daha da çok severdi Zeki Bey. Sabık kralın kızı Kamile Hatun'dan başlayarak her türden kadınla birlikte olmuştu. ”...(syf:11)

Alâ el-Asvânî romanında cinselliği ön plana çıkarmıştır. Mısır toplumunun nerdeyse tamamının cinsel açlık yaşıyormuş gibi bir izlenim yaratmıştır. Bununla birlikte roman kahramanlarından Zeki Bey cinselliği hayatın amacı olarak ön plana çıkarmış, cinselliği aşırı derecede överek hayatın tek amacının cinsel ihtiyaçların giderilmesi olarak görmüştür. Kadınları sadece cinsel meta olarak görmüş ve birçok kadınla gayri meşru ilişkiye girmekte bir sakınca görmemiştir. Ayrıca, nerdeyse Mısır'daki bütün kadınların önüne gelen her erkekle birlikte olduklarını ve bu durumun normal, sıradan bir olaymış gibi yansıtmaya çalışmıştır.

Tâhâ el Şazli, apartmanın kapıcısının oğludur, polis olmak için sınavlara girer ve sınava giren diğer adaylardan daha yüksek puan alır. Bu durum Yakupyan romanında şöyle açıklanmıştır.

“Sınav sonuçları açıklandığında binadaki çocukların çoğundan daha yüksek notlar aldığı ortaya çıktı ve homurdananlar bu kez yüksek sesle konuşmaya başladılar. Biri ötekine asansörde rastladığında müstehzi bir biçimde aldığı yüksek notlardan ötürü kapıcının oğlunu tebrik edip etmeyeceğini soruyordu; sonra yakıcı bir ses tonuyla kapıcının oğlunun yanında Polis Akademisi'ne gireceğini ve apoletlerinde iki yıldızla mezun olacağını ekliyordu. Bunun üzerine öteki, önce Tâhâ'nın karakterini ve çalışkanlığını övdükten sonra, bütün samimiyetiyle duyduğu rahatsızlığı dillendiriyor, ardından da ciddi bir ses tonuyla (onu ilgilendiren kişi değil de genel ilkeymiş gibi) poliste adliye ve genellikle hassas alanlarda çalışacak insanların bir yerlere gelmiş ailelerin çocuklarından seçilmeleri gerektiğini söylüyordu; çünkü kapıcı, çamaşırcı ve benzeri işler yapanların çocukları otoriteyi ellerine geçirme fırsatı bulduklarında küçük yaşlarda edindikleri aşağılık komplekslerinin ve nevrozların acısını çıkarmaya çalışacaklardır. Sonra konuşmasını eğitimde fırsat eşitliği getiren Abdul Nasır'a küfrederek bitirir ya da otorite olarak Hz. Peygamber'den-Allah'ın selamı üzerine olsun- bir alıntı yapar: “Alt tabakanın çocuklarını eğitmeyin!”... (syf:22)

Hz. Muhammed hiçbir zaman alt tabakanın çocuklarını eğitmeyin! diye bir hadis-i şerif veya söz söylememiştir. Bu durumun tam tersi Hz. Muhammed'in yaptığı savaşlardan biri olan Bedir Savaşında meydana gelmiştir.

Miladi 624 senesinde ve hicretin ikinci yılında müşrikler bin kişiden oluşan bir ordu ile Medine üzerine yürüyünce Medine dışında Bedir olarak adlandırılan yerde Bedir Savaşı yapılmıştır. Müslüman ordusundaki asker sayısı 313 kişiydi. Müşriklerle yapılan bu ilk savaşta Müslümanlar başarılı olmuşlardır. Ebu Cehil olmak üzere müşriklerin önde gelen liderleri bu savaşta öldürülmüştür. Yine içlerinde ileri gelenlerin de bulunduğu 70 kişi Müslümanlar tarafından esir alınmıştır. Hz. Muhammed (ö.632) bu esirlerin bir kısmını fidye karşılığında, okuma yazma bilenleri de Medineli 10 çocuğa okuma yazma öğretilmeleri şartıyla serbest bırakmıştır. Bu olay Mekke ve Medine'de birçok kişinin Müslüman olmasına neden olmuştur. Hz. Muhammed'in okuma yazma bilmeyenlere esir köleler tarafından okuma yazma öğretilmesi isteği varken ve okuma yazma öğretilmişken yazarın alt tabakanın çocuklarını eğitmeyin! sözünü Hz. Muhammed'in söylediğini belirtmesi mesnetsiz kalmıştır (Yâkut el-Hamevî, 1957: I, 357).

1960'lı yıllarda ortaya çıkan Arap milliyetçiliği sona ermiş, devletçilik yerini serbest piyasaya bırakmıştır. 1970'li senelerde yönetime hâkim olan Enver Sedat döneminde toplumsal yaşayışta din egemen olmuş siyasal alanda ise İslamcılık hâkim olmuştur.

“... Mısır'da amansız bir dindarlık dalgası yayıldı ve içki içmek sosyal olarak kabul edilemez bir hal aldı. Arka arkaya gelen Mısır hükümetleri alkol satışını büyük otel ve restoranlarla sınırlayıp yeni barlara ruhsatı vermeyi keserek dindar baskıya boyun eğdiler. Bar sahiplerinden biri öldüğü zaman ruhsatını iptal ederek mirasçıları işlerini değiştirmeye zorluyordu. Bütün bunlar yetmezmiş gibi barlara polis baskınları tertipleniyor, bar sahipleri üstleri aranıyor, kimlikleri irdeleniyor, bazen de sorgulanmak üzere karakola götürülüyordu” ... (syf:35)

Mısır'da dindar insanlar her dönem vardı ve hiçbir zaman Mısır'da bütün halk belli bir dini cemaate destek vermedi. Nasır döneminde İhvanı Müslimin (Müslüman Kardeşler) örgütüne destek veren belli bir kesim vardı ve halen de vardır. İçki içmek durumuna gelince Mısır'da ve Ortadoğu toplumlarının birçoğunda insanlar göz önünde içki içmeyi tercih etmezler, bunun sebebi ise bazı kişiler geleneksel olarak, bazıları ise Müslüman bir ülkede yaşadığı ve içki Müslümanlıkta haram olduğu için göz önünde içmek istemez. Bazen devletin yöneticileri tarafından veya başa gelen muhafazakâr partiler içki fiyatlarını artırabilir veya insanların sağlığını korumak için içki tüketimine ve barlara kısıtlama getirebilir. Bu dönem dönem yaşanabilen bir durumdur.

Hâtim Râşid eşcinseldir ve birlikte olduğu Abduh adında bir erkek sevgilisi vardır. Abduh bir gün Hâtime “Yaptıklarından dolayı Allah'ın kendilerini cezalandırmasından korktuğunu ve Allah'a dua etmek istediğini söylemiş bunun üzerine Hâtim, Abduh'a “Dua etmek mi istiyorsun, Abduh? Et!”

“Her gece alkol alıp sizinle yatarken nasıl dua edebilirim ki? Allah'ın bana kızgın olduğunu ve beni cezalandıracağını hissediyorum.” “Allah'ın birbirimizi sevdiğimiz için bizi cezalandıracağını hissediyorum.”

“Allah'ın birbirimizi sevdiğimiz için bizi cezalandıracağını mı düşünüyorsun?”

“Peygamberimiz bu tür sevgiyi bize yasaklamıştır. Çok büyük günah. Köyümüzde Şeyh Daravi adında bir imam vardı, Allah rahmet eylesin, çok dindar, kutsal bir adamdı ve bize Cuma vaazında, ‘Livâtan kaçının, büyük günahdır, cennet tahtının öfkeyle sallanmasına neden olur,’ derdi.” Hâtim, Abduh'a şöyle cevap vermiştir. Dinle, hayatım, “Efendimiz yücedir ve merhametlidir, senin köyündeki cahil şeyhinin söyledikleriyle hiç mi hiç ilgili değildir. Namaz kılıp oruç tuttuğu halde çalan ve başkalarına zarar veren o kadar çok insan var ki. Efendimiz onları cezalandırır. Ama bize gelince, Efendimizin bizi affedeceğinden hiç kuşum yok, çünkü bizim kimseye zararımız yok. Birbirimizi seviyoruz, hepsi bu...” (syf:123-124)

Fakat livâtanın günah olduğuna dair hem hadis-i şerif bulunmakta hem de Kur'ân-ı Kerîm'de ayet bulunmaktadır. ‘Peygamberimiz Allahu Teâlâ livâta'nın habis [çirkin] iş olduğunu bildiriyor. Enbiyâ-74 Ayeti Türkçe Meali: “ve Lût (A.S)'a hikmet ve ilim verdik ve habaîs (kötülükler, ahlâksızlıklar) işleyen ülkeden onu kurtardık. Muhakkak ki onlar, fasık olan kötü bir kavimdi.” Hadis-i şerifte buyuruldu ki: “Livâta yapan melundur.”

Arap milliyetçiliği bitmiş, Nasır'ın ölümüyle başlayan süreç sermaye sınıfının güç kazandığı yıllar olmuştur. Kapitalist Zeki Bey ise Nasır dönemini ve bir önceki dönemi şöyle anlatmaktadır:

“...Çok güzel zamanlarda yaşadım Busayna, farklı zamanlarda, Avrupa gibiydi Kahire. Temizdi, zarifti, insanlar görgülü ve saygılıydı. Ben de farklıydım, mevki sahibiydim, param vardı,

dostlarının hepsi kalburüstü insanlardı, akşamları özel yerlerde geçirirdim: Otomobil Kulübü, Kulüp Muhammed Ali... Çarşı bölgesinde (Mısır'ın sermayeye açılan yüzü) birçok yabancı yaşıyordu, Abdül Nasır onları 1956'da kapı dışarı edinceye kadar... Abdül Nasır, Mısır siyasi tarihinin gelmiş geçmiş en kötü lideriydi. Ülkeyi perişan etti, hezimete uğratıp yoksulluğa itti." (syf:149)

Alâ el-Asvânî Yakupyan romanında Cemal Abdunnâsır'ın Mısır tarihinin en kötü lideri olduğunu ülkeyi her alanda geriye götürdüğünü ve halkı yoksulluğa ittiğini belirtmiştir. Halbuki Cemal Abdunnâsır, krallığa son vererek Mısır Devlet Başkanı olmuştur. Mısır'da siyasi ve sosyal alanlarda birçok yenilikler yapmıştır. Ayrıca Amerika ve İngiltere'nin Asvan barajı yapımı projesine finansal destek vermelerinden vazgeçmeleri üzerine Süveyş kanalını millileştirerek gerekli finansal desteği sağlayabilmiştir. Nasır, kendi döneminde sosyalist ülkelerden biri olan Sovyetler Birliği ile iş birliği yaparak teknik ve mali destek alabilmiş ve ülke çapında kalkınma yatırımları gerçekleştirmiştir. Destek sayesinde Asvan barajını (1968) tamamlayabilmiştir. Sanayileşmeye önem vermiş, köylülere topraklandırmıştır. Ayrıca kadınlara yeni haklar vermesinin yanı sıra eğitimin ülke çapında yaygınlaşması için önemli adımlar atmıştır (el-Feth, 1965:38).

Yakupyan Apartmanı romanında genel olarak karamsarlık, ne yapacağına karar verememe ve roman kahramanlarının ne yaptığını bilmeden kendi karakterleriyle çelişen duygu ve düşünceler sergilemişlerdir. Roman, Mısır toplumunun nerdeyse tamamının dolandırıcı, sahtekâr ve cinsel dürtülerine yenik düşen bir topluluk olarak göstermiştir. Bununla birlikte eski dönem Mısır yaşayışı oldukça abartılmış ve devrimden sonra sanki Mısır tamamen yok olup gitmiş gibi bir anlatım yapılmıştır. Eşcinsellik olması gereken normal bir durummuş gibi dile getirilmiş ve eşcinsellik sıradan ve yaşanması gereken bir sevgiymiş gibi gösterilmiştir. Çarpık ilişkiler ve çarpık inançlar bütün Mısır toplumunda varmış gibi anlatılmıştır.

3.2.Yazarın Hayatı

Alâ el-Asvânî 26 Mayıs 1957 yılında Mısır'da dünyaya gelmiştir. Annesi aristokrat bir aileden gelmiştir. Amcası 1952 Mısır devriminden önce Eğitim Bakanlığında Paşa olarak görev yapmıştır. Babası Abbas el-Asvânî, Asvanlı bir avukattı. Asvani'nin babası Mısır'da haftalık olarak yayınlanan Mısır Devrimci Entelektüelleri Dergisine el-Asvânîyyat başlıklı makaleler yazmıştır. Asvani, on dokuz yaşında iken babasını kaybetmiştir. el-Asvânî 1980 yılında Kahire Üniversitesi Diş Hekimliği fakültesinden mezun olmuş, 1985 yılında Chicago'daki İllinois Üniversitesinde dişçilik alanında yüksek lisansını tamamlamıştır. el-Asvânî Arapça, İngilizce Fransızca ve İspanyolca bilmektedir. Madrid'de İspanyol Edebiyatı çalışmıştır. el-Asvânî ilk evliliğini 20'li yaşlarında kendisi gibi dişçi olan bir bayanla yapmıştır. Bu evliliğinden Seyf adında bir oğlu dünyaya gelmiştir. Daha sonra Asvânî ilk eşinden boşanmış ve 37 yaşında iken ikinci evliliğini İman Teymur ile gerçekleştirmiş ve bu evliliğinden May ve Nada adında iki kızı dünyaya gelmiştir (Beskova, 2020: 168).

Kaynakça

Beskova, K. (2020). A Bleak Portrait of the RevoLûtion: Alaa al-Aswany's Jumhuriya ka'an. *Asian and African Studies*. 29 (2), 166–191.

el-Feth, A. A. (1965). Mısır İhtilâlinin İçyüzü ve Nasır. (N. Kuruoğlu, Trc.). İstanbul: Rektur Yayınları.

Salama, V. (2005, December 8). A Tale of Some Egyptians: As Yacoubian Building Heads West, the Author Discusses the Story's Message", *Daily News Egypt*.)

Yâkût el-Hamevî (1957). *Mu'cemu'l-buldân*. I-VII. Beyrut: Dâru Sâdır.